MUINAISAJAN HISTORIA

TOIMITTANUT
prof. A. V. MISHULIN

PETROSKOI—1951

NEUVOSTOLIITON TIEDEAKATEMIAN
HISTORIAN INSTITUUTTI

MUINAISAJAN HISTORIA

KESKIKOULUN V—VI
LUOKAN OPPIKIRJA

TOIMITTANUT
prof. A. V. MISHULIN

Toimitettu
VSFNT:n Valistusasiain Ministeriön
vahvistaman yhdeksännen
venäjänkielisen
painoksen mukaan

KARJALAIS-SUOMALAISEN SNT:n VALTION KUSTANNUSLIIKE
PETROSKOI—1951

ИСТОРИЯ ДРЕВНЕГО МИРА

ПОД РЕДАКЦИЕЙ

проф. А. В. МИШУЛИНА

Учебник для 5—6 классов средней школы

(На финском языке)

JOHDANTO.

1. §. Alkuihmisen elämä.

Alkuperäinen lauma.

Ihmisten elämä maapallolla on saanut alkunsa jo monia satoja tuhansia vuosia sitten. Alkuihmiset olivat villejä ja elivät eläinten tapaan laumoissa. Suurina ryhminä he kuljeskelivat paikasta toiseen etsien niukkaa ravintoaan. Yhdessä he valmistivat karkeatekoiset aseensa ja yhdessä käyttivät niitä.

Ravintonsa hankkimiseksi alkuihmiset joutuivat tekemään hyvin paljon työtä. He eivät tunteneet karjanhoitoa, maanviljelystä eivätkä hankittujen tuotteiden jalostamista. Heidän täytyi etsiä ja yksinkertaisesti kerätä kaikkea, mikä kelpasi ravinnoksi.

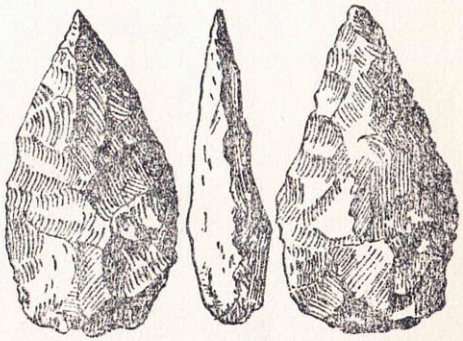

Vanhemman kivikauden (paleoliitin) aseita.

Tänä elämänsä varhaisimpana kautena ihmisillä ei ollut vielä asuntoja; he eivät olleet vielä oppineet niitä rakentamaan. Sen vuoksi he asuivat metsissä, hakivat suojaa pensaikoissa ja syvissä luolissa. Työaseensa he valmistivat kivestä ja luusta. Ne olivat karkeatekoisia aseita ilman erikoisempaa viimeistelyä ja hiontaa. Näitä ensimmäisiä kiviaseita, joita ihmiset oppivat tekemään, nimitetään „vanhemman kivikauden“ (paleoliitin) aseiksi. Niillä ihmiset metsästivät villieläimiä ja kaivoivat syötäväksi kelpaavia juuria. Näin yksinkertaisilla aseilla ei paljoakaan voitu

saada aikaan. Sen vuoksi alkuihmisten elämää alituisesti vaanivat nälkä ja petoeläimet. Taistelussa olemassaolonsa puolesta ihmisten oli kuljeskeltava suurissa laumoissa, hankittava yhdessä ravintonsa ja valittava yhdessä väliaikainen asuinpaikkansa. Sellaista oli alkuperäisen lauman elämä.

Heimo ja suku. Ihmisten elämä ei ollut muuttumatonta. Syntyneen ihmisyhteiskunnan kehitys kulki hyvin hitaasti, mutta varmasti eteenpäin. Kun ihmiset oppivat käyttämään tulivuorten purkauksista ja metsäpaloista saamaansa tulta, alkoi heidän elämänsä kehittyä nopeammin. Myöhemmin ihmiset oppivat itse hankkimaan tulta joko hankaamalla puun palasia toisiinsa tai iskemällä piikiveä. Tekniikka kehittyi uudelle, korkeammalle asteelle. Kivestä alettiin valmistaa huolellisesti viimeisteltyjä ja hiottuja veitsiä, talttoja ja nuolenkärkiä. Huolellisemmin valmistettuja kiviaseita nimitetään „nuoremman kivikauden" (neoliitin) aseiksi. Samanaikaisesti ihmiset keksivät jousen ja oppivat valmistamaan saviastioita ja muokkaamaan eläinten vuotia. Työaseiden muuttuessa muuttuivat myös ihmiset sekä elämän ylläpitovälineiden hankkimistapa. Nyt ihmiset alkoivat kesyttää eläimiä, pyytää kaloja ja siirtyä alkuperäiseen karjanhoitoon. Tämän yhteydessä vakiintui myös ihmisten asuinpaikka. Paikasta toiseen siirtyvät ihmislaumat erottautuivat toisistaan ja asettuivat määrätyille alueille.

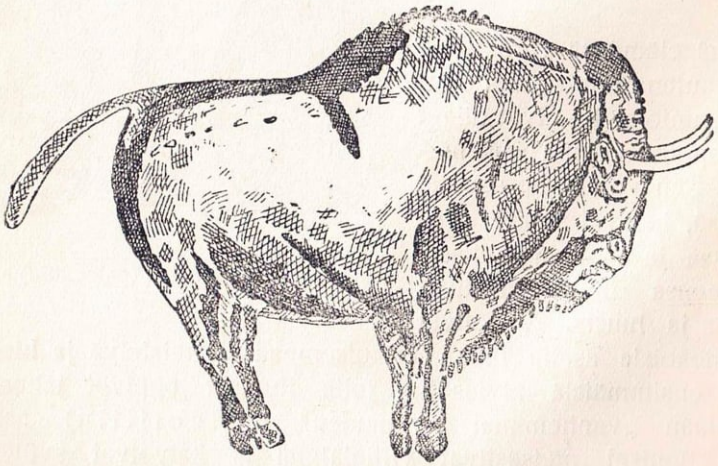

Piisonihärkä *(kivikauden luolapiirros).*

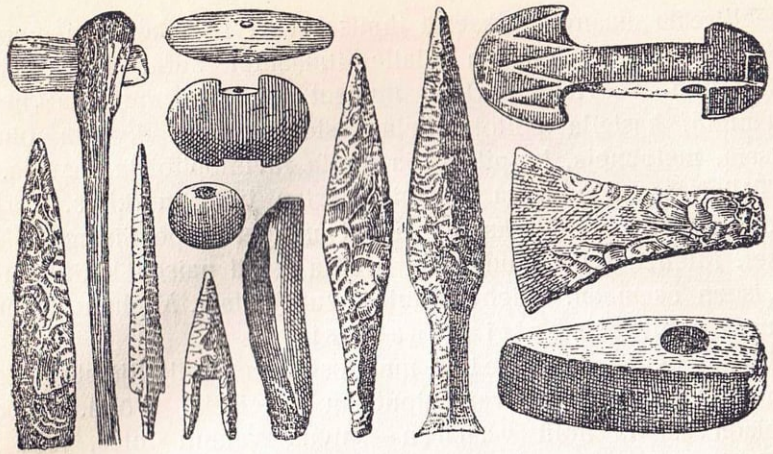

Nuoremman kivikauden (neoliitin) aseita.

Näin jo vanhimman kivikauden lopulla syntyivät heimot, s.o. samaan sukujuureen kuuluvista ihmisryhmistä muodostuneet suuret yhtymät. Heimot vuorostaan jakaantuivat eri sukuihin. Suku muodostui ihmisistä, joita yhdisti toisiinsa verisukulaisuus. Ihmisten sukujärjestö ei myöskään ollut muuttumaton. Sekin kehittyi ja muuttui.

Äidin ja isän suku.

Naisella oli sukujärjestelmän alkuaikoina suuri merkitys. Hän kuokki maan, kylvi viljan ja kesytti eläimiä. Miehen mentyä metsään ravintoa hankkimaan jäi nainen asuinpaikalle huolehtimaan lapsista ja vanhuksista, asunnon vartioimisesta sekä järjestyksestä asuinpaikalla. Hänen työnsä oli asuinpaikalle jääneiden toimeentulon peruslähde. Kaikki se asetti naisen ensimmäiselle sijalle sukujärjestelmässä. Sellaista naisen yliherruutta suvussa sanotaan matriarkaatiksi.

Uuden edistysaskeleen ottamiseen kului monta tuhatta vuotta. Alkuihmiset eivät voineet tyytyä sattumalta löydettyyn ravintoon, luonnonvaraisiin ruohoihin ja juuriin taikka eläinten metsästykseen, joka useinkin oli tuloksetonta. Ihmisten vaatimukset ravintoon ja vaatetukseen, asuntojen rakentamiseen ja työaseiden valmistamiseen nähden kasvoivat. He ryhtyivät harjoittamaan pääelinkeinonaan karjanhoitoa ja maanviljelystä. Eläinten kesyttämisestä siirryttiin karjanhoitoon (paimentolaisuuteen). Suurten karjalaumojen kasvattamisesta ihminen sai maitoa, lihaa, vuotia ja luita.

Alkeellisesta maanviljelyksestä ihmiset siirtyivät kehittyneempään maanviljelykseen. Kuokan tilalle ilmaantui aura, jonka eteen valjastettiin kesytetty härkä. Ihmiset alkoivat muokata maata paremmin, kastella peltoja keinokastelulla sekä kylvää ohraa, maissia, melooneja, kurpitsoja ja muita ravintopitoisia kasveja.

Tällaisessa taloudessa kasvoi miesten työn merkitys. Karjanhoidossa ja maanviljelyksessä olivat miehet tarpeellisempia kuin naiset. Miehen työ talouden eri aloilla asetti naisen kotityöt toisarvoiseen asemaan. Miehestä tuli suvun johtaja. Miehen herruutta suvussa nimitetään patriarkaatiksi.

Laajentunut sukuyhteisö muodostui maanviljelijöistä ja karjanhoitajista, jotka hoitivat talouttaan yhteisellä työllä. Kaikkia yhteisön asioita hoiti vanhin — suvun vanhin mies, jolla oli suuri elämänkokemus. Hän ratkaisi kaikki suvun jäsenten väliset riidat, lähetti väkeä työhön sekä jakoi saaliin ja elintarvikkeet suvun kaikkien jäsenten kesken. Siihen aikaan ei vielä ollut yksityisomaisuutta, ei luokkia eikä riistoa. Sellaista oli elämä alkukantaisen yhteisöjärjestelmän aikana.

2. §. Orjanomistajavaltioiden synty. Historialliset muistomerkit.

Luokkien synty.

Alkukantainen yhteisöjärjestelmä on ihmisen kehityksen ensimmäinen aste, jonka kautta kaikki kansat ovat kulkeneet. Tämän ensimmäisen kehitysasteensa ovat kansat eläneet ja sivuuttaneet jo monia tuhansia vuosia sitten. Nykyään vain muutamat Australian, Afrikan ja Amerikan heimot (esimerkiksi intiaanit) elävät yhä vieläkin villeinä, alkukantaisissa oloissa (villi-ihmiset). Sitä paitsi eri kansoilla säilyneet vähäiset perinnäistavat, joita nimitetään muinaisajan jätteiksi (esimerkiksi verikosto), muistuttavat jo aikoja sitten hävinneestä alkukantaisesta aikakaudesta.

Alkukantaisen yhteisöjärjestelmän hajoamiseen oli monta syytä. Tekniikan kehittyessä, pronssisten ja sittemmin rautaisten työvälineiden tultua laajemmin käytäntöön kasaantuivat yhteisössä rikkaudet yksityisten henkilöiden käsiin. Metallisten työvälineiden käytäntöönotto edisti käsiteollisuuden erkanemista maanviljelyksestä. Se taas vuorostaan edisti vaihdon kasvua eri sukujen ja vieläpä eri henkilöidenkin välillä. Näin syntyi kauppa ja sen ohella myös rikkaus.

Alkukantaisen yhteisön asuinpaikka.

Taistelu mammuttia vastaan *(Vasnetsovin taulusta).*

Entinen suvussa vallinnut tasa-arvoisuus alkoi hävitä. Se johtui siitä, että entisen yhteisomistuksen tilalle ilmaantui yksityisomistus. Toisten perheiden käsiin kasaantui maata, karjaa ja sotavankeja enemmän, toisten taas vähemmän. Nyt ei sotavankeja enää surmattu, kuten aikaisemmin, vaan heidät tehtiin orjiksi ja pakoitettiin tekemään raskasta työtä. Näin siis tuotantovälineet — työkalut, maa, vieläpä ihmisetkin (orjat) — joutuivat yksien käsiin. Sen sijaan toiset, jotka eivät omistaneet mitään, joutuivat rikkaiden yksityisomistajain orjuuteen. Näin siis suvun toisista jäsenistä tuli rikkaita, toisista köyhiä.

Valtion ilmaantuminen. Omaisuutta vailla olevia suvun jäseniä pakoitettiin tekemään työtä rikkaiden hyväksi. Sitä paitsi rikkaat johtajat kokosivat sotilasosastoja ja hyökkäsivät toisten heimojen kimppuun. Sotasaaliin ja vangit he jättivät itselleen ja sotureilleen. Vähitellen johtajat ja rikkaat tekivät orjikseen paitsi vankeja myöskin oman heimonsa köyhtyneitä ja velkaantuneita jäseniä.

Alussa johtajat itse tuomitsivat ja rankaisivat väestöä erilaisista rikkomuksista. Myöhemmin heille ilmaantui rikkaiden keskuudesta apulaisia: piiripäälliköt, sotapäälliköt, tuomarit, yhteisöjen vanhimmat ja kirjurit. Hallitsijat, ylimystö ja rikkauksien omistajat alkoivat edustaa hallitsevaa luokkaa, muu väestö orjuutettua luokkaa. Siten syntyivät luokkavaltiot, alussa pienet,

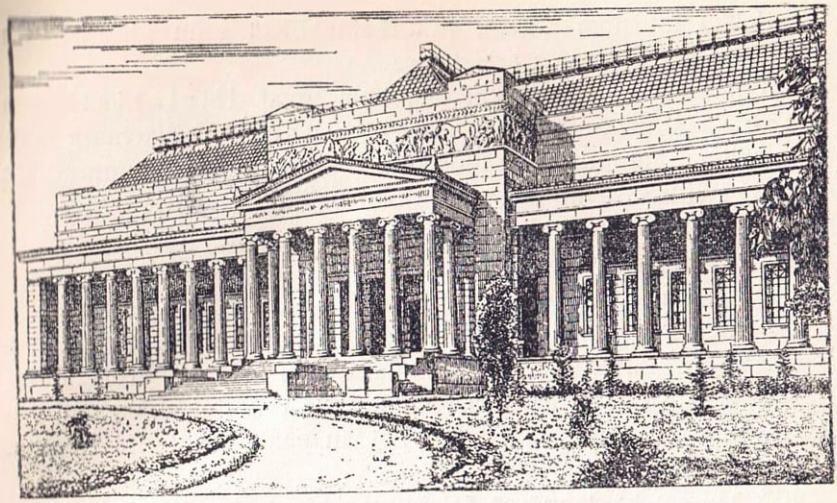

A. S. Pushkinille nimetty kuvaamataiteiden museo (Moskovassa).

sittemmin suuret. Orjanomistajilla oli kaikki valta, jonka avulla he hallitsivat orjiaan ja pakoittivat nämä pysymään orjuudessa.

Vanhimmat meille tunnetut suuret valtiot syntyivät jokilaaksoissa: Afrikan koillisosassa — Niili-joen laaksossa; Vähässä Aasiassa — Tigris- ja Eufrat-jokien laaksossa; Intiassa — Hindus- ja Ganges-jokien varsilla; Kiinassa — Keltaisen joen varrella. Näissä laaksoissa ihmiset siirtyivät ennemmin kuin muualla laajaan maanviljelykseen ja alkoivat aikaisemmin koota rikkauksia ja kehittyä. Kreikan ja Rooman valtiot Euroopassa muodostuivat myöhemmin.

Historialliset muistomerkit.

Miten tiede saa tietoja näistä muinaisista valtioista? Niiden tutkiminen perustuu historiallisiin muistomerkkeihin. Sellaisia muistomerkkejä on sekä e s i n e e l l i s i ä että k i r j a l l i s i a.

Esineellisiä muistomerkkejä ovat erilaisten vanhojen rakennusten jätteet, säilyneet talousesineet, muinaiset työkalut, rahat, sanalla sanoen kaikki se, mitä ihmiset ennen muinoin käyttivät.

Kirjalliset muistomerkit ovat säilyneet meidän aikoihimme saakka muinaisten kivikirjoitusten muodossa, temppelien seiniin ja savitauluille hakattuina kirjoituksina sekä muinaisten kirjailijain erilaisina kirjallisina tuotteina.

Monet menneisyyden muistomerkit kaivetaan esiin maasta. Sitä tiedettä, joka tutkii näitä esiin kaivettuja muistomerkkejä ja harjoittaa niiden etsiskelyä, sanotaan a r k e o l o g i a k s i (muinaistiede).

Erilaisia muistomerkkejä, niin esineellisiä kuin kirjallisiakin, säilytetään museoissa ja arkistoissa.

Erinomaisia muistomerkkikokoelmia ovat Historiallinen museo ja Kuvaamataiteiden museo Moskovassa sekä yksi maailman kuuluisimpia museoita — Ermitage Leningradissa. Jokaisessa liittotasavallassa ovat omat paikalliset museonsa.

Ajanlasku. Oikealla ajanlaskennalla on suuri merkitys historian tutkimisessa.

Ennen muinoin ei ollut yleistä ajanlaskua. Kukin kansa aloitti ajanlaskun jostakin historiansa tärkeästä tapahtumasta. Egyptiläiset laskivat aikaa kuninkaiden hallitsemiskausien mukaan, kreikkalaiset olympiaadien, s.o. Olympiassa viettämiensä urheilukisojen mukaan. Muinaisroomalaiset laskivat aikaa heidän pääkaupunkinsa Rooman perustamisesta.

Nykyään on käytännössä kristillinen ajanlasku. Kristityt laskevat aikaa Rooman keisarin Augustuksen 30:nnestä hallintavuodesta. Silloin, tarun mukaan, oli muka syntynyt Jeesus Kristus. Tiede on todistanut, ettei mitään Kristusta ole ollut olemassa. Mutta monet alkoivat uskoa häneen (kristityt). Myöhemmin (VI vuosisa-

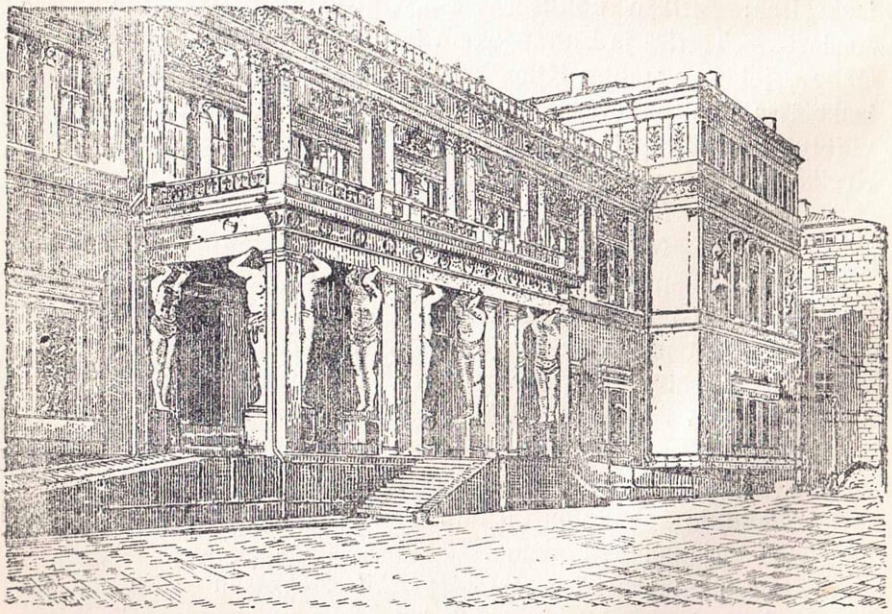

Valtion Ermitage (Leningradissa).

dalla) he ottivat Kristuksen tarunomaisen syntymävuoden ajanlaskunsa ensimmäiseksi vuodeksi. Aikaa, joka lasketaan mainitusta vuodesta eteenpäin nykyaikaan, nimitetään „uuden ajanlaskun" (u.a.) mukaiseksi ajaksi, kun taas siihen vuoteen saakka, menneisyyteen suuntautuvaa aikaa, jota lasketaan päinvastaisessa järjestyksessä, nimitetään „ennen uutta ajanlaskua" (e.u.a.) olleeksi ajaksi.

Historiatiede tutkii tapahtumia siinä aikajärjestyksessä, kun ne ovat johdonmukaisesti tapahtuneet, toinen toisiinsa vaihtuen. Tällaista tapahtumain johdonmukaista aikajärjestystä nimitetään kronologiseksi. Kronologisen tutkimuksen avulla on historiallisten muistomerkkien perusteella onnistuttu saamaan selville ihmisten historia alkukantaisesta yhteiskunnasta meidän päiviimme saakka.

Mitä historia tutkii.

Yhteiskunnan historiaa tutkimalla me saamme tietää, miten mikin ihmisyhteiskunta on syntynyt ja miten kukin niistä on kehittynyt. Historiatiede osoittaa, että ihmiset ovat kehittyessään kulkeneet yhteiskunnallisen elämän eri kehitysasteiden kautta. Me jo tiedämme, että ihmiset ovat historiallisen kehityksensä alussa eläneet alkukantaisen yhteisöjärjestelmän oloissa. Sitten syntyivät luokat ja luokkajärjestelmälliset yhteiskunnat: orjanomistusjärjestelmä, sitten maaorjuusjärjestelmä ja myöhemmin kapitalistinen järjestelmä, jotka kaikki perustuvat riistoon.

Yhteiskunnan historia osoittaa, miten sortajia vastaan kohdistetun sorrettujen pitkäaikaisen taistelun tuloksena saavutetaan uusi yhteiskuntajärjestelmä, jossa ei ole riistoa eikä sortoa, ei tilanherroja eikä kapitalisteja. Sellainen uusi, sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä on voittanut meidän maassamme, Neuvostoliitossa. Sen puolesta taistelevat muidenkin maiden työtätekevät.

Historian tunteminen auttaa meitä ymmärtämään, miksi sosialismin tulee voittaa koko maailmassa.

I. EGYPTI.

3. §. Egyptin luonto ja väestö.

Egyptin luonto.

Atlantin valtamereltä Pohjois-Afrikan yli Punaiseen mereen saakka ulottuu Saharan hedelmätön hiekka-erämaa. Ainoastaan idässä sijaitsee kapea hedelmällinen laakso, jossa virtaa Niili-joki. Niili on eräs maailman suurimpia ja vesirikkaimpia jokia.

Niili muodostuu kahden joen yhtymisestä — Valkoisen Niilin, joka saa alkunsa keski-Afrikan järvistä, ja Sinisen Niilin, joka virtaa Abessinian vuoriharjanteilta ja saa alkunsa Tana-järvestä. Niilin juoksua pidättävät kosket kuudessa eri kohdassa.

Egyptiksi nimitetään vain Niilin laakson pohjoisosaa. Laaksoa reunustavat vuoriharjanteet, jotka ovat rikkaita graniitista, kalkki- ja hiekkakivestä sekä muista rakennustarvikkeiksi kelpaavista kivilajeista. Lännessä sijaitsee Libyan erämaa. Idässä erottaa Niilin laakson Punaisesta merestä Arabian erämaa. Idässä sijaitsevasta erämaasta, joka ulottuu Punaiseen mereen saakka, löydettiin

Ruokokasveja Niilin yläjuoksulla.

aikoinaan kultaa ja kuparimalmia. Kuparimalmia kaivettiin myöskin Siinain niemimaalta.

Niili muodostaa laajan suistomaan, jota nimitetään deltaksi. Niilin ja sen suuhaarojen varsilla kasvoi vesikasveja: lootus ja papyrus. Papyrus on erittäin hyödyllinen kasvi. Se on ruokokasvi, jonka korresta tehtiin kevyitä sukkuloita; ohuemmista korsista punottiin koreja ja nuoraa. Papyruksen juuria käytettiin polttoaineena ja nuoria versoja ravintona.

Papyruksesta egyptiläiset valmistivat kirjoitusta varten paperia vastaavaa kirjoituslevyä, jota myöskin nimitetään papyrukseksi (katso 11. §).

Egyptissä ei ole metsiä. Puita tavataan siellä vain harvassa. Sen vuoksi muinaisessa Egyptissä puuta pidettiin korkeassa arvossa.

Kivikausi Egyptissä.

Kaukaisessa muinaisuudessa, noin 50 tuhatta vuotta sitten, Niilin laakso oli asumaton. Sen rannat olivat soina. Ilmasto oli erittäin epäterveellinen. Niilin länsipuolella, missä nykyään sijaitsee Saharan

erämaa, oli silloin kukoistavia laaksoja Niilin lisäjokien varsilla. Aroilla eli antilooppeja, puhvelihärkiä, villisikoja ja norsuja. Siellä tavattiin myöskin vaarallisia petoja — leijonia ja leopardeja. Niille seuduille samoili usein metsästäjiä. Heidän tärkeimpinä aseinaan olivat nuija ja piikivestä valmistettu kirves.

Kului hyvin kauan aikaa, ennen kuin metsästäjät oppivat piikivestä valmistamaan parempia aseita, jolloin metsästyskin alkoi tuottaa suurempia tuloksia. Tällöin ei metsästäjäin ollut pakko enää niin usein muuttaa asuinsijaa, vaan he jäivät pitemmäksi aikaa samaan paikkaan.

Egyptin väestö. Maanviljelyksen alku.

Aikojen kuluessa Pohjois-Afrikan ilmasto muuttui. Niilin lisäjoet kuivuivat. Kukoistavat arot muuttuivat vähitellen kuivaksi, vedettömäksi erämaaksi. Asukkaat alkoivat etsiä uusia asuinpaikkoja. Osa heistä sijoittautui Niilin laaksoon ja keitaille. Siten noin 10 tuhatta vuotta sitten ilmaantuivat asukkaat Egyptiin.

Alussa oli metsästys entiseen tapaan egyptiläisten pääelinkeinona. Mutta vähitellen alkoi kehittyä maanviljelys.

Tiedemiehet ovat Niilin laakson eri seuduilla kaivaneet esiin Egyptin muinaisten asukkaiden vakituisten asuinpaikkojen jäännöksiä.

Polttamattomista tiilistä tai ruo'oista valmistetut monilukuiset majat muodostivat kylän. Majat olivat ilman ikkunoita; ovena niinimatto. Katto oli tehty myöskin niinistä ja lattia savesta. Maja oli olemassa vain nukkumista varten. Kaikki työt tehtiin päivällä taivasalla.

Naiset keittivät liedellä saviastioissa ruoan, jauhoivat jyvät jauhinkivillä, kutoivat kankaita ja ompelivat niistä vaatteita.

Miehet kalastivat, viljelivät maata tai paimensivat karjaa: härkiä, lampaita, vuohia ja sikoja. Niilin varrella sijaitsevilla tulvaniityillä kasvoi rehevä ruoho. Metsästäjät suojelivat karjaa villipedoilta tai metsästivät erämaassa suuria eläimiä.

Egypti on kuin keidas erämaassa. Sateita ei siellä ole juuri laisinkaan. Kun päiväntasaajan pohjoispuolella, varsinkin Abessinian vuoristossa, josta Niili saa alkunsa, alkoi sadekausi, niin Niili tulvi yli äyräittensä. Heinäkuun puolivälissä se alkoi tulvia ja peitti vähitellen vedellä koko Egyptin laakson. Korkeille paikoille rakennetut kylät ja kaupungit muuttuivat tulvan aikana saariksi. Niiden välinen yhteys oli silloin mahdollista vain joko kapeita maavalleja pitkin tahi veneillä.

Vesi pysyi korkealla melkein marraskuuhun saakka, mutta sitten se alkoi laskea. Veden poistuessa jäi pelloille liejua, joka oli muodostunut vesikasvien mädäntyneistä jätteistä ja virran mukana kulkeutuneista mineraaleista. Lieju lannoitti maaperän hyvin ja teki sen erittäin hedelmälliseksi. Niilin tulvat sekä kastelivat että lannoittivat pellot. Maanviljelys oli silloin vielä hyvin alkuperäistä. Ohran ja hirssin siemenet viskattiin suoraan muokkaamattomaan suoperäiseen maahan. Sellainen maanviljelys antoi varsin pieniä satoja, vaikka maaperä olikin hyvin hedelmällistä.

4. §. Maanviljelyksen kehitys. Valtion muodostuminen.

Hyvin hitaasti ja suurella vaivalla egyptiläiset paransivat maanviljelystään. Pitkän aikaa he käyttivät maanmuokkauksessa kuokkaa. Egyptiläiset kuivasivat soita, puhdistivat maapalstoja suokasveista ja kaivoivat kanavia. Maanmuokkaustavat kehittyivät ja maanviljelys alkoi tuottaa huomattavasti suurempia satoja.

Vähitellen maanviljelys muuttui egyptiläisten pääelinkeinoksi. Sen vuoksi he jakoivat maataloustöiden mukaan vuodenkin kolmeen

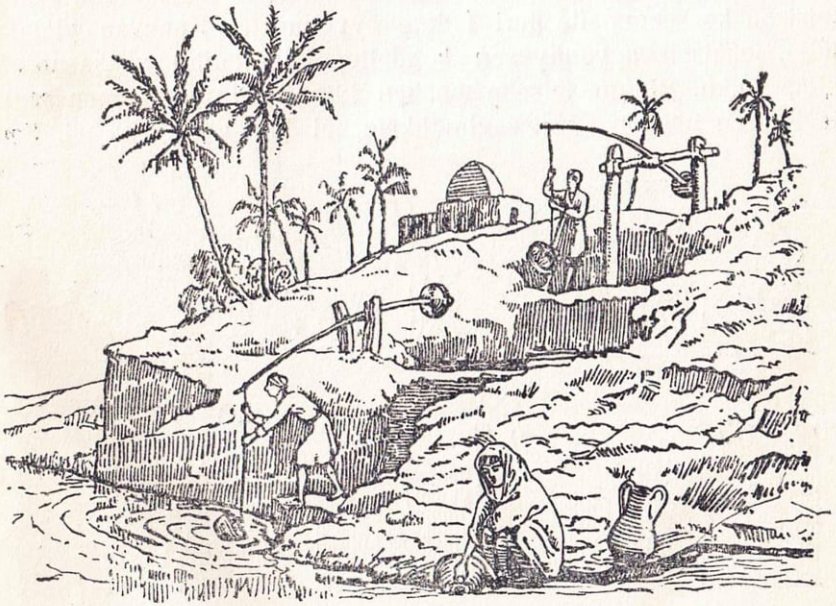

Nykyaikainen shodufi Egyptissä.

eri jaksoon: tulva-aika (heinä—lokakuu), kylvöaika (marras—helmikuu) ja elonkorjuuaika (maalis—kesäkuu).

Kastelulaitteet.

Rajut, laajoille alueille ulottuvat ja pitkäaikaiset Niilin tulvat eivät tuottaneet egyptiläisille ainoastaan hyötyä lannoittamalla maaperää, vaan myöskin suurta vahinkoa hukuttamalla ja tuhoamalla taloja ja muita rakennuksia. Suojatakseen rakennuksensa ja peltonsa veden tuhoavalta voimalta egyptiläisten oli rakennettava erikoisia laitteita: valleja ja keinotekoisia kumpuja. Sen lisäksi egyptiläiset kaivoivat suuria järviä kootakseen niihin vettä peltojen ja puutarhojen kastelua varten kuivana vuodenaikana. Tulvan aikana järvet täytettiin vedellä. Siihen tarkoitukseen käytettiin myöskin luonnollisia vesisäiliöitä. Kuuluisa Moiris-järvi tehtiin suuresta suosta noin 4000 vuotta sitten. Muinaisten matkailijain kertomusten sekä mainitun järven jäännösten mukaan sen ympärysmitta on ollut lähes kaksisataa kilometriä (katso 7. §).

Järvistä ja Niilistä johdettiin kastelukanavia pelloille ja puutarhoihin. Ylävillä seuduilla sijaitseville pelloille, jonne vesi ei virrannut kanavia pitkin, se siirrettiin vedennostokurkien tai, kuten niitä nykyään nimitetään Egyptissä, shodufien avulla. Se tehtiin seuraavalla tavalla: kanavan korkealle rannalle rakennettiin toinen toistaan korkeammalle pari kolme syvennystä. Kanavan yläpuolelle, jokaisen syvennyksen kohdalle, kiinnitettiin vaakasuoraan pitkä riuku. Riu'un toiseen päähän kiinnitettiin nahkainen sanko ja toiseen päähän suuri savimöhkäle tai kivi vastapainoksi. San-

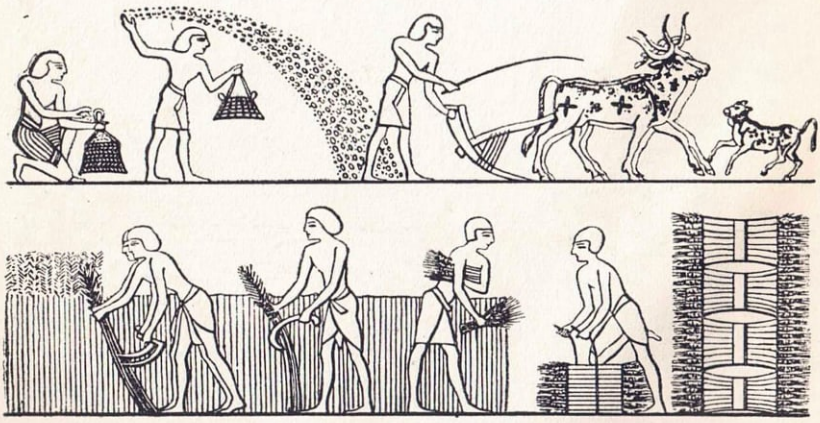

Peltotöitä muinais-Egyptissä. Ylhäällä — kylvö, alhaalla — leikkuu.

golla ammennettiin kanavasta vettä, jota kaadettiin syvennyksestä toiseen, kunnes se joutui pellolle saakka. Kuumana vuodenaikana vettä oli ammennettava joka päivä aamusta iltaan. Vielä nykypäivinäkin egyptiläiset talonpojat kastelevat peltojaan shodufien avulla.

Raskaat työt vaativat suuria ponnistuksia ja paljon työväkeä. Niihin käytettiin orjuutettua väestöä. Paljon työvoimaa saatiin sen lisäksi sotavangeista. Kun egyptiläiset saivat nyt vankeja, eivät he niitä surmanneet, kuten aikaisemmin, vaan tekivät heistä orjia ja pakoittivat kaikkein raskaimpiin töihin. Orjat kaivoivat kanavia, kantoivat vettä pelloille j.n.e. Heidän työnsä tuotti enemmän kuin mitä he kuluttivat. Sen vuoksi oli edullista pitää orjia.

Orjia oli kuitenkin vähän ja siksi täytyi vapaankin väestön tavallisesti viljellä maata.

Noomien syntyminen.

Alussa egyptiläiset elivät erillisinä sukuina. Mutta kunkin suvun oli yksinään epäedullista ja vaikeaa kaivaa kanavia pienen maapalstansa kastelua varten. Sen vuoksi eri suvut yhdistyivät yhteisöiksi ja yhteisöistä muodostui suurempia yhdistymiä, noomeja (hallintopiirejä). Tällaisia noomeja oli Egyptissä lähes 40. Jokaisella noomilla oli oma nimensä: „Haukka", „Käärmevuori", „Shakaali", „Jänis", „Musta lehmä" j.n.e.

Voimakkaimmat ja suurimmat perheet ottivat noomeissa haltuunsa parhaat maat, anastivat itselleen suurimman osan saaliista ja pakoittivat orjia sekä heimolaisiaan tekemään työtä hyväkseen. Siten muodostui noomeissa rikas ja voimakas ylimystö.

Noomien muut asukkaat olivat talonpoikia. He elivät yhteisöinä, raatoivat pelloillaan ja olivat pakoitettuja maksamaan suurta veroa noomin päällikölle, nomarkille. Nomarki hoiti kaikkia noomin asioita. Noomit olivat ikäänkuin pieniä itsenäisiä valtakuntia.

Noomien välillä käytiin usein sotia. Voimakkaammat noomit valloittivat ja alistivat usein heikompia noomeja valtaansa. Noin v. 3500 e.u.a. muodostui kaksi valtakuntaa: Ala-Egypti (Niilin suistomaassa) ja Ylä-Egypti (Niilin keskijuoksun varrella).

Noiden kahden valtakunnan välisen pitkäaikaisen taistelun jälkeen Ylä-Egyptin kuningas Menes valloitti Ala-Egyptin (noin v. 3200 e.u.a.). Häntä alettiin nimittää „Ala- ja Ylä-Egyptin hallitsijaksi". Egyptistä tuli yhtenäinen valtakunta. Sen pääkaupungiksi tuli Niilin alajuoksun varrella sijaitseva Memfis.

5. §. Muinaisten egyptiläisten uskonto.

Ennen muinoin eläneiden ihmisten käsityksen mukaan maailmassa oli olemassa kaikkivoipia henkiä eli jumalallisia olentoja. Niiden otaksuttiin asuvan puissa, eläimissä, joissa ja vuorilla. Muinaisajan ihmiset eivät osanneet selittää itselleen sellaisia ilmiöitä kuin muutokset luonnossa, kuolema, sairaus. Sen vuoksi he otaksuivat kaiken riippuvan joko hyvistä tahi pahoista jumalista. Sellaisiin jumaliin uskoivat myös egyptiläiset.

Kullakin noomilla oli omat jumalansa, joita se palvoi. Pääjumalalle, noomin suojelusjumalalle, rakennettiin temppeli. Vähitellen ilmaantui erikoisia henkilöitä, jotka huolehtivat jumalien palvelemisesta. Heitä nimitettiin uhripapeiksi. He hoitivat temppeleihin asetettujen jumalien kuvapatsaita, ottivat vastaan lahjoja, joita tuotiin jumalille, ja lukivat rukouksia. Heidän ei tarvinnut maksaa minkäänlaista veroa ja he elivät uhrilahjoitustuloilla. Uhripapin toimi oli hyvin tuottoisa, jonka takia ylimystö piti sitä omana oikeutenaan.

Jumala tai suojelusjumalatar kuvattiin tavallisesti eläimen näköiseksi. Tällainen käsitys jumalista oli egyptiläisillä säilynyt aina alkukantaisilta ajoilta lähtien, jolloin metsästys oli vielä heidän esi-isiensä pääelinkeinona. Kullakin metsästäjäsuvulla oli silloin joku määrätty eläin suojelusjumalanaan. Jumalaa nimitettiin sen eläimen nimen mukaan.

Egyptiläiset kunnioittivat erikoisesti Apis-härkää ja Hathor-lehmää. Monia muitakin eläimiä, kuten krokotiilia, leijonaa, käärmettä, haukkaa, kissaa, pidettiin pyhinä. Niitä säilytettiin temppeleissä ja niiden kuoltua ruumiit balsamoitiin ja haudattiin hautakammioihin.

Auringon jumala Re.

Egyptiläiset pitivät jumalana myöskin auringon lämpöä, jolla oli hyvin suuri merkitys maanviljelyksessä. Auringon jumalia oli useita. Niistä vanhin ja kunnioitetuin oli Re. Egyptiläiset uskoivat, että Re-jumala on luonut maan, ihmiset, eläimet ja kasvit. „Kun minä aukaisen silmäni,— sanoo Re eräässä jumalaistarussa,— niin maailma tulee valoisaksi; kun minä suljen silmäni, niin maailmassa alkaa yö. Minä lähetän ihmisille tulvan ja aiheutan tulen". Eräässä toisessa egyptiläisessä jumalaistarussa kerrotaan, että Re-jumalan luomat ihmiset alkoivat tehdä syntiä. Rangaistakseen ihmisiä Re lähetti

Isis-jumalatar.

Osiris-jumala.

silloin maan päälle tyttärensä Hathorin. Hathor pukeutui villieläimen muotoon ja alkoi tuhota ihmisiä. Re säikähti, että Hathor tuhoaa koko ihmissuvun, ja käski valaa Hathorin tielle kokonaisen järven juovuttavaa juomaa. Hathor joi sitä ja nukahti. Näin saatiin ihmiset pelastetuksi täydelliseltä tuhoutumiselta.

Sellaisilla taruilla uhripapit pyrkivät herättämään ihmisissä jumalanpelkoa ja oman voimattomuutensa tuntoa. Se oli edullista hallitsijoille ja ylimystölle, jotka pitivät itseään jumalien lähetteinä. Muiden jumalien ohella egyptiläiset pitivät jumalallisena myöskin Niiliä, jonka tulvimisesta riippui koko Egyptin elämä.

Niiliä rukoiltiin ja sille laulettiin ylistyshymnejä:

Kunnia sinulle, Niili, joka tulet maasta,
joka tulet Egyptiä elähdyttämään,
tulet kastelemaan Re'n luomat pellot,
jotta elävöityisi eläimet kaikki.
Tuot sadon runsaan, sovinnon rikkaan,
luot kaiken, mikä on ihanaa.
Sinä täytät aitat ja jyvälaarit,
pidät huolen myös köyhistäkin.

Osiris ja Isis.

Laajalle oli levinnyt maan ja hedelmällisyyden jumalan Osiriksen ja hänen puolisonsa Isiksen palvonta. Osiriksesta taru kertoo, että hän muka oli joskus ollut Egyptin kuninkaana. Hän oli ollut hyvä hallitsija ja opettanut ihmisille maanviljelystä. Mutta Osiriksella oli häijy veli Set, joka kateudesta surmasi Osiriksen. Osiriksen poika alkoi taistelun Setiä vastaan ja voitti hänet. Jumalat herättivät Osiriksen henkiin ja tekivät hänestä manalan hallitsijan. Tässä tarussa Osiriksen kuolemasta ja henkiinheräämisestä heijastuu egyptiläisten käsitys kasvikunnan jokavuotisesta lakastumisesta ja uudestaan virkoamisesta.

Egyptiläiset uskoivat haudantakaiseen elämään. Heidän tarunsa mukaan Osiris istui manalassa oikeustuomarin salissa. Hänen edessään oli vaaka, jolla punnittiin vainajan sydän, että olisi saatu tietää, oliko vainaja eläessään ollut hurskas ja oliko hän ansainnut pääsyn paratiisiin. Vanhurskaat pääsivät paratiisin vainioille, jossa vettä oli runsaammin kuin maan päällä ja jossa vehnä kasvoi miestä korkeammaksi. Egyptiläiset uskoivat, että vainaja elää siellä ikuisesti yhdessä jumalien kanssa, matkustaa

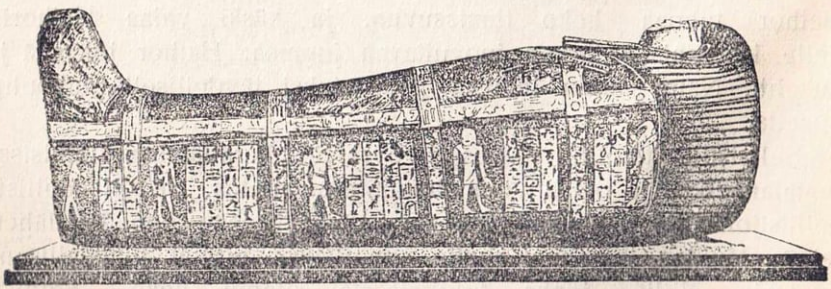

Egyptiläinen ruumisarkku (sarkofaagi).

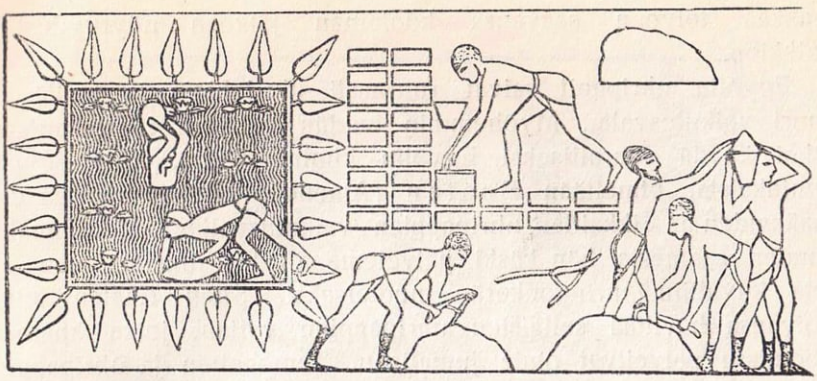

Tiilen valmistus Egyptissä.

aurinkolaivassa pitkin maanalaista Niiliä ja syö jumalien ruokaa.

Palsamoiminen ja hautaaminen.

Kuolleen omaiset huolehtivat siitä, että vainajalla oli mukanaan kaikki, mitä hän muka haudantakaisessa elämässään tarvitsi. Vainajalle rakennettiin suuri hautakammio, joka täytettiin vaatteilla ja ruoalla. Hautauksen yhteydessä suoritettiin uhrimenoja.

Ruumisarkkuun pantiin myös papyruskäärö, „kuolleiden kirja". Se sisälsi rukouksia ja loitsuja niitä vaaroja vastaan, joita vainajan henki saattoi kohdata haudantakaisessa elämässään. „Kuolleiden kirjan" piti muka auttaa vainajaa saamaan armahdus Osiriksen tuomiolla.

Jotta vainajan ruumis säilyisi kauemmin, egyptiläiset palsamoivat sen, tekivät siitä muumion. Ruumis, josta ensiksi poistettiin sisäelimet, kyllästettiin suolaliuoksella ja sen jälkeen täytettiin hyvänhajuisella pihkalla. Sen jälkeen muumio kiedottiin käärinliinoihin ja asetettiin arkkuun (s a r k o f a a g i i n). Sellaisena se säilyi hyvin kauan. Useat muumiot ovat säilyneet meidän päiviimme saakka.

Köyhät eivät voineet rakentaa itselleen upeita hautakammioita. Heille tuli liian kalliiksi myöskin „kuolleiden kirja" ja vainajan palsamoiminen.

Uhripapit opettivat köyhiä, että vain nöyryydellä ja kärsivällisyydellä voidaan ansaita elo paratiisissa. He sanoivat: „Kuuliaista jumala rakastaa, mutta tottelematonta hän vihaa". Osiriksen tuomiota peläten köyhät kantoivat kärsivällisesti elämänsä raskasta

taakkaa toivoen saavansa kuoleman jälkeen nöyryydestään palkkion.

Egyptin uhripapit saivat runsaasti uhrilahjoja ja heillä oli suuri vaikutusvalta. Myöhemmin heidän valtansa ja rikkautensa alkoi käydä vaaralliseksi Egyptin kuninkaillekin. Eräs Egyptin kuninkaista, nimeltään Enaten (Amenofis), halusi murtaa voimakkaiden ja rikkaiden uhripappien vaikutusvallan. Monijumalaisuuden asemesta hän käski palvelemaan yhtä jumalaa Atenia, jota kuvattiin auringonkerän muotoiseksi. Siten Enaten toivoi voivansa hävittää sellaisten uhripappien vallan, jotka kussakin noomissa palvelivat omia jumaliaan. Temppelien ja uhripappien rikkaudet hän halusi vallata itselleen. Tämä uudistus ei kuitenkaan ollut pysyvä. Enatenin kuoltua palautettiin entinen uskonto jälleen voimaan. Uhripappien rikkaus alkoi vanhaan tapaan lisääntyä.

6. §. Egyptin valtiorakenne.

Faarao ja hänen valtansa. Valtion hallinta.

Hallitsijaa nimitettiin „faaraoksi". Sana „faarao" merkitsee „suuri talo", s.o. hallitsijan palatsi. Faaraolle osoitettiin jumalallista kunnioitusta. Koko Egyptin oli palveltava häntä. Koko maa oli hänen omaisuuttaan.

Faarao hallitsi Egyptiä ylimysherrojen avulla, jotka olivat lähtöisin vanhoista ylhäisösuvuista. Heidän keskuudestaan faarao nimitti nomarkit. Valtakunnan tärkeimpänä henkilönä faaraon jälkeen oli visiiri. Hän oli faaraon ensimmäinen apulainen. Visiiri hoiti kaikkia Egyptin asioita ja kantoi veroa kaikista noomeista. Kanavalaitteiden ja patojen rakennustyöt olivat hänen johtonsa alaisia. Visiirin alainen oli myös Egyptin armeija.

Nomarkien oli koottava kaikki faaraolle tulevat verot, lähetettävä orjia ja talonpoikia faaraon töihin sekä faaraon käskystä koottava sotaväkeä. Omien tilustensa tuottamien tulojen lisäksi nomarkit saivat faaraolle suorittamistaan palveluksista oikeuden kantaa noomiensa väestöltä veroa myöskin omaksi hyväkseen. He olivat noomeissa kuin pieniä kuninkaita. Ajan oloon he alkoivat siirtää virkansa perintönä pojilleen.

Egyptin valtio, kuten kaikki muutkin senaikaiset Idän valtakunnat, oli orjanomistajain valtio.

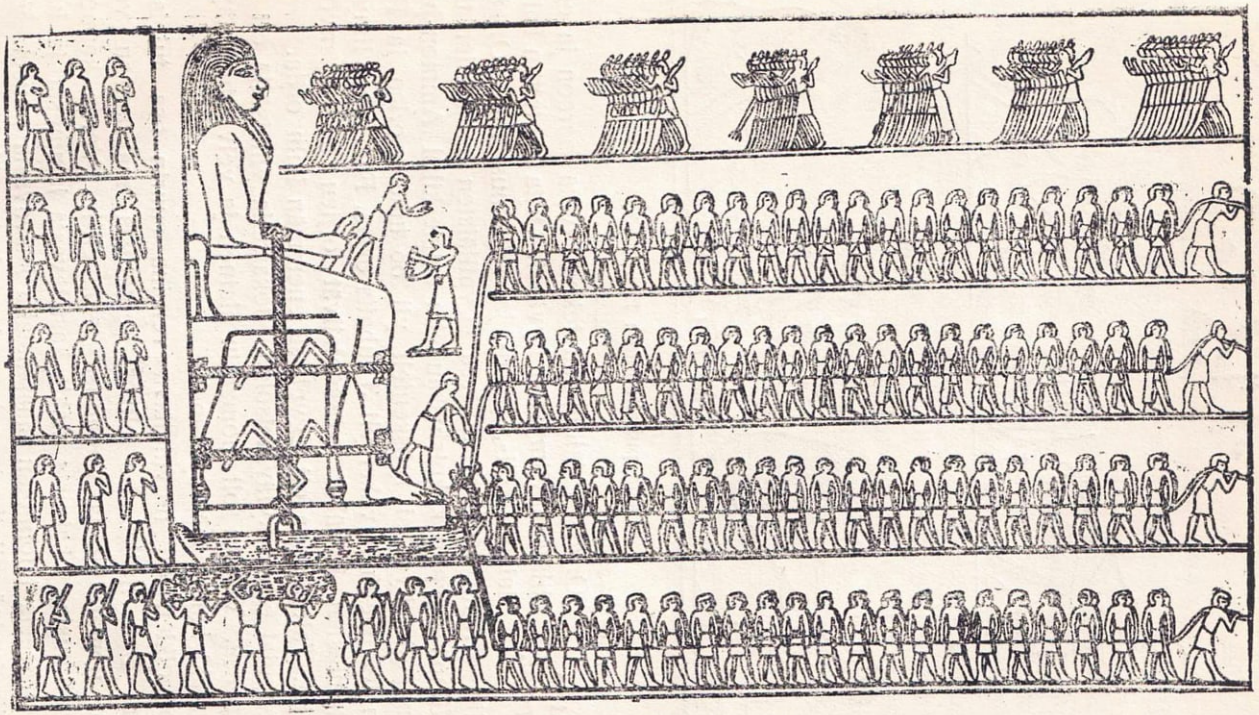

Kuvapatsaan kuljetus Egyptissä.

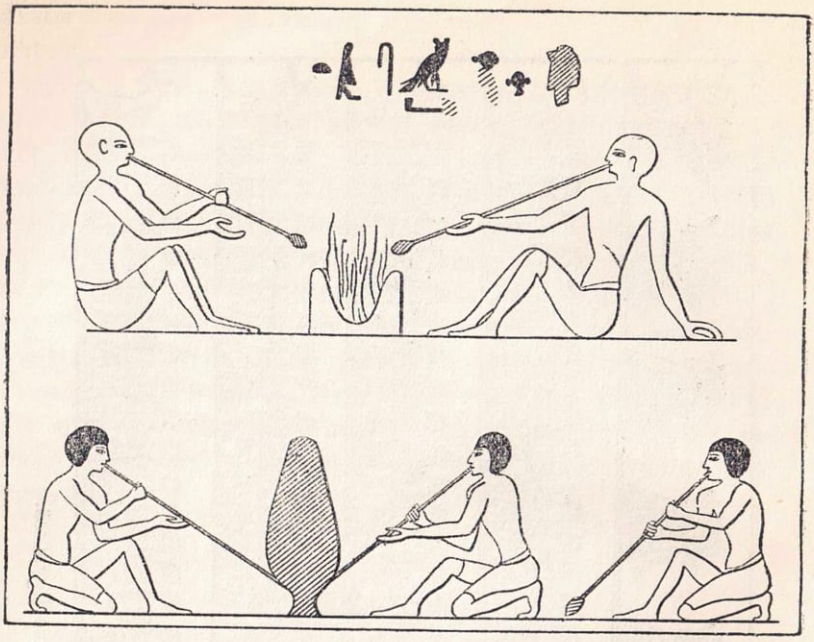

Lasin puhaltaminen Egyptissä.

Orjat ja talonpojat.

Orjat ja talonpojat tekivät työtä faaraon ja egyptiläisen ylimystön hyväksi. Orjia käytettiin kaikenlaisiin koti-, pelto- ja rakennustöihin. Orjatyötä käytettiin erittäin laajassa mitassa egyptiläisten temppelien tiluksilla. Niinpä Egyptin kukoistuskaudella esimerkiksi Ammon-jumalan temppelin hyväksi työskenteli yli 86 tuhatta orjaa ja Ptah-jumalan temppelin hyväksi yli 3 tuhatta orjaa. Faaraon, ylimystön ja virkamiesten hyväksi työskentelivät orjien lisäksi myöskin talonpojat. Talonpoikia oli Egyptissä enemmän kuin orjia.

Talonpojat elivät kyläyhteisöinä. Jokaisella yhteisöllä oli oma vanhimpansa. Vanhin oli nomarkin alainen ja velvollinen täyttämään kaikki hänen määräyksensä.

Talonpoikien oli luovutettava veroina suurin osa tuloistaan faaraolle. Sen lisäksi he olivat velvollisia maksamaan veroa myöskin nomarkille ja noominsa temppelille. Veroa kannettiin joka maatilkusta, jokaisesta maata kastelevasta lammesta ja kanavasta, jokaisesta talonpojan maapalstalla kasvavasta puusta. Verot maksettiin jyvinä, siipikarjana ja muina elintarvikkeina. Maanviljelijän omaa toimeentuloa varten jäi elintarvikkeita hyvin niu-

kalti. Veronmaksun lisäksi faaraot ja nomarkit pakoittivat talonpoikia suorittamaan erilaisia töitä. Useimmiten orjia ja talonpoikia ajettiin kanavia kaivamaan ja rakentamaan patoja, palatseja, temppeleitä ja hautakammioita. Tällaisen riiston kautta faarao, häntä ympäröivä ylimystö ja temppelit kokosivat itselleen suunnattomia rikkauksia.

Keopsin pyramiidi ja sfinksi.

Hallitsijan astuttua valtaistuimelle hän alkoi rakennuttaa itselleen hautakammiota — pyramiidia. Faaraota pidettiin jumalana ja luultiin, että hän elää ikuisesti haudantakaisessa valtakunnassa. Sen vuoksi hallitsijan ruumis palsamoitiin ja haudattiin pyramiidiin.

Niilin läntisellä rannalla, hiukan sen suistomaata etelämpänä, kohoavat vielä nykyäänkin valtavat kivistä rakennetut pyramiidit. Näistä pyramiideista, joita kaikkiaan on yli 70, erottautuu suuruutensa puolesta varsinkin faarao Keopsin pyramiidi. Se on rakennettu noin v. 2800 e.u.a.

Keops valitsi pyramiidiaan varten paikan 20 *km* päässä Memfin kaupungista, joka oli muinais-Egyptin pääkaupunki. Pyramiidin korkeus on noin 147 *m* ja sen jokaisen asemasivun pituus noin

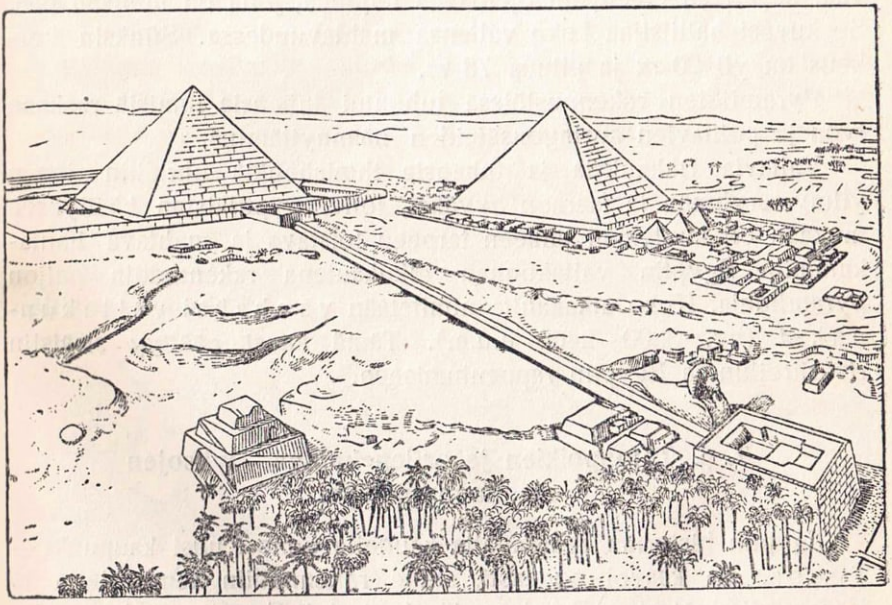

Kuninkaiden hautakammioita — pyramiideja.

230 *m*. Kiertääkseen ympäri pyramiidin on kuljettava lähes kilometri.

Kreikkalainen historioitsija Herodotos kertoo, että Keops ajoi pyramiidinsa rakennustöihin koko Egyptin orjuutetun kansanosan. Pyramiidin rakentajat tekivät työtä suurissa ryhmissä. Kukin ryhmä työskenteli kolme kuukautta. Kussakin ryhmässä oli 100 tuhatta ihmistä. Pyramiidia rakennettiin 30 vuotta. Kymmenen vuotta rakennettiin yksistään teitä, joita pitkin voitiin kuljettaa kivimöhkäleitä rakennuspaikalle. Näitä kivimöhkäleitä, joista kukin painoi noin $2^1/_2$ tonnia, laahasivat ihmiset perässään ruoskien ajamina.

Muinais-egyptiläisillä ei ollut minkäänlaisia nostokoneita. Orjien ja talonpoikien raskaalla työllä pantiin pystyyn suunnattoman suuria rakennuksia. Kaikki työt suoritettiin käsin; osa orjista hakkasi kivimöhkäleitä, toinen osa hioi niitä märän hiekan avulla, toiset kiskoivat niitä pyramiidin seinämiä myöten ylös porras portaalta ja liittivät kivimöhkäleet tiiviisti toisiinsa kiinni.

Pyramiidin lähellä kohoaa suunnattoman suuri yhdestä kalliosta hakattu sfinksi, jonka eräs Keopsin jälkeen hallinnut faarao on hakkauttanut. Sfinksi esittää makaavassa asennossa olevaa, käpäliään eteenpäin ojentavaa leijonaa, jolla on ihmisen pää. Se kuvasi hallitsijaa koko valtansa mahtavuudessa. Sfinksin korkeus on yli 20 *m* ja pituus 73 *m*.

Pyramiidien rakennustöissä tuhoutui tuhansia ihmisiä raskaan työn ja polttavien auringonsäteiden näännyttäminä.

Valtavia rikkauksia ja tuhansia ihmishenkiä uhrattiin pienen ylimystöryhmän ja faaraon hyväksi, jolle egyptiläisten käsityksen mukaan oli kuoleman jälkeen tarpeen loistava ja mahtava hautakammio. Egyptin valtakunnan alkukautena rakennettiin paljon pyramiideja. Koko aikakautta nimitetään vanhaksi valtakunnaksi (vv. 3200—2400 e.u.a.). Tämä kausi päättyy sisäisiin ristiriitoihin ja Egyptin rappeutumiseen.

7. §. Talonpoikien ja orjien kapina. Hyksojen maahanhyökkäys.

Egyptin historian seuraavalla kaudella kohosi uusi kaupunki — Teeba. Se kasvoi nopeasti, sinne rakennettiin temppeleitä ja faaraot siirsivät sinne hovinsa. Teebasta tuli Egyptin pääkaupunki. Tätä uutta aikakautta nimitetään Keskiseksi valtakunnaksi

Maaseutuasukkaita, jotka eivät ole maksaneet veroa, vedetään edesvastuuseen.

(vv. 2400—1580 e.u.a.). Egypti alkoi jälleen voimistua. Egyptin kaikki alueet yhdistyivät Teeban kaupungin ympärille. Faaraot tekivät useita hyökkäyksiä muihin maihin tuoden sieltä paljon vankeja sekä muuta anastamaansa omaisuutta.

Siihen aikaan rakennettiin myöskin useita suuria rakennuksia. Niilin alajuoksun varrella kuivattiin suoalue, Faijumin keidas, ja kaivettiin samalle paikalle suuri vesisäiliö, Moiris-järvi. Vesi virtasi siihen Niilistä johdettua kanavaa pitkin. Tarun mukaan vesi virtasi kuusi kuukautta Niilistä kanavaa pitkin järveen ja kuusi kuukautta järvestä takaisin Niiliin.

Faijumin keitaalle rakennettiin Egyptin jumalille pyhitetty suuri palatsi. Siinä oli tavattoman paljon käytäviä, joihin saattoi helposti eksyä. Kreikkalaiset nimittivät myöhemmin tätä rakennusta labyrintiksi.

Kaikki nämä rakennukset rakennettiin orjien ja talonpoikien työllä.

Rikkauksiensa kartuttamiseksi Keskisen valtakunnan faaraot tekivät hyökkäysretkiä kullasta rikkaaseen Nubiaan, jonka he osittain valloittivatkin.

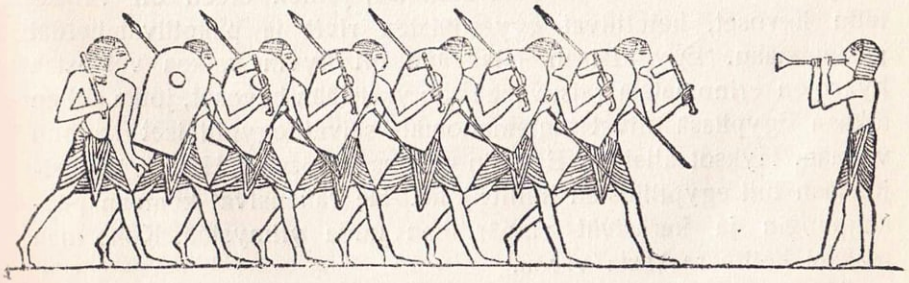

Egyptiläistä jalkaväkeä kilpineen, keihäineen ja kirveineen.

Talonpoikien ja orjien kapina noin v. 1750 e.u.a.

Faaraon, ylimystön ja orjanomistajain rikkaus lisääntyi, mutta sorretun kansan elämä tuli yhä raskaammaksi. Mutta Egyptin talonpojat ja orjat eivät kuitenkaan aina kantaneet nurisematta raskaan elämänsä taakkaa. Usein he nousivat kapinaan sortajiaan vastaan. Noin v. 1750 e.u.a. oli suuri talonpoikien kapina. Tästä kapinasta on kerrottu kahdessa papyruksessa (näin nimitetään egyptiläisiä kirjoitettuja asiakirjoja). Toinen niistä asiakirjoista on säilytettävänä Leidenin museossa Hollannissa, toinen Leningradissa Valtion Ermitagessa.

Yhdessä talonpoikien kanssa nousivat kapinaan myöskin orjat. Toiseen papyrukseen on kirjoitettu: „Faaraon pääkaupunki vallattiin yhdessä tunnissa. Köyhät sieppasivat käsiinsä faaraon. Hoviväki ajettiin pois faaraon taloista. Virkamiehet surmattiin ja heidän asiapaperinsa anastettiin".

Kapinalliset repivät ja hävittivät kaikki veroluettelot. Kukaan ei maksanut enää veroa. Faaraon tuomarit karkoitettiin. Faaraon jyväaitat tyhjennettiin viljasta.

Kapina valtasi koko Egyptin. Padot särjettiin. Kanavat täyttyivät liejulla. Peltoja ei voitu kastella. „Virrat ovat kuivia, niiden yli voi kahlata. Rantaa on enemmän kuin vettä",— sanotaan papyruksessa.

Monet rikkaista saivat surmansa ja menettivät omaisuutensa. Joidenkin onnistui paeta naapurimaihin.

Köyhät kukistivat faaraon ja ajoivat rikkaat tiehensä. Mutta he eivät kyenneet pitämään valtaa käsissään. He eivät tienneet, miten elämä oli järjestettävä uudella tavalla. Sen vuoksi heidän voittonsa ei ollut pitkäaikainen.

Hyksot.

Jonkun ajan kuluttua talonpoikien kapinan jälkeen Egyptiin hyökkäsivät aasialaisen hyksos-heimon sotajoukot. Heidän kevyet sotavaununsa, joiden eteen oli valjastettu hevoset, hajoittivat egyptiläisten rivit ja pakottivat heidät pakenemaan. Egyptiläisen jalkaväen oli hyvin vaikea vastustaa hyksojen erinomaista ratsuväkeä. Jo yksistään hevoset, jotka siihen aikaan Egyptissä olivat tuntemattomat, saivat egyptiläiset kauhun valtaan. Hyksot alistivat Egyptin valtansa alaiseksi. Heidän hallitsijoistaan tuli egyptiläisten hallitsijoita. He rakensivat komean pääkaupungin ja keräsivät ympärilleen uutta ylimystöä. Koko maa maksoi heille raskasta veroa.

Hyksojen valta Egyptissä kesti lähes 150 vuotta.

8. §. Egyptin suorittamat valloitukset.

Hyksojen karkoitus. Uusi ylimystö.

Hyksot pysähtyivät Egyptin pohjoisosaan, Niilin suistomaahan. Ylä-Egyptin nomarkit hallitsivat alueillaan itsenäisesti, mutta olivat velvollisia keräämään ja suorittamaan aikanaan veron hyksoille. Kaikkein mahtavimpia nomarkeja olivat Teeban kaupungin vallanpitäjät.

Noin vuonna 1580 e.u.a. Teeban kaupungin hallitsija Amosis alkoi sodan hyksoja vastaan ja karkoitti heidät Egyptistä. Voiton jälkeen hän julisti itsensä Ylä- ja Ala-Egyptin hallitsijaksi. Teebasta tuli jälleen Egyptin pääkaupunki. Teeban kaupungin suojelusjumala Ammon julistettiin koko Egyptin pääjumalaksi. Hyksojen karkoituksesta alkaa Egyptin historiassa Uuden valtakunnan aikakausi.

Uusi faarao keräsi ympärilleen ylhäisiä ja rikkaita ylimysherroja. Ne olivat sotapäälliköitä ja rikkaita maanomistajia, joita faarao sotaretkien jälkeen palkitsi maatiloilla, orjilla ja „urhoollisten kullalla" (niin nimitettiin kärpäsen muotoista kultaista mitalia). Uhripapeilla oli hovissa suuri vaikutusvalta. He saivat faaraolta runsaita lahjoja ja kokosivat itselleen suuria rikkauksia. Kaikkein rikkaimpia olivat Teeban Ammon-jumalan uhripapit. Näin syntyi uusi ylimystö kapinassa tuhoutuneen vanhan ylimystön tilalle.

Talonpoikien asema. Sotaväki.

Talonpojat joutuivat edelleenkin maksamaan maastaan suurta veroa. Se muodosti melkein yhden viidesosan sadosta. Faaraolle kerättiin verot ilman mitään armoa. Eräässä papyruksessa on säilynyt kuvaus talonpojan asemasta: „Madot varastavat puolet jyvistä, virtahevot hotkivat toisen puolen; hiiret lisääntyvät pelloilla, heinäsirkkaparvet lentelevät... Ja tuossa saapuu rantaan virkamies. Hän kulkee viljapellon ympäri; hänen seurueellaan on kepit, neekereillä ruoskat. He sanovat: „Anna jyviä". Kun niitä ei ole, he pieksävät kepeillään isäntää... Hänet sidotaan, heitetään kanavaan... hänen vaimonsa ja lapsensa sidotaan..."

Köyhtyneet ja maattomiksi joutuneet talonpojat yrittivät elää päivätyöläisinä. Monet heistä tehtiin velkojensa takia orjiksi.

Faarao, uhripapit ja ylimystö pelkäsivät talonpoikien ja orjien ryhtyvän uuteen kapinaan. Pitääkseen alamaisensa kuuliaisina faarao muodosti itselleen erikoisen sotilaallisen henkivartioston nubialaisista palkkasoturijoukoista.

Faaraot kävivät lakkaamatta sotia valloittaen itselleen uusia alueita. Sotaretkiä varten oli tarpeen vakinainen, hyvin koulutettu sotaväki. Se koottiin talonpojista, joista muodostettiin jalkaväkiosastoja. Kaikkein voimakkaimpina sotaväenosina olivat sotavaunuosastot, jotka ilmaantuivat sen jälkeen, kun hyksot toivat Egyptiin hevosia. Nämä joukko-osastot oli kokoonpantu rikkaasta ylimystöstä, jonka käsiin joutui aina suurin osa sotasaaliista. Vaunumiehet suhtaantuivat halveksuen jalkaväkijoukkoihin.

Jalkaväessä palvelevien talonpoikien keskuudessa oli koko ajan tyytymättömyyttä. Sen vuoksi talonpojista kokoonpantu sotaväki tuli entistä epäluotettavammaksi. Talonpoikien tuhoutuminen sitä paitsi vähensi sotureiden lukumäärää ja faaraot alkoivat palkata sotapalvelukseen nubialaisia, libyalaisia ja neekeripäälliköitä sotajoukkoineen.

Totmes III sotaretket.

Suurin Egyptin valloittaja-faaraoista oli Totmes III. Hän eli noin vuoden 1500 paikkeilla e.u.a. Totmes III johti useita kertoja sotajoukkojaan aasialaisia heimoja vastaan. Kahdeksannen sotaretkensä aikana hän pääsi Eufratille saakka ja sai lahjoja Heettien valtakunnalta Vähässä Aasiassa. Totmes valloitti laajoja alueita Syyriassa, Palestiinassa ja Nubiassa.

Totmesin saamien sotasaaliiden suuruutta voidaan arvostella niiden rikkauksien perusteella, jotka hän valloitti ensimmäisen sotaretkensä aikana. Hän sai sotasaaliina noin 3 tuhatta orjaa, paljon kultaa ja hopeaa, hevosia, suurta ja pientä karjaa sekä suuren määrän viljaa. Alistetut maat olivat sen lisäksi velvollisia maksamaan hänelle joka vuosi veroa. Ne suunnattomat rikkaudet, jotka ryöstettiin voitetuista maista, jaettiin faaraon, uhripappien ja sotilasylimystön kesken.

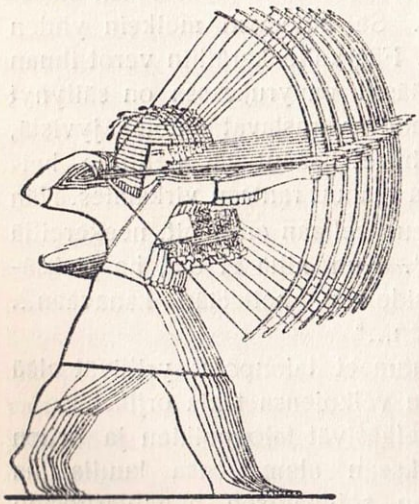

Egyptiläisiä jousimiehiä.

Ensi kädessä faarao eroitti suuren osan sotasaaliista „Ammon-jumalalle", s.o. tämän temppelin uhripapeille. Niinpä esimerkiksi Totmes lahjoitti ensim-

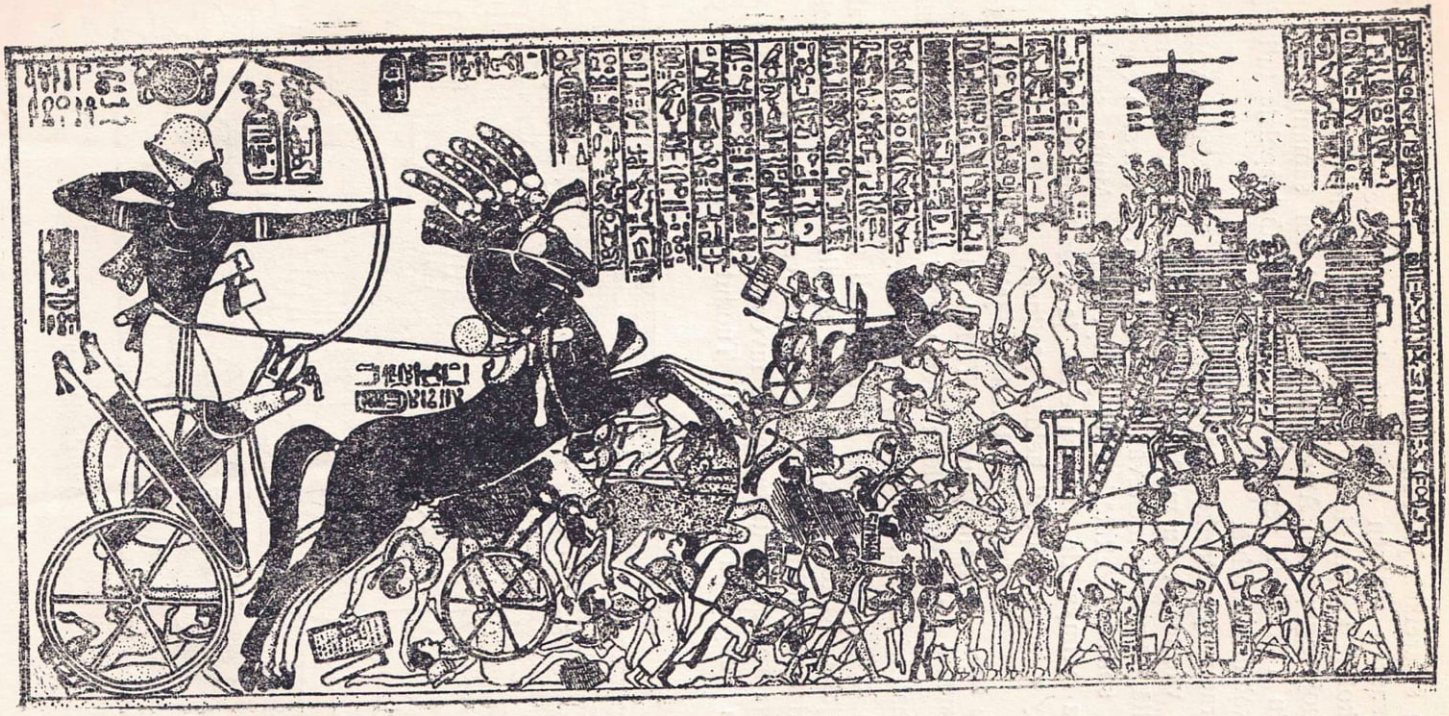

Kuningas ampuu vihollista sotavaunuissa.

mäisen sotaretken jälkeen Ammon-jumalan temppelille lähes tuhat orjaa, suuren määrän karjaa ja lintuja, hopeaa, kultaa ja jalokiviä, kolme kaupunkia Syyriassa sekä lukemattomia peltoja ja puutarhoja Egyptissä. Ammonin temppeli sai samanlaisia lahjoja myöskin Totmes III seuraajilta. Ammonin uhripapeista tuli Egyptin rikkaimpia miehiä.

Faaraon ryöstöretket köyhdyttivät ei ainoastaan voitettujen maiden väestöä, vaan myöskin itsensä Egyptin talonpoikia: sotaväen ylläpitämiseen menevät verot lisääntyivät, miesten enemmistö otettiin sotaan. Peltotöihin ei jäänyt väkeä. Mutta sodat olivat edullisia ylimystölle, uhripapeille ja itselleen faaraolle, sillä ryöstetty omaisuus joutui heidän käsiinsä.

Valtion hallinta. Kauppa.

Totmesin sotaretkien jälkeen Egyptin valtakunta laajeni suuresti. Yhden visiirin oli vaikea hoitaa kaikkia asioita. Sen vuoksi asetettiin kaksi visiiriä: toinen hallitsi etelässä, toinen pohjoisessa.

Yhtä korkea asema kuin visiireillä oli myöskin faaraon rahastonhoitajalla. Koko se rikkaus, mikä saatiin valloitetuista maista, ja kaikki talonpojilta kiskotut verot joutuivat faaraon kassaan.

Suurta voittoa tuotti Egyptille myös kauppa. Eri maista virtasi Egyptiin kauppiaita tavaroineen. Tuodut tavarat tarjottiin ensi

Aasialaisia vankeja.

kädessä faaraolle ja vain se osa, mitä hän ei ostanut, voitiin myydä toreilla. Kaupan välityksellä ilmaantui Egyptiin ulkomaisia tavaroita: kirjavia villakankaita, kulta- ja hopea-astioita, aseita, hyvänhajuisia öljyjä, mustasta ja ruusunvärisestä puusta valmistettuja tuotteita y.m. ylellisyysesineitä. Egyptiin tuotiin myös puuta, metalleja ja muita rakennustarvikkeita.

Egyptin kauppa oli faaraon ja ylimystön käsissä. Suuri merkitys kaupankäynnissä oli myöskin temppeleillä. Myöhemmin käydyt sodat tekivät Egyptin vielä rikkaammaksi.

9. §. Taistelu heettiläisiä vastaan. Ramses II.

Heettiläiset. Niiden kansojen keskuudesta, joita vastaan Egypti kävi yhtämittaisia sotia, erottautuivat erikoisesti sotaisat heettiläiset. Heettiläiset heimot asuivat Halys-joen laaksossa, Vähän Aasian vuorten rinteillä ja rotkoissa. Heettiläisten valtakunta muodostui siellä noin 2000 vuotta e.u.a. Heettiläisistä me olemme saaneet tietoja vasta hiljattain, noin 30 vuotta sitten suoritettujen kaivausten tuloksena. Kaivaustöitä suoritettaessa löydettiin heettiläisten pääkaupungin rauniot, paljon taide-esineitä ja savitauluille kaiverrettuja nuolenpääkirjoituksia. Näiden muistomerkkien avulla on saatu käsitys heettiläisten elämästä.

Heettiläiset eivät juuri laisinkaan harjoittaneet maanviljelystä, sillä heidän maansa olivat tähän tarkoitukseen kelpaamattomia. Karjanhoito ja puutarhaviljelys oli heillä sen sijaan kehittynyt.

Heettiläiset olivat naapureittensa kanssa alituisesti sotajalalla. He eivät juuri koskaan riisuneet itseään aseista, vaan olivat aina valmiit lähtemään sotaretkelle. Heettiläiset alistivat alamaisikseen monia heimoja; Vähä Aasia oli heidän valtansa alla. XV vuosisadan lopulla e.u.a. heettiläiset sijoittautuivat pohjois-Foinikiaan ja alkoivat tunkeutua Palestiinaan. Heettiläisistä tuli vakava vaara egyptiläisille. Sotien heikentämä Egypti menetti Syyriassa sijainneet alusmaansa.

Ramses II. Taistelu heettiläisiä vastaan. Noin v. 1300 e.u.a. Egyptin valtaistuimelle nousi Ramses II. Hän kokosi suuren ja voimakkaan sotaväen ja taisteli päättävästi heettiläisiä vastaan. Egyptin armeijassa oli nyt paljon palkattuja sotilaita, libyalaisia ja nubialaisia.

Astuttuaan armeijansa johtoon Ramses II hyökkäsi Syyriaan. Hän aikoi yhdellä iskulla lyödä heettiläisten kuninkaan, mutta se ei hänelle onnistunut. Heettiläisten kuningas odotti Ramsesia Kadesin kaupungin luona Orontes-joella. Kun egyptiläiset sotajoukot saapuivat Kadesin edustalle, niin heettiläisten monilukuinen armeija piiritti egyptiläisten kärkijoukon ja oli vähältä siepata vangiksi itsensä faaraon. Vain tavaton ruumiillinen voimakkuus pelasti hänet. Ramses II oli jättiläinen, lähes 2 metriä pitkä (tämän voi päätellä hänen muumionsa perusteella). Egyptiläisten soturien miehuullisuuden ja faaraon urhoollisuuden ansiosta egyptiläisten onnistui kuitenkin päästä

Ramses II kuvapatsas.

pois vihollisen renkaasta ja perääntyä. Suuri määrä egyptiläisiä sotureita kaatui Kadesin kaupungin muurien edustalla.

Imarteleva hovirunoilija on kuvannut Kadesin edustalla käydyn taistelun Ramses II loistavaksi voitoksi. Mutta tämän taistelun jälkeen täytyi koota uusi sotajoukko ja aloittaa sotaretki aivan alusta.

Faarao päätti nyt toimia toisin. Hän lujitti asemansa ensiksi rannikkokaupungeissa turvatakseen niiden kautta edullisen yhteyden Egyptiin meritse. Sen jälkeen hän useiden vuosien kuluessa askel askeleelta ahdisti sisäisten kapinoiden heikentämiä heettiläisiä pois Palestiinasta ja Syyriasta saapuen aina Eufrat-joen laaksoon saakka.

Rauhansopimus. Sota päättyi Ramses II ja heettiläisten kuninkaan väliseen rauhansopimukseen. Tämän sopimuksen mukaan molemmat hallitsijat solmivat keskenään ikuisen rauhan. He sitoutuivat auttamaan toinen toistaan, jos heidän kimppuunsa hyökkää joku vihollinen tai syttyy kapina. Ramses II sodat palauttivat Egyptille Palestiinan sekä Syyrian eteläosan.

Palestiina ja Syyria jäivät kuitenkin vain vähäksi aikaa Egyptin vallanalaisuuteen. Ramses II kuoltua Egyptiä uhkasi pian uusi vaara. Pohjoisesta, Välimeren saarilta lähtöisin olevat „merikansat" hyökkäsivät maahan. Samanaikaisesti hyökkäsivät lännestä päin libyalaiset heimot. Vain suurella vaivalla onnistui faraoiden torjua nämä uudet viholliset. Syyriaa ja Palestiinaa he eivät voineet enää säilyttää itsellään. Egyptin mahtavuus alkoi horjua.

10. §. Egyptin itsenäisyyden loppu.

Faarao Ramses II hallituskautena Egyptin mahtavuus jälleen kasvoi. Hänen hallitessaan egyptiläiset joutuivat vastakkain Vähässä Aasiassa asuneen voimakkaan kansan, heettiläisten kanssa. Heettiläiset soturit olivat yhtä voimakkaita kuin egyptiläiset, mutta Ramses torjui kaikki heettiläisten hyökkäykset. Ramsesin kuoleman jälkeen hyökkäsivät kuitenkin toiset heimot („merikansat") Egyptiin ja Egypti alkoi vähitellen menettää valtansa alla olleita alueita.

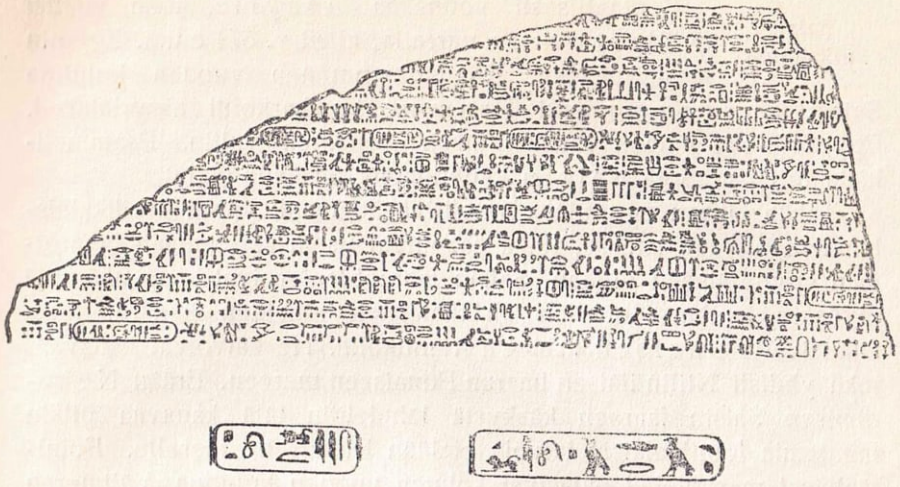

Kivi, jossa on hieroglyfikirjoitusta; alareunassa olevat hieroglyfit merkitsevät Ptolemaioksen ja Kleopatran nimiä.

Luokkataistelun kärjistyminen.

Aasiassa sijainneiden alusmaiden menettämisen johdosta sotilasylimystön ja uhripappien tulot supistuivat. Sen vuoksi talonpoikien verotaakkaa suurennettiin entistä enemmän ja orjien riistoa yhä voimistettiin.

Sen vaikutuksesta noin vuonna 1200 e.u.a. Egyptin sisällä alkoivat levottomuudet. Syntyi kapinoita. Kerrankin vallankaappauksen suoritti Syyriasta kotoisin ollut muukalainen.

Kapinalliset ryöstivät herrojensa omaisuuden ja anastivat temppelien rikkaudet. Muinaisessa papyruksessa kerrotaan, että syyrialainen oli toveriensa yhdistäjänä. He lakkauttivat kaikenlaisten lahjojen kannon temppeleille.

Taistelu maan sisällä syttyneitä kapinoita ja ulkoa päin tulevia hyökkäyksiä vastaan heikensi Egyptin valtakuntaa. Vähitellen Egypti heikkeni siinä määrin, ettei se kyennyt vastustamaan ulkoista vihollista. Lyhyen ajan kuluessa libyalaiset heimot valtasivat pohjois-Egyptin ja nubialaiset eteläosan.

Egypti lakkasi olemasta maailmanvaltana. Samanaikaisesti lujittui uhripapiston valta. Teebassa uhripapit kaappasivat käsiinsä valtiovallan.

Saisin aikakausi.

Sotilaallisesti voimakas Assyria, joka sijaitsi Tigris-virran varrella, alisti v. 671 e.u.a. Egyptin alaisekseen. Kahdenkymmenen vuoden kuluttua Saisin kaupungin nomarki Psammetik karkoitti assyrialaiset. Egyptistä tuli jälleen vähäksi aikaa itsenäinen valtio. Psammetikistä tuli faarao ja Saisin kaupungista pääkaupunki.

Tähän aikaan egyptiläiset aloittivat kaupankäynnin kreikkalaisten kauppiaiden kanssa, jotka saapuivat usein vaihtamaan tavaroitaan egyptiläiseen viljaan. Saisin faaraot laajensivat kaupankäyntiä myöskin kaukana olevien afrikkalaisten alueiden kanssa, jotka sijaitsivat Punaisen meren rannikolla. He kaivoivat kanavan, joka yhdisti Niilin itäisen haaran Punaiseen mereen. Erään Nekonimisen Saisin faaraon käskystä lähetettiin tätä kanavaa pitkin muutamia foinikialaisia laivoja etelään Punaiselle merelle. Foinikialaiset merimiehet palasivat kolmen vuoden kuluttua Välimeren kautta Egyptiin.

Näin jo kaukaisessa muinaisuudessa suoritettiin ensimmäinen matka Afrikan ympäri.

Persialaiset valloittavat Egyptin.

Egyptiläinen ylimystö ja kauppiaat köyhdyttivät lopullisesti Egyptin talonpojat ja käsityöläiset. Egyptillä ei riittänyt enää voimia taistella ulkoista vihollista vastaan.

V. 525 e.u.a. Niilin laakson valloitti kaukana idässä, Persian lahden rannikolla syntynyt uusi valtakunta Persia. Egypti muuttui Persian valtakunnan osaksi.

11. §. Egyptin kulttuuri.

Kirjoitustaito. Papyrus.

Egyptiläisten kirjoitustaito ilmaantui 3500 vuotta e.u.a. Meidän aikoihimme saakka on säilynyt paljon egyptiläisiä kirjallisia muistomerkkejä eri aikakausilta. Egyptiläiset kirjoittivat pääasiassa papyrukselle, joka korvasi heillä paperin. Papyrus-paperin valmistamista varten halkaistiin papyruksen korren ydinosa kerrostumittain liuskoihin ja rinnakkain asetetut liuskat liimattiin päällekkäin yhteen. Sitten nämä liuskat liimattiin pituussuunnassa yhteen, niin pitkiksi kuin haluttiin. Papyruskääröt olivat joskus 40 *m* pituisia. Täyteen kirjoitettu papyrus käärittiin rullalle ja sidottiin nauhalla kiinni.

Alkuaikoina egyptiläiset kirjoittivat piirustettuja kuvioita muistuttavilla merkeillä. Näitä merkkejä nimitetään hieroglyfeiksi. Papyrukselle ei kirjoitettu hieroglyfeillä, vaan enimmäkseen sujuvammilla merkeillä, jotka jo olivat kadottaneet piirustuskuvien muodon.

Egyptiläistä kirjoitusta oppi ensimmäisenä lukemaan v. 1822 ranskalainen tiedemies Champollion.

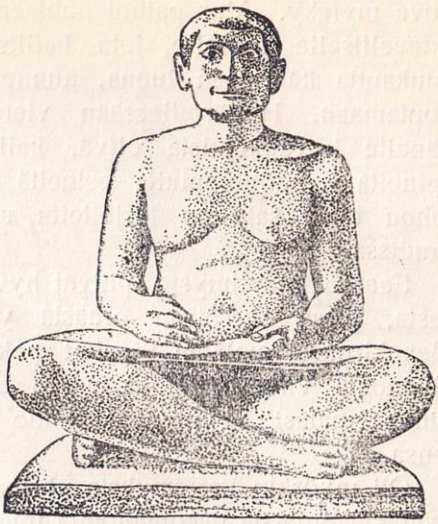

Kirjurin kuvapatsas (Egypti).

Hieroglyfit merkitsevät kokonaisia sanoja tai useampien kirjainten yhdistelmää. Sitä paitsi on 24 hieroglyfiä, jotka merkitsevät eri kirjaimia. Näin ollen egyptiläinen kirjoitus oli sekalaista. Siinä oli kaikkiaan yli 700 merkkiä.

Egyptiläistä kirjoitusta oli luonnollisesti paljon vaikeampi oppia lukemaan kuin meidän kirjoitustamme. Kirjureitten kouluissa oli opiskeltava 5—6 vuotta, ennenkuin opittiin vapaasti kirjoittamaan. Vaikean opiskelun aikana poikia usein rangaistiin. Egyptiläisten papyrusvihkojen reunoilla tapaamme usein seuraavanlaisia sananlaskuja: „Pojan korvat ovat hänen selässään. Hän kuuntelee silloin, kun häntä lyödään". Mutta kirjurintoimi oli hyvin tuottoisaa ja arvossapidettyä. Sen vuoksi oppilaat kestivät kaikki rangaistukset. Kirjoittamaan ja lukemaan opetettiin tietysti pääasiassa rikkaiden ja ylimysten poikia. Egyptin talonpojat eivät hallinneet kirjoitus- ja lukutaitoa.

Kirjallisuus. Erilaisten kirjoitusten ja asiakirjojen lisäksi on meidän aikoihimme saakka säilynyt myös useita egyptiläisen kirjallisuuden tuotteita. Faaraot ja ylimystö kuuntelivat mielellään kertojia. Faaraon ja ylimysherrojen eniten pitämät tuotteet kirjoitettiin muistiin ja pantiin tavallisesti yhdessä muumion kanssa hautakammioon.

Laajalti oli tunnettu kertomus „Haaksirikkoutuneesta". Siinä kerrottiin soturin seikkailuista, jonka faarao oli lähettänyt laivalla purjehtimaan Punaisen meren halki kaivoksille. Matkalla alkoi

kova myrsky. Alus painui pohjaan, mutta myrsky viskasi soturin ihmeelliselle saarelle, jota hallitsi käärme. Soturi asui neljä kuukautta käärmeen luona, kunnes Egyptistä saapui laiva häntä noutamaan. Hyvästellessään vierastaan käärmekuningas antoi hänelle hyvänhajuista öljyä, kallisarvoista puuta, norsunluuta, apinoita ja paljon muita esineitä lahjaksi faaraolle. (Papyrusta, johon tämä satu on kirjoitettu, säilytetään Ermitagessa Leningradissa).

Faaraot ja ylimystö pitivät hyvin paljon myöskin kertomuksesta, jossa kerrotaan eräästä ylimysherrasta Sinuhetista. Maankirousta peläten Sinuhet pakeni Egyptistä Syyriaan, jossa eli monta vuotta kunnes faarao antoi luvan palata kotimaahan. Sinuhet palasi Egyptiin ja faarao palautti hänelle hänen rikkautensa.

Oli myöskin kertomuksia uhripapeista ja noidista, jotka suorittivat kaikenlaisia uskomattomia ihmetekoja. Oli kertomuksia jumalista, jotka auttoivat lempifaaraoitaan j.n.e.

Kansanjoukot eivät tunteneet tätä kirjallisuutta. Mutta kalastajilla, paimenilla, tuolinkantajilla ja talonpojilla oli omat laulunsa ja satunsa. Niinpä talonpojat lauloivat viljan puinnin aikana hoputtaessaan härkiään, joita ajettiin lyhteitä pitkin, jotta jyvät olisi saatu karisemaan tähkistä, tällaista laulua:

Puikaa, puikaa itsellenne
te, härät, itsellenne puikaa.
Puikaa itsellenne olkia ravinnoksi
ja jyviä herrallenne.
Lepoa älkää etsikö —
onhan nyt vilpoinen päivä...

Rakennustaide. Egyptiläisen ylimystön palatseista ja taloista me voimme saada käsityksen etupäässä kuvien ja piirrosten avulla. Nämä palatsit ja talot oli rakennettu polttamattomista tiileistä ja puusta, vieläpä pilaritkin oli tehty palmunrungoista. Ajan oloon nämä rakennukset ovat tuhoutuneet.

Temppelien rauniot ovat säilyneet meidän päiviimme saakka. Ne rakennettiin „ikuisesta kivestä": kalkki- ja hiekkakivestä sekä graniitista. Puoleksi raunioituneet pylväät kauniine papyruskimpun tai lootuskukan muotoisine koristeineen, seinien jätteet kaiverrettuine kirjoituksineen ja piirroksineen herättävät kauneudellaan ihailua vielä nykyäänkin.

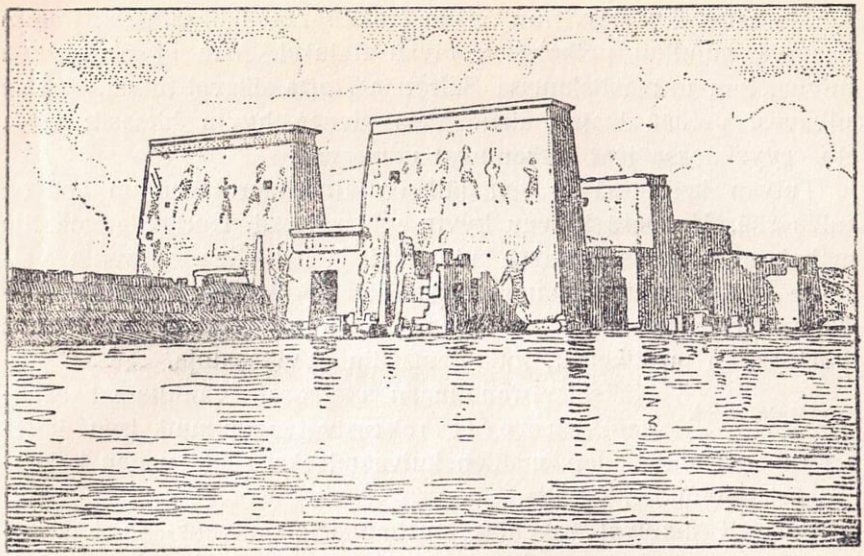

Isiksen temppeli Egyptissä.

Egyptiläisillä kertyi paljon tietoja matematiikan ja astronomian alalta. Niiden perusteella voitiin laatia kalenteri ja käyttää sitä talouden hoidossa. Myöskin lääketieteen alalla oli egyptiläisillä suuria saavutuksia. Vainajia palsamoidessaan egyptiläiset tutustuivat ihmisruumiin rakenteeseen.

Muinaisista kansoista olivat egyptiläiset ensimmäisiä, joilla oli kirjoitustaito, kirjallisuus, tiede ja taide.

II. KAKSOISVIRRAN VANHIMMAT VALTIOT.

12. §. Eteläinen Kaksoisvirran maa, sen luonto ja väestö.

Eufrat- ja Tigris-jokien laaksoon ilmaantui ihmisiä yhtä kaukaisessa muinaisuudessa kuin Egyptiinkin. Tätä laaksoa nimitetään Kaksoisvirran maaksi eli Mesopotamiaksi (s.o. virtojen väliseksi laaksoksi). Vanhimmat valtakunnat muodostuivat Kaksoisvirran eteläosassa, Persian lahden rannalla.

Mesopotamian luonto.

Etelä-Mesopotamian samoin kuin Egyptinkään maaperä ei anna satoa ilman kastelua. Suurimman osan vuodesta siellä on liian kosteaa, kun taas muuna aikana usein vallitsee ankara kuivuus. Marras- ja joulu-

kuussa sataa Kaksoisvirran maan eteläosassa lakkaamatta, jolloin maaperä muuttuu paikotellen aivan liejuksi. Maa ei ehdi vielä kuivua, kun jo maaliskuussa Eufrat ja Tigris alkavat tulvia. Jokien tulvavesi peittää laajan alan. Vesi alenee hyvin hitaasti: vasta elo—syyskuussa joet laskeutuvat uomaansa.

Tulvan kestäessä ja sen jälkeen aina marraskuuhun asti on kuiva sää. Maaperä kuivuu hyvin epätasaisesti. Korkeilla paikoilla se kuivuu nopeasti kovaksi kuin kivi ja halkeilee. Alaville paikoille vesi seisahtuu ja muodostaa soita, jotka levittävät kuumetautia. Sen vuoksi Kaksoisvirran maan eteläosassa on tehtävä työtä paljon ja sitkeästi, jotta saataisiin hyviä satoja.

Kastelulaitteet. Kaksoisvirran maan eteläosan vanhimmat asukkaat sumerit rakensivat monimutkaisen laiteverkoston suoperäisten maiden kuivaamiseksi sekä veden kokoamiseksi kuivuuden varalta.

Sumerit alkoivat rakentaa ensimmäisiä kuivaus- ja kastelulaitteita jo ennen valtion muodostumista, eläessään vielä sukuyhteisöinä.

Pellot, kasvimaat ja puutarhat he ympäröivät suluilla, jotka eivät läpäisseet vettä. Sitä paitsi he kaivoivat kokonaisen kanavaverkoston. Asumuksensa, palatsinsa ja temppelinsä sumerit rakensivat keinotekoisille kummuille, etteivät ne hukkuisi tulvain aikana.

Maaperän ollessa kuohkeaa kanavat ja sulut luhistuivat helposti ja täyttyivät savella ja liejulla. Sen vuoksi niitä täytyi pitää jatkuvasti silmällä ja hoitaa.

Sumerit viljelivät pelloillansa ohraa ja vehnää sekä kasvitarhoissaan sipulia, kurkkuja ja muita vihanneksia. Puutarhoissa kasvoi taatelipalmuja. Virran mukana kantautuneet liejukerrostumat tekivät Kaksoisvirran maan vainiot erittäin hedelmällisiksi. Maa oli Kaksoisvirran tärkein rikkaus. Siellä ei ollut metsiä eikä hyödyllisiä kaivannaisia.

Kaksoisvirran maan yhdistyminen. Sumerit olivat yhdistyneet kaupunkivaltioihin. Sumerilaisista kaupungeista huomattavimpia olivat Nippur, Ur, Uruk, Lagash y.m. Kunkin kaupunkivaltion johdossa oli hallitsija — patesi, joka hoiti valtaansa yhdessä ylimystön kanssa.

Talonpojat, käsityöläiset ja orjat muodostivat varsinaisen väestön. Kaupungit kävivät keskenään alituisia sotia, sillä jokainen kaupunki halusi saada itselleen parhaat maat. Sumerit sotivat

myöskin itäistä naapuriaan Elamin valtakuntaa vastaan. Noin vuoden 2750 paikkeilla e.u.a. sumereista pohjoiseen päin sijaitsevan Akkadin hallitsija Sargon yhdisti kaikki Kaksoisvirran maan kaupungit yhdeksi valtakunnaksi. Sargon I alkoi nimittää itseään „maailman neljän ilmansuunnan hallitsijaksi", sillä hän laajensi valtionsa alueita joka suunnalle.

Mutta sodat eivät loppuneet yhdistymisen jälkeenkään. Sotaisat vuoristolaisheimot tekivät alituiseen hyökkäysretkiä idästä päin alistaen useita kertoja Kaksoisvirran valtakunnat valtaansa.

13. §. Babylonian valtakunta.

Babylonian valtakunta. Kuningas Hammurapi.

Kaksoisvirran maan pohjoisosassa, missä Eufrat ja Tigris virtaavat hyvin lähellä toisiaan, sijaitsi Babylonin kaupunki. Alkuaikoina Babylon oli vain pieni asutuskeskus, mutta vähitellen se muuttui kauppakeskukseksi, sillä siinä yhtyivät monet idästä länteen kulkevat karavaanitiet. Myöhemmin Babylonista tuli koko valtakunnan pääkaupunki.

Huomattavin Babylonian kuninkaista oli Hammurapi (vv. 2067—2025 e.u.a.). Hän yhdisti Kaksoisvirran maan koko pohjoisosan ja alisti alaisikseen sumerilaiset kaupungit. Näin muodostui Babylonian valtakunta. Hammurapi myöskin nimitti itseään „maailman neljän ilmansuunnan hallitsijaksi". Hammurapin hallitessa Babylonista tuli Kaksoisvirran maan suurin, rikkain ja sivistynein kaupunki. Babylonin mukaan alettiin koko Kaksoisvirran maan eteläosaa nimittää Babyloniaksi ja sen asukkaita babylonialaisiksi.

Babylonian valtakunnan alueita ja kaupungeita hallitsivat kuninkaan nimittämät käskynhaltijat.

Hammurapin lait.

Hammurapi laati valtakuntaansa varten suuren lakikokoelman. Nämä lait oli kirjoitettu tummasta kivestä hakattuun patsaaseen, jonka korkeus on 2 *m* ja ympärysmitta noin 1 $^1/_2$ *m*. Kiven pinta oli kirjoitettu täyteen lakipykäliä. Kivipatsaan päätä kaunisti korkokuva, joka esitti auringonjumalaa, kuninkaallisen lainkäytön suojelijaa, ja sen edessä seisovaa kuningas Hammurapia. Tätä kivipatsasta säilytetään Louvre'in museossa Pariisissa.

Hammurapin lait oli kokoelma taloudellisen ja perhe-elämän säädöksistä. Ne suojelivat orjanomistajain etuja. „Jos joku, —

Kuningas Hammurapi ja Shamash-jumala.

sanotaan laissa,— piiloittaa talossaan paennutta orjaa, joka kuuluu joko kuninkaalle tai tavalliselle kansalaiselle, eikä viranomaisten vaatimuksesta luovuta häntä, niin talonisäntä surmattakoon".

Orja oli kokonaan herransa mielivallan alainen ja velvollinen työskentelemään hänen hyväkseen. Jos orja ei ollut herralleen kuuliainen, niin häneltä leikattiin korva pois.

Väestö. Kauppa.

Kuninkaan, ylimystön ja uhripappien hyväksi eivät työskennelleet ainoastaan orjat, vaan myös talonpojat ja maatyöläiset. Osan maistaan maanomistajat antoivat pieninä palstoina vuokralle talonpojille. Vuokraehdot olivat hyvin raskaat. Talonpoika, joka vuokrasi pellon, oli velvollinen vuokramaksuna luovuttamaan maanomistajalle yhden kolmasosan, jopa puoletkin sadosta. Puutarhan vuokraaja joutui maksamaan kaksi kolmasosaa sadosta.

Maattomat talonpojat palkkautuivat niukkaa palkkaa vastaan päivätyöläisiksi. Heidän elämänsä oli hyvin raskasta. Rinnan orjien kanssa oli talonpoikien osallistuttava raskaisiin „kuninkaan töihin" — monilukuisten kanavien ja sulkujen kunnossapitämiseen ja raskaiden esineiden kuljettamiseen.

Kaupungin käsityöläiset olivat vapaita, mutta heillä ei ollut oikeutta ottaa tilaajalta suurempaa maksua kuin laissa oli säädetty. Laissa säädetyt hinnat olivat hyvin alhaiset.

Uhripappeja ja kauppiaita lait eivät mitenkään rajoittaneet. He kävivät kauppaa vapaasti ja kiskoivat suuria voittoja. He rikastuivat silläkin, että antoivat vähävaraisille isännille lainaksi viljaa ja rahaa. Lainanottaja oli velvollinen maksamaan korkoa 20—30 prosenttia, ja jollei hän voinut maksaa velkaansa, joutui hän kolmeksi vuodeksi lainanantajan orjaksi. Hammurapin lain mukaan tällaiset velkaantuneet saattoivat lunastaa itsensä vapaaksi, mutta

ei ollut ainoatakaan lakia, joka olisi pelastanut heidät kurjuudesta ja rikkaiden raskaasta riistosta.

Vakinainen sotaväki. Babylonian valloittaminen.

Babylonian valtakunnassa oli vakinainen sotaväki. Kuningas antoi sotilaille pienen maapalstan korvaukseksi sotapalveluksesta. Jos sotilas kaatui sodassa tai jätti sotapalveluksen omavaltaisesti, niin hänen maaosuutensa annettiin toisille. Jos sotilaan poika isänsä kuoltua tuli sotilaaksi, niin hän sai isänsä maan.

Sotaretkien aikana vakinaisen sotaväen avuksi koottiin nostoväkeä talonpojista.

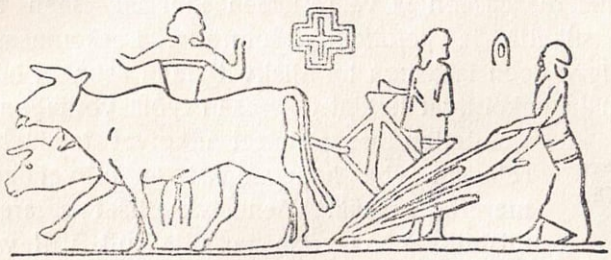

Babylonialainen aura.

Verot ja kuninkaan hyväksi tehtävät työt olivat raskaana taakkana väestön hartioilla. Köyhtyneiden talonpoikien ja velkaorjien lukumäärä yhä kasvoi. Kurjistuneet talonpojat eivät voineet täyttää armeijan rivejä. Hammurapin jälkeen hallinneet kuninkaat eivät aina kyenneet kokoamaan riittävän suurta sotaväkeä maahan hyökännyttä vihollista torjumaan. Noin v. 1775 e.u.a. itäisiltä ylätasangoilta saapuneet paimentolaisheimot, k a s s i i t i t valloittivat Babylonian. Kassiittien kuninkaat hallitsivat Babylonian maata lähes 600 vuotta. Myöhemmin Babylonia joutui Assyrian vallanalaisuuteen.

14. §. Assyrialaisten valloitukset.

Assyrian luonto ja väestö.

Assyrialaiset elivät Kaksoisvirran maan pohjoisosassa, Tigris-joen keskijuoksun varrella. Assyrian vanhin pääkaupunki A s s u r sijaitsee Tigris-joen rannalla. Assyrialaiset puhuivat samantapaista kieltä kuin baby-

lonialaisetkin. Heidän valtakuntansa muodostui III vuosituhannen alussa ennen uutta ajanlaskua.

Tigris-joen laaksossa assyrialaiset harjoittivat maanviljelystä. Vuorien rinteillä sen sijaan oli vallitsevana elinkeinona karjanhoito ja metsästys. Sen lisäksi Assyrian itäiset vuoret olivat erittäin rikkaat hyödyllisistä kaivannaisista. Sieltä saatiin kuparia, lyijyä, hopeaa ja, mikä oli tärkeintä, rautamalmia. Assyrialaiset oppivat muokkaamaan rautaa ja valmistamaan siitä työkaluja maanviljelystä varten sekä aseita. Se antoi heille äärettömän suuria etuisuuksia toisten maiden rinnalla, joilla ei ollut riittävästi rautaa. Assyrialaiset kuninkaat tekivät valloitusretkiä ja valtasivat siten itselleen suuria alueita.

Tottumus raskaaseen ja vaaralliseen metsästykseen teki assyrialaisista sitkeitä ja pelottomia sotureita. Laskeutuessaan alas vuorilta Tigris-joen laaksoon he alistivat siellä asuneet heimot alamaisikseen ja pakoittivat heidät tekemään työtä voittajien hyväksi.

Tiglatpileser (vv. 745—727 e.u.a.).

Vähitellen assyrialaiset alkoivat tehdä hyökkäysretkiään yhä kauemmaksi ja tulivat aina Välimerelle saakka. Menestykselliset sotaretket voimistuttivat Assyriaa ja siitä tuli VIII vuosisadan keskivaiheilla e.u.a. voimakas sotilasvaltio.

Assyrialaiset sotilaat uivat joen yli ilmalla täytettyjen nahkapussien avulla.

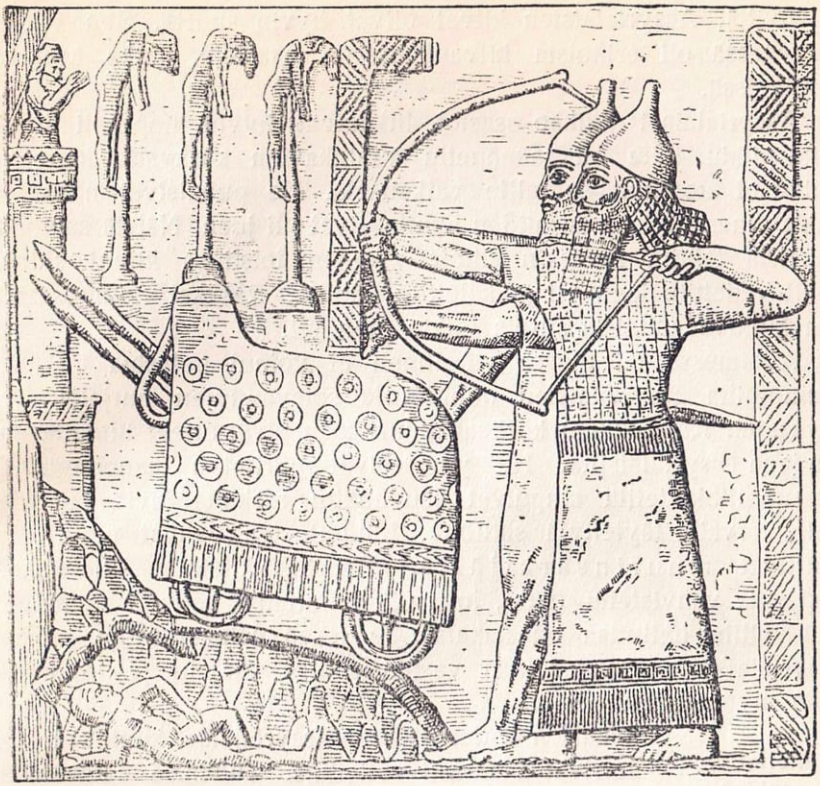

Assyrian kuningas Tiglatpileser piirittää kaupunkia. Kuninkaan edessä on muurinsärkijä, joka murtaa kaupungin muuria. Ylhäällä — vankeja seipään kärjessä.

Suurin assyrialaisista valloittajakuningaista oli Tiglatpileser. Hänellä oli vakinainen, useasta kymmenestä tuhannesta miehestä kokoonpantu sotaväki. Sitä nimitettiin „kuninkaan solmuksi". Sotaväkeen saattoivat liittyä kaikki assyrialaiset, rikkaimmista köyhimpiin saakka, sellaisiin, joilla ei ollut palaakaan omaa maata. Sotilaiden palkkiona olivat rikas sotasaalis ja vallatut kaupungit, jotka jätettiin sotilaiden ryöstettäviksi.

Sotaväki.

Suurten sotaretkien aikana kuningas kokosi nostoväkeä vakinaisen armeijansa avuksi. Rikkaat assyrialaiset lähtivät retkille sotavaunuissa tai ratsain. Keihäillä, miekoilla, jousilla ja nuolilla aseistetut talonpojat joutuivat jalkaväkeen. Kaikkein köyhimmät saivat asevarustuksensa kuninkaan varastoista. Pronssiset kilvet suojelivat sotureita vihollisen nuolilta

ja kiviltä. Assyrialaisten kilvet olivat hyvin suuria. Sen vuoksi sotaväessä oli erikoisia kilvenkantajain osastoja, jotka kulkivat eturiveissä.

Assyrialaiset joukko-osastot liikkuivat hyvin nopeasti hyviä teitä pitkin, joita oli rakennettu kuninkaiden käskystä. Joen yli kulku ei tuottanut sotilaille vaikeuksia. He puhalsivat nahkaiset säkit ilmaa täyteen ja niiden avulla uivat yli joen. Näistä samoista säkeistä tehtiin myöskin siltoja. Toinen toisiinsa kiinni sidotut säkit vedettiin joen yli ja katettiin risuilla. Raskaat vaunuosastotkin kulkivat tällaisia siltoja pitkin joen yli.

Avoimessa taistelussa vihollinen ei voinut pelastua tarkkaan ammutuilta assyrialaisten nuolilta ja sotavaunujen hurjalta ryntäykseltä. Kaupunkien korkeat muuritkaan eivät olleet luotettavana suojana assyrialaisilta. He ympäröivät piiritetyn kaupungin ja kivenheittolaitteilla ampuivat kaupunkiin raskaita kiviä ja palavalla tervalla täytettyjä säiliöitä. Linnoitusten vahvat muurit he murtivat muurinsärkijällä. Muurinsärkijälaite oli paksu, kuparilla vahvistettu tukki, joka oli kiinnitetty ketjulla siten, että sitä voitiin heiluttaa edestakaisin ja iskeä seinään. Sen jälkeen assyrialaiset asettivat seinää vasten suuret tikapuut ja kiipesivät niitä myöten kaupunkiin.

Valloitettujen maiden orjuuttaminen.

Jokaisen voiton jälkeen assyrialaiset kuninkaat rankaisivat ankarasti voitettuja. Tuhansia sotavankeja pistettiin terävien seipäiden kärkeen tai heiltä hakattiin pää poikki. Kymmeniä tuhansia vietiin Assyriaan ja myytiin siellä orjiksi. Assyrialaiset kuljettivat hävitetyiltä alueilta mukanaan satoja tuhansia päitä karjaa, kasottain kultaa, hopeaa, kuparia, norsunluuta ja muita arvokkaita esineitä.

Kurinalaisine ja hyvin opetettuine sotajoukkoineen Tiglatpileser suoritti suuria valloituksia. Hän alisti valtansa alle Babylonian, valloitti Syyrian ja pakotti Palestiinan juutalaiset valtakunnat maksamaan veroa. Tiglatpileser kulki Egyptiin saakka ja murskasi sen rajoilla Egyptin faaraon sotajoukot. Pohjoisessa hän tunkeutui aina Urartun valtakuntaan saakka. Urartun valtakunta oli Assyrialaisten alituinen vihollinen.

Urartun valtakunta.

Urartien sotaisat heimot asuivat Taka-Kaukaasiassa lähellä Van-järveä. Urartit harjoittivat pääasiassa karjanhoitoa. Heidän maansa oli rikas metalleista ja urartit olivat kuuluisia pronssivalmisteistaan: aseistaan, astioistaan, koriste-esineistään. Assyrialaiset tekivät alituiseen sotaretkiä

urartien rikkaille alueille ja toivat sieltä mukanaan suuria sotasaaliita.

Mutta IX vuosisadalla e.u.a.urartien heimot yhdistyivät yhdeksi valtakunnaksi ja hyökkäsivät Assyriaan valloittaen sen pohjois-osia. Urartusta tuli voimakas valtakunta. Eräs senaikaisista kuninkaista, Menua, alkoi laajentaa valta-alueitaan ja alisti valtansa alaiseksi muutamia Taka-Kaukaasian heimoja.

Neuvosto-Armeniassa lähellä Erevanin kaupunkia on meidän päiviimme asti säilynyt Urartun linnoitusten jätteitä. Kallioissa tavataan Urartun kuninkaiden nuolenpääkirjoituksia, joissa kerrotaan heidän voitoistaan. Suurin valloittajakuningas oli Argishti, joka hallitsi VIII vuosisadalla e.u.a. Hän teki Assyriaa vastaan 14 menestyksellistä sotaretkeä. Hänen nuolenpääkirjoituksensa ovat täynnä ryöstetyn sotasaaliin kuvailua. Sotaretkiltään hän toi paljon sotavankeja sekä suurta ja pientä karjaa.

Assyrialaiset sotilaat laskemassa surmattujen vihollisten päitä.

Saatuaan suuria sotasaaliita tuli Urartusta mahtava valtio. Suurin ja kaunein Urartun valtakunnan kaupungeista oli sen pääkaupunki Tushpa, joka sijaitsi Van-järven rannalla. Kaupunki oli ympäröity kivimuurilla ja sinne oli johdettu kanava, jota pitkin juomavesi virtasi 80 *km* päästä, sillä Van-järven vesi ei kelvannut juotavaksi. Tämä Menuan rakennuttama kanava on säilynyt meidän päiviimme saakka.

Kun Assyrian kuningas Tiglatpileser aiheutti urarteille suuren tappion, niin he lakkasivat hyökkäilemästä assyrialaisten maahan ja voimistivat hyökkäyksiään Taka-Kaukaasiaan. „Urartu"-nimitys on säilynyt Ararat-vuoren nimessä. Vallattuaan urartien maan eteläisen osan Assyria laajensi vaikutusalueitaan myöskin muualla. Mahtavan kuninkaan Assyrbanipalin hallitessa (VII vuosisadalla) Assyriasta tuli mahtava valtakunta. Mutta myöhemmin Assyria kuitenkin kukistui eri heimojen (kaldealaisten) ahdistaessa sitä.

15. §. Assyrian sotilasvaltakunta ja sen kukistuminen.

Väestön asema. Ylimykset ja uhripapit olivat Assyriassa rikkautensa takia niin voimakkaita, että he pakottivat kuninkaan vapauttamaan heidät kaikista veroista ja velvollisuuksista kuningasta kohtaan. Samanlaisia etuoikeuksia saivat myöskin eräät suuret kaupungit, joissa oli paljon rikkaita kauppiaita.

Talonpojat ja käsityöläiset maksoivat suuria veroja. Talonpojat luovuttivat verona osan sadosta ja määrätyn osan karjastaan. Käsityöläiset maksoivat veronsa ja tullimaksunsa hopeassa. Talonpoikia ja käsityöläisiä pakotettiin sen lisäksi usein tekemään kuninkaan töitä: rakentamaan teitä, palatseja ja linnoituksia.

Ne, jotka jättivät veronsa maksamatta, menettivät kaiken omaisuutensa, joutuivat riippuvaisiksi rikkaista ja heistä tuli rikkaiden velkaorjia. Sen vuoksi Assyriassa tapahtui ei ainoastaan vankina olevien orjien kapinoita, vaan myös assyrialaisten talonpoikien ja käsityöläisten kapinoita.

Yhtämittaisten sotaretkien tuloksena Assyriaan kokoontui hyvin paljon orjia. Osa orjista sai kuninkaalta, sotaylimystöltä, temppeleiltä tai rikkailta kauppiailta pieniä maapalstoja. Orjat viljelivät maapalstojaan ja antoivat omistajille suurimman osan sadosta. Tällaisia orjia myytiin perheineen yhdessä maan kanssa. Paljon käytettiin orjia myös kotipalvelijoina.

Valloitettujen maiden hallinta. Valloitettuja maita hallitsivat assyrialaiset käskynhaltijat sotajoukkoineen. He hoitivat näiden alueiden asioita ja kokosivat veroa. Vero oli hyvin raskas. Assyrialaiset nimittivät sitä itsekin „raskaaksi veroksi".

Alistetut maat oli yhdistetty Assyriaan hyvillä maanteillä. Tiet oli rakennettu pääasiassa sotilaallisia tarkoituksia varten. Mutta niitä käyttivät hyväkseen myöskin kauppiaat, jotka kuljettivat niitä pitkin tavarakaravaanejaan.

Orjuutetut kansat nousivat usein kapinaan Assyrian ylivaltaa vastaan. Jokainen kuningas aina Tiglatpileserista lähtien kertoo jälkeenjättämissä kirjoituksissaan kapinallisten ankarasta rankaisemisesta.

Tiglatpileserin seuraajain hallitessa Assyriasta tuli suunnattoman suuri valtakunta. Se alisti valtansa alaiseksi melkein kaikki muinaisen Idän maat Babylonian, Syyrian, Foinikian, Palestiinan, Vähän Aasian ja vieläpä Egyptinkin. Assyrian rajat ulottuivat Tigris-joelta aina Saharan erämaahan saakka ja Armenian vuorten rinteiltä Persian lahteen saakka.

Assurbanipal. Viimeinen Assyrian mahtavista kuninkaista oli Assurbanipal (vv. 668—626 e.u.a.). Hän oli sotaisa kuningas ja suoritti monia sotaretkiä. Pääkaupungissaan Ninivessä hän voittonsa jälkeen ajeli vaunuissa, joiden eteen oli valjastettu neljä vangiksi saatua kuningasta. Kaupunkien kaduille oli asetettu näytteille häkkeihin suljettuja ylhäisiä sotavankeja.

Assurbanipal erosi edeltäjistään siinä, että hän oli aikaansa verraten sivistynyt ihminen. Hänen suuressa palatsissaan Ninivessä oli kirjastoa varten erikoinen huone. Se oli maailman ensimmäinen kirjasto sanan varsinaisessa mielessä. Kirjastohuoneen kaikilla seinillä ylhäältä alas asti oli laatikoita, joissa oli savitauluja nuolenpääkirjoituksineen. Nämä taulut, joihin oli kirjoitettu taruja, historiallisia kertomuksia y.m., ovat säilyneet meidän aikoihimme saakka. Tiedemiehet ovat oppineet niitä lukemaan ja selvittäneet niiden sisällön.

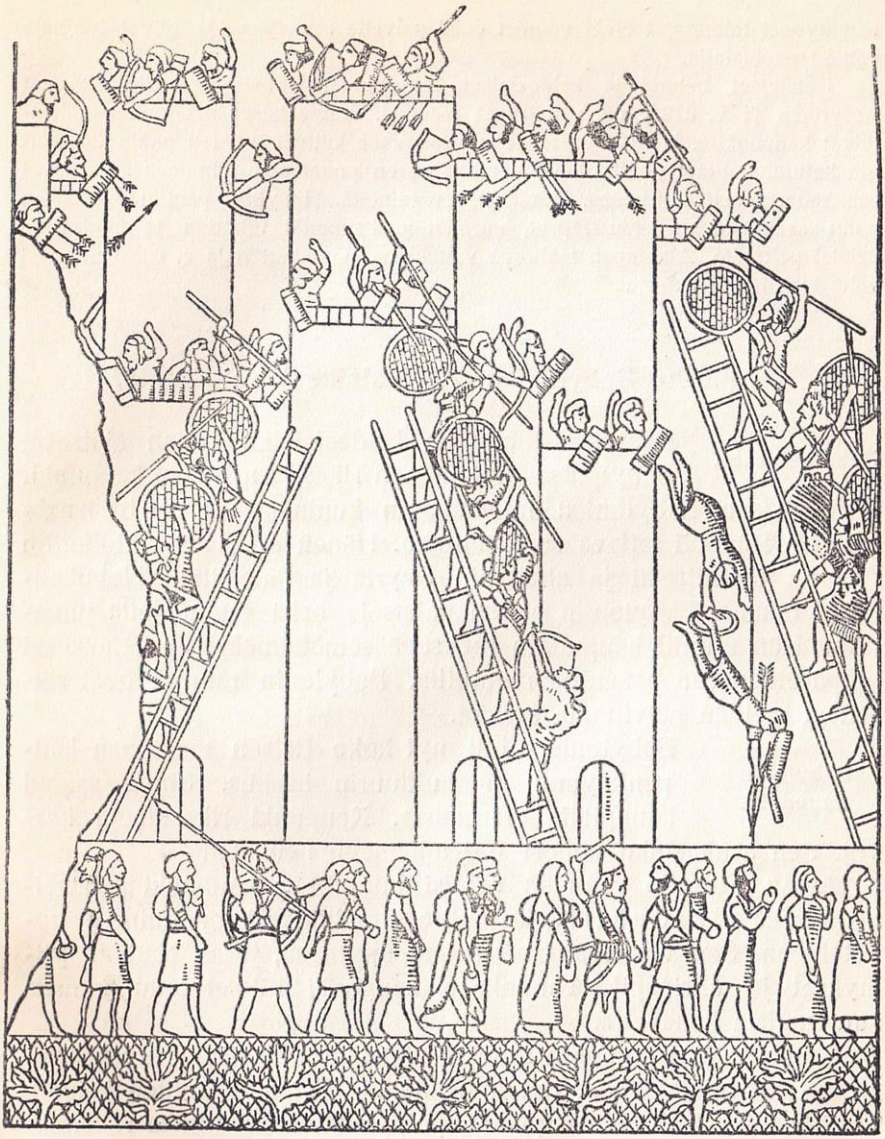

Assyrialaiset sotilaat valloittavat kaupunkia ja kuljettavat vankeja.

Assyrian kukistuminen. Assyrialaisten kuninkaiden luoma laaja valtakunta oli sisäisesti heikko. Assurbanipalin kuoltua alkoi Assyria heikentyä. Alistetut maat lakkasivat maksamasta veroa ja palkkasoturit poistuivat sotapalveluksesta. Suuria sotasaaliita tuottaneet voitot loppuivat.

Köyhtyneet talonpojat eivät voineet enää palvella armeijassa ja olivat huonoja valtion puolustajia.

Iranilaiset heimot ja kaldealaiset, lujituttuaan Babyloniassa, hyökkäsivät Assyriaan ja v. 612 e.u.a. valloittivat Niniven. Kaldealaiset sotajoukot tunkeutuivat kaupunkiin. Heidän loistavat sotavaununsa kiitivät jyristen pitkin kaupungin katuja. Sotilaat pitkine keihäineen ja veren punaamine kilpineen surmasivat asukkaita, ryöstivät hopeaa, kultaa ja arvoesineitä. Ylimykset pantiin kahleisiin, muut asukkaat, myöskin lapset, surmattiin, kaupunki tuhottiin ja kuninkaan palatsi poltettiin. Aikoinaan mahtava valtakunta murskattiin ja v. 605 e.u.a. sen valta lopullisesti kukistui.

16. §. Uus-Babylonian (Kaldealainen) valtakunta.

Nebukadnesar. Assyrian jouduttua kaldealaisten vallan alaiseksi Babylonista tuli jälleen rikas ja mahtava kaupunki. Kaldealaisen Babylonian huomattavin kuningas oli Nebukadnesar. Hän oli taitava sotapäällikkö. Hänen aikanaan valloitettiin Assyria lopullisesti ja alistettiin Syyria ja Palestiina. Nebukadnesar rakensi Babyloniin paljon palatseja sekä temppeleitä jumalille. Hän muutti kaupungin luoksepääsemättömäksi linnoitukseksi ympäröiden sen paksuilla muureilla. Babylonin rauniot ovat säilyneet meidän päiviimme saakka.

Babylonin kaupunki. Babylonista tuli nyt koko itäisen maailman kaupankäynnin ja kulttuurin keskus. Sinne saapui kauppiaita eri maista. Kaupunki rikastui ja kasvoi. Sen asukasluku kohosi 100 tuhanteen henkeen.

Aivan Eufratin rannalla sijaitsi kuninkaan kaupunki palatseineen sekä Mardukille ja muille jumalille rakennettuine temppeleineen. Sen vieressä sijaitsi kaupunginosa, jossa asuivat ylimykset ja uhripapit. Kuninkaan kaupunki oli erotettu muusta kaupungista kanavalla.

Kanavan ja kaupungin muurin välisellä alueella asuivat käsityöläiset. Mutkikkaiden, ristiin rastiin kulkevien kapeiden katujen varsilla sijaitsivat heidän pienet, polttamattomista tiilistä rakennetut talonsa.

Babylonin kauppatori sijaitsi kaupungin porttien takana, Eufratin ja kanavan välissä. Näiltä porteilta alkoi leveä karavaanitie, jota nimitettiin „kuninkaan“ tieksi. Babylonista haarautui kauppateitä ja kanavia eri puolille maata.

Sadan vuoden kuluttua Nebukadnesarin jälkeen kreikkalainen historioitsija Herodotos kävi Babylonissa ja kuvaa sitä näin:

„Babylon sijaitsee laajalla tasangolla ja on nelikulmion muotoinen. Sen jokainen sivu on 120 stadia (lähes 20 *km*) pitkä. Sellainen on kaupungin koko. Se on rakennettu kauniimmin kuin yksikään tuntemistamme kaupungeista. Babylonin ympäri on kaivettu syvä ja leveä kanava, joka on täytetty vedellä. Kaupunkia ympäröi muuri, joka on rakennettu tiilistä ja valeltu tervaseoksella... Muurin kummallakin laidalla on vastakkain yksikerroksisia torneja. Niiden välitse kulkee tie nelivaljakkoa varten. Kaupungin muurissa on 100 porttia, jotka on valmistettu kokonaan kuparista kuparisine renkaineen ja pihtipielineen."

Herodotos kertoo edelleen, kuinka eräs kuningas rakennutti Iranissa syntynyttä ja siellä vuoristometsiin tottunutta vaimoaan Semiramista varten „riippuvat puutarhat". Niitä nimitettiin riippuviksi sen vuoksi, että ne oli tehty keinotekoisten kukkulain pengermille. Sinne oli rakennettu myös kastelulaitos kasvien kastelua varten. Riippuvat puutarhat herättivät ihastusta kaikissa, jotka niitä näkivät. Kreikkalaiset nimittivät puutarhoja yhdeksi „maailman ihmeeksi". Näissä Herodotoksen kuvauksissa on kyllä paljon liioittelua ja mielikuvitusta, mutta Babylonin kaupunki oli epäilemättä suuri ja rikas. Koko Babylonin rikkaus ja ylellisyys oli luotu orjien, talonpoikien ja käsityöläisten työllä, vaikka ylellisyyttä käyttivät hyväkseen vain kuningas, rikkaat kauppiaat ja uhripapit. Köyhät elivät edelleenkin toivottomassa kurjuudessa.

Babylonin kukistuminen. V. 538 e.u.a. Persian kuningas Kyyros saapui Babylonin porteille. Hän oli jo aikaisemmin valloittanut Babylonialta kaikki sen Syyriassa ja Palestiinassa sijainneet alusmaat ja katkaissut babylonialaisilta kauppiailta tien Välimerelle. Babylonian kauppa alkoi surkastua. Babylonialaiset kauppiaat olivat siinä toivossa, että Persian alamaisina he voivat uudelleen laajentaa kauppaansa, eivätkä sen vuoksi ryhtyneet taisteluun Kyyrosta vastaan. He avasivat kaupungin portit ja päästivät persialaisen sotajoukon kaupunkiin. Näin persialaiset valtasivat Babylonin taistelutta.

17. §. Assyrialais-babylonialainen kulttuuri.

Kaksoisvirran maan kulttuurin luojia olivat sumerit. Assyrialaiset ja babylonialaiset oppivat heiltä kastelulaitteiden ja muiden erilaisten rakennusten rakentamistaidon ja maanviljelyksen. Sumereilta he omaksuivat myös kirjoitustaidon ja tieteen.

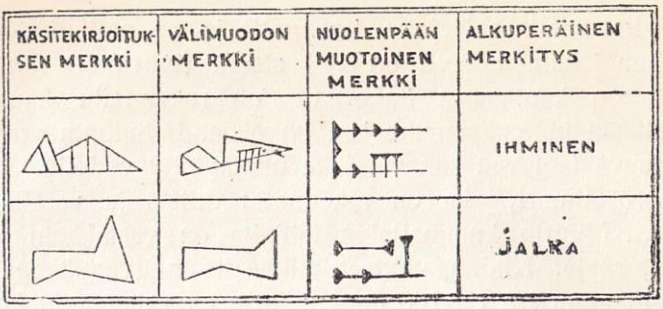

Babylonialaisen nuolenpääkirjoituksen kehitys.

Kirjoitustaito. Sumerit keksivät kirjoitustaidon noin 5000 vuotta sitten. Kaksoisvirran maassa ei ollut kiveä eikä papyrusta kuten Egyptissä, sen vuoksi sumerit kirjoittivat savelle. Savesta valmistettiin neliskulmaisia tauluja ja niihin piirrettiin puikoilla kuvasanoja. Tämä muinainen kirjoitus muistuttaa egyptiläistä hieroglyfikirjoitusta.

Ajan oloon kirjurit yksinkertaistuttivat kirjoituksen. Kirjoitettaessa puikolla tuoreeseen saveen kuvasanat muuttuivat nuolisarjoiksi. Nuolet sijoitettiin eri tavalla kussakin sarjassa. Osa kirjoitusmerkeistä merkitsi kokonaisia sanoja, eräät kirjaimia, mutta suurin osa niistä merkitsi erillisiä tavuja.

Valmiiksikirjoitettu taulu poltettiin, ja se kovettui kovaksi kuin kivi. Kirjoitusmerkkejä oli kaikkiaan yli 500, ja kirjoitustaidon oppiminen oli sen vuoksi hyvin vaikeaa. Sumerien nuolenpääkirjoituksen lainasivat sittemmin useat naapurikansat.

Babylonialaisen nuolenpääkirjoituksen lukeminen oli yhtä vaikeaa kuin egyptiläisten hieroglyfienkin selville saaminen. Sen selvittämiseksi työskentelivät monet tiedemiehet useita vuosikymmeniä. Nuolenpääkirjoituksen tulkitsemismenetelmän löysi Grotefend. Englantilainen Rawlinson sittemmin lopullisesti selvitti nuolenpääkirjoituksen tulkitsemisen.

Uskonto ja jumalaistarut. Babylonialaiset palvelivat jumalina taivaankappaleita: Aurinkoa, Kuuta ja viittä planeettaa. Babylonin tultua pääkaupungiksi babylonialaiset uhripapit ja kuninkaat muuttivat paikallisen jumalan Mardukin pääjumalaksi ja julistivat sen kaikkien jumalien kuninkaaksi.

On säilynyt eräs sumereilta lähtöisin oleva babylonialainen taru. Siinä kerrotaan maailman luomisesta: alussa ei ollut taivasta

Marduk-jumala voittaa hirviön.

eikä maata, oli vain meri. Tämä meri kuviteltiin Tiamat-hirviön näköiseksi. Marduk-jumala ryhtyi taistelemaan sitä vastaan. Hän tappoi Tiamatin ja leikkasi tämän vesihirviön ruumiin kahtia. Toisen puoliskon ruumiista hän kohotti ylös ja teki siitä taivaan, toisesta puoliskosta hän teki maan, meren ja joet. Sitten hän kylvi maahan kasvien siemeniä, loi maasta eläimet ja ihmiset ja rakensi sitten temppeleitä ja kaupunkeja.

Eräs babylonialainen runoilija kehitti edelleen tätä tarua. Hänen kertomuksensa mukaan Marduk, luotuaan maailman, rakensi taivaaseen temppelin ja Babylonin kaupungin, joiden malliin rakennettiin sitten muka maallinen Babylon ja Mardukin temppeli. Näin uhripapit ylistivät Babylonin kaupunkia ja jumalaansa Mardukia.

Maata viljelevässä Babyloniassa palveltiin hedelmällisyyden jumalaa Tammusia. Tammus-taru muistuttaa egyptiläisten Osiris-tarua. Siinä kerrotaan, kuinka Tammus kuoli ja joutui maanalaiseen valtakuntaan. Elämä maanpäällä sammui, kasvit kuihtuivat. „Hän, joka vaalii ituja maassa, ei ole enää elossa. Maan voiman valtias ei ole enää elossa,— näin suree jumalatar Ishtar miehensä Tammusin kuolemaa. Hän lähtee maanalaiseen valtakuntaan hakemaan miestään. Suurella vaivalla Ishtarin onnistuu kulkea maanalaisen valtakunnan seitsemän portin läpi ja

palauttaa Tammus maan päälle. Hänen palattuaan koko luonto herää eloon.

Gilgamesh-runoelma.

Sumerilaisten tarujen pohjalla babylonialaiset sepittivät suuren runoelman muinaisen sankarikuninkaan Gilgameshin seikkailuista. Gilgamesh oli „kahdelta kolmasosaltaan jumala ja yhdeltä kolmasosaltaan ihminen". Hän suoritti yhdessä ystävänsä kanssa useita urotöitä: tappoi leijonan ja hävitti kaiken pahan maasta, surmasi synkän setripuumetsän peloittavan hirviön ja voitti taivaanvaltakunnan härän. Runoelman lopussa kerrotaan, kuinka Gilgamesh lähti pitkälle vaellusretkelle saadakseen selville kuolemattomuuden salaisuuden. Hän ei kuitenkaan saavuttanut kuolemattomuutta.

Taru vedenpaisumuksesta.

Erittäin mielenkiintoinen on laajalle levinneeseen vedenpaisumustaruun liittyvä legenda. Siinä kerrotaan, kuinka erään kerran Gilgameshin vanhurskaalle kantaisälle Utnapishtimille ilmestyi jumala unessa. Hän varoitti Utnapishtimia, että rangaistukseksi ihmisten synneistä lähetetään maailmaan vedenpaisumus. Haluten pelastaa Utnapishtimin hänen hurskautensa palkkioksi jumala kehoitti häntä rakentamaan suuren laivan (arkin) ja menemään siihen. Niin Utnapishtim tekikin ja otti mukaansa arkkiin koko perheensä, joitakin eläimiä (sekä kesyjä että villejä) ja erilaisten kasvien siemeniä.

Heti aamun sarastaessa ilmaantui suunnattoman suuri musta pilvi. Koitti pimeys. Alkoi maailman vedenpaisumus. Kuolema valtasi maan. Kaikki elollinen tuhoutui. Vain Utnapishtimin arkki uiskenteli rannattomalla ulapalla. Hirveä myrsky kesti kuusi päivää. Seitsemäntenä päivänä tyyntyi ja arkki pysähtyi vuorelle.

Veden laskeuduttua Utnapishtim päästi arkista linnut ja eläimet ulos. Maan päällä alkoi jälleen elämä. Alussa jumala oli tyytymätön siihen, ettei Utnapishtim pelastautunut yksin. Sitten jumala kuitenkin antoi sen anteeksi ja vieläpä lahjoitti Utnapishtimille ja hänen perheelleen kuolemattomuudenkin.

Tämän tarun on aiheuttanut Kaksoisvirran maassa aikoinaan usein toistunut Tigrisin ja Eufratin tulviminen. Taru oli kansan keskuudessa hyvin laajalti tunnettu. Myöhemmin sen lainasivat muinaiset juutalaiset.

Astronomia ja matematiikka.

Sumerilaiset ja babylonialaiset uhripapit laskivat perustan taivaankappaleiden liikkeitä tutkivalle tieteelle, astronomialle. He tunsivat hyvin tähtien aseman taivaalla ja niiden liikuntaradat. Tällainen tieto oli

tarpeellinen siksi, että olisi ennakolta tiedetty, milloin tulvavesi alkaa kohota, ja että olisi voitu ennen sitä varustaa kanavat ja sulut kuntoon. Havaintojaan uhripapit tekivät temppelien torneissa. Tähtien liikkeistä uhripapit muka saivat selville jumalien tahdon ja sen perusteella ennustivat tulevaisuutta.

Babylonialainen vuosi muodostui 12 kuukaudesta ja kuukausi 4:stä seitsenpäiväisestä viikosta. Jokainen viikonpäivä oli nimitetty tärkeimmän taivaanjumalan mukaan. Babylonialainen kalenteri pääpiirteissään siirtyi roomalaisille, jotka myöhemmin valloittivat idässä olevat maat, ja roomalaisilta se on siirtynyt nykyajan kansoille.

Babylonialaiset laskivat, että taivaanavaruus tekee kierroksen 24 tunnissa. Joka tunnissa oli heillä 60 minuuttia. Tämä babylonialaisten suorittama vuorokauden jako on säilynyt meidän päiviimme saakka.

Astronomisissa laskelmissa, rakennustöissä ja kastelulaitteiden suunnittelussa tarvittiin matematiikan tuntemista. Babylonialaiset ja assyrialaiset tunsivat hyvin geometrian.

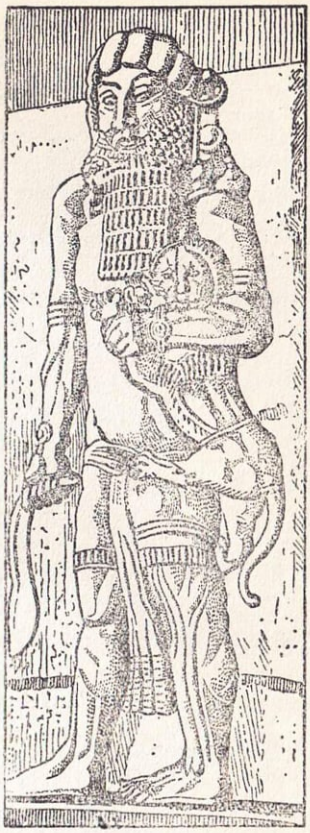

Gilgamesh voittamansa leijonan kanssa.

Kaikki nämä babylonialaisten astronomiset ja matemaattiset tiedot siirtyivät kreikkalaisille ja kreikkalaisilta sittemmin muille Euroopan kansoille.

Rakennustaide ja kuvanveisto.

Kaksoisvirran maan väestö oppi jo aikaisin rakentamaan temppeleitä ja palatseja. Kaivauksia tehtäessä löydettiin ensimmäisenä Korsabadin palatsi (lähellä Niniven kaupunkia). Palatsit rakennettiin enimmäkseen savesta valmistetuista tiilistä. Erikoisen loistavia olivat assyrialaisten kuninkaiden palatsit. Niiden seinät oli koristeltu monilukuisilla kohokuvilla, jotka kuvasivat sotaretkiä sekä tapauksia rauhallisesta elämästä. Siivekkäät ihmispäiset härät sei-

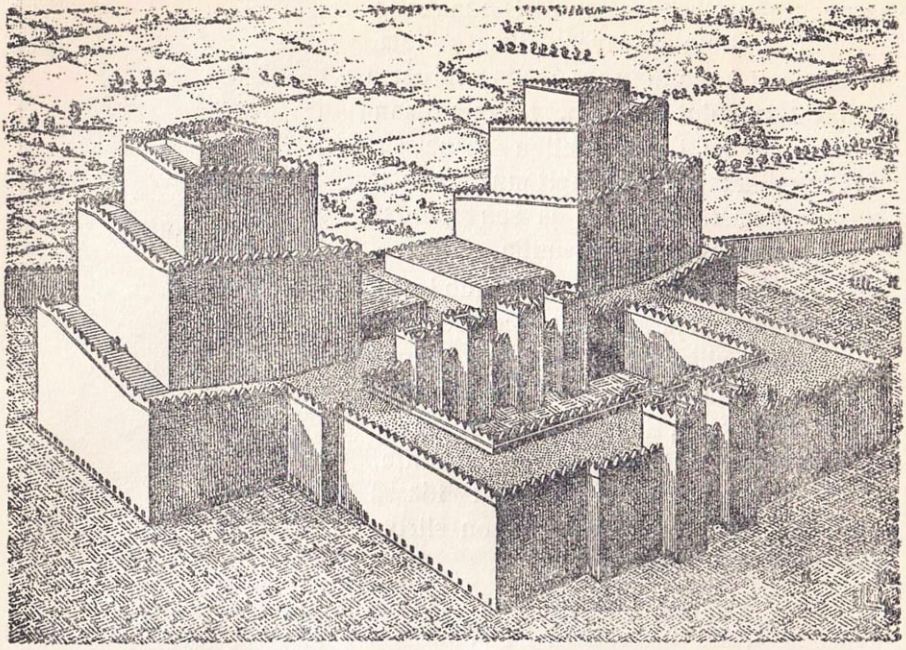

Anu-Adadin temppeli Assurissa *(ennalleen sommiteltuna).*

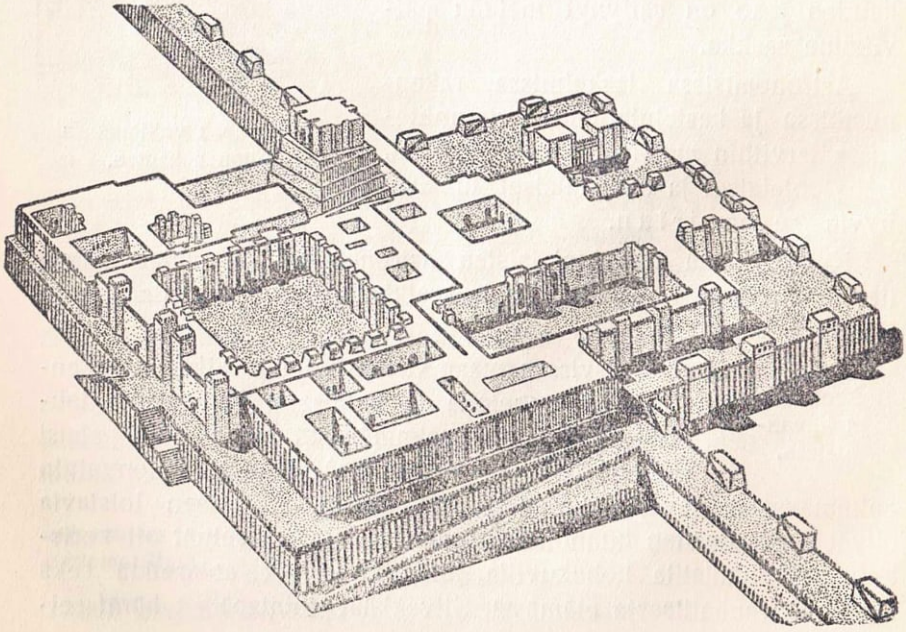

Assyrian kuninkaallinen palatsi Korsabadissa ***(ennalleen sommiteltuna).***

soivat palatsiin johtavan sisäänkäytävän kummankin puolen. Niiden tehtävänä oli suojella palatsia ja sen asukkaita pahoilta hengiltä, joihin assyrialaiset uskoivat. Erotuksena palatseista temppelit rakennettiin askelmaisesti kohoavien tornien muotoisiksi.

Nämä palatsit ja temppelit olivat tuhansien orjien rakentamia. Orjia saatiin pääasiassa assyrialaisten sotavangeista. Monet orjat työskentelivät kahleissa tai jalkaraudoissa, toiset taas oli sidotut vyötäisillä olevasta renkaasta rautaketjulla toinen toisiinsa. Aseistetut vahdit vartioivat orjia. Meidän päiviimme saakka on säilynyt paljon sellaisia tilanteita kuvaavia piirroksia.

III. FOINIKIA, JUUDEA JA PERSIA.

18. §. Foinikia.

Foinikia sijaitsi Välimeren itärannikolla Libanonin vuorten juurella. Libanonin vuoret ulottuvat paikotellen aivan rannikolle asti, väliin ne taas vetäytyvät kauemmaksi sisämaahan. Siellä, missä vuoret ovat vetäytyneet sisämaahan, meri tunkeutuu mantereeseen muodostaen poukamia ja lahtia. Foinikiassa ei ollut tasankoja, missä olisi voitu laajemmassa mitassa harjoittaa karjanhoitoa ja maanviljelystä. Ainoastaan vuorten rinteillä ja siellä täällä lahtien rannoilla viljeltiin öljypuita ja viiniköynnöstä. Edullisissa paikoissa sijaitsevien merenlahtien rannikolla väestö harjoitti kalastusta. Kalastajain kylät kasvoivat vähitellen kaupungeiksi. Foinikialaisten pääelinkeinona oli kuitenkin kaupankäynti.

Foinikialaiset kaupungit.

Kaikki foinikialaiset kaupungit olivat itsenäisiä ja kukin niistä muodosti oman erillisen valtion. Kussakin kaupungissa oli oma kuningas ja kuninkaan alainen rikkaista kauppiaista kokoonpantu neuvosto.

Foinikiassa oli paljon orjia. Orjatyötä käytettiin enimmäkseen laivoissa, joissa orjat olivat soutajina. Soutajien työtä pidettiin kaikkein raskaimpana työnä. Kauppiaat sitoivat orjansa ketjuilla laivan laitaan, sillä he pelkäsivät, että orjat voivat matkalla nousta kapinaan.

Kullakin kaupungilla oli oma suojelusjumalansa. Jumalille rakennettiin mahtavia temppeleitä egyptiläiseen tapaan. Huomattavimpia kaupunkeja olivat Tyros ja Sidon.

Melkein kaikkien Foinikian kaupunkien oli pakko maksaa veroa ensin egyptiläisille ja sittemmin assyrialaisille. Ainoastaan Tyros ei maksanut vakinaista veroa.

Tyros oli hyvin lujitettu kaupunki. Se oli rakennettu osaksi rannalle, osaksi lähellä olevalle kalliosaarelle. Tyroksen tällainen asema teki sen aivan luoksepääsemättömäksi linnoitukseksi; assyrialaisetkaan eivät voineet sitä valloittaa. Foinikian kaupunkien kukoistus oli korkeimmillaan X — VIII vuosisadoilla e.u.a.

Kauppa ja merenkulku. Siirtokunnat.

Foinikiassa kehittyi jo hyvin varhain kaupankäynti. Foinikialaiset kauppiaat veivät ulos kalaa, viinejä, oliiviöljyä, setripuuta ja käsityötuotteita: hopea- ja lasiastioita sekä kirjavia kankaita. Foinikia oli erikoisen kuuluisa purppuraväristään. Tätä kestävää ja heleää väriä saatiin erikoislajin simpukoista, joita oli meressä Tyroksen lähellä. Simpukoita hankkivat orjat, joita foinikialaiset pakoittivat sukeltamaan meren pohjaan. Foinikialaiset kävivät kauppaa myöskin orjilla ostaen sotavankeja sellaisista maista, iotka kävivät paljon sotia.

Kirjaimiston kehitys: vasemmalla foinikialaisia, keskellä muinaiskreikkalaisia ja oikealla latinalaisia kirjaimia.

Orjien, malmin, kullan, norsunluun y.m. etsinnässä foinikialaiset kauppiaat purjehtivat ympäri Välimerta. Gibraltarin salmen kautta he purjehtivat Euroopan rannikkoa pitkin pohjoiseen aina Britanniaan saakka. He purjehtivat myöskin pitkin Afrikan länsirannikkoa.

Matkan varrella foinikialaiset kauppiaat ryöstivät kohtaamiansa laivoja sekä rannikkokaupunkien ja kylien asukkaita, kuljettivat rauhallisia asukkaita mukanaan ja möivät orjiksi.

Foinikialaiset olivat rohkeita merenkulkijoita. He kulkivat laivoillaan Välimeren kaukaisimpiin paikkoihin saakka. Rannikoilla he järjestivät satamia laivojensa lastausta ja lossausta varten. Aikojen kuluessa niistä satamista muodostui foinikialaisten kauppiaiden siirtokuntia.

Niin muodostuivat foinikialaiset kauppasiirtokunnat. Ne sijaitsivat Välimeren saarilla ja sen rannoilla. Foinikialaiset kauppiaat muodostivat paljon siirtokuntia muun muassa Espanjan kaakkoisrannikolle (esimerkiksi Malaka, Gades y.m.).

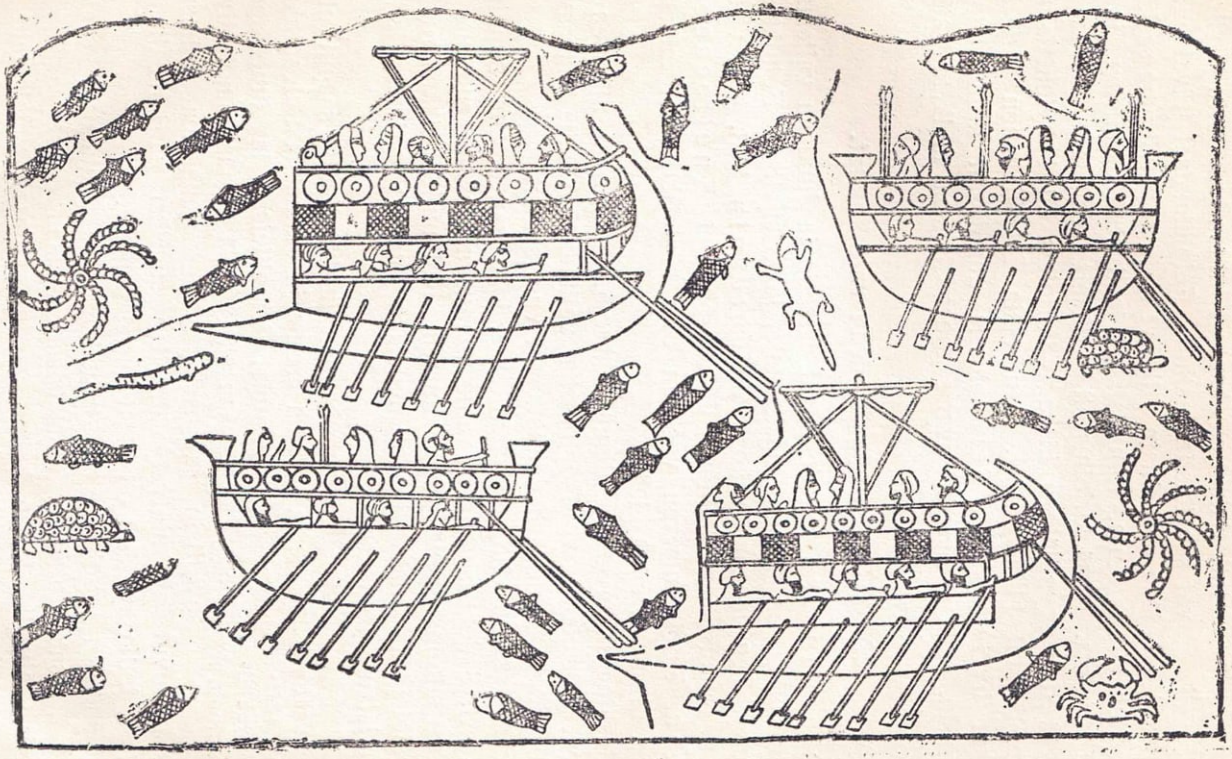

Foinikialaisia laivoja.

Foinikialainen kulttuuri.

Joutuessaan kosketuksiin erilaisten kansojen kanssa foinikialaiset omaksuivat niiden kulttuurin ja siirsivät sen toisiin maihin. Foinikialaiset loivat oman kirjallisuutensa, joka on osittain säilynyt meidän päiviimme saakka. II vuosituhannella e.u.a. foinikialaiset laativat kirjaimiston, jossa oli 22 kirjainta. Tämä kirjoitus oli yksinkertaisempaa ja käytännöllisempää kuin egyptiläinen hieroglyfikirjoitus tai babylonialainen nuolenpää- eli kiilakirjoitus. Sen takia foinikialainen kirjoitus levisikin hyvin laajalle. Sen pohjalla muodostui kreikkalainen kirjaimisto, josta sittemmin ovat saaneet alkunsa melkein kaikki nykyaikaiset kirjaimistot.

19. §. Israelin ja Juudean valtakunnat.

Palestiinassa muodostuivat Israelin ja Juudean valtakunnat. Palestiina on kapea maakaistale, joka sijaitsee Foinikiasta kaakkoon. Sen maaperää kostuttaa Jordanin joki, joka virtaa vuorten reunustaman kumpuisen laakson läpi Kuolleeseenmereen. Kuolleenmeren vesi on niin suolaista, ettei mitkään elolliset oliot voi siinä elää.

Palestiinassa tavataan pieniä laaksoja, jotka ovat niittyjen ja peltojen, puistojen ja viiniköynnösten peittämiä. Aluetta leikkaavat monin paikoin karut ja hedelmättömät vuoriseudut.

Eteläosassa on villi, metsätön alue, joka kauempana muuttuu erämaaksi. Sadekausina tämä alue peittyi mehevällä ruoholla ja muodosti silloin rehevän karjalaitumen. Kuivuuden aikana ruoho taas paloi ja karjanhoitajien oli noustava vuorille etsimään laitumia karjalaumojaan varten.

Juutalaiset heimot. Taistelu filistealaisia vastaan.

Noin II vuosituhannen keskivaiheilla saapui eteläisiltä ja itäisiltä aroilta ja erämaista Palestiinaan juutalaisia heimoja, israelilaiset ja juutalaiset. Ennen Palestiinaan siirtymistä nämä heimot elivät suvuittain ja harjoittivat karjanhoitoa erämaan keitaissa. Suvut jakaantuivat vähitellen suuriksi patriarkaalisiksi perheiksi, joilla kullakin oli omat karjalaumansa.

Palestiinaan hyökätessään israelilaiset ja juutalaiset osaksi tuhosivat, osaksi alistivat alamaisikseen maan entiset asukkaat. Vallatuilla alueilla kukin heimo asettui asumaan yhteisöihin ja siirtyi vähitellen maanviljelykseen. Israelilaiset asettuivat pohjoisessa oleviin hedelmällisiin laaksoihin. Juutalaiset ottivat haltuunsa israelilaisista etelään päin sijaitsevan vuoristoalueen.

Aikojen kuluessa Välimeren rannikon valtasivat sotaisat filistealaiset heimot, jotka alkoivat tehdä hyökkäysretkiä Palestiinan naapurialueille. Israelilaiset sotivat niitä vastaan melkein sata vuotta. Tämän pitkäaikaisen sodan aikana etevimmät johtajat julistivat itsensä „Israelin kuninkaiksi".

Daavidin ja Salomonin valtakunta.

Juutalaisten heimojen lopullinen yhdistäminen tapahtui juutalaisten heimon erään johtajan, kuningas Daavidin hallitessa (noin v. 1000 e.u.a.). Daavid löi filistealaiset ja ajoi heidät meren rannikolle. Karkoitettuaan filistealaiset hän julisti Jerusalemin pääkaupungiksi. Siten muodostui Juudean valtakunta.

Entisistä sukujen vanhimmista ja sotapäälliköistä muodostunut ylimystö kannatti Daavidia. Kuningas jakeli auliisti sotilailleen yhteisömaihin kuuluvia peltoja, puistoja ja viinitarhoja sekä lahjoitti heille orjia.

Daavidin kuoltua nousi valtaistuimelle hänen poikansa Salomon. Salomonin hallitessa suoritettiin Jerusalemissa suuria rakennustöitä. Juutalaisten pääjumalalle Jahvelle rakennettiin upea temppeli ja kuninkaalle komea palatsi. Nämä työt vaativat suuria varoja ja paljon työvoimaa. Salomon suurensi veroja, jotka jo muutenkin olivat raskaat.

Alistettu väestö ja yhteisöinä eläneet talonpojat otettiin pois omista töistään ja ajettiin kuninkaan rakennustyömaille. Israelilaisten oli annettava Tyroksen kaupungin kuninkaalle viljaa ja oliiviöljyä vastineeksi siitä, kun hän luovutti heille setri- ja kypressipuita rakennustarpeiksi. Vähitellen väestön, varsinkin israelilaisten keskuudessa kasvoi suuri tyytymättömyys.

Salomonin kuoltua Juudean valtakunnan pohjoinen osa erosi ja muodostui itsenäiseksi Israelin valtakunnaksi.

Talonpoikien asema.

Palestiinan läpi kulki kauppateitä, jotka yhdistivät Egyptin Kaksoisvirran maahan. Palestiinan kautta tapahtuvan kaupankäynnin vaikutuksesta kaupunkeihin muodostui markkinoita, jonne kauppiaat saapuivat tavaroineen.

Kaupankäynnissä rikastunut ylimystö alkoi anastaa käsiinsä talonpojille kuuluvien yhteisöjen maita. Kuningas näytti esimerkkiä ottaen itselleen kaikki ne puistot ja viinitarhat, jotka häntä miellyttivät. Ylhäisö ja sotaylimykset ottivat talonpojilta maan maksuna heidän veloistaan. Talonpoikien keskuuteen ilmaantui paljon velkaorjia. Se synnytti talonpoikaistossa suurta tyytymättömyyttä.

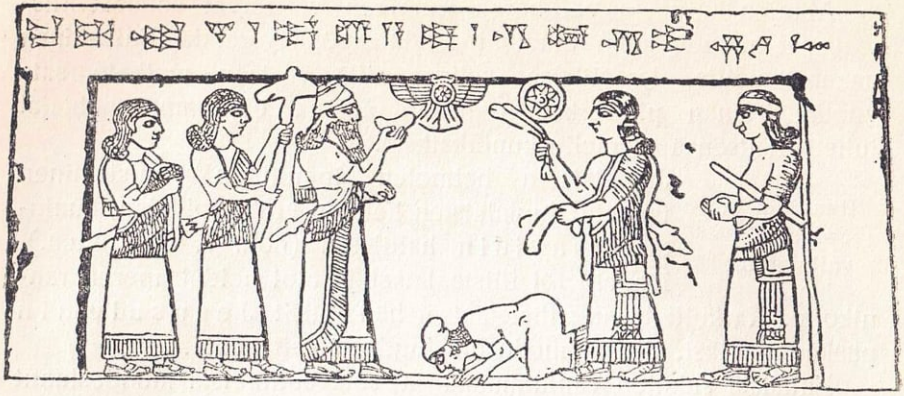

Israelin kuningas polvistuu assyrialaisen kuninkaan edessä.

Usein toistuneet kuninkaiden keskinäiset sodat samoin kuin sodat assyrialaisia vastaan saattoivat talonpoikaistalouden kokonaan rappiolle. Siellä täällä puhkesi kansan liikehtimisiä ylimystöä ja rikkaita vastaan.

Israelin ja Juudean kukistuminen.

Näihin aikoihin alkoivat assyrialaiset hyökätä Israeliin. Sisäinen taistelu ja sota Juudeaa vastaan heikensi Israelin valtakuntaa. Se ei jaksanut kauan vastustaa assyrialaisia. V. 722 e.u.a. assyrialaiset valloittivat lopullisesti Israelin valtakunnan. Juudean kuninkaat tunnustivat itsensä Assyrian kuninkaan „palvelijoiksi" ja sitoutuivat maksamaan hänelle veroa.

Juudean valtakunta oli sen jälkeen vielä olemassa toista sataa vuotta. Mutta v. 586 e.u.a. Nebukadnesarin sotajoukot valloittivat myös Juudean valtakunnan. Kuninkaan palatsi hajoitettiin, Salomonin mahtava temppeli poltettiin ja juutalaiset kuljetettiin babylonialaisten vankeuteen. Näin Israelin ja Juudean valtakunnat menettivät riippumattomuutensa.

Muinaisen Juudean kulttuurista kertovat monet muistomerkit. Juutalaisilla oli jo hyvin aikaisin oma kirjakieli. Heidän kulttuurinsa tärkeimpänä muistomerkkinä on Raamattu. Se sisältää juutalaisen kirjallisuuden tuotteita, aikakirjoja, paljon jumalaistaruja ja muita kertomuksia. Raamattu sai uskonnollisen merkityksen, sillä juutalaiset ja kristityt julistivat sen „pyhäksi kirjaksi".

20. §. Persia.

Maa ja väestö. Uskonto.

Muinaiset persialaiset elivät Iraanin ylätasangolla. Kaksi kolmasosaa tästä ylätasangosta on erämaata ja suola-aroja. Sateita on harvoin. Kesällä joet ja järvet kuivuvat. Maanviljelykselle sopivaa maata on vähän.

Iraanin vuoret ovat rikkaita raudasta ja kuparista, monivärisestä marmorista ja jalokivistä.

Persian kuningas Dareios.

Persialaiset harjoittivat maanviljelystä, kylvivät hirsiä, ohraa, vehnää ja hoitivat hedelmätarhoja. Ylätasangon laajoilla lakeuksilla kuljeskelivat karjaa hoitavat paimentolaiset. Maanviljelijäin ja paimentolaisten välillä oli ainainen vihamielisyys.

Persialaiset uskoivat hyviin ja pahoihin henkiin. Kaikkien hyvien henkien kuninkaana he pitivät Ormuzd-nimistä jumalaa. Persialaisen tarun mukaan Ormuzd-jumalan ruumis oli taivaan valoa, hänen pukunsa oli siroiteltu täyteen tähtiä ja aurinko oli hänen kaikkinäkevä silmänsä. Pahuuden jumalaa nimitettiin Ahrimaniksi. Persialaiset olettivat, että Ahriman-jumala asuu erämaassa, ikuisessa pimeydessä, ja että hän on luonut maailmaan kaiken pahuuden: taudit, onnettomuudet ja pahat teot. Ormuzd ja Ahriman käyvät muka keskenään ikuista taistelua ja tämä taistelu päättyy hyvän jumalan voittoon. Ormuzd-jumalan jälkeen kunnioitetuin oli auringonvalon jumala Mitra.

VI vuosisadan keskivaiheilla Persian kuningas Kyyros (vv. 550—529 e.u.a.) yhdisti valtansa alaiseksi kaikki Iraanin ylätansangolla asuneet heimot.

Niiden joukossa hän valloitti myöskin Meedian valtakunnan, joka sijaitsi Persian luoteispuolella. Kyyros hyökkäsi sotajoukkoineen Vähään Aasiaan, valloitti sen ja kulki edelleen aina Aigeian meren rannikolle saakka. Heti sen jälkeen hän alisti valtansa alaiseksi Foinikian ja Palestiinan ja v. 538 e.u.a. valloitti Babylonin kaupungin ja teki sen Persian pääkaupungiksi. V. 525 Kyyroksen poika Kambyses valloitti Egyptin. Täten persialaiset yhdistivät valtansa alaisina kaikki muinaisen Idän maat yhdeksi suureksi valtakunnaksi.

Dareios ja hänen uudistuksensa.

Kambyseksen kuoltua eräät alistetut kansat yrittivät erota Persiasta. Alkoi taistelu, joka päättyi vasta kuningas Dareios Gistaspe I aikana (vv. 521—486 e.u.a.). Dareios alisti jälleen Persian vallan alaiseksi kaikki aikaisemmin valloitetut alueet ja lujitti valtakuntaansa.

Persia ei ollut vielä milloinkaan sitä ennen ollut niin mahtava ja rikas. Sen rajat ulottuivat Indus-joelta Saharan erämaahan saakka. Mustameri, Aigeian meri, Välimeri, Kaspian meri, Aralin ja Punainen meri, Persian lahti ja Intian valtameri huuhtelivat Persian valtakunnan rajoja.

Valtakuntansa suunnattoman suuren alueen Dareios jakoi useihin alueihin eli maakuntiin, satraappikuntiin. Satraappikuntia hallitsivat kuninkaan nimittämät käskynhaltijat, joita sanottiin satraapeiksi. Heidän velvollisuutenaan oli huolehtia, että verot maksettiin aikanaan. Kuninkaan hyväksi kannettavien verojen lisäksi he kokosivat väestöltä suuria veroja myöskin omaksi hyväkseen. Satraapeilla oli suuri valta. He vangitsivat ihmisiä ja tuomitsivat heitä kuolemaan ilman minkäänlaista oikeudenkäyntiä, ajoivat talonpoikia „kuninkaan töihin“ j.n.e.

Satraappeja pitivät silmällä erikoiset kuninkaan salaiset virkamiehet, joita nimitettiin „kuninkaan silmiksi ja korviksi“. He tiedoittivat kuninkaalle kaikesta siitä, mitä satraappikunnissa tapahtui ja mitä siellä tehtiin.

Kuningas oli valtakuntansa täydellinen isäntä. Hänen määräyksensä täytettiin vastaansanomatta. Kaikki alamaiset vapisivat hänen edessään.

Maantiet ja kauppa.

Persiassa oli rakennettu teitä valtakunnan kaikille kulmille. Ne yhdistivät pääkaupungin jokaiseen satraappikuntaan. Suurin maantie kulki Persian valtakunnan alkuperäisestä pääkaupungista (Susasta) Aigeian merelle saakka. Sen pituus oli 2500 *km*. Sitä nimitettiin „kuninkaalliseksi" tieksi. Kuninkaan posti kulki säännöllisesti sitä pitkin.

Noin 1—2 *km* päässä toisistaan oli tien varrella ratsastavia pikalähettejä, jotka kuljettivat viestinä kiireellisiä tiedonantoja. Nopeaa vauhtia eteenpäin kiitävä ratsastaja ajoi parisen kilometriä ja antoi käskyn toiselle ratsastajalle, tämä taas seuraavalle j.n.e. Näin „posti" kiiti parissa kolmessa päivässä suunnattoman matkan mistä satraappikunnasta tahansa pääkaupunkiin. Kreikkalaiset eivät suotta sanoneet, että pääkaupungissaan istuva Persian kuningas söi Aigeian merestä pyydystettyä tuoretta kalaa.

Maantiet eivät palvelleet ainoastaan sotatarkoituksia, vaan myös kauppakaravaaneja. Kauppiaat voivat vaaratta kulkea tavaroineen, sillä maantiet olivat vartioidut. Hyvin hoidetut maantiet edistivät Persian kaupankäyntiä Intian ja Välimeren maiden kanssa.

Persian kuninkaan rikkaudet.

Dareios sai satraappikunnistaan vuosittain suunnattomat määrät kultaa, jota säilytettiin kuninkaan aarrekammioissa suurina harkkoina. Dareioksen aikana alettiin ensi kerran lyödä kultarahaa. Rahan toisella puolella oli persialaista jousimiestä esittävä kuva ja toisella oli Dareios-kuninkaan kuva. Rahoja nimitettiin „dareikeiksi".

Uuteen pääkaupunkiinsa Persepolikseen Dareios rakennutti upean palatsin. Sinne tuotiin kaikista satraappikunnista kallisarvoisia rakennustarvikkeita. Parhaimmat mestarit Egyptistä, Babyloniasta, Foinikiasta y.m. maista olivat tätä palatsia rakentamassa.

Kuninkaan palatsissa asui noin 15 tuhatta palvelijaa. Kuninkaan henkivartiostossa oli tuhat ratsumiestä ja 10 tuhatta jalkaväkisotilasta. Kuningasta ympäröi ennenkuulumaton ylellisyys: hän pukeutui kullalla kirjailtuun purppuraan. Kukaan ei uskaltanut lähestyä kuningasta pelästen hengityksellään saastuttavansa hänet. Suurin osa satraappikunnista saaduista tuloista käytettiin kuninkaan palatsin ylläpitoon.

Samanaikaisesti kun kuningas ja ylimystö hukkuivat ylellisyyteen ja rikkauteen, viettivät Persian alistettujen maiden asukkaat

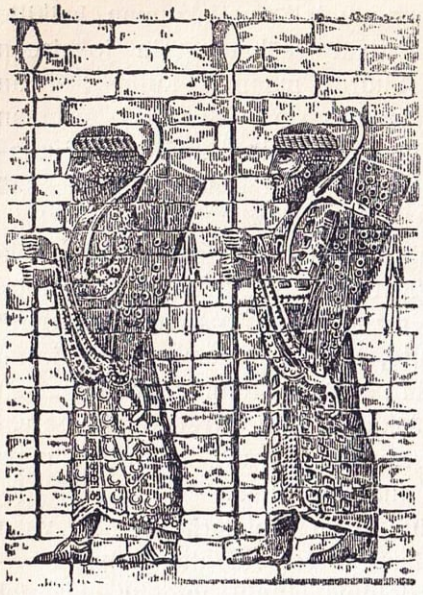

Persialaisia sotilaita.

kurjaa, puolinälkäistä elämää. Suuret verot köyhdyttivät aikoinaan kukoistavia kaupunkeja.

Persialaiset itse eivät maksaneet veroa, mutta talonpojat olivat velvollisia antamaan kuninkaalle sotilaita ja suuria lahjoja. Se köyhdytti talonpoikia aivan samoin kuin verot köyhdyttivät alistettuja kansoja. Alistetut kansat pysyivät kuuliaisina vain sotavoiman avulla. Sen vuoksi mahtava Persian valtakunta ei pysynyt kauan pystyssä. V. 330 e.u.a. kreikkalaiset valtasivat sen ja Persia hajosi (Aleksanteri Makedonialaisen aikana).

IV. MUINAIS-INTIA.

21. §. Muinais-Intia. Maa ja sen väestö.

Intian luonto. Intia sijaitsee Aasian eteläosassa. Intian pohjoisosaa nimitettiin muinoin Arjavartaksi eli valloittajien, arjalaisten maaksi. Sen pohjoisosassa sijaitsee korkea Himalajan vuoristo. Etelässä Intiaa rajoittaa erämaa ja Vindhyan vuoret. Nämä vuoret erottavat Arjavartan Dekanista, Intian eteläosasta.

Arjavartaan kuului kahden joen: Indus- ja Ganges-virtojen hedelmälliset laaksot.

Indus-joki saa alkunsa Himalajan vuorilta, missä lumen sulaminen synnyttää vuorilla vuolaita virtoja. Indus saa vetensä näistä virroista. Indus-virralla on viisi lisäjokea ja se kuljettaa niiden vedet Intian valtameren länsiosaan. Näiden jokien hedelmällistä laaksoa nimitetään „Viiden virran maaksi“ (Punjab).

Ganges saa myöskin alkunsa Himalajalta, mutta se laskee Intian valtameren itäosaan. Ganges muodostaa Arjavartassa toisen laajan ja hedelmällisen laakson.

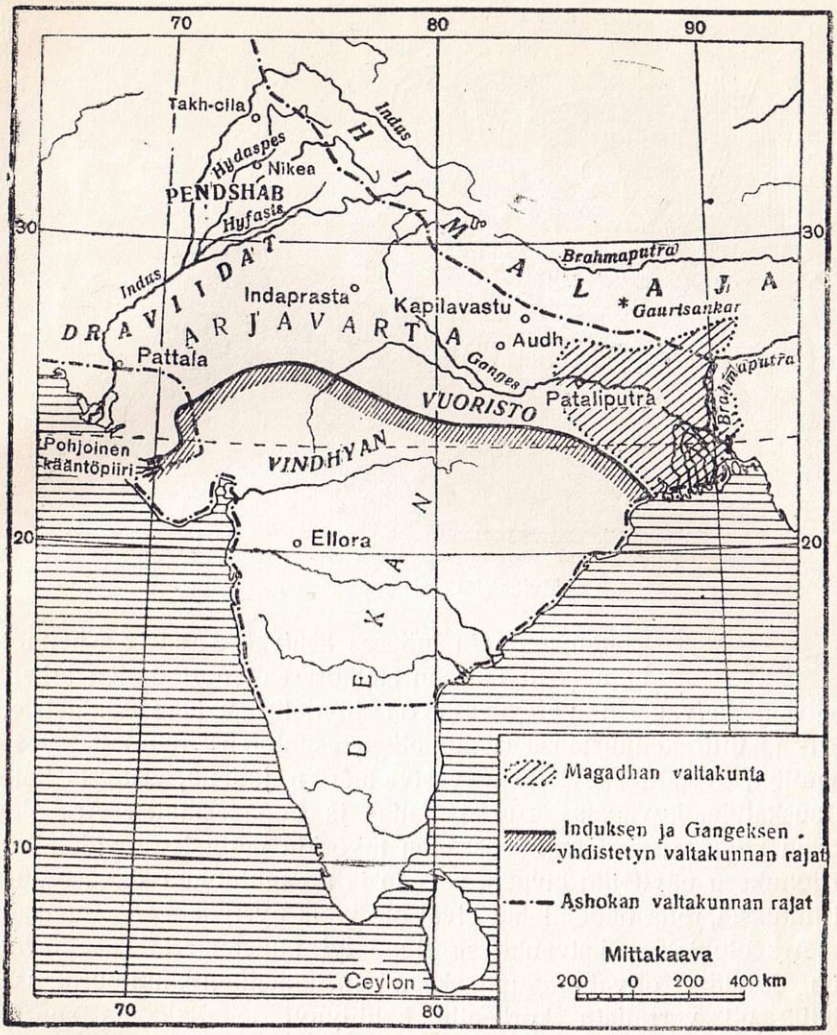

Muinais-Intian kartta.

Intian luonto hämmästyttää ihanuudellaan ja suurenmoisuudellaan. Jo muinoin pidettiin Intiaa ihmeitten maana. Sen läpipääsemättömissä synkissä metsissä ja banburuokotiheiköissä tavataan mitä erilaisimpia eläimiä ja myrkyllisiä käärmeitä.

Tropiikissa riehuvat ukonilmat ja myrskyt, Indus- ja Gangesjokien tulvat aiheuttivat tuhoa ja hävitystä Intian asukkaille. Kaikki se synnytti heissä pelkoa luonnonvoimia kohtaan.

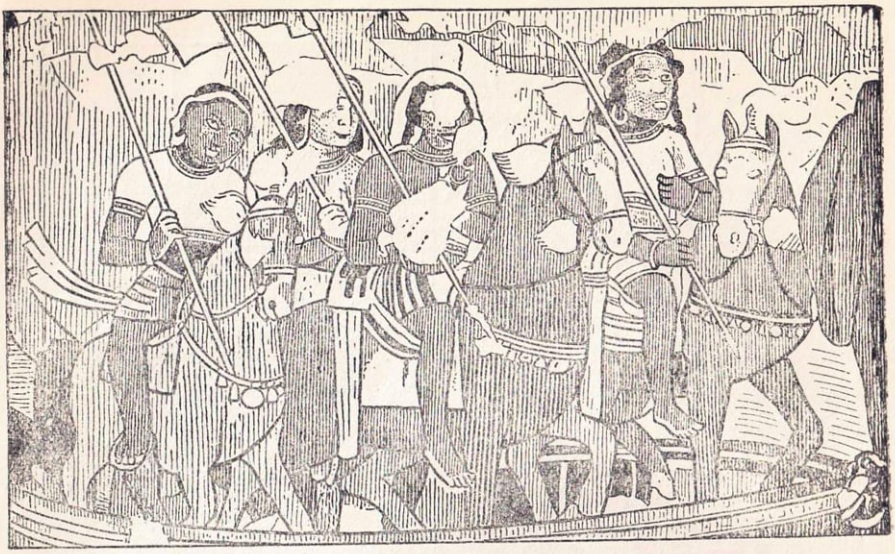

Muinaisintialaisia sotureita.

Dravidat. Ennen muinoin Intiassa asuivat dravida-heimot. Indus-joen laakson eteläosassa suoritettujen arkeologisten kaivausten yhteydessä on löydetty heidän muinaisten kivi- ja tiilirakennustensa (temppelien, asuntojen) raunioita, vesijohtojen, kastelukanavien ja vesiviemärien jätteitä, erilaisia kotitalouskaluja, kuvapatsaita sekä kulta- ja hopeaesineitä. Arkeologisten muistomerkkien joukossa on myöskin muinais-dravidalaisen kirjoituksen näytteitä: kiveen, saveen ja norsunluuhun kaiverrettuja kirjoituksia, joita tiedemiehet eivät ole vielä pystyneet tulkitsemaan.

Arkeologisissa kaivauksissa löydetyt muistomerkit osoittavat, että dravidat olivat Indus-laakson ensimmäinen kulttuurikansa. Heillä oli verrattain korkealle kehittynyt tekniikka ja suuria, orjuutetun väestön työllä koottuja rikkauksia.

Arjalaiset. Dravidain orjuuttaminen. Toisella vuosituhannella e.u.a. Indus-laakson valloitti kansa, joka nimitti itseään „arjalaisiksi“, s.o. „jalosukuisiksi“ eli „herroiksi“. He nimittivät itseään tällä tavoin erottaakseen itsensä alistetusta kansasta, jota nimitettiin „dasijadeiksi“, s.o. orjiksi.

Arjalaiset alistivat dravidat alaisikseen ja tekivät heidät orjikseen. Uudet vallanpitäjät omaksuivat dravidain kulttuurin ja muodostivat Indus-laaksossa useita pieniä valtioita. Kunkin valtion johdossa oli kuningas, jota nimitettiin radshaksi. Sotien aikana

nämä pienet valtiot yhdistyivät yhdeksi suureksi valtakunnaksi, jolloin sen hallitsijaksi asettui maharadsha („suuri kuningas"). Radshat kävivät sotia ja hallitsivat valtiota.

Arjalaisten ja dasijadien välisistä taisteluista, sodista ja Intian kaikkein varhaisimmasta kaudesta me olemme saaneet tietää muinaisten intialaisten kertomusten perusteella. Näiden kertomusten ja jumalaistarujen kokoelmaa nimitetään „Vedaksi".

Väestön elinkeinot.

Intiassa asui paljon erilaisia heimoja. Myöhemmin alettiin niitä kaikkia nimittää yhteisellä nimellä hinduiksi. Hindujen pääelinkeinona olivat karjanhoito ja maanviljelys. Etutilalla oli lehmienhoito. Lehmää pidettiin pyhänä eläimenä ja sille osoitettiin suurta kunnioitusta. Eri isäntien rikkautta arvioitiin lehmien pääluvun mukaan. Intialaiset tarut kertovat, että lehmien vuoksi käytiin sotiakin.

Maanviljelyksen kehittämistä varten Indus-laaksossa oli kaivettu kastelukanavia. Hindut viljelivät pelloillaan ohraa ja riisiä sekä myöhemmin puuvillaa.

Muinaiset kansat oppivat tuntemaan puuvillan ensimmäiseksi hinduilta.

Indra-jumala kolmipäisen norsun selässä.

Uskonto.

Muinaisten hindujen tärkein jumala oli Indra. Intialaisissa taruissa Indra kuvataan ukkosen jumalaksi, joka antaa sateen ja täyttää Indus-joen vedellä. Intialaisten käsityksen mukaan Indra antoi elämän kaikelle elolliselle luonnossa. Indran vastakohtana oli toinen jumala, Sushna, joka oli kuivuuden ja vedettömyyden olennoituma. Nämä kaksi jumalaa olivat jatkuvasti vihassa keskenään. Indran ja Sushnan lisäksi palveltiin myöskin tulen jumalaa Agnia, taivaan jumalaa Varunaa ja useita muita vähemmän merkityksellisiä jumalia.

Intialaisten tarujen mukaan jumalat asuivat Himalaja-vuorten huipuilla, pääasiassa korkeimmalla niistä, Gaurisankarilla, joka merkitsee „Säteilevä vuori".

22. §. Bramiinien valtio. Intian kastijärjestelmä.

Sotapäälliköt ja bramiinit. Arjalaisten suorittaman Ganges- ja Indus-laaksojen valtauksen aikana Intiassa muodostui ryhmä voimakkaita ja rikkaita sotapäälliköitä, jotka omistivat suuria maa-alueita, paljon sotasaalista ja suuren määrän orjia alistettujen kansojen keskuudesta.

Ganges-laakson valtaamisen jälkeen Intiassa muodostui suuria valtakuntia, joiden asukkaat ryhtyivät viettämään rauhallista elämää. Sotapäälliköiden ohella kohosivat etualalle bramiinipapit. Alkuaan he olivat vain jumalien ylimmäisiä palvelijoita. Myöhemmin he alkoivat huolehtia ei ainoastaan uskonnollisten menojen suorittamisesta, vaan myös kuninkaan lakien noudattamisesta.

Manun lait. Bramiinit kirjoittivat „Manun lakikokoelman". Tässä bramiinien pyhässä kirjassa on säädetty yhteiskunnallisen rakenteen perusteet ja braamalaisten jumalien palvelusmenot. Näiden säädösten mukaan ihmiset jaettiin neljään eri ryhmään eli kastiin.

„Manun laeissa" sanotaan, että pääjumala Brama loi huulistaan bramiinien kastin, käsistään sotureiden kastin, lantioistaan maanviljelijäin kastin ja jaloistaan orjien kastin. Tällaista ihmisten kastijakoa pidettiin jumalan säätämänä. Sen vuoksi bramiineja oli kunnioitettava ensimmäisenä ja korkeimpana kastina.

Toisen kastin muodostivat sotilaat, jotka olivat velvollisia suojelemaan valtiota, turvaamaan järjestyksen ja käyttäytymään sodassa urhoollisesti. Maanviljelijäin oli tuotettava kaikki bramiinien ja sotilaiden toimeentulolle välttämättömät tuotteet. Orjien oli palveltava kolmea vapaiden kastia. Orjien asema oli raskain. Heitä rangaistiin ankarasti ja laki salli heidän surmaamisensakin.

Bramiinien herruuden aikana pidettiin arvossa erikoisesti kolmea intialaista jumalaa: luomisen jumalaa Bramaa, säilymisen jumalaa Vishnua ja hävittämisen jumalaa Sivaa. „Manun lait" velvoittivat uhraamaan jumalille ja noudattamaan monilukuisia turhanpäiväisiä uskonnollisia menoja.

Braamalainen järjestelmä, bramiinien valta ja jumalien palvelus vakiintui keski- ja alisen Gangesin alueella. Ganges-virran alajuoksun varrella sijaitsi suuri Magadhan valtakunta. Bramiinien vallan kasvaessa joutuivat Magadhan kansat voimakkaamman puristuksen ja riiston alaiseksi. Sen vuoksi Magadhassa alkoi

taistelu bramiineja vastaan aikaisemmin kuin muualla. Usein tapahtuva kuninkaiden vaihtuminen oli Magadhan valtakunnassa tavallinen ilmiö.

23. §. Buddhalaisuus. Intian valloitus.

Buddhan alkuperä.

Bramiinien pystyttämän järjestelmän kukistuminen Intiassa on tulosta buddhalaisuuden nimellä tunnetun opin laajasta levenemisestä. Tarun mukaan tätä oppia saarnasi B u d d h a.

Buddhan alkuperästä ja hänen oppinsa syntymisestä taru kertoo meille seuraavaa. Himalajan vuorten ja Ganges-virran välillä sijaitsi s a k y a-heimon pienehkö valtakunta. Vanha perimätieto kertoo, että sakya-maan radshalle syntyi poika. Hän oli hyvin mietteliäs ja vakava lapsi. Jo varhaisessa nuoruudessa häntä kiinnostivat tärkeät elämänkysymykset. Hän sai erinomaisen sivistyksen. Kahdenkymmenen yhdeksän vuoden ikäisenä kuninkaan poika jätti palatsin ja perheensä ja lähti pitkälle vaellukselle.

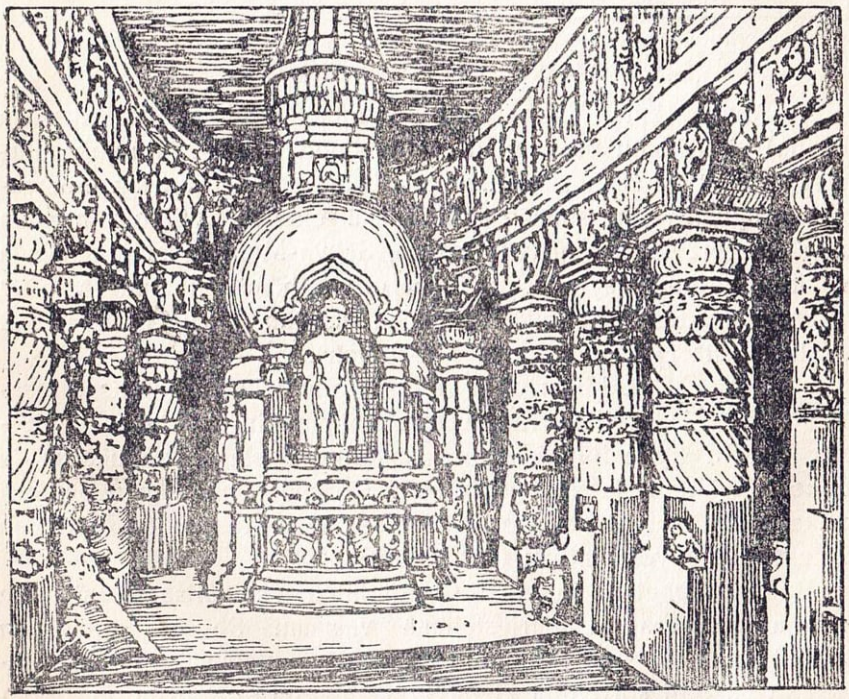

Intialainen temppeli, jossa on Buddhan kuvapatsas.

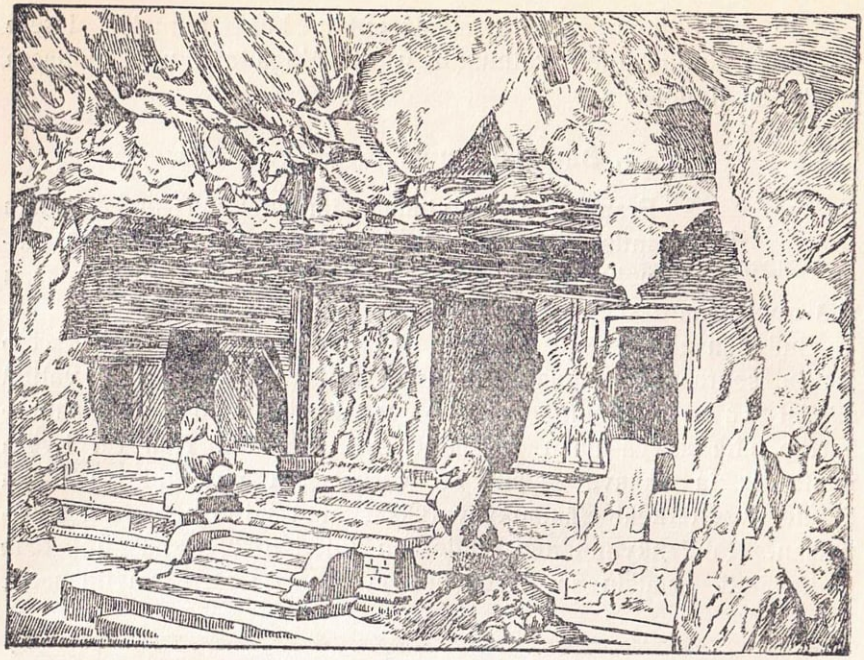

Muinaisintialainen kallioon hakattu temppeli.

Sakya-Muni (kuten hän alkoi nimittää itseään vaelluksensa aikana) ei uskonut bramiinien oppiin ihmisten kasteihin jakaantumisesta eikä braamalaisiin jumaliin. Hän asettui asumaan erämaahan ja syventyi miettimään inhimillistä elämää. Vihdoin monien vuosien perästä, kuten taru kertoo, Sakya-Muni löysi vastauksen kaikkiin niihin kysymyksiin, jotka olivat häntä piinanneet. Siitä hetkestä lähtien hän alkoi nimittää itseään Buddhaksi, s.o. „Valaistuksi" (joka on löytänyt totuuden).

Buddhan oppi. Buddhan opin mukaan olivat kaikki ihmiset tasa-arvoisia riippumatta siitä, mihin kastiin he kuuluivat. Suurin hyve Buddhan mukaan oli kaikista toivomuksista ja kaikesta toiminnasta kieltäytyminen. Korkein onni hänen oppinsa mukaan oli nirvana, s.o. täydellisen toimettomuuden olotila ja ajatuksiinsa syventyminen (mietiskely).

Buddhan oppi oli suunnattu bramiinien väkivaltaa ja alempia kasteja sortavaa kastijärjestelmää vastaan. Se ei kuitenkaan kehoittanut avoimeen taisteluun elämän parantamiseksi, vaan päinvastoin pakoitti sorrettuja kieltäytymään tästä taistelusta ja tyytymään orjuutettuun asemaansa, sillä Buddha kehoitti toimettomuu-

teen. Mutta tasa-arvoisuuden aate veti kuitenkin puoleensa bramiinien väkivaltaan tyytymätöntä kansaa. Sen vuoksi buddhalaisuus sai laajan kannatuksen kansan keskuudessa.

Buddhalaisuuden seuraajia oli erittäin paljon varsinkin Magadhassa, jossa väestö oli erikoisen tyytymätöntä sortajiaan, bramiineja kohtaan. Buddhalaisuudesta tuli myöhemmin Magadhassa hallitseva oppi. Kuninkaat alkoivat suosia sitä. He rakensivat luostareita ja temppeleitä ja asettivat niihin suuria Buddhan kuvapatsaita sekä määräsivät, että Buddhan oppi kirjoitettaisiin palmupuun lehdille.

Kreikkalaiset Intiassa.

Tällä kukoistuksensa kaudella oli Intia vaarassa joutua vierasmaalaisten valloittamaksi, ensin Persian kuninkaan Dareioksen, sittemmin Makedonian kuninkaan Aleksanterin taholta. Aleksanteri Makedonialainen valtasi koko Indus-laakson, mutta ei päässyt kuitenkaan Magadhan valtakuntaan saakka. Hänen väsyneet sotilaansa vaativat häntä palaamaan kotimaahan.

Pian Intiassa alkoi laaja kansanliike kreikkalaisia vastaan. Tätä kansanliikettä johti Tshandragupta (vv. 320—291 e.u.a.).

Tshandragupta.

Tshandragupta karkoitti kreikkalaisten sotajoukkojen rippeet ja yhdisti valtansa alaiseksi Indusin ja Gangesin maat yhdeksi laajaksi valtakunnaksi. Tshandraguptan mahtavuutta kuvaa hänen valtava armeijansa, johon perimätietojen mukaan kuului 600 tuhatta jalkamiestä, 30 tuhatta ratsusotilasta ja 9 tuhatta elefanttia. Valtakuntansa pääkaupungiksi hän teki Pataliputran, jonne hän rakensi upeita palatseja ja buddhalaisia temppeleitä.

Kreikkalaisia matkailijoita erikoisesti hämmästytti komeudellaan kuninkaan palatsi Pataliputrassa. Se oli suurenmoinen rakennus, jonka pääsisäänkäytäviä ympäröivät monilukuiset pylväsrivit. Pylväät olivat koristetut kullatuilla viiniköynnöksillä ja hopeasta valetuilla linnuilla. Kuninkaan astuessa ulos palatsistaan juhlamenojen aikana häntä eivät seuranneet ainoastaan uhripapit, hoviseurue ja soittajat, vaan suuremman loistavuuden vuoksi kuljetettiin kuninkaan mukana myös kesytettyjä leijonia, tiikereitä, panttereita ja elefantteja.

Talonpoikaisto.

Loistavan hovin ja sotaväen ylläpitämiseen tarvittiin paljon varoja. Nämä varat koottiin pääasiassa Intian maanviljelijäväestöltä. Talonpojat elivät yhteisöinä. He huolehtivat yhdessä kanavien ja patojen kunnossa-

pidosta. Kullakin talonpojalla oli maapalsta, jota hän viljeli, mutta ei saanut sitä myydä eikä antaa perinnöksi. Karjalaitumet olivat yhteisiä.

Kuninkaan hovin ylelliseen ylläpitoon tarvittavat menot olivat raskaana taakkana Intian talonpoikien hartioilla.

Ashoka. Magadhan valtakunnan kukoistuskauden viimeinen kuningas oli radsha Ashoka (vv. 273—237 e.u.a.). Hän teki useita onnistuneita sotaretkiä. Ashokan hallituskaudelta on säilynyt meidän päiviimme saakka kallioihin hakattuja määräyksiä ja kuvauksia eri tapahtumista. Hän oli buddhalaisuuden kiihkeä seuraaja ja julisti sen valtionuskonnoksi. Ashokan aikana koottiin ja kirjoitettiin Buddhan oppi täydellisesti palmunlehdille. Hänen kuoltuaan alkoivat keskinäiset eripuraisuudet ja Magadhan valtakunta jakaantui kolmeen osaan. Vähitellen toiset valtiot valloittivat sen.

Intian kulttuuri. Muinaisessa Intiassa oli korkealle kehittynyt kulttuuri. Sen asukkaat tunsivat aakkoskirjoituksen ja kieliopin. Tärkeimmät kirjalliset tuotteet oli kirjoitettu kirjakielellä, jota nimitetään sanskritiksi. Sanskritin kielellä oli kirjoitettu „Veedat“ „Manun lakikokoelma“ ja kaksi suurta vanhan ajan runoelmaa: „Mahabharata“ ja „Ramayana“. Näissä runoelmissa kerrotaan pääasiassa sankarien elämästä, heidän sotaretkistään ja suorittamistaan valloituksista.

Intiassa oli rakennustaide kehittynyt korkealle. Sen osoittavat kallioihin hakattujen temppelien, kuvapatsaiden ja erilaisten piirrosten jätteet, jotka ovat säilyneet meidän päiviimme saakka. Huomattavan kehitystason saavuttivat Intiassa myöskin tieteet. Tieteistä eräänä tärkeimpänä pidettiin matematiikkaa. Arabialaiset numerot ovat lähtöisin Intiasta. Arabialaiset ovat tuoneet ne Intiasta Eurooppaan.

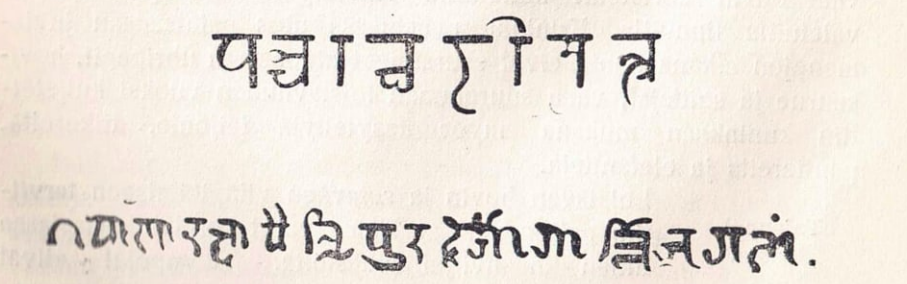

Sanskritin kielellä (kirjakielellä) kirjoitettu kirje.

V. MUINAIS-KIINA.

24. §. Maa ja sen väestö.

Kiinan luonto. Kiinalaisten hallussa oli ennenmuinoin suuri alue kahden joen Huanghon ja Jangtsekiangin varrella. Näillä kahdella joella oli muinaisten kiinalaisten elämässä samanlainen merkitys kuin Niilillä Egyptin elämässä, Eufrat- ja Tigris-virroilla Mesopotamian elämässä taikka Indus- ja Ganges-virroilla Intian elämässä.

Tulvien aikana (kesäisin ja alkusyksystä) Huangho muutti uomaansa ja saattoi suuren vaaran alaiseksi sen laaksossa asuvien ihmisten elämän ja talouden. Kiinalaisen talonpojan oli yhtämittaa huolehdittava joen rantojen patoamisesta. „Huangho" merkitsee käännettynä „Keltainen joki". Tämän nimen se on saanut siitä, että sen virran mukana kantautui laaksoon paljon keltaista, erittäin hedelmällistä liejua. Hedelmällinen maakerros (lössi) peitti koko laakson paikotellen hyvinkin paksuna kerroksena. Kiinalaiset kaivoivat siihen luola-asuntoja, joissa talvisin oli lämmin, mutta kesäisin viileä. Tällaisia asuntoja kaivettiin väliin lössirinteisiin useampiakin kerroksia päällekkäin.

Toinen, vielä pitempi joki, Jangtsekiang, jota nimitetään myös „Siniseksi joeksi", kuljetti niinikään mukanaan paljon hedelmällistä liejua. Jangtsekiangin laaksoon ilmaantuivat asukkaat myöhemmin kuin Huanghon laaksoon.

Kanavat. Huanghon ja Jangtsekiangin virroilla oli suuri merkitys ei ainoastaan maanviljelykselle, vaan myös laivakululle. Peltojen kastelua varten kaivettuja kanavia kiinalaiset käyttivät jo kaukaisessa muinaisuudessa myös kulkureitteinä.

Myöhemmin eri kanavat yhdistettiin, ja siten muodostui tunnettu, suurenmoisuudellaan hämmästystä herättävä „Iso kanava". Kiinalaiset alkoivat rakentaa sitä VI vuosisadalla e.u.a. ja rakensivat sitä hyvin kauan. Se yhdisti toisiinsa Huanghon ja Jangtsekiangin. Nykyään sen pituus on yli tuhat kilometriä. „Iso kanava" kuuluu muinais-Kiinan historiallisiin merkillisyyksiin.

Väestö. Keltaisen joen varrella asuneet kiinalaiset heimot olivat sangen vanha kansa. Erilaisten perimätietojen perusteella tiedämme, että kiinalaisten oli usein pakko taistella heidän alueelleen siirtyneitä toisia heimoja vastaan. Eri kiinalaiset heimot puhuivat eri murteita. Eräät näistä murteista ovat säilyneet nykyisessä kiinan kielessä.

Muinaisten kiinalaisten pääelinkeinona oli maanviljelys. Kiinalaiset taistelivat sitkeästi jokaisesta maakaistaleesta. Maanmuokkaus ja kasteleminen kanavain avulla oli maanviljelijän ainaisena huolena. Kiinalaiset olivat ensimmäisiä, jotka ottivat käytäntöön penkkiviljelyksen. Se vaati paljon työtä, sillä kaikki rikkaruohot oli kitkettävä ja istutukset mullattava. Mutta tällaisen viljelyksen tuloksena riisi, hedelmät ja vihannekset antoivatkin hyviä satoja.

Kiinan maanviljelijöille oli silkin tuotanto suuresta merkityksestä. Jo kaukaisessa muinaisuudessa kiinalaiset istuttivat mulperi-puita ja kasvattivat silkkiperhosen toukkia. Silkin valmistuksen kiinalaiset oppivat jo varhain. Heidän silkkikankaansa olivat suuressa maineessa ja tunnettuja kaukana Kiinan rajojen ulkopuolellakin. Kiina kävi eniten kauppaa Intian kanssa. Ennen metallirahan ilmestymistä käytettiin Kiinassa rahan asemesta pääasiassa metallista valmistettuja veitsiä.

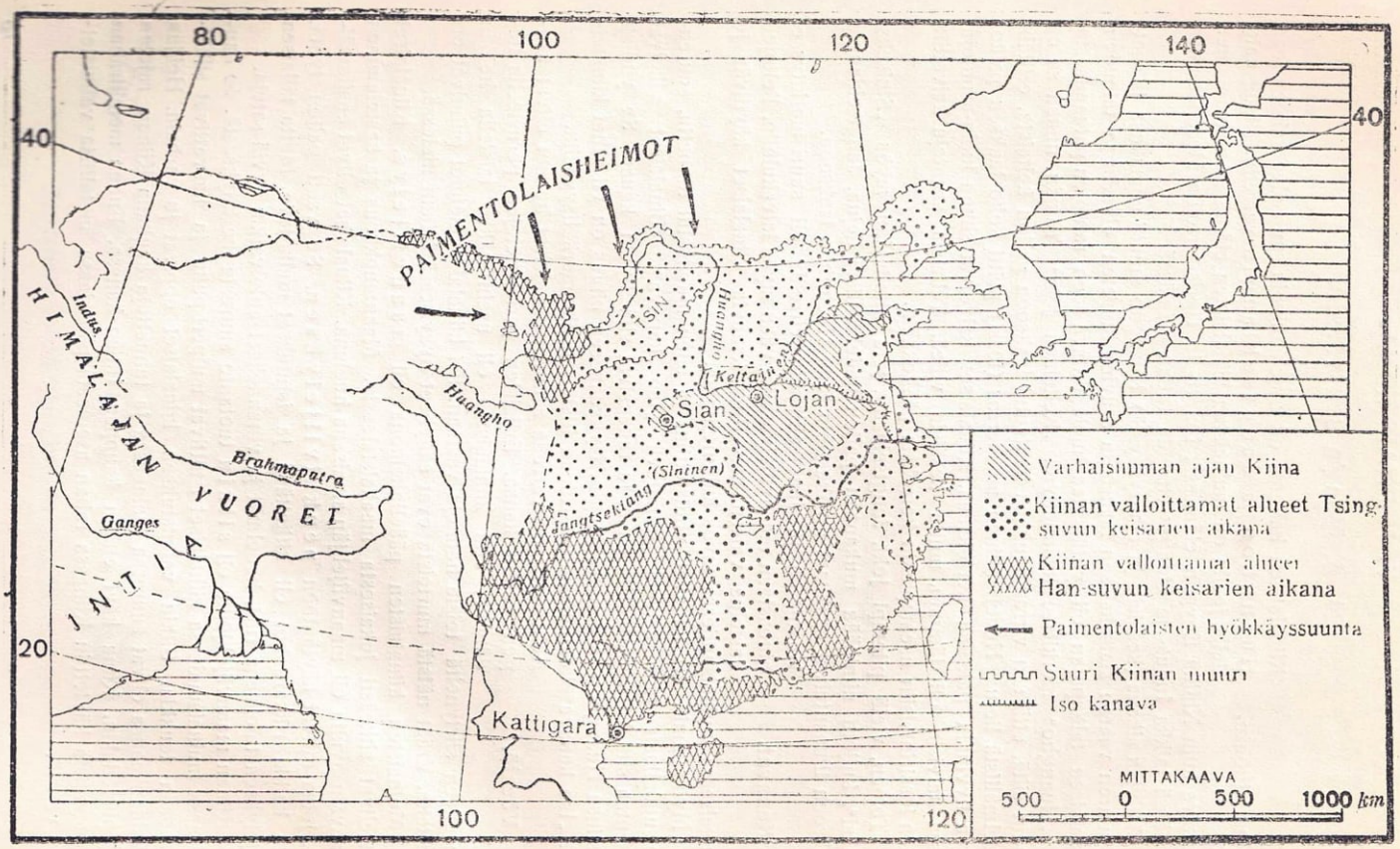

Muinais-Kiinan kartta.

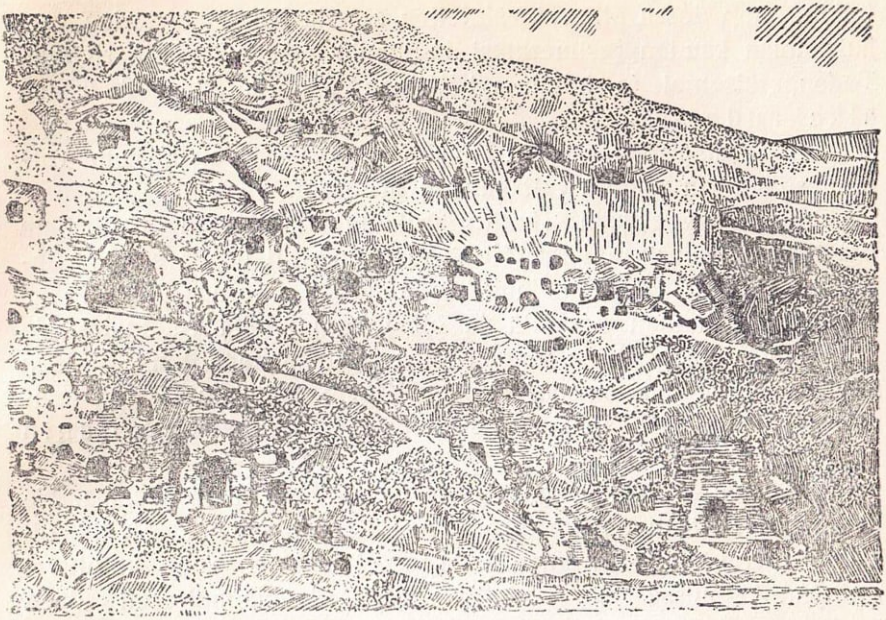

Kiinalaisia luola-asuntoja.

Kiinan käsiteollisuudesta me voimme saada käsityksen taitavasti kaiverretuista puuesineistä, kivi- ja luuvalmisteista sekä omalaatuisenkauniisti koristetuista pronssi- ja saviastioista. Myöhemmin olivat kiinalaiset kuuluisia posliini- ja fajanssiastioiden tuottajina.

Muinaisten kiinalaisten taloudesta ja elämästä me olemme saaneet tietää pääasiassa kaivauksien yhteydessä löydettyjen astioiden, kotitalousesineiden ja uskonnollisissa menoissa käytettyjen esineiden perusteella. Nämä muistomerkit osoittavat, että käsiteollisuus ja talous olivat muinaisessa Kiinassa verrattain korkealla tasolla.

25. §. Kiinan varhaisimman kauden historia. Tshoun, Tsinin ja Hanin aikakaudet.

Tshoun aikakausi (v:sta 1122 v:een 256 e.u.a.).

Kiinan valtakunta muodostui noin 5 tuhatta vuotta sitten. Tarun mukaan eräs Kiinan ensimmäisistä hallitsijoista oli Huangti, joka merkitsee: „Keltainen valtias“ (Keltaisen-joen varrella sijaitsevien maiden valloittaja). Meidän aikoihimme saakka on säilynyt paljon Kiinan vanhinta aikaa kuvaavia kertomuksia kiinalaisissa aikakirjoissa ja lukuisia kaivausten avulla löydettyjä arkeologisia muistomerkkejä. Näiden muistomerkkien

tutkimisen valossa alkavat vähitellen selvitä Kiinan historian varhaisimman kauden (esimerkiksi In-Shanin aikakauden) ääriviivat. Todenperäisempi ja tutkitumpi Kiinan historia alkaa Tshoun aikakaudesta.

Tshoun aikakausi käsittää Huanghon keski- ja alajuoksun varrella sijainneen pienen valtakunnan historian.

Tshoun dynastiaan (hallitsijasukuun) kuuluvien hallitsijain käytössä oli suuria alueita. Kuninkaan maa oli useita satoja kilometrejä ympäri mitaten ja rikas raudasta. Tarun mukaan se sijaitsi valtakunnan keskellä ja oli joka puolelta ruhtinaiden ja ylhäisten kuninkaallisten virkamiesten maiden ympäröimä. Maiden tällaisen sijoittelun mukaan alettiin Kiinan valtakuntaa myöhemmin nimittää „Keskivaltakunnaksi". Sen pääkaupunki oli Lojanin kaupunki.

Kuningas ja hänen läheisensä viettivät yleilistä elämää. He rakennuttivat itselleen upeita palatseja ja temppeleitä. Heillä oli satoja hovivirkailijoita, palvelijoita ja orjia. Aikansa he kuluttivat sodissa, kemuissa ja metsästysretkillä. Sotavaunuissaan ajaen kuningas sotajoukkoineen usein hyökkäsi naapurivaltioiden kimppuun sekä ryösti myöskin omia talonpoikiaan.

Keskeytymättömät sodat, talonpoikien ja alistettujen heimojen kapinat horjuttivat Tshou-suvun kuninkaiden valtaa. V. 842 e.u.a. kansan keskuudessa puhjenneiden levottomuuksien tuloksena Tshoun hallitsijasukuun kuulunut kuningas Li-Van syöstiin valtaistuimelta.

Keskusvalta vähitellen heikkeni. Ylimystön keskuudessa oli käynnissä yhtämittainen taistelu maasta. Tätä taistelua kesti kauan aikaa ja se johti Tshoun valtakunnan hajoamiseen. Noin v. 250

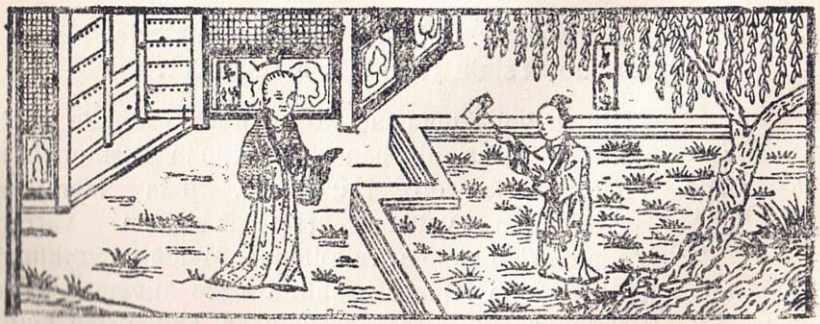

Penkkiviljelystä.

Muinaiskiinalainen ratsujoukko.

e.u.a. kukistettiin viimeinen tämän hallitsijasuvun kuninkaista. Ruhtinaiden kesken alkoi ankara taistelu maasta ja vallasta.

Tänä aikana erikoisesti voimistui Tsinin alue, joka sijaitsi Tshoun valtakunnan länsipuolella.

Tsinin aikakausi. Tsin-si-Huangti.

Tsinin ruhtinaskunnan nousuun liittyvää uutta aikajaksoa nimitetään Kiinan historiassa Tsinin aikakaudeksi (vv. 256—206 e.u.a.). Tsinin alueen johtajat käyttivät hyväkseen ylimystön keskinäistä taistelua ja alistivat vähitellen kaikki ruhtinaat alamaisikseen. He orjuuttivat naapureina olleet heimot, anastivat alueita Jangtsekiangin eteläpuolellakin ja vähitellen keskittivät käsiinsä ylimmän vallan Kiinassa.

Tsinin valtakunnan ensimmäinen mahtava kuningas oli Tsin-si-Huangti (vv. 221—210 e.u.a.). Hänet julistettiin keisariksi. Hänen kerrotaan suorittaneen suuria uudistuksia. Hän hävitti eri hallitsijain ja ylhäisten virkamiesten itsenäisyyden ja alisti heidät valtansa alle. Kaiken keisarin vallan alaiseksi yhdistetyn maan hän jakoi 36 hallinnolliseen aluepiiriin. Jokaiseen hallintopiiriin Tsin-si-Huangti asetti omat käskynhaltijansa. Erikoiset luottamushenkilöt pitivät silmällä käskynhaltijoita ja ilmoittivat kaikesta keisarille.

Tsin-si-Huangti teki uudistuksia myöskin sotaväessä. Kiinan valtakuntaa häiritsivät yhtämittaa hyökkäyksillään pohjoisesta päin hunnit sekä Keski-Aasiasta hyökkäilevät kansat. Raskaissa sotavaunuissa liikkuva vanhanaikainen sotaväki ei voinut pitää puoliaan paimentolaisia vastaan. Tsin-si-Huangti muodosti kevyen ja liikuntakykyisen ratsuväen.

Hän kiinnitti myöskin suurta huomiota jo aikaisemmin aloitetun „Suuren Kiinanmuurin" rakentamiseen. Muuria rakennettiin suojaksi pohjoisesta päin hyökkääviä paimentolaisia vastaan. Tarun mukaan sen rakentamiseen tarvittiin yli 400 tuhatta ihmistä. Maataviljelevän väestön kannettavaksi asetettiin raskaat verovelvollisuudet. Rakennustöissä käytettiin myöskin paljon orjia.

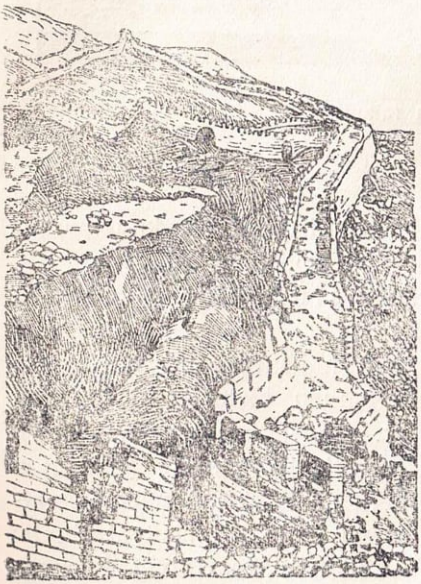

Suuri Kiinanmuuri.

Taru kertoo, että ylivaltansa lujittamiseksi Tsin-si-Huangti määräsi poltettavaksi kaikki vanhat lakikirjat. Jätettiin vain maanviljelystä koskevat, lääkintäohjeita ja astronomisia neuvoja sisältävät kirjat.

Suurmaanomistajat voimistuivat tänä kautena entistä enemmän. Orjien ja maattomien talonpoikien luku yhä suureni. Maatilat keskittyivät suurten orjanomistajain käsiin, joilla oli oikeus myydä maata, antaa sitä vuokralle tai lahjoittaa läheisilleen.

Jo Tsin-si-Huangtin eläessä alkoi talonpoikien ja orjien laaja liikehtiminen uutta järjestystä vastaan. Sitä mukaa kun suuri maanomistus kasvoi, riisti se talonpoikien maaosuudet ja köyhdytti talonpoikia. Vv. 209—206 e.u.a. syntyi kapina. Tyytymättömät talonpojat ja orjat yhdistyivät johtajansa Lju-Banin johdolla. Lju-Ban kukisti Tsin-hallitsijasuvun ja otti vallan omiin käsiinsä. Näin kukistui Tsinin valtakunta.

Tästä ajasta alkaa uusi, niin sanottu Hanin aikakausi Kiinan varhaisimman kauden historiassa (v:sta 206 e.u.a. vuoteen 220 u.a.).

26. §. „Punaisten kulmakarvojen“ ja „Keltaisten turbaanien“ kapina.

„Punaiset kulmakarvat“.

Hallitsijasuvun vaihtuminen ei parantanut sorrettujen asemaa. Valta jäi edelleenkin suurmaanomistajien käsiin. Talonpojat ja orjat viettivät entistä kurjempaa elämää.

Hanin hallitsijasuvun aika oli suurten valloitusten, keisarin vallan lujittamisen, orjanomistukseen pohjautuvan talouden ja kulttuurin kukoistuksen aikakautta. Mutta talonpojille ja orjille se oli mitä raskainta ja synkintä aikaa. Äärimmilleen köyhtyneiden ja nälkiintyneiden talonpoikien oli pakko jättää maansa ja ryhtyä kulkureiksi ja ryöväreiksi. Eräässä maakunnassa kohosi maattomien ja kodittomien kulkurien luku 400 tuhanteen henkeen.

Maapalstoilleen jääneiden elämä ei ollut yhtään sen parempi: jolleivät he aikanaan suorittaneet verovelvollisuuksiaan maanomistajalle, niin heiltä riistettiin maa sekä vapaus ja tehtiin orjiksi. Orjuus ei ollut vielä milloinkaan Kiinan historian kautena levinnyt niin laajalle kuin Hanin aikakaudella. Sillä kaudella puhkesi varsin usein orjien ja talonpoikien vallankumouksellisia kapinoita.

Eräs suurimmista kapinoista oli kuuluisa „Punaisten kulmakarvojen“ kapina keisari Van-Manin hallituskautena. Kapina alkoi Lunin alueella (Shantungissa) v. 18 e.u.a. Kapinaliikettä johti talonpoikaisjohtaja Fan-Tshun. Hän kehoitti kaikkia kapinan osanottajia värjäämään kulmakarvansa punaisiksi, että hän sen mukaan tuntisi omat kannattajansa.

Van-Man lähetti „Punaisia kulmakarvoja“ vastaan satatuhantisen armeijan kahden parhaimman sotapäällikkönsä johdolla. Molemmat sotapäälliköt kärsivät kuitenkin tappion,

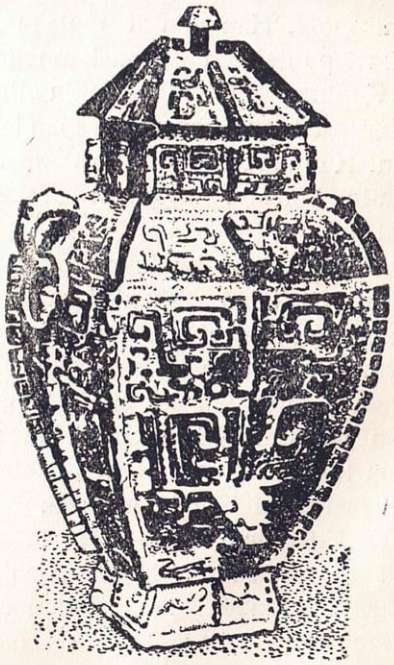

Pronssista valmistettu pyhä maljakko.

vaikka Fan-Tshunin joukoissa oli kaikkiaan vain 10 tuhatta miestä. „Punaisten kulmakarvojen" saavuttama voitto nostatti yleisen kapinan. Viisivuotisen taistelun tuloksena „Punaiset kulmakarvat" kukistivat Van-Manin ja v. 23 u.a. mestasivat hänet.

Talonpoikien asema ei kuitenkaan sen huomattavammin parantunut. „Punaiset kulmakarvat" eivät kyenneet käyttämään hyväkseen saavuttamaansa voittoa. Talonpojat eivät silloin vielä osanneet kuvitella muunlaista yhteiskunnallista järjestelmää kuin se, mikä oli olemassa. He eivät selvästi käsittäneet, minkälainen uusi järjestys olisi luotava. Sen vuoksi he loppujen lopuksi kärsivät tappion.

„Keltaiset turbaanit".

Sorretut kansanjoukot eivät kuitenkaan lakanneet taistelemasta. He jatkoivat taisteluaan ja asettivat nyt päämääräkseen asemansa parantamisen.

Toinen suuri kapina oli „Keltaisten turbaanien" kapina. Tällaisen nimen se sai siitä, että sen osanottajat käyttivät pään ympäri käärittyä keltaista päähinettä (turbaania). Kapina puhkesi v. 184 u.a. Sen johdossa oli kolme Tshan-nimistä veljestä. Vanhin veljeksistä oli viisauden harrastaja ja saarnasi sorrettujen vapauttamisoppia. Hän nimitti oppiaan „tieksi suureen vapautukseen" ja kokosi puolelleen paljon kannattajia.

Kapinan edellä laskettiin liikkeelle huhu, että edessäoleva vuosi oli tuova kansalle vapauden ja aloittava uuden, onnellisen ajan. Kaupunkien rakennusten, temppelien ja yksityisten talojen seiniin ilmestyi kirjoitus: „Tsja-Tsji", mikä merkitsee: „Koittaa uusi aika".

Tämä kaikki huolestutti keisaria. Hänen määräyksestään vangittiin yli tuhat Tshanin kannattajaa. Kaikki heidät teloitettiin. Mutta pelastuneet Tshan-veljekset eivät menettäneet malttiaan. Tarun mukaan he järjestivät 36 suurta ja pientä armeijaa, joiden yhteinen miesluku oli yli 100 tuhatta miestä ja nostattivat kapinan koko maassa. Kapina kesti lähes 15 vuotta. Sen tuloksena „Keltaiset turbaanit" valtasivat tärkeimmät kaupungit, karkoittivat rikkaat ja ottivat heidän maansa.

Kaikki nämä talonpoikien ja orjien kapinat horjuttivat lopullisesti Hanin suvun kuninkaiden vallan. Pohjoisessa ja Keski-Aasiassa asuneet muukalaisheimot käyttivät hyväkseen valtion heikkoutta tänä kautena ja hyökkäsivät Kiinaan. Vanha valtakunta hajosi, mutta myöskin uusissa, sittemmin muodostuneissa valtioissa jäi valta edelleenkin rikkaiden käsiin. Sorretut kansanjoukot eivät

kyenneet vielä muuttamaan yhteiskunnallista järjestystä. Sen vuoksi he ainoastaan vaihtoivat hallitsijaa valtiojärjestyksen jäädessä entiselleen.

27. §. Muinais-Kiinan kulttuuri.

Uskonto. Kiinalaiset palvelivat ja jumaloivat luonnonvoimia. Tärkein jumala oli taivas, jota palveltiin korkeimpana voimana ja kaiken maallisen hyvyyden lähteenä. Uhripapit ja virkamiehet nimittivät Kiinan valtakuntaa „Taivaan alaiseksi“, keisarikunnaksi“. Heidän käsityksensä mukaan se oli välittömästi Taivas-jumalan hallinnan alainen. Tälle jumalalle rakennettiin temppeleitä kupoolimaisine kattoineen. Temppelien katot oli tehty taivaansiniseksi fajanssista tai posliinista valmistetuista kattotiilistä.

Kiinalaisen kirjoituksen näytteitä.

Kiinassa oli erittäin pitkälle kehittynyt esi-isien palvonta. Ennenmuinoin ylhäisten henkilöiden hautajaistilaisuuksissa uhrattiin usein ihmisiäkin (elävältä hautaaminen). Tsin-si-Huangtin hautajaisissa haudattiin kaikki hänen lapsettomat vaimonsa, orjansa ja palvelijansa. Hautaan ajettiin myöskin kaikki ne mestarit, jotka olivat rakentaneet kuollutta kuningasta varten suuren ja loistavan sarkofaagin.

Vasta myöhemmin luovuttiin ihmisuhreista. Säilyi ainoastaan eläinten uhraaminen.

Kirjoitustaito. Kiinalainen kirjoitustaito syntyi hyvin kaukaisessa muinaisuudessa. Sen kehityksen vaiheita voidaan seurata kiinalaisten hieroglyfipiirrosten mukaan, jotka olivat alussa hyvin yksinkertaisia, mutta sittemmin aikojen kuluessa muuttuivat yhä monimutkaisemmiksi. Muinais-kiinalaiset

muuttivat vähitellen hieroglyfikuvioitaan ja siten muokkasivat sen kirjoitustavan, joka on Kiinassa nykyäänkin käytännössä. Muinaiskiinalaisessa kirjoituksessa käytettiin noin 2000 merkkiä, nykyään niitä on yli 50 tuh. Kirjoitusta] varten kiinalaiset ottivat käytäntöön erikoisen siveltimen, ja v. 105 e.u.a. he keksivät paperin.

Sen ansiosta, että Kiinassa tunnettiin kirjoitustaito jo hyvin kauan sitten, on meidän päiviimme säilynyt hyvin vanhoja pronssiastioihin kaiverrettuja kirjoituksia, vieläpä kokonaisia kirjojakin (aikakirjat).

Konfutse.

Kaikkein tunnetuin muinaisajan kiinalainen ajattelija oli Konfutse (VI vuosisadalla e.u.a.). Hän opetti kunnioittamaan esi-isiä, tottelemaan vanhuksia, seuraamaan vanhoja tapoja ja lakeja. Hän pyrki kaikessa säilyttämään muinaiskiinalaisen kulttuurin. Hänen oppinsa levisi sittemmin laajalti kautta Kiinan.

Myöhemmin levisi Kiinaan myös buddhalaisuus, joka siirtyi sinne Intiasta.

„Suuri Kiinanmuuri".

Muinaisen Kiinan kulttuuria kuvaavien muistomerkkien joukossa on suuri merkitys jo aikaisemmin mainitulla „Suurella Kiinanmuurilla" eli „10 tuhannen lien muurilla" (sen pituus on n. 2500 *km*). Tätä suurenmoista rakennusta uudistettiin ja laajennettiin aina XIV vuosisadalle saakka u.a. Alussa sitä rakennettiin saven ja mullan sekoituksesta. Myöhemmin seiniä päällystettiin tiilillä ja kivilaatoilla. „Suuri Kiinanmuuri" kulkee halki tasankojen, yli vuorten, poikki Huanghovirran. Muurin korkeus on paikotellen 10 *m* ja leveys juurelta 6 *m*. Muurin päälle, määrättyjen välimatkojen päähän pitkin koko pituutta on rakennettu nelikulmaisia suuria torneja ja niiden alitse kulkee leveä läpikäytävä. „Suuren Kiinanmuurin" kiinalaiset rakensivat suojaksi pohjoisesta päin hyökkääviä paimentolaiskansoja (hunneja) vastaan.

Tiede.

Kiinassa kehittyivät verrattain korkealle tasolle sellaiset tieteet kuin matematiikka, astronomia ja lääketiede. Erikoisessa suosiossa oli astronomia. Kiinalaiset hallitsijat muodostivat usein komiteoita, joiden tehtäväksi annettiin kalenterin laatiminen ja auringonpimennysten määrittely. Auringonpimennystä pidettiin huonona enteenä. Jos astronomien komitea ei määritellyt ennakolta sen tuloa, niin kuningas useinkin teloitti kaikki komitean jäsenet.

Kiinalaiset tunsivat jo kaukaisessa muinaisuudessa magneetin ja magneettineulan ominaisuudet, mutta niiden käyttö merenkulussa ei ollut heille välttämätöntä, sillä he purjehtivat vain lähellä merenrannikkoa tai saaresta toiseen. Kiinalaiset keksivät myöskin ruudin, jota he käyttivät ilotulituksissa.

Kiinassa näin ollen, samoin kuin Egyptissäkin ja Kaksoisvirran maassa, oli verrattain korkealle kehittynyt kulttuuri. Monet Kiinan muinaisen kulttuurin saavutuksista siirtyivät toisiin maihin: Intiaan, Arabiaan. Myöhemmin ne siirtyivät myöskin Eurooppaan (esimerkiksi magneettineula, paperi y.m.).

MUINAIS-KREIKKA

I. KREIKAN VARHAISKAUSI.

28. §. Maa ja sen väestö.

Kreikan luonto.

Muinainen Kreikka käsitti Balkanin niemimaan eteläosan, Aigeian meren saaret ja Vähän Aasian rannikon. Kreikan niemimaata huuhtelee kolmelta puolelta meri. Sen rannat eivät ole kaikkialla samanlaisia.

Kreikan itärannikko on eräs maapallon pirstoutuneimmista ja lahtirikkaimmista rannikoista. Meri on siellä rauhallinen ja muodostaa monia sopivia ja turvallisia satamia. Kreikkalaisilla oli mahdollisuus suorittaa tältä rannikolta jo entisaikaan pitkiä merimatkoja. Alussa he kulkivat Aigeian meren saarille ja Vähän Aasian rannikoille. Myöhemmin he tunkeutuivat Hellespontoksen (Dardanellien salmen) kautta Propontikselle (Marmaramerelle) ja Traakian Bosporin kautta aina Mustanmeren pohjoisrannikolle saakka.

Kreikan länsi- ja etelärannikko on vähemmän pirstoutunutta, kallioista ja monessa kohdassa matalaa. Satamapaikoiksi kelpaavia lahtia siellä on vähän.

Kreikan mannermaa jakaantuu luontonsa puolesta kolmeen osaan: Pohjois-, Keski- ja Etelä-Kreikkaan.

Pindos-vuorten harjanne jakaa Pohjois-Kreikan kahteen suureen osaan: Epeirokseen lännessä ja Tessaliaan idässä. Pohjois-Kreikasta kulki Keski-Kreikkaan tie Termopylain solan kautta. Se oli kapea polku korkeiden vuorten ja meren rantajyrkänteen välillä.

Vuoret jakavat Keski-Kreikan useihin itsenäisiin alueisiin. Huomattavimpia niistä muinaisuudessa olivat Boiotia ja Attika. Vuorinen Korintin kannas yhdistää Keski-Kreikan ja Etelä-Kreikan toisiinsa.

Etelä-Kreikkaa nimitettiin Peloponnesokseksi. Tässä osassa Kreikkaa sijaitsivat hedelmälliset alueet: Messenia, Lakonia ja Argolis.

Tärkeimmät saaret sijaitsevat Kreikan itäpuolella Aigeian merellä. Suurimmat niistä ovat: Euboia Keski-Kreikan rannikolla, Lesbos, Kios, Samos ja Rodos Vähän Aasian länsirannikolla ja Kreetta Aigeian meren eteläosassa. Pienistä saarista entisaikaan erottautuivat: Delos, jota muinaiset kreikka-

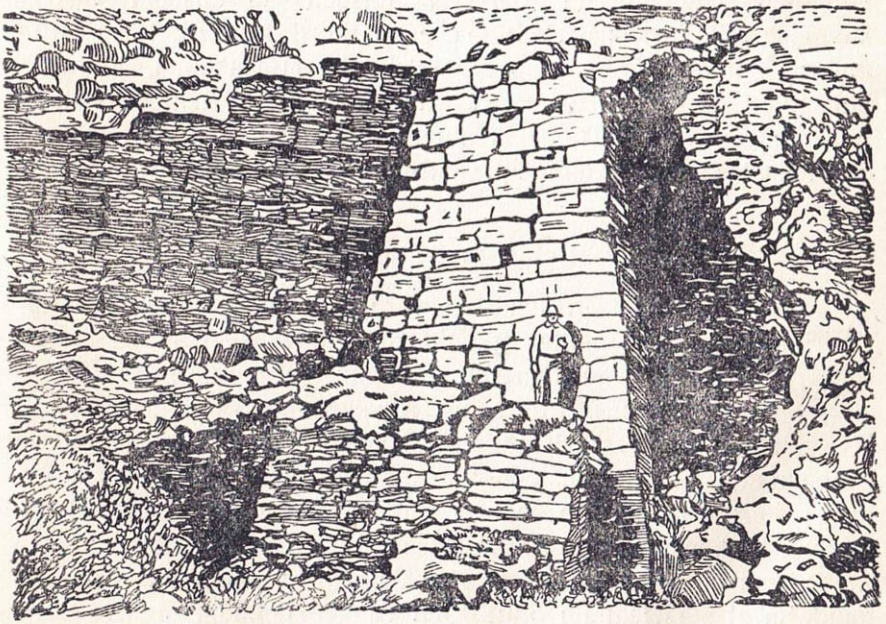

Muinaisen Troian muuri.

laiset kunnioittivat pyhänä saarena, ja Paros, joka oli kuuluisa rikkaista lumivalkoisista marmorikerrostumistaan.

Kreikan ilmasto on lauhkea ja erittäin terveellinen. Sen luonto on monipuolinen ja kaunis. Vuoristoseudut olivat ennenmuinoin mänty-, tammi-, pyökki- ja kastanjametsien peittämiä. Laaksoissa kasvoi ikivihreitä kypressejä, laakeripuita ja oleandereita. Vuorten rinteillä oli viinitarhoja ja oliivilehtoja. Laaksojen hedelmällisissä osissa viljeltiin jyväkasveista pääasiassa ohraa.

Kreikan maaperä ei ollut erikoisen hedelmällistä ja vaati huolellista muokkausta. Sen vuoksi oli taloudessa suuri merkitys karjanhoidolla. Kreikkalaiset hoitivat pääasiassa ruokintaan nähden vaatimattomia eläimiä, kuten sikoja, vuohia ja lampaita. Tessaliassa ja Argoliksessa harjoitettiin hevosten hoitoa.

Väestö. Muinaiset kreikkalaiset nimittivät maataan Hellaaksi (Hellas) ja itseään helleeneiksi. Helleenit jakaantuivat eri heimoihin. Tunnetaan neljä kreikkalaista pääheimoa: aiolilaiset, doorilaiset, akaialaiset ja joonialaiset.

Kreikkalaiset tarut kertovat hyvin paljon kreikkalaisten heimojen vaeltamisista paikasta toiseen ja toisiaan vastaan käymistä valloitussodista. Niinpä esimerkiksi pelasgit, jotka tarun mukaan olivat Kreikan alkuperäisiä kanta-asukkaita, joutuivat helleenien vallan alaisuuteen ja sekaantuivat heihin. Toinen taru kertoo, kuinka Doriksen alueella Keski-Kreikassa asuneet doorilaiset siirtyivät Peloponnesokseen ja vähitellen valtasivat sen.

29. §. Kreettalais-mykeneläinen kulttuuri.

Arkeologiset kaivaukset. Schliemann. Kreikan historian varhaisimmasta kaudesta kertovat meille arkeologisten kaivausten avulla löydetyt muistomerkit: rakennusten rauniot, aseet, kotitalouskalut y.m.s. Aikaisemmin oppineet tunsivat Kreikan historian varhaisinta kautta ainoastaan kahden kuuluisan runoelman, „Iliadin“ ja „Odysseian“ perusteella. Näissä runoelmissa kerrotaan Troian sodasta, jota kreikkalaiset ja troialaiset kävivät keskenään Vähässä Aasiassa (Troian edustalla). Mitään muita muistomerkkejä tästä Kreikan historian varhaisimmasta kaudesta ei aikaisemmin ollut. Sen vuoksi oppineet olettivat, että „Iliadissa“ ja „Odysseiassa“ kerrotut tapahtumat ovat kuviteltuja. Mutta sittemmin kaivausten avulla löydetyt muistomerkit ovat

osoittaneet, että monet „Iliadissa“ ja „Odysseiassa“ kerrotut tapahtumat ovat todellisuudessa aikoinaan tapahtuneet.

Saksalainen tiedemies Heinrich Schliemann oli ensimmäinen, joka ryhtyi etsimään „Iliadissa“ ja „Odysseiassa“ kerrottujen tapahtumien esineellisiä muistomerkkejä. Kerrotaan, että hän jo nuoruusvuosinaan oli ihastunut näihin runoelmiin ja uskoi niiden kuvastavan todellista elämää.

V. 1870 Schliemann matkusti Vähän Aasian rannikolle ja Hellespontoksen luona Hissarlikin kummulla alkoi kaivaustyöt. Hän toivoi löytävänsä muinaisen Troian, jossa tarun mukaan aikoinaan hallitsi kuningas Priamos. Schliemann oletti Troian kaupungin raunioiden sijaitsevan kaikkein alimmissa maakerrostumissa, eikä sen vuoksi kiinnittänyt huomiota niihin keskikerrostumiin, jotka hajosivat kaivaustöitä suoritettaessa. Se oli Schliemannin virhe, sillä näiden keskikerrosten hajoamisen yhteydessä hän hävitti juuri etsimiänsä Troian muistomerkkejä. Myöhemmin tähän kiinnitti huomiota eräs hänen apulaisistaan, joka löysikin sitten juuri sen Troian, josta „Iliadissa“ kerrotaan.

Aigeialaista kirjoitusta Vestasta löydetyssä kiekossa.

Monivuotisen sitkeän kaivaustyön jälkeen Troiassa Schliemann matkusti Balkanin niemimaan eteläosaan. Siellä hän ryhtyi suorittamaan kaivauksia muinaiskreikkalaisen sotapäällikön Agamemnonin kaupungissa Mykenaissa. Jo heti ensimmäiset kaivaukset tuottivat erinomaisia tuloksia. Hän löysi useita hautoja ja niistä vainajien mukana haudattuja komeita koriste-esineitä: kullasta ja hopeasta valmistettuja koristuksia, kultaisia kuolinnaamioita, joita oli tapana asettaa vainajien kasvoille, sekä kauniisti valmistettuja aseita. Sitten Schliemann löysi suurista kivilohkareista rakennetun akropolin (kremlin) muurin rauniot. Tällaisia jykeviä kivirakennuksia kreikkalaiset nimittivät kyklooppisiksi. Erikoista huomiota herätti kauneudellaan portti, jonka yläosaa koristi kaksi kivestä hakattua leijonaa. Löydettiin myöskin suuri hautakammio, jonka Schliemann nimitti kuningas

Atreuksen (Agamemnonin isän) aarrekammioksi. Myöhemmin Schliemann suoritti kaivauksia muuallakin Kreikassa. Sieltä hän löysi myöskin muistomerkkejä, jotka olivat samantapaisia kuin mykeneläiset muistomerkit. Kaikki ne löydöt kertovat varhaisesta, sangen vanhasta kulttuurista, jota nimitetään mykeneläiseksi kulttuuriksi.

Evans. Knosoksen palatsi.

Schliemannin jälkeen englantilainen tiedemies Evans löysi erittäin tärkeitä muistomerkkejä Kreetan saarelta. XX vuosisadan alussa Evansin johdolla suoritettujen kaivausten tuloksena löydettiin mykeneläistä kulttuuria vielä paljon vanhemman kulttuurin muistomerkkejä. Kaivauksissa löydettiin kaksi palatsia: Knosoksen ja Vestan palatsit.

Erikoista hämmästystä herättivät suurenmoisuudellaan monen huoneiston muodostaman Knosoksen palatsin rauniot. Evans nimitti sen kreikkalaisen tarun mukaan kuningas Minoksen palatsiksi. Kreikkalaisessa tarussa on kertomus siitä, kuinka Kreetan mahtava kuningas Minos käski taitavan rakennusmestarin Daidaloksen rakentamaan Knosokseen suuren palatsin. Siinä oli paljon suuria sekä pieniä saleja ja käytäviä, joihin saattoi helposti eksyä. Tätä palatsia nimitettiin labyrintiksi.

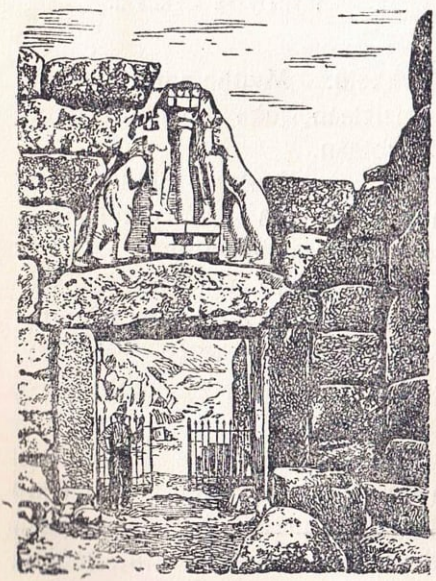

Leijonaportti Mykenaissa.

Kreetalla löydettiin paljon muitakin rakennuksia: työpajoja, varastoja, komeita hautakammioita, pieniä palatseja y.m. Käsiteollisuuden ja taiteen tuotteista on meidän päiviimme säilynyt pääasiassa kauniita saviastioita taiteellisine koristuksineen, pronssisia kuvapatsaita, aseita j.n.e. Kreetan muinaisajan asukkaat koristivat asuntojensa sisäseinät, astiat ja muut kotitalousesineet kansan elämää kuvaavilla kuvilla. Niissä on kuvattu tanssivia naisia, nyrkkeileviä miehiä, sotaretkiä. Eräisiin on piirretty eläinten kuvia,

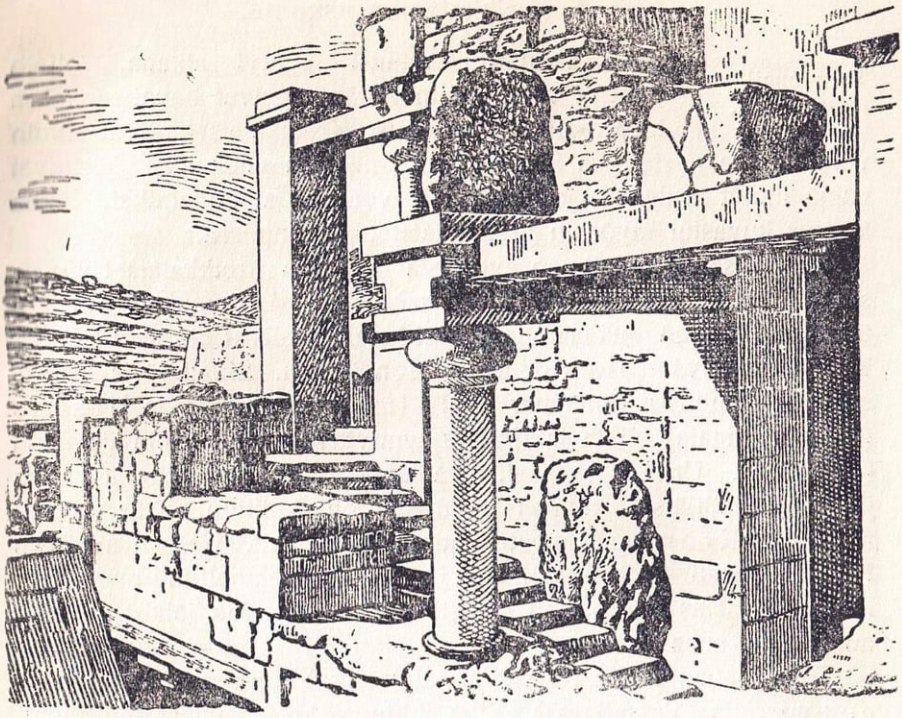

Knosoksen palatsin rauniot.

härkämetsästystä kuvaavia piirroksia ja myöskin kukkia sekä erilaisia kuvioita.

Kreetan saarelta löydettiin myöskin kirjoituksia. Tähän mennessä eivät tiedemiehet ole vielä voineet niitä tulkita. Sen vuoksi me tiedämme Kreetan elämän eri puolista vielä hyvin vähän.

Me tiedämme, että Kreetan valtakunta oli voimakas ja että sillä oli yhteys eräisiin Idän suuriin valtakuntiin (esimerkiksi Egyptiin).

Kreettalainen kulttuuri muistuttaa monessa suhteessa mykeneläisen kulttuurin muistomerkkejä. Molemmat ne ovat olleet olemassa III ja II vuosituhannella e.u.a. ja tunnetaan yhteisellä nimellä kreettalais-mykeneläinen kulttuuri. Näin ollen tämä kulttuuri kukoisti Egyptin, Babylonian ja muiden Idän valtioiden olemassaolon aikana.

30. §. Kreikkalainen uskonto.

Taru maailman synnystä.

Kreikkalainen kulttuuri syntyi aikana, jolloin ihmiset vielä hyvin vähän tunsivat havaitsemiensa luonnonilmiöiden syitä. Kreikkalaiset olivat silloin voimattomia taistelussa luontoa vastaan. Sen vuoksi he käsittivät nämä ilmiöt joidenkin jumalallisten voimien aiheuttamiksi. Sama käsitys kuvastui myöskin kreikkalaisten uskonnossa.

Käsityksensä maailman synnystä ja alusta kreikkalaiset ilmaisivat monilukuisissa mielikuvituksellisissa kertomuksissaan eli taruissa. Tarujen mukaan maa, vesi ja taivas olivat alussa yhdessä. Kaikki ne olivat kaaoksen, sekasorron tilassa. Sitten tästä kaaoksesta erottautuivat jumalatar Gaia (maan jumalatar) ja Uranos (taivaan jumala). Gaia ja Uranos synnyttivät voimakkaita titaaneja (jättiläisiä). Uranos pelkäsi, että lapset anastavat häneltä vallan ja sulki jättiläiset syvään maanalaiseen kuiluun. Eräs heistä, nimeltään Kronos, vapautti kuitenkin titaanit. Heidän avullaan Kronos anasti vallan isältään ja alkoi itse hallita maailmaa. Kronoksen taas vuorostaan kukisti ankaran taistelun jälkeen hänen nuorin poikansa Zeus.

Zeus ja häntä ympäröivät jumalat elivät tarun mukaan Olympos-vuorella (Tessaliassa). Siitä johtuen kreikkalaiset nimittivätkin niitä olymposlaisiksi.

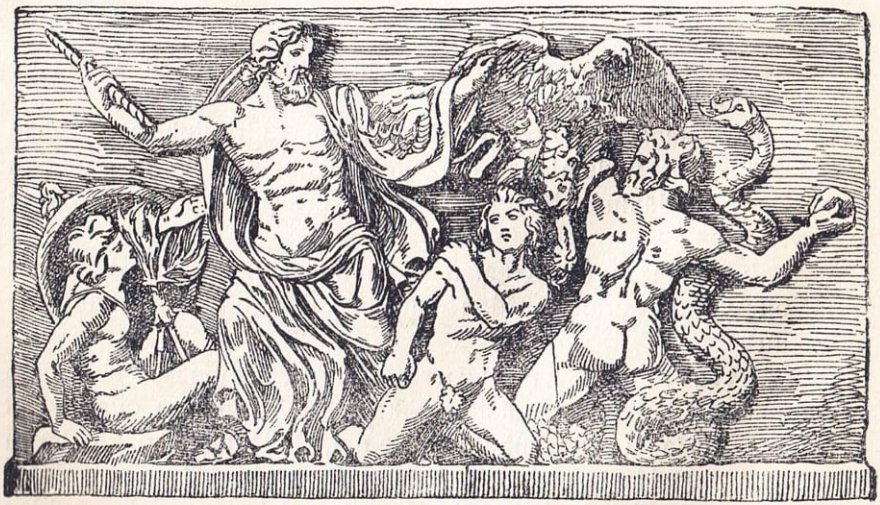

Jumalien ja titaanien välinen taistelu.

Kreikkalaiset jumalat.

Saavuttamansa voiton jälkeen Zeus jakoi puoluelaistensa kanssa vallan maailmankaikkeuden yli. Itseään hän piti ukkosen ja salaman jumalana. Hänen vaimostaan Herasta tuli taivaan valtiatar. Veljensä Poseidonin haltuun hän antoi meren ja toiselle veljelleen Hadekselle manalan valtakunnan. Apollonista tuli valon ja runouden jumala. Hänen valtansa alaisuudessa oli yhdeksän muusaa (runotarta), taiteen ja tieteen suojelijatarta. Ontuva Hefaistos oli tulen ja takomistaidon jumala, Afrodite kauneuden jumalatar, Ares sodan jumala, Atene viisauden jumalatar.

Yleensä ihmisten taloudellisen toiminnan kaikilla aloilla oli oma suojelusjumalansa: maanviljelystä suojeli Demetre, viininviljelystä viinin jumala Dionysos, kutomotöitä Atene, kauppaa Hermes ja metsästystä Artemis.

Zeus.

Paitsi näitä yleiskreikkalaisia jumalia oli jokaisella Kreikan alueella vielä omat, paikalliset jumalansa, jotka asuivat metsissä, lähteissä, niityillä ja vuorilla. Tällaista monien jumalien palvelusta sanotaan polyteismiksi (monijumalisuudeksi).

Kreikkalaiset uskoivat jumaliensa olevan kuolemattomia ja kaikkivoipia. Mutta jumalatkaan eivät kuitenkaan voineet välttää onnettomuuksia, sillä heitä samoin kuin ihmisiäkin hallitsi vastustamaton kohtalo. Kreikkalaiset nimittivät tätä kohtaloa Moiraksi. Tässä uskossa kohtaloon kuvastui kreikkalaisten pelko heille tuntemattomia luonnonvoimia kohtaan. Kreikkalaiset olivat sitä mieltä, että kukaan ei voi välttää kohtaloaan (Moiraa), että se määrää sekä ihmisten että jumalien elämän.

Kreikkalaiset kuvittelivat jumalien elämän Olympoksessa samanlaiseksi kuin elämä ihmisten keskuudessakin. Jumalia kuvattiin ylellisesti puettuina, hyvin aseistettuina ja vallan arvomerkeillä

varustettuina. Monessa suhteessa jumalat muistuttivat aristokraatteja („parempia ihmisiä"), jotka hallitsivat kansaa. Jumalia palvelemalla ihmisiä totutettiin kunnioittamaan myöskin rikkaita aristokraatteja.

Jumalien kuvittelemista ihmisten näköisiksi sanotaan antropomorfismiksi.

Ihmisten alkuperä. Prometeus.

Ihmisten alkuperästä oli kreikkalaisilla erilaisia mielikuvitusrakennelmia. Erään tarinan eli myytin mukaan titaani Prometeus loi ihmiset savesta ja vedestä. Toinen taru kertoo, että Prometeus muutti ihmiset järjettömistä olennoista järkeviksi ja taitaviksi anastamalla Zeukselta tulen ja opettamalla ihmisille sen käyttämisen.

Raivostunut Zeus rankaisi Prometeusta julmasti. Hän määräsi Prometeuksen kytkettäväksi rautakahleilla luoksepääsemättömään kallioon kaukana Kaukaasiassa ja lähetti joka päivä kotkan nokkimaan titaanin maksaa. Mutta Prometeus kesti miehuullisesti kaikki kärsimykset eikä nöyrtynyt Zeuksen edessä.

Prometeus-tarussa kuvastuu kreikkalaisten kunnioitus sankarin miehuutta ja sitkeyttä kohtaan, sankarin, joka ei pelännyt vastustaa jumalia ja ottaa kantaakseen kovien kärsimysten taakkaa.

Tulen lahjoittamisesta ihmisille Zeus rankaisi ei ainoastaan Prometeusta, vaan myös ihmisiä. Se tapahtui seuraavasti. Zeus kätki kaikki surut ja onnettomuudet lippaaseen, joka joutui kaunotar Pandorin käsiin. Pandor oli tunnettu kauneudestaan sekä tavattomasta uteliaisuudestaan. Nähtyään lippaan hän päätti avata sen. Heti, kun Pandor avasi kannen, kaikki lippaassa olleet onnettomuudet ja vastoinkäymiset lensivät ilmaan ja levisivät nopeasti ihmisten keskuuteen.

Taru neljästä aikakaudesta.

Kreikkalaisilla oli toinenkin taru ihmisten onnettomuuksien alkuperästä. Alussa, jo ennen Zeusta, silloin kun Kronos hallitsi, olivat kaikki ihmiset onnellisia. Se oli kultainen aikakausi. Mutta vähitellen rauha ihmisten väliltä särkyi. Ihmiset alkoivat kadehtia toisiaan ja heidän välillään syntyi usein riitoja ja eripuraisuuksia. Koitti hopeainen aikakausi. Sen jälkeen seurasi kuparinen aikakausi. Ihmiset oppivat takomaan kuparisia aseita ja hävittivät toinen toisiaan julmissa sodissa. Vihdoin koitti aika-

kausista huonoin, raudan aikakausi, jolloin maanpäälle ei jäänyt laisinkaan totuutta ja oikeudenmukaisuutta. Ihmiset pettivät, ryöstivät ja tappoivat toinen toisiaan.

Näin lapsellisesti yrittivät kreikkalaiset selvittää ihmisten elämän vaikeuksia ja epäoikeudenmukaisuutta.

31. §. Sankaritarut.

Herakles.

Muinaiskreikkalaisten monilukuisista tarinoista olivat erikoisesti suosittuja tarut puolijumalista, joita kreikkalaiset nimittivät sankareiksi. Kreikkalaiset kuvasivat sankareitaan fyysillisesti yli-inhimillisen voimakkaiksi tai erikoisen kekseliäiksi ja järkeviksi. Monet heistä, kreikkalaisten tarun mukaan auttoivat kaikin tavoin ihmisiä. He tuhosivat hirviöitä, villipetoja ja ryövăreitä, jotka häiritsivät ihmisten jokapäiväistä rauhallista elämää. Sankaritaruissa kuvastuu monien sukupolvien työ ja ponnistelu taistelussa villiä luontoa ja elämän rasituksia vastaan noina muinaisina aikoina. Näiden vaikeuksien voittamisen kansan mielikuvitus käsitti tavallisesti yksityisten sankarien urotöiksi.

Kahlittu Prometeus ja Atlant.

Eniten kreikkalaiset kertoivat Herakleen tavattomista urotöistä. Kreikkalaisessa tarustossa Herakles oli todellinen kansan sankari, äärettömän voimakas työmies ja marttyyri. Kaikista suurista urotöistään huolimatta Herakleen oli jumalien käskystä oltava mitättömän ja ahneen kuninkaan orjuudessa.

Herakles suoritti monia ihmeellisiä urotöitä: hän tappoi jalopeuran, joka piti ihmisiä kauhun vallassa ja söi Nemean kaupungin (Argoliksessa) asukkaiden karjaa. Eräällä toisella paikkakunnalla hän surmasi hirvittävän yhdeksänpäisen lohikäärmeen, joka söi ihmisiä ja eläimiä. Arkadiassa Herakles suoriutui kauheista linnuista, joiden kynnet ja nokka olivat kuparista. Taru kertoo, että Herakles kävi myöskin sillä kalliolla, jossa Zeuksen

kahlitsema Prometeus kitui. Herakles tappoi kotkan, joka raateli Prometeuksen maksaa, ja vapautti ihmisten puolesta kärsineen Prometeuksen.

Kaukaasiasta Espanjaan vaeltaessaan Herakles murti Välimeren ja Atlantin valtameren välisen kannaksen. Osan kivistä hän heitteli Espanjan puolelle, toisen osan Afrikan puolelle. Näin muodostui kaksi suurta kalliota, joita kreikkalaiset nimittivät „Herakleen patsaiksi“ (nykyisen Gibraltarin salmen luona).

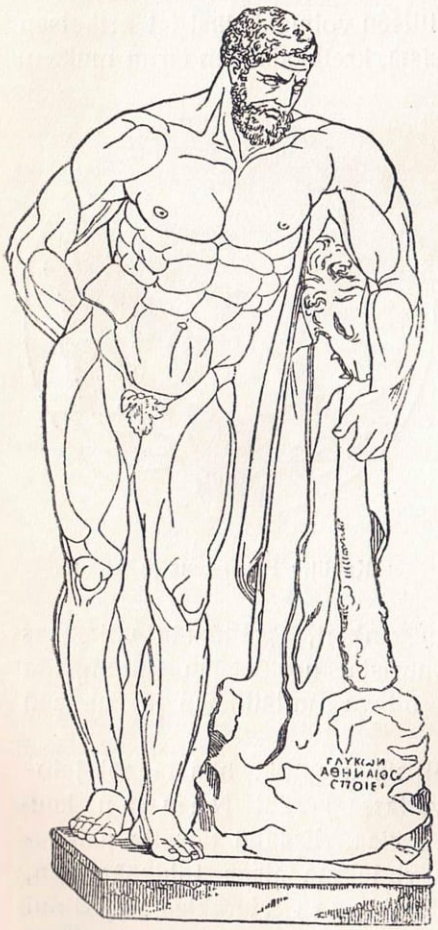

Herakles.

Antaios ja Herakles.

Espanjasta Herakles suuntasi matkansa Libyaan (Afrikka). Siellä hän kohtasi kuuluisan ja voittamattoman sankarin Antaioksen.

Tarun mukaan Antaios oli Poseidonin (meren jumalan) ja Gaian (maan jumalattaren) poika. Joka kerta, kun Antaios joutui taistelussa vihollisiaan vastaan ahtaalle, hän kosketti maata. Maaemosta hän sai uutta voimaa, tuli voittamattomaksi ja voitti jokaisen muukalaisen, joka saapui hänen maahansa. Mutta Antaioksella oli yksi heikko kohta — se oli vaara joutua jotenkin irroitetuksi maaemosta. Juuri tämän Herakles otti huomioon kohdatessaan Antaioksen. Painiessaan tämän kuuluisan sankarin kanssa Herakles irroitti hänet maasta, nosti ilmaan ja kuristi kuoliaaksi.

Monien urotekojen jälkeen Zeus otti Herakleen vihdoin taivaaseen ja hänestä tuli jumala.

Teseus. Attikan pääsankarina pidettiin kuningas Aigeiaksen poikaa Teseusta. Hänen urotyönsä muistuttavat monessa suhteessa Herakleen urotöitä. Teseus tappoi Attikan julmimman ryövärin Prokrusteksen. Prokrustes kutsui ohikulkevia matkailijoita luokseen, kestitsi heitä ja kehoitti sitten lepäämään hänen sängyssään. Jos sänky oli vieraalle lyhyt, niin Prokrustes hakkasi vieraalta jalat poikki. Jos taas sänky oli vieraalle liian pitkä, niin hän venytti vierastaan. Tätä sänkyä nimitettiin „Prokrusteksen vuoteeksi". Teseus tappoi Prokrusteksen kaataen hänet hänen omaan vuoteeseensa, joka osoittautui hänelle liian lyhyeksi.

Teseuksen suurin urotyö oli maansa vapauttaminen raskaasta ja kauheasta verosta, jota oli maksettava kreettalaiselle Minoskuninkaalle. Joka yhdeksäs vuosi Minokselle oli lähetettävä seitsemän neitosta ja seitsemän nuorukaista Minotauroksen syötäväksi. Minotauros oli hirviö, jolla oli ihmisen ruumis ja härän pää, ja se asui labyrintissa.

Tämän urotyön suorittamisessa ei ollut niinkään vaikea hirviön tappaminen kuin labyrintista pois pääseminen. Mutta kuningas Minoksen tytär Ariadne rakasti Teseusta ja antoi hänelle lankakerän. Teseus kiinnitti langan pään sisäänkäytävän suulle, tunkeutui labyrinttiin, tappoi Minotauroksen ja sitten langan mukaan löysi ulospääsyn labyrintista.

Lähtiessään tälle sankariretkelle Teseus sanoi isälleen, että jos kaikki päättyy onnellisesti, niin hän palatessaan nostaa laivallaan valkoiset purjeet, onnettomuuden kohdatessa laivalle jäävät mustat

Herakles painii Antaioksen kanssa.

Atene.

Apollon.

Artemis.

purjeet. Mutta menestyksensä huumaamana Teseus unohtikin sovitut merkit ja purjehti mustin purjein. Kun Aigeias, joka koko ajan odotti rannalla poikansa paluuta, huomasi mustat purjeet, päätteli hän, että Teseus on tuhoutunut ja heittäytyi epätoivoissaan mereen. Tarun mukaan sitä merta on siitä lähtien nimitetty Aigeian mereksi.

Oidipus. Boiotiassa ja Attikassa kerrottiin tarua Oidipuksesta. Tarun mukaan Oidipus oli Boiotian kuninkaan Laioksen poika. Hän kasvoi vieraalla maalla eikä tuntenut vanhempiaan. Erään kerran ollessaan matkalla Teebaan, Boiotian pääkaupunkiin, hän kohtasi tiellä vanhuksen, joka ei suvainnut antaa hänelle tietä. Oidipus riitaantui hänen kanssaan ja tappelussa surmasi vanhuksen ja hänen palvelijansa. Vain yksi pakoon päässyt palvelija pelastui. Tämä surmattu vanhus oli Oidipuksen isä, mutta Oidipus ei sitä tiennyt ja jatkoi rauhassa matkaansa.

Pian hän saapui Teebaan. Lähellä kaupunkia sijaitsevalla kalliolla asui siihen aikaan peloittava hirviö Sfinksi. Se oli puoleksi leijona, puoleksi nainen. Sfinksi esitti jokaiselle ohikulkijalle arvoituksen. Ken sitä ei ratkaissut, sen Sfinksi tappoi. Oidipus päätti vapauttaa kansan hirviöstä. Tiedettiin, että hirviö tuhoutuu, jos joku arvaa sen esittämän arvoituksen. Oidipuksen saavuttua Sfinksin luo tämä kysyi häneltä: „Kuka kävelee aamulla neljällä, päivällä kahdella ja illalla kolmella jalalla?“ Oidipus ratkaisi arvoituksen ja vastasi, että se on ihminen: varhaisessa lapsuudessaan ihminen konttaa; vartuttuaan suuremmaksi ihminen kävelee kahdella jalalla; vanhana hän turvautuu sauvaan. Silloin Sfinksi heittäytyi kalliojyrkänteeltä alas ja murskautui kuoliaaksi.

Kiitolliset teebalaiset julistivat Oidipuksen kuninkaaksi Laioksen tilalle, jonka he luulivat saaneen surmansa ryövärien kädestä. Oidipuksen vaimoksi annettiin Laioksen leski Jokasta, joka oli hänen oma äitinsä.

Jonkun ajan kuluttua Teebaa kohtasi kauhea tauti, joka vei paljon ihmisiä hautaan. Taru kertoo jumalien ilmoittaneen, että onnettomuudet eivät lopu, ennenkuin teebalaiset ovat karkoittaneet sen henkilön, jonka kädet ovat Laioksen veren tahraamat. Orja, joka pelastui Oidipuksen hyökätessä Laioksen kimppuun, tunsi Oidipuksen ja sanoi hänelle, että juuri hän surmasi Laioksen matkalla Teebaan. Silloin Oidipus epätoivoissaan teki itsensä sokeaksi ja lähti maanpakoon.

32. §. Taru argonauteista.

Argonauttien retki. Retken tarkoitus. Kreikkalaisissa taruissa kuvastuivat myöskin kreikkalaisten sotaretket ja purjehdusmatkat kaukaisiin maihin. Niinpä eräässä runoelmassa kerrotaan kreikkalaisten sankarien purjehduksesta „Argo"-laivalla, jonka vuoksi heitä nimitettiinkin argonauteiksi (kreikankielellä — „Argolla" purjehtijat). Retken johtajana oli tessalialainen sankari Iason, jolle kuningas Pelias antoi tehtävän hankkia kultaisen taljan (noidutun lampaantaljan) kaukaisesta Kolkiista (Kaukaasia). Hankkiakseen taljan Iasonin oli suoritettava pitkä ja vaarallinen retki Mustanmeren itärannikolle.

Kuningas Fineus. Yhden ensimmäisistä urotöistään argonautit suorittivat saavuttuaan niemimaalle, jossa asui kuningas Fineus. Kerran Fineus suututti Zeuksen. Rangaistukseksi Zeus teki Fineuksen sokeaksi ja lähetti hänen kimppuunsa petolintuja, harpyioita. Harpyioilla oli rautainen nahka ja rautaiset kynnet, joilla ne sieppasivat Fineukselle laitetun ruoan ja lensivät pois. Fineuksen palvelijat koettivat tappaa miekoillaan niitä, mutta eivät mahtaneet petolinnuille mitään. Kuningas Fineusta uhkasi nälkäkuolema. Silloin saapuivat argonautit. He karkoittivat harpyiat, vapauttivat sokean Fineuksen ja pelastivat hänet nälkäkuolemasta.

Uivat kalliot. Tämän jälkeen saivat argonautit kokea vielä monia seikkailuja. Heidän oli muun muassa purjehdittava kahden suuren kallion ohi. Nämä kalliot uiskentelivat meressä lähellä toisiaan ja loksahtivat aina yhteen, kun niiden väliin ilmestyi jokin esine.

Argonautit turvautuivat viekkauteen: lähestyttyään kallioita he päästivät lentoon kyyhkysen, joka lensi nopeasti kallioiden ohi. Kalliot loksahtivat yhteen, mutta niiden väliin jäi vain kyyhkysen pyrstö. Heti, kun kalliot loittonivat toisistaan, kiitivät argonautit vinhaa vauhtia niiden ohi. Kalliot ehtivät murskata vain kappaleen laivan perästä.

Kultainen talja. Näin argonautit saapuivat lopulta monien seikkailujen jälkeen Kolkiiseen. Kultainen talja oli vaikeasti saatavissa. Se oli lehdossa ja riippui puunoksalla. Puuta vartioi peloittava lohikäärme. Mutta argonauttien johtaja Iason sai apua Kolkiisin kuninkaan tyttäreltä Medeialta, joka oli noita. Hän valmisti lohikäärmeen nukuttamiseksi leivoksia

ja lehtoon tultuaan antoi niitä lohikäärmeelle. Lohikäärme hyökkäsi heti leivosten kimppuun, söi ne ja nukahti. Sillä aikaa Iason otti puusta kultaisen taljan ja palasi laivalleen. Sen jälkeen hän matkusti takaisin omaan maahansa. Yhdessä hänen kanssaan matkusti myöskin Medeia, joka rakastui Iasoniin. Paluumatkalla he joutuivat uusiin seikkailuihin.

Orfeus.

Tarussa kerrotaan myöskin laulaja Orfeuksesta, joka oli laivalla ja pelasti soitollaan argonautit merihirviöltä. Orfeus soitti ja lauloi niin kauniisti, että hänen lauluaan kuuntelivat sekä ihmiset että eläimet, metsät ja vuoret. Argonauttien purjehtiessa merenneitojen, heleä-äänisten seireenien ohitse, Orfeus soitti ja soitollaan lumosi merenneidot. Seireenit unohtivat kaiken ja päästivät argonautit menemään.

Tämän tarun satumaiset tapaukset kuvastavat kreikkalaisten retkiä, joita he ennenmuinoin tekivät etsiessään metallia, varsinkin kuparia ja kultaa. Kultaisella taljalla tarkoitetaan kultaa, jota aikoinaan saatiin Kolkiista.

33. §. Muinais-kreikkalainen eepos „Iliadi".

Homeroksen runoelmat.

Huomatuimmat kreikkalaiset tarut on esitetty „Iliadi" ja „Odysseia" runoelmissa. Perimätiedon mukaan näiden runoelmien tekijä oli vähä-aasialainen sokea laulaja Homeros.

Seitsemän kreikkalaista kaupunkia kävi väittelyä keskenään kunniasta pitää itseään Homeroksen syntymäkaupunkina, mutta yksikään niistä ei voinut todistaa, että Homeros oli syntynyt juuri siinä kaupungissa. „Iliadissa" kuvataan Troian sodan viimeisen, kymmenennen vuoden tapahtumia. Edellisten vuosien tapahtumista ja sodan loppumisesta kerrotaan toisissa kreikkalaisissa taruissa.

Riitaomena.

Kreikkalaisten käsityksen mukaan kaikki suuret tapahtumat maan päällä tapahtuivat jumalien tahdosta. Myös Troian sodasta he kertoivat, „että sen aiheuttivat jumalat, jotka ottivat osaa sotatoimiinkin: toiset kreikkalaisten puolella, toiset troialaisten puolella. Sodan syttymisestä kerrotaan seuraavaa:

Tessalian kuninkaan Peleuksen ja meren jumalattaren Tetisin hääpitoihin oli kutsuttu kaikki jumalattaret, paitsi eripuraisuuden jumalatarta Eristä. Eris suuttui ja päätti riitaannuttaa juhlavieraat. Jumalien ja jumalattarien istuuduttua juhlapöytään

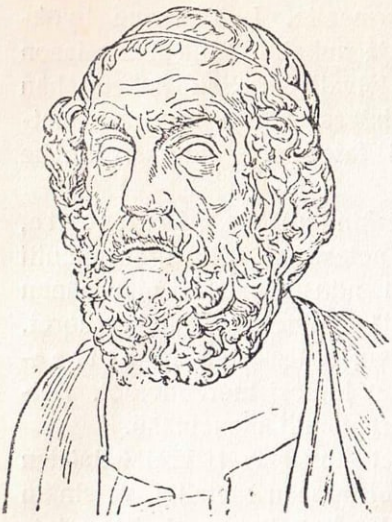

Homeros.

Eris heitti heidän keskelleen omenan, johon oli kirjoitettu: „Kauneimmalle“.

Jumalattarien kesken syntyi heti riita siitä, kenelle omena kuului. Erikoisesti riitaantuivat keskenään Zeuksen vaimo Hera, viisauden jumalatar Atene ja kauneuden jumalatar Afrodite. Riitaantuneet jumalattaret kääntyivät kiistansa ratkaisemiseksi Zeuksen puoleen, mutta hän ei halunnut olla heidän tuomarinaan, vaan lähetti heidät Troian kuninkaan Priamoksen pojan Pariksen luo. Saavuttuaan Pariksen luo kukin näistä kolmesta jumalattaresta koetti voittaa liehittelyllään hänet puolelleen: Hera lupasi tehdä hänet koko maailman valtiaaksi, Atene viisaaksi ja suureksi sankariksi. Afrodite lupasi hänelle maailman kauneimman naisen vaimoksi. Nuori Paris valitsi jälkimmäisen ja antoi omenan Afroditelle. Siitä hetkestä alkaen Atene ja Hera vihasivat Paristä ja samalla koko Troian kansaa. Afrodite sen sijaan, täyttääkseen lupauksensa, auttoi Paristä Spartan kuninkaan Menelaoksen vaimon, Helena-kaunottaren ryöstämisessä.

Troian sodan alku.

Menelaos päätti palauttaa vaimonsa takaisin ja kostaa kärsimänsä loukkauksen. Hänen puolelleen asettuivat kaikki Kreikan kuninkaat. He päättivät ryhtyä sotaan troialaisia vastaan. Sotajoukkojen ylipäälliköksi valittiin Mykenain kuningas Agamemnon, Menelaoksen veli. Sota kesti kymmenen vuotta. Siihen osallistui monia sekä kreikkalaisia että troialaisia sankareita. Huomatuimpia sankareita olivat kreikkalaisten puolella Peleuksen poika Akilleus ja troialaisten puolella Priamoksen poika Hektor.

Akilleuksen ja Agamemnonin välinen riita.

Sodan alussa, Akilleuksen osallistuessa taisteluihin, kreikkalaiset ahdistivat troialaisia. Troialaiset eivät uskaltaneet poistua kaupunkinsa muurien sisältä. Mutta sen jälkeen, kun Agamemnon loukkasi Akilleusta anastamalla häneltä naisvangin, kieltäytyi Akilleus ottamasta

osaa sotaan. Troialaiset tulivat tästä rohkeammiksi ja alkoivat saada voittoja kreikkalaisista. He etenivät jo kreikkalaisten laivoille saakka ja uhkasivat polttaa ne. Mutta kaikista pyynnöistä huolimatta Akilleus kantoi yhä vielä kaunaa Agamemnonille eikä halunnut auttaa häntä. Silloin tuli kreikkalaisten avuksi Akilleuksen läheisin ystävä Patroklos. Hän pyysi Akilleukselta hänen sotavarusteensa ja sai luvan auttaa kreikkalaisia. Patroklos puki ylleen Akilleuksen sotavarusteet ja johti kreikkalaiset taisteluun. Nähdessään Akilleuksen sotavarusteet troialaiset luulivat alussa Patroklosta Akilleukseksi ja pakenivat. Patroklos surmasi silloin monta vihollista, mutta aivan Troian porttien luona häntä vastaan hyökkäsi Hektor ja surmasi Patrokloksen. Patrokloksen ruumista hän ei onnistunut sieppaamaan, mutta Akilleuksen sotavarusteet hän riisui ja puki yllensä.

Akilleuksen sovinto kreikkalaisten kanssa.

Saatuaan kuulla Patrokloksen kuolemasta Akilleus katui syvästi, että oli riitaantunut kreikkalaisten kanssa, ja päätti tehdä sovinnon ryhtyäkseen uudelleen taisteluun troialaisia vastaan. Akilleus halusi kostaa heille, erikoisesti Hektorille, kaatuneen ystävänsä puolesta. Akilleus ei kuitenkaan voinut heti ryhtyä taisteluun, sillä hänellä ei ollut sotavarusteita. Silloin tuli avuksi hänen äitinsä, jumalatar Tetis. Hän kääntyi takomistaidon ja tulen jumalan Hefaistoksen puoleen. Hänen pyynnöstään Hefaistos takoi Akilleukselle niin komeat varusteet, ettei sellaisia oltu nähty vielä yhdelläkään sankarilla.

Akilleuksen ja Hektorin taistelu.

Puettuaan uudet sotavarusteet ylleen Akilleus riensi heti taisteluun. Hän taisteli tuimasti ja surmasi paljon troialaisia. Loput pakenivat. Hektor yksin ei halunnut pelkurimaisesti paeta, vaan jäi odottamaan lähestyvää Akilleusta. Turhaan rukoilivat Hektoria kaupungin muurilla hänen isänsä ja äitinsä palaamaan kaupunkiin eikä ryhtymään taisteluun Akilleusta vastaan, mutta Hektor oli taipumaton. Hektor säikähti, kun peloittava Akilleus loistavissa varusteissaan saapui aivan hänen eteensä, mutta pelkonsa voitettuaan hän ryhtyi Akilleuksen kanssa taisteluun.

Hektor taisteli urhoollisesti Akilleusta vastaan, mutta ei voinut keihäällään lävistää Hefaistoksen takomia varusteita. Pitkällisessä taistelussa Akilleus lopulta surmasi Hektorin. Kuolemansa edellä Hektor pyysi, että Akilleus ei häpäisisi hänen ruumistaan. Mutta Akilleus oli säälimätön. Surmattuaan vihollisensa hän sitoi Hekto-

rin ruumiin vaunujensa perään ja laahasi sen jäljessään leiriinsä. Hektorin isä ja äiti sekä troialaiset katselivat tätä näkyä kaupungin muureilta, mutta voimatta mitenkään auttaa Hektoria, itkivät ääneensä.

Akilleuksen kuolema.

Mutta pitkälti ei elänyt Akilleuskaan. Hektorin veli Paris surmasi Akilleuksen osumalla tarkkaantähdätyn nuolen hänen ainoaan arkaan kohtaansa — kantapäähän. Akilleusta oli hyvin vaikea surmata, sillä hänen äitinsä oli uittanut häntä lapsena manalan valtakunnan virrassa, jonka vesi teki kreikkalaisten uskonnollisen käsityksen mukaan ihmisruumiin haavoittumattomaksi. Mutta Akilleusta uittaessaan äiti oli pitänyt häntä kiinni kantapäästä ja siten kantapää, jota taikavesi ei koskettanut, jäi araksi, haavoittuvaksi (siitä johtuu sanonta „Akilleuksen kantapää", s.o. „arka kohta").

Troian kukistuminen.

Hektorin kuoleman jälkeen troialaiset eivät uskaltaneet enää ryhtyä kreikkalaisten kanssa taisteluun avoimella kentällä, vaan sulkeutuivat kaupunkiinsa. Mutta kreikkalaisetkaan eivät voineet ilman Akilleusta valloittaa Troiaa. Silloin he päättivät turvautua viekkauteen. Odysseuksen neuvosta he rakensivat suunnattoman suuren puuhevosen, jonka sisään piiloittautuivat rohkeimmat kreikkalaiset sankarit. Pettääkseen troialaisia muu sotajoukko astui laivoihin ja purjehti lähimpään saareen. Nähdessään kreikkalaisten purjehtivan pois troialaiset päättelivät, että piiritys oli päättynyt, ja kuljettivat hevosen kaupunkiin. Yöllä, koko Troian nukkuessa, sankarit astuivat ulos hevosen sisältä ja aukaisivat kaupungin portit toisille kreikkalaisille, jotka olivat yön aikana palanneet saarelta. Kreikkalaiset sytyttivät kaupungin palamaan joka puolelta ja surmasivat melkein kaikki troialaiset.

Näin suuri Troia vihdoin kukistui kymmenentenä sotavuotena.

34. §. „Odysseia".

Paluumatkallaan Troiasta kreikkalaiset sankarit joutuivat kauan aikaa vaeltamaan ja kokemaan monia vaaroja ja vastoinkäymisiä. Kaikkein kauimmin kesti Itakan (saari Joonian meressä) kuninkaan Odysseuksen vaellus. Odysseuksen paluumatka kesti kokonaista kymmenen vuotta. Kertomus hänen seikkailuistaan on „Odysseian" sisältönä.

Tutustukaamme muutamiin näistä seikkailuista.

Odysseus ja Polyfemos.

Erään kerran merellä noussut myrsky heitti Odysseuksen seuralaisineen kyklooppien, yksisilmäisten jättiläisten saarelle. Odysseus tunkeutui muutamien seuralaistensa kanssa hirvittävimmän kykloopin, Polyfemoksen luolaan.

Kotiin palattuaan Polyfemos tapasi heidät luolassaan. Hän salpasi heti luolan suun sisäpuolelta suunnattoman suurella kivimöhkäleellä ja söi kaksi Odysseuksen miehistä. Sitten hän nukahti. Odysseus olisi voinut tappaa jättiläisen tämän nukkuessa, mutta silloin ei kukaan olisi voinut avata luolan suuta Odysseukselle ja hänen seuralaisilleen. Itse he eivät olisi jaksaneet siirtää suunnattoman suurta kiveä luolan suulta, ja heidän olisi ollut pakko kuolla nälkään luolassa.

Mutta viekas Odysseus keksi toisen keinon. Seuraavana päivänä hän juotti kykloopin juovuksiin. Kun päihtynyt Polyfemos nukahti, poltti Odysseus palavalla kekäleellä hänen ainoan silmänsä. Kyklooppi raivostui kauheasti ja vannoi, ettei ainoakaan pääse elävänä ulos hänen luolastaan.

Aamulla, päästäessään lampaitaan ulos luolasta, Polyfemos asettui luolan suulle ja tunnusteli käsin jokaista lammasta. Mutta Odysseus oli häntä viekkaampi. Hän sitoi aina kolme lammasta yhteen ja kunkin keskimmäisen lampaan vatsan alle yhden miehistään. Itse hän puristautui yhden lampaan vatsan alle peittäen kätensä villoihin. Näin he livahtivat hirveän ihmissyöjän kynsistä.

Tuulien jumalan Aioloksen luona.

Tuulien jumalan Aioloksen saarelle jouduttuaan Odysseus otettiin sydämellisesti vastaan. Jäähyväisiksi Aiolos antoi Odysseukselle säkin, johon oli suljettu kaikki myrskyt ja vaaralliset tuulet. Odysseuksen purjehdittua Aioloksen saarelta meri oli aivan tyyni. Mutta sitten tapahtui niin, että lähestyessään synnyinmaataan Itakaa Odysseus nukahti ja hänen seuralaisensa, luullen pussin sisältävän aarteita, avasivat sen. Vapautuneet tuulet syöksyivät viheltäen ulos pussista ja kuljettivat Odysseuksen aluksen uudestaan Aioloksen saarelle. Mutta tällä kertaa Aiolos kieltäytyi auttamasta Odysseusta ja hänen oli purjehdittava edelleen myrskyn myllertäessä merellä.

Seireenit.

Odysseuksen seuraava mielenkiintoinen seikkailu oli seireenien tapaaminen. Seireenit olivat puoleksi naisia, puoleksi lintuja. Seireenien laulu oli niin lumoa-

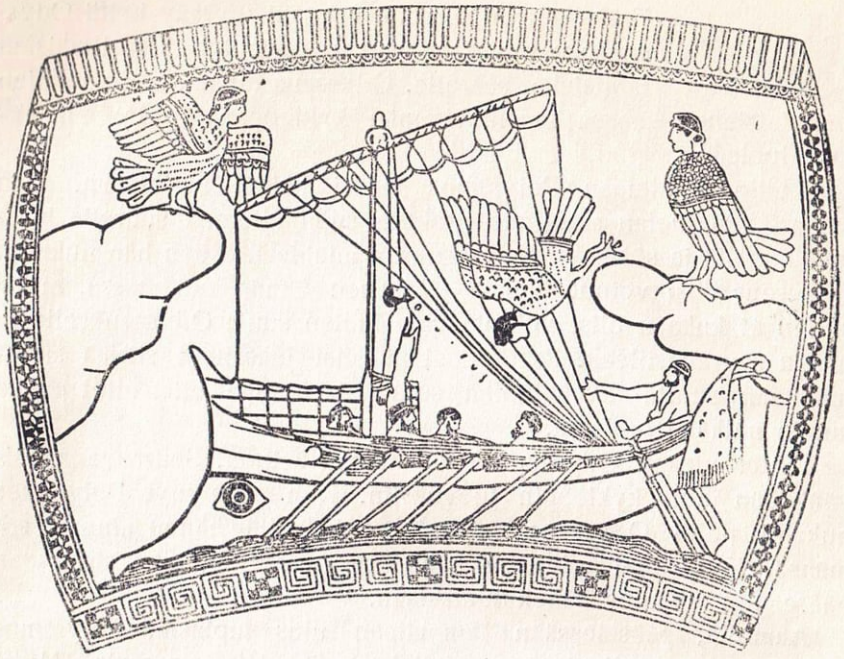

Odysseus ja seireenit.

vaa, että jokainen, joka kulki sen saaren ohi, jossa seireenit asuivat, joutui saaren lumoihin eikä enää palannut sieltä. Välttyäkseen seireenien lumoukselta Odysseus tukki seuralaistensa korvat vahalla laivan lähestyessä saarta. Itsensä hän käski sitoa kiinni mastoon. Kuultuaan seireenien laulun Odysseus alkoi riuhtoa itseään irti ja pyrkiä rannalle, mutta hänen seuralaisensa sitoivat hänet vielä lujemmin mastoon. Näin neuvokas Odysseus sekä kuuli seireenien laulun että sai pelastetuksi itsensä.

Skyllan ja Karybdiksen ohi kulkeminen.

Eräässä paikassa oli Odysseuksen kuljettava kahden peloittavan hirviön, Skyllan ja Karybdiksen ohi. Skyllalla oli tapana ahmaista kitaansa ohitse purjehtivista laivoista parhaat merenkulkijat. Karybdikselta sen sijaan ei kukaan voinut pelastua: hän nielasi tavallisesti koko laivan miehineen päivineen. Kun näitä hirviöitä ei voitu mitenkään välttää, niin Odysseus valitsi kahdesta pahasta pienemmän, nimittäin Skyllan. Vaikka Skylla nielaisikin kuusi hänen seuralaisistaan, niin toiset kuitenkin pelastuivat. Karybdis sen sijaan olisi tuhonnut heidät kaikki.

Faieekien luona.

Erään kerran myrsky särki Odysseuksen laivan ja riisti häneltä hänen toverinsa. Monien seikkailujen jälkeen Odysseus rakensi itselleen lautan ja lähti jälleen purjehtimaan. Mutta Poseidon vainosi häntä kostaakseen kyklooppi Polyfemoksen sokaisemisen (Polyfemos oli Poseidonin poika) ja särki hänen laivansa. Mutta erään merenjumalattaren avulla Odysseuksen onnistui uida eräälle tuntemattomalle saarelle ja siten pelastua. Tällä saarella eli tarunomainen Faieekien kansa. Faieekit olivat taitavia merenkulkijoita. Heidän kuninkaansa Alkinoos otti Odysseuksen sydämellisesti vastaan, antoi hänelle runsaasti lahjoja ja varusti hänelle laivan kotimatkalle.

Odysseuksen kotimaassa.

Sillä aikaa, kun Odysseus taisteli Troiassa ja vaelteli, kävi hänen vaimoaan Penelopea moni sulhanen kosimassa. He luulivat, että Odysseus ei enää milloinkaan palaa. Penelope sen sijaan uskoi miehensä palaavan ja hylkäsi kaikkien kosijain tarjoukset.

Odysseuksen poika Telemakos, joka isänsä matkustettua Itakasta oli vielä pieni poikanen, varttui sillä aikaa voimakkaaksi ja reippaaksi nuorukaiseksi. Surulla ja mieliharmilla hän katseli isänsä kodissa omavaltaisesti elämöiviä kosijoita. Mutta yksin hän ei voinut tehdä mitään monia vastaan. Erään kerran hän lähti jo isäänsä etsimäänkin, mutta joutui palaamaan takaisin tyhjin toimin.

Odysseus kerjäläisen hahmossa.

Odysseus tiesi, mitä hänen kotonaan tapahtui. Sen vuoksi hän päätti ilmestyä kotiinsa kuljeksivan kerjäläisen hahmossa. Kosijat olivat juuri silloin hänen talossaan juhlimassa. He pilkkasivat kaikella tavalla kerjäläisen hahmossa olevaa Odysseusta, sillä he eivät tunteneet häntä. Toisena päivänä Odysseuksen saapumisen jälkeen oli Apollonin juhla. Penelope ehdotti silloin kosijoille seuraavan kokeen. Hän toi Odysseuksen jousen ja sanoi, että se kosijoista, joka voi jännittää jousen ja ampua nuolen kahdentoista renkaan läpi, tulee hänen miehekseen. Kosija toisensa jälkeen yritti jännittää jousta, mutta kukaan heistä ei siinä onnistunut.

Kosijain surmaaminen.

Silloin edelleenkin kerjäläisen hahmossa oleva Odysseus pyysi, että hänenkin annettaisiin koettaa voimiaan. Kosijat eivät suostuneet. Mutta Telemakos, jolle Odysseus oli ilmaissut itsensä, antoi hänelle jousen, ja Odysseus ampui vaivatta kaikkien 12 renkaan läpi. Heti sen jälkeen Odysseus Telemakoksen ja kahden orjan avulla surmasi

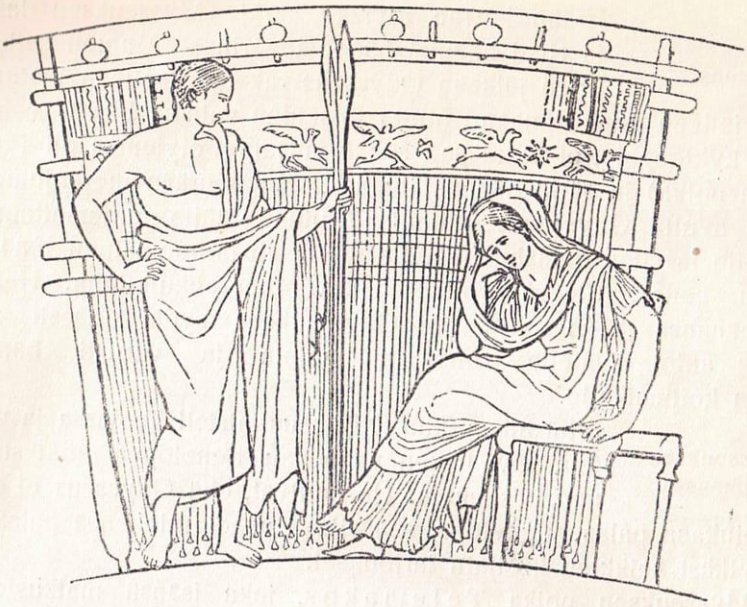

Penelope kutoo kangasta Odysseusta odotellessaan.

kaikki kosijat ja ilmaisi itsensä Penelopelle. Penelopen oli vaikea uskoa, että tämä vanha, arpikasvoinen kerjäläisukko oli hänen miehensä. Mutta loppujen lopuksi Penelope kuitenkin tunsi hänet. Atene, Odysseuksen suojelijatar, palautti hänelle nuoruuden.

Tieto Odysseuksen palaamisesta ja kosijain tuhoamisesta levisi nopeasti kautta Itakan. Surmansa saaneiden sukulaiset ryhtyivät taisteluun Odysseusta ja hänen kannattajiaan vastaan. Atenen avustama Odysseus selviytyi voittajana. Atene sai pian aikaan sovinnon Odysseuksen ja itakalaisten välillä, ja itakalaiset tunnustivat hänet jälleen kuninkaakseen.

„Odysseian" ja „Iliadin" vertailu.

„Odysseia", samoin kuin „Iliadikin", muodostuu 24 laulusta. Niiden välillä on paljon yhteisiä piirteitä, mutta on oleellisia eroavaisuuksiakin. „Iliadissa" kuvastuu paljon vanhempi yhteiskuntatila kuin „Odysseiassa", „Iliadi" on omistettu sodan kuvaamiselle. Se on sankari-runoelma. „Odysseiassa" sen sijaan kuvastuu rauhan aika. Se on täynnä satumaisia tapahtumia, sen esitys on kuvarikkaampi ja monipuolisempi kuin „Iliadin". „Iliadi" ja „Odysseia" ovat kaunokirjallisuuden suurimpia tuotteita ja mitä arvokkaimpia historiallisia muistoesineitä.

35. §. Suvun hajoaminen ja valtion syntyminen.

Sukujärjestelmä.

Kreikkalaiset jumalais- ja sankaritarut ovat hyvin mielenkiintoisia. Vaikka niissä onkin paljon mielikuvituksellista, voidaan niiden perusteella kuitenkin päätellä myöskin se, mitä todellisuudessa on tapahtunut. Niiden mukaan me saamme käsityksen kreikkalaisten päälliköiden vallasta, kansan asemasta, taloudesta, tekniikasta, aseistuksesta ja senaikaisista elintavoista. Varsinkin „Iliadi" ja „Odysseia" antavat meille paljon tietoja entisajan elämästä.

Homeroksen runoelmien ensimmäiset osat kuvaavat Kreikkaa sukujärjestelmän oloissa. Suuri ihmisryhmä, jota yhdisti verisukulaisuus ja joka kreikkalaisten käsityksen mukaan oli lähtöisin yhdestä esi-isästä, muodosti suvun. Sukua johti vanhin, jota nimitettiin gerontiksi. Hän hoiti suvun yhteistä omaisuutta, tuomitsi suvun jäseniä, oli päällikkönä sodissa ja johti suvun tarumaisen esi-isän palvomista, jokaisen suvun jäsenet olivat velvollisia auttamaan ja suojelemaan toinen toisiaan.

Useammat suvut yhdistyivät fratriaksi (veljeskunnaksi). Tämä liitto ei ollut niin kiinteä kuin sukuyhteisö. Mutta fratrioissa oli yhteiset uskonnolliset juhlamenot ja fratrian oli myöskin suojeltava jäseniään.

Useampien sukulaisfratrioiden yhdistyttyä muodostui fyle eli heimo. Niinpä esimerkiksi Attikan väestö jakaantui neljään fyleen, joista jokainen fyle muodostui kolmesta fratriasta ja jokaiseen fratriaan kuului 30 sukua.

Suvun hajoaminen ja basileuksien rikkaus.

Aikojen kuluessa sukujärjestys alkoi särkyä. Suvut jakaantuivat suuriksi perheiksi. Nämä perheet yhdistyivät yhteisöiksi, joita sanottiin demoiksi. Alkuaikoina yhteisön jäsenet omistivat maan yhteisesti. Vähitellen joidenkin henkilöiden maat erottautuivat yhteisömaasta. Ensimmäisiä maanomistajia olivat heimon johdossa olleet ruhtinaat eli kuninkaat. Heitä nimitettiin basileuksiksi. Nämä pikkukuninkaat saivat yhteisöltä erikoisen maaosuuden. Heidän sotapäälliköillään oli myöskin erikoiset maaosuudet. Sitäpaitsi he saivat sodissa runsaita sotasaaliita. Mutta tavalliset sotilaat eivät saaneet mitään. Niinpä rivisotilas Tersites sanoo, „Iliadissa" basileuksista: „Aina teillä on mielessä oma etu, mutta sotilaat edestänne kärsivät, saavat iskuja ja haavoja".

Basileuksista tuli suuria maan- ja orjanomistajia. Heidän käytettävissään oli sotajoukko ja paljon orjia. Heillä oli suuri perhe, paljon maata ja rikkautta. Niinpä Troian kuninkaalla Priamoksella oli 50 poikaa ja 12 tytärtä. Faieekkien kuninkaalla Alkinoosilla, josta „Odysseiassa" kerrotaan, oli upea, kuparista, hopeasta ja kullasta rakennettu palatsi. Palatsin takana oli kaunis puisto ja viinitarha. Alkinoosin palatsissa oli yltäkyllin sekä viljaa, viinejä, juurikasveja että hedelmiä. Orjakutojattaret valmistivat pukimia, mattoja ja verhoja. Köyhempi ei ollut Odysseuskaan. Hänen kotitaloudessaan oli 50 orjatarta. Kaksitoista orjatarta pyöritti käsimyllyä.

Yksityisomistuksen ja valtion syntyminen.

Siten alkoivat yhteisöstä erottautua rikkaat ja ylhäiset aristokraatit eli „jalosukuiset". Samalla kasvoi vaihto ja ilmaantui raha. Kauppa rikastutti aristokraatteja. Sotavangit tehtiin nyt orjiksi. Se teki mahdolliseksi tuotannon laajentamisen. Vähitellen aristokraatit anastivat itselleen yhä enemmän maata. Sen sijaan kansan, demoksen, hallussa oli vain pieniä maapalstoja. Demoksella ei ollut varoja edes pienten maapalstojen viljelemiseen, ja se menetti vähitellen maansa.

Orjiksi tehtiin nyt muitakin eikä yksinomaan sotavankeja. Kun pienmaanomistaja otti lainaa aristokraateilta eikä kyennyt sitä maksamaan, joutui hän orjaksi ja useinkin koko perheineen. Yhteiskunta vähitellen jakaantui orjiin ja orjanomistajiin.

Orjanomistajien herruuden vahvistamiseksi köyhälistöön ja orjiin nähden syntyi valtio. Sotajoukko ja oikeus pitivät yllä aatelisten ja rikkaiden valtaa. Niin syntyi Kreikassa luokkavaltio. Muodostuneella valtiolla oli kaksi tehtävää: 1) pitää orjat kurissa ja 2) laajentaa valtiota ja suojella sitä ulkoisilta vihollisilta. Mutta sen tärkein tehtävä oli orjien hallitseminen ja niiden täydellinen alistaminen. Sen vuoksi muodostunut valtio oli orjanomistajavaltio.

Orjuus Kreikassa vähitellen laajeni. Sukujärjestelmä rappeutui lopullisesti. Kreikassa syntyi monin paikoin orjanomistajavaltioita.

36. §. Kaupunkivaltio (polis).

Kreikan valtiot olivat pieniä. Ne käsittivät tavallisesti kaupungin siihen liittyvine alueineen. Kreikkalaiset rakensivat kaupunkinsa enimmäkseen lähelle meren rantaa, johon rakennettiin satama aluksia varten. Sataman lähistöllä asui

tavallisesti kauppiaita ja merimiehiä. Siellä käytiin kauppaa meren takaisilla tavaroilla. Kaupunkiasutus ympäröitiin linnoituksella. Se oli akropolis eli kremli, jonka tarkoituksena oli suojata kaupunkia.

Kaupungin laajetessa syntyi linnoituksen ympärille, akropoliksen ulkopuolelle, asutusta. Tuota uutta asutusta sanottiin ala-kaupungiksi ja alkuperäistä ylä-kaupungiksi.

Sellainen laajentunut kaupunki yhteisömaineen, joilla sijaitsi kyliä, muodosti kaupunkivaltion eli kreikaksi poliksen.

Siten syntyivät Kreikassa ensimmäiset kaupunkivaltiot: Korintti, Argolis, Sparta, Ateena y.m.

Polista johti basileus, joka samalla oli sotapäällikkö, ylin tuomari ja ylin uhripappi. Hänen arvokkuutensa merkkinä oli sauva eli valtikka. Sen vuoksi basileuksia usein nimitettiinkin valtikankantajiksi. Sodassa basileus sai suurimman ja parhaimman osan vallatusta saaliista. Yhteisön maasta hänelle annettiin samoin suurin palsta. Kesteissä hänelle kuului kunniapaikka sekä parhaimmat palat kestityksestä.

Basileuksen täytyi neuvotella kaikissa tärkeimmissä asioissa ylimystöperheiden päämiesten kanssa. Ne olivat vanhimpia, joista muodostui neuvosto eli bule. Basileuksen määräysten ja bulen päätösten ilmoittamiseksi sekä tärkeimpien valtiollisten kysymysten käsittelyä varten kutsuttiin koolle kaikkien täysikäisten miesten kansankokous, jota nimitettiin agoraksi. Mielipide käsiteltävänä olevasta kysymyksestä ilmaistiin huudolla „jaa" tahi „ei".

Oikeusistunnot poliksessa suoritettiin torilla. Vanhimmat olivat tuomareina. Kuultuaan syytetyn lausunnon vanhimmat kukin vuoronsa perään lausuivat mielipiteensä asiasta. Oikeudenistuntoa johti basileus.

Basileuksen ympärille muodostui ryhmä ylimystöä, johon kuului neuvonantajia, tuomareita ja rikkaita maanomistajia. Heidän käsiinsä kertyi vähitellen suuria rikkauksia ja laajoja maaomaisuuksia. Tavallinen kansa eli demos taisteli ylimystöä vastaan oikeuksiensa puolesta. Aristokraattien ja demosin välistä taistelua käytiin kaikissa Kreikan kaupunkivaltioissa ja se oli useinkin hyvin kärkevää.

37. §. Kreikan kauppa ja siirtolaisuus.

Siirtolaisuuden syyt.

Homeroksen runoissa kerrotaan kreikkalaisista yhteisöistä, jotka sijaitsivat hajallaan pitkin Aigeian meren rannikkoa. Niiden välinen yhteys oli ensi alussa hyvin heikko. Homeroksen kauden lopulla (VIII vuosisadalla e.u.a.) alkoi yhteisöjen välillä vakinaisempi kanssakäyminen. Sitä edisti kaupunkivaltioiden muodostuminen, niiden välisen kaupan synty sekä sodat.

Mutta siihen aikaan orjatyön ja alkeellisen tekniikan vallitessa talouden kasvu ja rikkauksien karttuminen saattoi tapahtua etupäässä alueellisen laajentamisen kautta. Juuri siten onkin selitettävissä kreikkalaisten siirtokuntien perustamisen alku.

Kreikan vanhojen valtioiden ja suurten asutusten rinnalle Aigeian meren saarille ja rannikoille alkoi syntyä uusia siirtokuntia. Myöhemmin siirtokuntia syntyi myöskin Marmarameren ja Mustan meren rannikoille. Kreikkalaiset siirtolaiset suuntautuivat myöskin kauaksi länteen, Italian ja Sisilian rannikoille. Kaupan kehittyessä, väestön lisääntyessä ja aristokraattien ja demosin välisen taistelun kärjistyessä siirtolaisuus yhä enemmän voimistui. Maattomiksi joutuneet yhteisön jäsenet, välttyäkseen joutumasta aristokraattien orjiksi, jättivät kotimaansa ja matkustivat vieraisiin maihin.

Siirtokunnat pitivät yllä yhteyttä Kreikan kanssa etupäässä kaupan välityksellä. Kreikka osti siirtokunnista pääasiassa maatalouden tuotteita ja raaka-aineita ja siirtokunnat taas kuljettivat Kreikasta käsiteollisuuden tuotteita.

Kreikkalaiset siirtokunnat.

Aigeian meren rannikoille syntyneistä muinaisista kreikkalaisista asutuksista huomattavimpia olivat Miletos, Efasos ja Smyrna. Ne sijaitsivat Vähän Aasian rannikolla. Lisäksi Kios- ja Samos-saarilla oli tärkeä merkitys kaupankäynnissä. Kaikilla näillä seuduilla asui joonialaiseen heimoon kuuluvia kreikkalaisia ja yhteisellä nimellä näitä seutuja sanottiin Jooniaksi.

Niissä käytiin vilkasta kauppaa ei yksinomaan käsiteollisuuden (aseita ja savituotteita) ja maatalouden tuotteilla (viinejä, ruokaöljyä), vaan myöskin orjilla, joita tuotiin suurin joukoin kaukaisista maista. Kehittyneen kaupan ansiosta Joonialla oli huomattava merkitys siirtolaisuuden edelleen laajentamisessa.

VIII—VII vuosisadalla e.u.a. syntyi kreikkalaisia siirtokuntia Traakian rannikoille, Marmarameren, Sisilian ja Etelä-Italian rannoille. Mustameri veti erikoisesti puoleensa Vähän Aasian kreikkalaisia. Mustaamerta silloin sanottiin „Vieraanvaraiseksi" (Pontos Eukseinos). Sen rannikko oli rikas viljasta ja karjasta sekä vesi kalainen. Sieltä tuotiin myöskin paljon orjia. Mustanmeren siirtokunnista olivat kuuluisimpia Pantikapion (nykyinen Kertsh), Kersonesos (Sevastopolin luona), Tanais (Donin suulla) ja Olbia (Bug-joen suulla). Näiden siirtokuntien kautta Kreikan kauppa ja kulttuuri tunkeutui kauas pohjoiseen aina Skyytiaan saakka (SNTL:n euroopanpuoleisen osan aroaluetta sanottiin muinoin Skyytiaksi siellä asuvan skyyttiläisen heimon mukaan). Kreikkalaiset olivat vilkkaassa kauppa- ja kulttuuriyhteydessä Skyytiaan. He ovat jättäneet meille kuvauksia muinaisten

Skyyttiläisiä *(maljakkomaalaus).*

skyyttiläisten maasta ja elintavoista. Skyyttiläisistä hautakummuista on löydetty paljon kreikkalaisten elinoloja kuvaavia muinaisesineitä.

Välimeren länsiosassa kreikkalaisia veti enimmän puoleensa hedelmällinen Sisilia ja Etelä-Italia. VIII—VII vuosisadalla e.u.a. Italian eteläosaan ja Sisiliaan syntyi lukuisasti kreikkalaisia siirtokuntia (Napoli, Tarentum, Syrakusa y.m.). Näitä siirtokuntia nimitettiin Suur-Kreikaksi.

Rahan käytäntöönottaminen.

Siirtolaisten pääelinkeinona oli kauppa, käsitöiden harjoittaminen, kalastus ja maanviljelys. Laaja kaupankäynti aiheutti rahamerkkien käytäntöönottamisen metallirahojen muodossa. Aikaisemmin käytettiin rahan asemesta vaihtovälineenä härkiä ja oinaita. Kaupan kehittyessä tuollaiset vaihdonvälineet kävivät epäkäytännöllisiksi. Rahana alettiin käyttää metallikappaleita. VII vuosisadalta lähtien e.u.a. alettiin lyödä määrätynpainoisia metallirahoja.

Sellainen vaihtoraha tuntuvasti helpotti kaupankäyntiä. Lyötyä rahaa ei tarvinnut joka kerran punnita, kuten oli tehtävä vanhojen epäkäytännöllisten rahojen aikana.

Siis merenkulun, laajan kaupan ja siirtolaisuuden ansiosta Kreikassa nousi talous, karttuivat rikkaudet, kehittyi tekniikka ja laajenivat tiedot mitä moninaisimmilla aloilla. Kaupunkivaltiot lujittuivat huomattavasti. Syntynyt orjanomistajavaltio oli askel eteenpäin sitä ennen vallinneeseen alkukantaiseen yhteisöjärjestelmään verrattuna.

Muinaiskreikkalaisia rahoja.

38. §. Sotilaalliset elintavat ja yleiset kisat. Oraakkelit.

Sotilaalliset elintavat.

Kreikkalaisten yhteiskunnallisessa elämässä oli sodilla hyvin tärkeä merkitys aina varhaisimmista ajoista asti. Nuoret kreikkalaiset valtiot tarvitsivat varman puolustuksen naapurien hyökkäyksiä vastaan. Siihen aikaan hankittiin rikkauksia, valloitettiin alueita ja kartutettiin omaisuutta sotien ja ryöstöjen avulla. Sen vuoksi valtiokin sai sotilaallisen järjestön piirteet. Kaikki kansalaiset paitsi orjia olivat aseistettuja. Orjien ei sallittu kantaa aseita, sillä herrat pelkäsivät heidän esiintymistään.

Aristokratian ja tavallisen kansan välillä oli suuri ero aseistuksessa. Aristokraateilla oli kypärä, rintaa ja selkää suojeleva pronssinen haarniska, iso kilpi, tavallisesti koristeltu, sekä keihäs ja miekka. Ainoastaan rikkaat voivat hankkia sellaiset kalliit metalliset varusteet. Tavalliset sotilaat pukeutuivat palttinaan ja aseistuksena heillä oli vain keihäs ja miekka. Heidän kilpensä oli tehty nahasta. Heikosti suojatut ja huonosti aseistetut sotilaat eivät olleet vaarallisia erinomaisesti aseistetuille aristokraateille.

Onnistuneen sotaretken kunnia lankesi päälliköille, jotka saivat myöskin parhaimman ja suurimman osuuden sotasaaliista. Rivisotilaat palasivat kotiin yhtä köyhinä kuin olivat retkelle lähtiessäänkin. Useinkin se herätti suuttumusta sotilaissa. Jo „Iliadissa“ kerrotaan erään sellaisen rivisotilaan, Tersiteksen, esiintymisestä Troian sotaretken johtajaa Agamemnonia vastaan. Sen vuoksi Odysseus pieksi Tersiteksen.

Kisat.

Usein toistuvat sodat vaativat voimakkaita, taitavia miehiä. Sen vuoksi muinaisten kreikkalaisten elintavoissa oli hyvin suuri merkitys yleisillä kisoilla. Niihin kuului erilaisia kilpailuja ja ne järjestettiin juhlapäivien aikana Kreikan eri seuduilla: Olympiassa, Delfoissa ja Korintin niemimaalla. Kuuluisimmat niistä olivat olympialaiset kisat.

Olympialaiset kisat vietettiin Olympiassa lähellä pyhää lehtoa sijaitsevalla kentällä. Lehdossa sijaitsi pääjumalalle Zeukselle pyhitetty temppeli. Kilpailuihin halulliset osanottajat merkittiin erikoisiin luetteloihin jo vuotta ennen kisojen alkamista. Kilpailuihin valmistauduttiin erikoisissa kouluissa.

Olympialaisten kisojen juhlallisiin avajaisiin saapui joukoittain kansaa Kreikan kaikilta seuduilta. Kaikki Kreikan valtiot lähettivät kisoihin lähettejään ja edustajiaan.

Kisojen ajaksi lakkautettiin riidat eri valtioiden välillä; vieläpä sodatkin oli keskeytettävä suuren sakon uhalla. Juhlallisten kisojen ajaksi oli säädetty niin sanottu „pyhä rauha". Kaikki se edisti kreikkalaisten kulttuurista yhtenäistymistä.

Kisojen ohjelmaan kuului urheilukilpailuja, kuten juoksu, paini, kiekon- ja keihään heitto, kilpa-ajot ja -ratsastus; musiikkikilpailuissa esiintyivät runoilijat, soittajat j.n.e. Erikoisen suosittuja olivat yleisurheilukilpailut, sillä kansanjoukkojen oli helpompi niihin osallistua. Jokainen voimakas tai muuten taitava kansalainen kykeni niihin osallistumaan. Sen sijaan kilpa-ajoihin ja musikaalisiin kilpailuihin osallistuivat etupäässä varakkaat aristokratian edustajat, joilla oli omat hevoset sekä erilaisia soittimia.

Juoksukilpailut.

Kilpailujen voittajat palkittiin öljypuunlehtiseppeleellä, heidän nimensä merkittiin erikoisiin kirjoihin ja tehtiin kuuluisiksi kaikkialla Kreikassa. Voittajille varattiin ensipaikat teattereissa, kaikkialla otettiin vastaan suurin kunnianosoituksin ja pystytettiin Olympiassa jo heidän eläessään muistopatsaat.

Olympiajuhlien välistä nelivuotista ajanjaksoa nimitettiin olympiaadiksi. Myöhemmin alettiin ajanlaskukin merkitä olympiaadien mukaan. Olympian juhlallisten kisojen voittajien nimet kirjoitettiin ensi kerran v. 776 e.u.a. Siitä vuodesta kreikkalaiset sittemmin alkoivat johtaa ajanlaskunsa.

Oraakkelit. Kreikkalaiset palvelivat jumaliaan temppeleissä ja kotialttareidensa luona. Useimmilla pyhätöillä oli merkitystä vain niillä seuduilla, joissa ne sijaitsivat. Mutta eräitä temppeleitä pidettiin suuressa kunniassa koko Kreikassa, jopa sen ulkopuolellakin. Erittäin kuuluisia olivat sellaiset pyhätöt, joissa oli oraakkeleita, jotka antoivat erilaisia neuvoja ja ennustivat tulevaisuutta. Sellainen oli muun muassa Dodonan oraakkeli Epeiroksessa, joka oli Kreikan vanhimpia oraakkeleita. Vuorella, tiheässä lehdossa lähellä puroa oli alttari ja mahtava tammi. Sitä tammea pidettiin pyhänä ja tarinoiden mukaan sen lehtien kahina ilmoitti pääjumala Zeusin tahdon. Toivoen saavansa jonkun neuvon tai tiedon tulevaisuudesta ihmiset tulivat tammen luo. Sen lehtien kahinasta uhripapit muka arvasivat jumalien tahdon ja ilmoittivat sen ihmisille.

Kiekonheittäjä.

Delfoin oraakkeli oli vielä kuuluisampi. Se sijaitsi Fokisissa Parnasos-vuoren juurella (Delfoin kaupungissa, Keski-Kreikassa). Siellä ennusti erikoinen uhripapitar, jota nimitettiin Pytiaksi. Hän istuutui kolmijalkaiselle istuimelle luolan suulle, josta tuli huumaavia höyryjä. Noiden höyryjen huumaamana Pytia menetti tajuntansa ja huudahteli katkonaisia sanoja,

joita sitten uhripapit tulkitsivat mielensä mukaan. Omien etujensa mukaisesti, useinkin muka jumalien nimessä, he ohjasivat ihmisten, vieläpä kokonaisten valtakuntienkin toimintaa.

Kun oraakkelit todellisuudessa eivät tietenkään tienneet tulevaisuutta, niin ne antoivat kaksimielisiä vastauksia, joita voitiin tulkita miten päin tahansa. Niinpä esimerkiksi Lydian kuningas Kroisos ratkaisevan taistelun edellä persialaisia vastaan kysyi Delfoin oraakkelilta, olisiko hänen kuljettava Halys-joen yli, s.o. onko hänen alettava sota Persiaa vastaan. Oraakkeli vastasi, että joen ylitettyään hän, Kroisos, murskaa suuren valtakunnan. Tultuaan siten vakuuttuneeksi voitostaan Kroisos ylitti joen, mutta kärsi kuitenkin tappion. Kun sitten Kroisos syytti oraakkelia väärästä ennustuksesta, niin delfoilaiset uhripapit vastasivat, ettei oraakkeli, vaan hän itse oli syypää. Todellakin, ylittäessään joen Kroisos murskasi valtakunnan, tosin ei Persiaa, vaan oman valtakuntansa.

Oraakkelien antamien neuvojen ja ennustusten johdosta temppelit saivat lahjoituksia. Delfoin temppeli muuttui ajanoloon valtavien rikkauksien omistajaksi. Sen vuoksi Delfoi sai erikoisen suuren vaikutuksen koko Kreikassa. Se antoi rahalainoja, sekaantui valtakuntien sisäisiin asioihin, auttoi sodan aikana jompaa kumpaa sotivaa puolta.

II. SPARTA.

39. §. Spartan yhteiskuntarakenne.

Spartan muodostuminen.

Spartan valtio muodostui Lakonian maakunnassa. Lakonia sijaitsi Peloponnesoksen eteläosassa. Se käsitti Eurotas-joen laakson ja joitakin vuoristoseutuja. Lakonian vuoret olivat rikkaita marmorista ja raudasta. Vuorten rinteillä kasvoi tiheitä metsiä, joissa oli paljon villivuohia, metsäsikoja, karhuja ja erilaisia lintuja. Eurotas-joen laakso oli erittäin sopivaa maanviljelykselle. Sen maa oli hedelmällistä ja melkein joka suunnalta vuorten suojaamaa.

Maakunnan keskustassa Eurotas-joen rannalla sijaitsi Spartan kaupunki. Useiden läheisten yhteisöjen yhtymisen jälkeen se tuli Lakonian tärkeimmäksi kaupungiksi, jonka nimen mukaan alettiin valtiotakin nimittää Spartalaiseksi tai yksinkertaisesti vain Spartaksi.

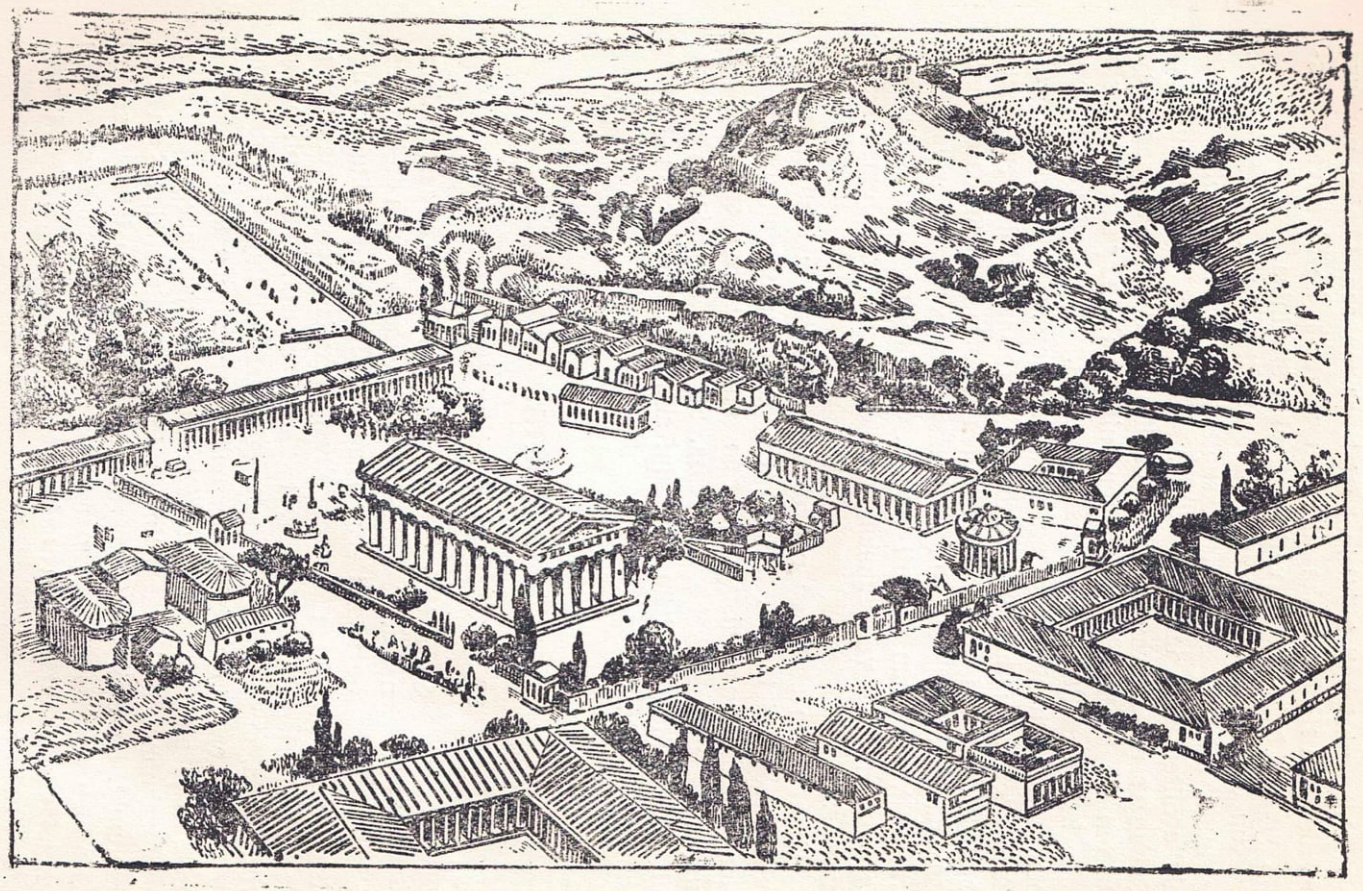

Olympia *(ennalleen sommiteltuna).*

Tarun mukaan Spartan väestö muodostui doorilaisten valloittajien jälkeläisistä. Saavuttuaan Eurotaksen laaksoon he alistivat siellä ammoisista ajoista asuneen akaialaisten heimon ja orjuuttivat sen.

Orjuutettu kansa kävi keskeytymätöntä taistelua sortajiaan vastaan. Spartassa käytiin alituisia taisteluja.

Taru kertoo, että sisällissodasta teki lopun Lykurgos. Hän sääti lakisarjan, joka lujitti Spartan valtiojärjestelmää. Lykurgosta pidetään Spartan ensimmäisenä lainsäätäjänä.

Poliittinen järjestelmä.

Spartan johdossa oli kaksi kuningasta. Heillä oli rajaton valta vain sodan aikana. Rauhan aikana heidän piti pyytää kaikissa asioissa vanhojen neuvoston suostumusta. Vanhojen neuvostoa nimitettiin gerusiaksi. Gerusia muodostui 30 jäsenestä. Paitsi kahta kuningasta kuului siihen 28 vanhusta, jotka oli valittu siihen koko eliniäkseen. Kunkin heistä piti olla vähintään 60-vuotias. Toinen tärkeä laitos oli kollegio, joka muodostui 5 eforista, erikoisesti valituista virkamiehistä. Heidät valittiin vuodeksi. Myöhemmin eforit saivat hyvin suuren vallan. He voivat vetää edesvastuuseen jopa kuninkaitakin.

Paitsi kuninkaita, eforeja ja gerusiaa Spartassa kokoontui kerran kuukaudessa vielä kansankokous, johon kaikki täysi-ikäiset spartalaiset saivat ottaa osaa. Kansankokouksessa kuninkaat ilmoittivat kansalaisille gerusian päätöksen, jota kansa ei käsitellyt, vaan huudoilla joko hyväksyi tai hylkäsi sen. Näin ollen pääosaa näyttelivät kuninkaat, eforit ja gerusit, eikä kansankokous.

Luokat.

Spartan väestö jakaantui spartalaisiin, perioikkeihin ja helootteihin. Spartalaiset olivat hallitsevana luokkana. Heillä oli voimakas sotilasjärjestö, sillä heidän piti alituiseen tukahduttaa orjiensa kapinoita. He asuivat leireissä kuten sotilaat valmiina joka hetki aseelliseen taisteluun. Spartalaiset eivät tehneet tuotannollista työtä, sillä he pitivät maanviljelystä ja käsityötä arvoa alentavana. Suurimman osan ajastaan spartalaiset käyttivät sotilaallisiin harjoituksiin ja sotaretkiin. Kaikki spartalaiset pitivät toisiaan tasa-arvoisina.

Perioikit ja helootit muodostivat alistetun ja sorretun väestökerroksen. Perioikeiksi nimitettiin väestön sitä osaa, joka oli vapaa, mutta oli velvollinen maksamaan veroa spartalaisille. Perioikit harjoittivat käsityötä, kauppaa ja maataloutta. He asuivat enimmäkseen Spartan rannikkoalueilla.

Helootit olivat kaikkein raskaimmassa asemassa. Työllään he ylläpitivät spartalaisten luokkaa. Helootit eivät eronneet juuri missään suhteessa Kreikan muissa valtioissa asuvista orjista. Mutta he eivät olleet yksityisten isäntien omaisuutta, vaan kuuluivat Spartan valtiolle.

Helootit kapinoivat usein orjuuttajiaan vastaan. Sen vuoksi spartalaiset pitivät heitä alituiseen silmällä. Aika ajoin Spartan hallitus lähetti nuoria spartalaisia kyliin tarkastamaan epäilyksenalaisia helootteja ja surmaamaan heidät. Sellaisia murharetkiä nimitettiin krypteioiksi. Kerrankin spartalaiset surmasivat lähes kaksituhatta heloottia.

Julmista toimenpiteistä huolimatta helootit kuitenkin nousivat yhä uudelleen kapinaan spartalaisia vastaan pyrkien palauttamaan vapautensa.

Siis myöskin Sparta oli orjanomistajavaltio. Mutta yhteisöelämän jätteet olivat siellä vielä voimakkaat ja sotilasjärjestöllä oli suuri merkitys.

40. §. Spartalaisten elintavat ja kasvatus. Peloponnesoksen liitto.

Spartalaisten yhteisöjen elintavat.

Spartalaisilla säilyi kauan yhteisöomistus. Spartassa maa oli jaettu samansuuruisiin palstoihin. Maan osto ja suurten rikkauksien kasaaminen oli kielletty. Tarun mukaan Lykurgos, tahtoen tasoittaa spartalaisten omaisuussuhteita ja estää ylellisyyden ja rikkauden kasvun, otti käytäntöön rautaiset rahat hopea- ja kultarahojen asemesta. Rautarahojen ylenmääräinen kokoaminen oli vaikeata, sillä ne olivat tavattoman suuria ja raskaita.

Spartalaiset aterioivat kaikki yhdessä myöskin rauhan oloissa. Näitä soturien yhteisiä aterioita nimitettiin syssitioiksi.

Spartalaisten kasvatus.

Spartalaiset antoivat suuren merkityksen lasten kasvatukselle. Kun spartalaisessa perheessä syntyi lapsi, niin hänet vietiin kaupungin vanhinten tarkastettavaksi ja ne ratkaisivat lapsen kohtalon. Heikko lapsi heitettiin rotkoon kuolemaan, mutta voimakas annettiin äidille takaisin. Spartalaiset olivat sitä mieltä, että heikosta lapsesta ei tule hyvää soturia ja sen vuoksi ainoastaan vahvat ja terveet lapset jätettiin eloon.

7—18 ikävuoteen saakka pojat opiskelivat erikoisissa kouluissa, kymnaasioissa. Niissä opetettiin pääasiassa voimistelua, keihään- ja kiekonheittoa sekä pidettiin sotilaallisia harjoituksia. Lasten karaisemiseksi ja sotilaselämän vaikeuksiin totuttamiseksi heidät puettiin kevyesti, ruokittiin huonosti, vieläpä joskus ruoskittiinkin. Niinpä kerran vuodessa järjestettiin Artemiksen alttarin edessä poikien ruoskiminen. Ruoskittaessa pojat eivät saaneet huutaa eikä pyytää armoa. Spartassa oli lasten elämä ilotonta ja ikävää, he eivät saaneet osakseen hyväilyjä.

Spartalainen opetus suoritettiin kysymysten ja vastausten muodossa. Kysymysten samoin kuin vastaustenkin piti olla lyhyitä. Tuo lyhyys eli „lakoonisuus“ (sanasta Lakonia) tuli jo muinoin sananparreksi. Eräs spartalaisäiti saattaessaan poikaansa rintamalle ojensi hänelle kilven sanoen: „Sen kanssa tai sen päälle“. Se merkitsi: palaa voittajana tai kaadu sankarina.

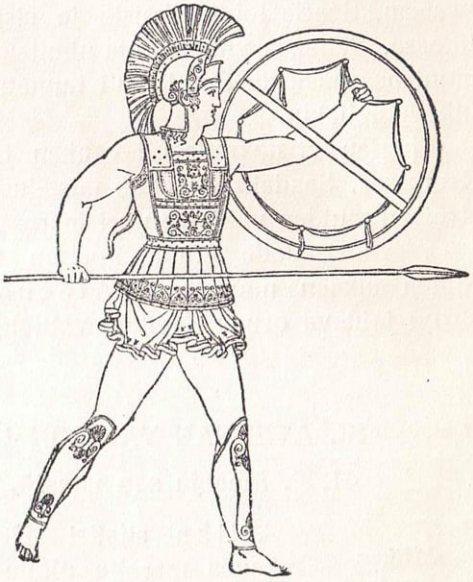

Raskasaseinen kreikkalainen soturi.

Sellaisen ankaran kasvatuksen tuloksena spartalaiset kasvoivat rohkeiksi, kestäviksi sotureiksi. Spartan sotaväki oli hyvin kurinalainen, kuuluisa hyvästä ryhdistään ja mainiosta aseistuksestaan. Jalkaväkeen kuului raskasaseisia sotureita, joita Kreikassa nimitettiin hopliiteiksi. Spartan jalkaväkeä pidettiin Kreikan parhaimpana.

Spartan valloitukset. Peloponnesoksen liitto.

Maarikkauksien omistamishalu ja sotilaallinen valtiojärjestelmä johtivat Spartan alinomaa valloitussotiin. Vallattuaan koko Lakonian maakunnan Sparta aloitti sodan Messeniaa vastaan VIII vuosisadalla e.u.a. Messenialaisten pitkäaikaisesta ja sitkeästä itsenäisyytensä puolustamisesta huolimatta spartalaiset voittivat heidät ja tekivät koko alistamansa väestön helooteiksi.

Osa Messenian väestöstä jätti kotimaansa, koska se ei halunnut jäädä orjuuteen.

Messenian jälkeen valloitettiin myöskin toiset maakunnat.

Muut jäljellä olevat Peloponnesoksen valtiot, tuntien taisteluun nousseen Spartan voiman, alkoivat etsiä liittoa Spartan kanssa. Vähitellen VI vuosisadalla e.u.a. muodostui *Peloponnesoksen liitto* Spartan johdolla. Melkein kaikki Peloponnesoksen valtiot yhtyivät tähän liittoon.

Peloponnesoksen liiton tarkoituksena oli aristokraattisen järjestelmän suojeleminen liittoon kuuluvissa valtioissa ja taistelu orjia vastaan. Sparta johti ulkoisia ja sisäisiä asioita Peloponnesoksen liitossa. Sellaista yliherruutta nimitettiin *hegemoniaksi*. Hegemoniansa ansiosta Sparta tuli tunnetuksi Peloponnesoksen rajojen ulkopuolellakin.

Spartan aristokratia oli vanhan järjestelmän suojelijana koko Kreikassa. Saadakseen apua taistelussa demosta (kansaa) vastaan Kreikan muiden valtioiden aristokraatit kääntyivat Spartan puoleen.

V vuosisadalla e.u.a. Spartan vaikutus Kreikkaan pieneni. Siihen aikaan nousi uusi *Ateenan valtio*. Vähitellen sille siirtyi johtava osuus Kreikan valtioiden keskuudessa.

III. ATEENAN VALTION MUODOSTUMINEN.

41. §. Maa ja sen väestö. Muinainen Attika.

Attikan luonto.

Attika sijaitsi Keski-Kreikan kaakkoisosassa kauas merelle ulottuvalla niemimaalla. Boiotiasta sen eroitti vuoriharjanne, Peloponnesoksesta Korintin kannas ja muilta suunnilta sitä ympäröi meri. Attikan rannikko

Maataloustyöt Kreikassa.

oli sangen pirstoutunutta ja siellä oli syviä, rauhallisia sekä merenkululle sopivia satamia. Tärkein niistä oli Pireus.

Attikan maanuumenet olivat rikkaita hyödyllisistä kaivannaisista. Vuoristossa tavattiin runsaasti mitä parhaimpia marmorilajeja. Laurionin vuorissa oli paljon hopeaa ja jo ammoin siellä syntyi hopeakaivantoja. Ateenan tasanko oli sopivaa maanviljelykselle, varsinkin puutarhanhoidolle. Vuoristoseutujen väestö harjoitti karjanhoitoa ja rannikkolaiset kauppaa sekä käsityöammatteja.

Ateena. Sen valtiorakenne.

Attikassa asui joonilaisia. Ateenan yhteisö oli jo varhain tullut muita Attikan yhteisöjä huomatummaksi. Se sijaitsi meren läheisyydessä. Sillä oli hyvä satama ja eroitukseksi muista yhteisöistä sillä oli voittamaton akropolis (kremli).

Ateenan yhteisön voimistuessa toiset Attikan yhteisöt joko joutuivat sille alistetuiksi tahi vapaaehtoisella sopimuksella yhtyivät siihen. Attikan yhdistäminen Ateenan vallan alaiseksi ja valtion muodostuminen oli kansantarun mukaan Ateenan kuninkaan Teseuksen ansiota.

Alkuaikoina Ateenan valtion johdossa oli basileus, joka asui Akropolissa. Hän oli päähallitsija, uhripappi, tuomari ja Ateenan sotavoimien päällikkö. Valtion hallitsemisessa häntä auttoi ylimyksien neuvosto. Neuvoston istunnot pidettiin sodan jumalalle Aresille pyhitetyllä kallioisella kukkulalla. Siitä johtui myöskin neuvoston nimi areiopagi. Rinnan basileuksen kanssa areiopagi oli tärkein vallanelin Ateenan valtion varhaiskaudella.

Vapaa väestö jakaantui kahteen perusryhmään: eupatridit s.o. ylhäisösääty, aristokraatit ja demos, s.o.tavallinen kansa. Myöhemmällä kaudella eupatridit valitsivat keskuudestaan sotapäällikön, polimarkin. Muutkin tehtävät siirtyivät vähitellen basileukselta arkonteille (hallitusvirkamiehille). Basileukselle jäivät vain papilliset tehtävät. Lopulta basileus menetti kokonaan valta-asemansa, sillä uhripapitkin alettiin valita. Eupatridit ottivat kaikki ne virat itselleen.

Kansanjoukot (demos) jäivät epäoikeutettuun asemaan eivätkä osallistuneet valtion hallintaan. Aniharvoin kokoontui kansankokous, jossa kuulutettiin vallanpitäjien päätökset.

Velkaorjuus.

Attikassa asui paljon pienmaanomistajia. He hoitivat itsenäistä talouttaan pienillä maapalstoilla. Väestön lisääntyessä maapalstat yhä enemmän jakaantuivat ja pienenivät. Uusia maapalstoja köyhät eivät voineet hankkia.

Sellaisissa olosuhteissa köyhien oli pakko turvautua velanottoon eupatrideilta. Eupatridit antoivat mielellään talonpojille lainaksi siemeniä tai määrätyn rahasumman. Samalla he pystyttivät velallisen pellolle kiven, johon oli merkitty velkasumma ja sen maksuaika. (Yhteen aikaan melkein kaikki Attikan talonpoikien pellot olivat kirjavanaan sellaisia velkapylväitä.) Velkaa antaessaan eupatridit vaativat talonpojan maan kiinnittämistä velan vakuudeksi. Se merkitsi sitä, että jos talonpoika ei voinut määrätyssä ajassa maksaa velkaansa, niin maa siirtyi eupatridin omaisuudeksi. Talonpojat eivät voineet useinkaan maksaa velkaansa ja heidän maansa siirtyivät suurmaanomistajille.

Siinä tapauksessa, että velka oli suurempi kuin maapalstan arvo, oli velallinen pakoitettu maksamaan velan loppuosan työllä eupatridille. Siten joutui velallinen hänen orjakseen. Usein talonpoika oli pakotettu velan maksuksi myymään itsensä ja lapsensa orjaksi vieläpä vieraisiin maihin. Siten tapahtui talonpoikien maattomaksi tekeminen ja orjuuttaminen.

42. §. Vallankumouksellinen taistelu. Solon.

Ateenan kansa (demos) oli tyytymätön vallitsevaan järjestykseen. Vähitellen tyytymättömyys kasvoi siihen pisteeseen, että kansanjoukot nousivat taisteluun orjuuttajiaan vastaan. Ateenan demos vaati ennen kaikkea kirjoitettuja lakeja.

Drakonin lait.

Siihen saakka Ateenassa ei ollut kirjoitettuja lakeja. Tuomiot langetettiin perinnäistapojen mukaan. Eupatridit, joiden käsissä oli oikeus, käyttivät sitä hyväkseen ja tuomitsivat aina rikkaiden eduksi.

Kansanjoukkojen painostuksesta eupatridien oli tehtävä myönnytyksiä. Vuonna 621 e.u.a. he antoivat erään arkontin, Drakonin, tehtäväksi kirjoitetun lain laatimisen.

Drakonin laatimat lait olivat poikkeuksellisen ankarat. Erittäin ankaria olivat rangaistukset omistusrikoksista. Kuolemantuomio annettiin pikkuvarkaudestakin. Myöhemmin Drakonin lakeja pidettiin esimerkkinä julmuudesta ja jokaista uutta ankaraa lakia sanottiin „drakonilaiseksi laiksi“. Näin ollen lait, vaikka ne olivat kirjoitettujakin, eivät vähääkään parantaneet demosin asemaa. Sen vuoksi levottomuudet eivät päättyneet.

Eupatridien oli tehtävä uusia myönnytyksiä. Niiden tuloksena oli Solonin lainsäädäntö.

Velkaorjuuden hävittäminen.

Vuonna 594 e.u.a. Solon valittiin Ateenan ensimmäiseksi arkontiksi ja hänen tehtäväkseen annettiin rauhan aikaan saaminen kansan ja ylimystön välillä. Siihen aikaan pienten maanomistajain asema oli äärettömän raskas. Velkapylväiden lukumäärä talonpoikien pelloilla kasvoi kasvamistaan. Monet ateenalaiset poistuivat vapaaehtoisesti synnyinmaastaan taikka heidät myytiin orjiksi. Tehdäkseen lopun sellaisesta asiaintilasta Solon päätti suorittaa eräitä vallankumouksellisluontoisia toimenpiteitä.

Ensimmäinen sellainen toimenpide oli „velkojen poistaminen". Solon määräsi poistettavaksi velkapylväät pelloilta, lakkautti velkamaksut ja kielsi orjuuttamisen. Velan maksuksi otetut maapalstat palautettiin takaisin niiden entisille omistajille. Osa kansalaisia, jotka oli myyty vieraisiin maihin orjuuteen, ostettiin vapaiksi valtion varoilla. Kaikki nämä toimenpiteet olivat suunnatut maanomistaja-ylimystöä vastaan. Demoksen kapinan pelosta ylimystön täytyi taipua myönnytyksiin, vaikka nämä toimenpiteet monessa suhteessa loukkasivatkin heidän etujaan. Eupatridit toivoivat kaiken taas myöhemmin järjestyvän entiselleen.

Varallisuusluokittelu (sensus).

Solon luokitteli kansalaiset uudelleen heidän tulojensa perusteella. Sellaisia varallisuusluokkia muodostettiin neljä.

Ensimmäiseen varallisuusluokkaan kuuluivat ne kansalaiset, jotka saivat maastaan tuloja vähintään

Kreikkalaisia ratsumiehiä.

500 medimnosia (1 medimnos on 52½ litraa) ohraa tahi vastaavan määrän öljyä tai viiniä. Tähän ylimpään ja varakkaimpaan varallisuusluokkaan kuuluvia nimitettiin „viisisataismittaisiksi".

Toiseen väestön varallisuusluokkaan kuuluivat kaikki ne, jotka saivat tuloja maastaan vähintään 300 medimnosia. Heitä nimitettiin „ritareiksi" (ratsumiehiksi), sillä heillä oli varoja hevosen ylläpitämiseen. He palvelivat ratsuväessä.

Kolmanteen varallisuusluokkaan Solon määräsi kuuluviksi kaikki ne, joiden tulot muodostivat vähintään 200 medimnosia. Heitä nimitettiin „zeugiteiksi", sillä heidän varallisuutensa riitti härkävaljakon ylläpitämiseen (zeugos merkitsee juhta).

Neljänteen varallisuusluokkaan kuuluivat vihdoin kaikki ne, joiden tulot olivat vielä pienemmät kuin edellisillä ja ne, joilla ei ollut maata laisinkaan. Ne olivat teetit.

Jäljellä olevaan väestön osaan kuuluivat niin sanotut metoikit, s.o. muukalaiset, jotka harjoittivat Ateenassa kauppaa ja käsityöammatteja, sekä orjat. Orjilla ei ollut mitään oikeuksia.

Kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet.

Kansalaisten varallisuusluokkiin jaottelua vastaavasti jakaantuivat myöskin valtiolliset ja sotilasvirat. Niinpä ylimpiin valtiollisiin virkoihin pääsivät vain ensimmäisen, rikkaimman luokan jäsenet. Sen keskuudesta valittiin arkontit ja täydennettiin areiopagin kokoonpanoa. Toinen luokka suoritti sotapalvelusta ratsuväessä. Kolmas luokka palveli jalkaväessä, omistaen täydellisen raskaan aseistuksen (panssarin, kilven, säärihaarniskan, kypärin, miekan, keihään).

Kolmesta ensimmäisestä varallisuusluokasta valittiin jäsenet Solonin perustamaan Neljänsadan neuvostoon. Solonin käsityksen mukaan areiopagin ja Neljänsadan neuvoston piti turvata valtio vallankaappauksilta.

Neljännellä varallisuusluokalla, teeteillä, oli oikeus osallistua ainoastaan kansankokoukseen ja valamiesten oikeuteen. Todellisuudessa he eivät kuitenkaan saaneet mitään. Teetit eivät voineet tulla valituiksi mihinkään valtiovirkaan. Valamiesten oikeuteen osallistumista varten olisi tarvittu vapaata aikaa, jota köyhälistöllä ei ollut. Sellaiset olivat Solonin suorittamat valtiolliset muutokset Ateenassa.

Solonin uudistusten merkitys oli siinä, että hän horjutti eupatridien valtaa. Mutta hän ei kuitenkaan nujertanut sitä lopullisesti.

Hän lujitti vain keskivaraisten orjanomistajain asemaa, mutta ei tyydyttänyt köyhälistön vaatimuksia.

Solonin uudistusten synnyttämä tyytymättömyys.

Solon sanoi, ettei hän halunnut loukata eupatrideja enempää kuin demostakaan. Siksipä molemmat olivat tyytymättömiä Soloniin. Eupatridit olivat tyytymättömiä sen takia, että Solon kohotti kauppiaiden, käsityöläisten ja pienmaanomistajain merkitystä. Ateenan demos oli tyytymätön Soloniin sen vuoksi, että hän ei suorittanut maanomistuksen ja oikeuksien tasoittamista. Todellisuudessa köyhien asema parani varsin vähän vanhojen velkojen lakkauttamisesta. Heidän oli edelleenkin tehtävä uusia velkoja. Siksipä Solonin uudistusten jälkeen kansanlevottomuudet eivät lakanneet, vaan päinvastoin yhä voimistuivat.

43. §. Tyrannivalta Ateenassa. Kleisteneksen uudistukset.

Peisistratos.

Siihen aikaan kansankapinoiden kaudella Solonin sukulainen Peisistratos pääsi johtajaksi. Hän yritti kaikin keinoin ansaita demosin kannatuksen. Peisistratos piti tulisia puheita eupatrideja vastaan ja saavutti sillä demosin luottamuksen. Sitä hyväkseen käyttäen hän v. 560 e.u.a. otti vallan käsiinsä ja alkoi yksin hallita Ateenaa. Sellaista yksinvaltaa kreikkalaiset alkoivat nimittää tyrannivallaksi ja yksinvaltiasta tyranniksi.

Peisistratos yritti parantaa maanviljelystä talonpoikien etujen mukaisesti. Hän otti käytäntöön valtioluoton puutteessaolevien maanviljelijäin avuksi, laajensi kyläyhteisöjen (demojen) oikeuksia ja nimitti niihin erikoiset kylätuomarit.

Kauppiaiden ja käsityöläisten etuja silmällä pitäen Peisistratos laajensi laivarakennusta. Hänen aikanaan laskettiin perustus Ateenan merimahdille. Peisistratos solmi kauppayhteyksiä monien Aigeian meren valtioiden kanssa. Usein hän solmi niiden kanssa myöskin sotaliittoja. Hänen aikanaan käsiteollisuus alkoi nopeasti kehittyä. Avattiin paljon verstaita, joissa orjat tekivät työtä.

Peisistratos alotti ensimmäisenä laajan rakennustyön Ateenassa. Hän rakennutti temppeleitä, teitä ja vesijohtoja. Hän suosi runoilijoita ja taiteilijoita. Hänen käskystään suoritettiin Ateenassa „Iliadin“ ja „Odysseian“ muistiinkirjoittaminen.

Kaikki Peisistratoksen toimenpiteet horjuttivat kovasti vanhan sukuylimystön valtaa. Sen tilalle nousivat kauppiaat, käsityöläiset ja varakkaat talonpojat.

Ostrakismin aikana äänestyksessä käytetty saviliuska (liuskassa on Temistokleen nimi).

Hippias ja Hipparkos.

Peisistratos kuoli v. 527 e.u.a. jättäen valtansa pojilleen Hippiakselle ja Hipparkokselle. Nämä tyrannit käyttäytyivät ylpeästi, eivät ottaneet huomioon kansaa ja ahdistivat kansalaisia. Tyrannius kehittyi julmaksi vallaksi. Mielivalta ja pakkotoimenpiteet alkoivat rehottaa kaikkialla. Lopulta kansa nousi kapinaan. Hipparkos sai surmansa ja Hippias myöhemmin karkoitettiin Ateenasta. Tyrannivalta kukistui.

Estääkseen tyrannivallan palaamasta ateenalaiset laativat lain, jossa sanottiin: „Ken yrittää nousta tyranniksi, hän ja koko hänen sukunsa menettävät kansalaisoikeutensa". Sen lisäksi ateenalaiset päättivät laatia uusia lakeja, jotka laajentaisivat kansan oikeuksia ja lopettaisivat tyrannivallan ainiaaksi.

Kleisteneksen uudistukset (v. 509 e.u.a.).

Uusien lakien laatiminen annettiin demokraattisen puolueen johtajalle Kleisteneksselle. Kleistenes aloitti siitä, että 4 fylen asemesta perusti Attikaan 10 fyleä, mutta ei enää sukutunnusmerkkien mukaan, vaan alueellisen jaon mukaan. Siihen saakka fylet olivat jakaantuneet sukutunnusmerkkien mukaan. Sen vuoksi sukuylimystö oli niissä hyvin voimakas. Kaikkiin virkoihin valittiin vain sukuylimystön jäseniä. Kleistenes murskasi nuo ylimystön vanhat pesät. Nyt ei fyleä perustettu enää suvuista, vaan eri alueista. Kuhunkin fyleen tulivat kuulumaan niin ylimystö kuin ylimystöön kuulumattomatkin orjanomistajat ja pientalonpojat eri suvuista.

Uudistuksellaan Kleistenes ikäänkuin „sekoitti" kaikki kansalaiset ja antoi niille samanlaiset oikeudet. Niin tuli hävitetyksi kansalaisten jakaantuminen ylhäisöön ja ylhäisöön kuulumattomiin.

Tämän uudistuksen mukaisesti tapahtuneen fyleiden lukumäärän lisääntymisen yhteydessä suurennettiin myöskin Neuvoston jäsenmäärää 500 asti (50 jäsentä kustakin fylestä); sitä alettiin nimittää Viidensadan Neuvostoksi.

Ostrakismi.

Toinen tärkeä Kleisteneksen toimenpide oli ostrakismin eli „liuskaoikeuden" säätäminen. Sellainen oikeus perustettiin estämään tyrannivallan palautumista tulevaisuudessa. Jokainen kansalainen, jota epäiltiin salajuonista valtion vapautta vastaan, karkoitettiin ostrakismin tuomiolla Ateenasta 10 vuodeksi.

Oikeudenkäynti tapahtui seuraavalla tavalla. Joka vuosi keväällä kansankokous käsitteli kysymyksen, pitäisikö johonkin kansalaiseen nähden sovelluttaa ostrakismia. Jos kokous vastasi myöntävästi, niin oikeudenkäyntiä varten kutsuttiin kokous koolle toisen kerran. Kukin kansalainen kirjoitti saviliuskalle (ostrakon) sen henkilön nimen, jota hän piti valtiolle vaarallisena. Kirjoitettiin tietenkin monien henkilöiden nimiä. Karkoitettavaksi joutui se, jota vastaan oli annettu enemmistö ääniä. Kymmenen vuoden kuluttua hänellä oli oikeus palata takaisin kotimaahansa ja saada takaisin kaikki oikeutensa, mitä hänellä oli ollut ennen karkoittamista.

Orjanomistaja-demokratia.

Siten VI vuosisadan kuluessa e.u.a. Solonin, Peisistratoksen ja Kleisteneksen toimeenpanemien uudistusten tuloksena sukujärjestelmän jätteet Ateenassa tulivat lopullisesti hävitetyiksi. Ateenan valtio muuttui aristokraattisesta demokraattiseksi. Nyt jokaiselle kansalaiselle annettiin oikeus osallistua valtion hallintaan.

Mutta se oli orjanomistajain demokratiaa. Sen mukaan valtiollisia oikeuksia nauttivat vain Ateenan vapaat kansalaiset. Ne olivat pääasiassa suuria ja pieniä orjanomistajia.

Orjilla, jotka muodostivat puolet Attikan väestöstä, ei ollut mitään oikeuksia. Sellainenkaan kansalainen, jolla oli vain toinen vanhemmista orjana, ei saanut kansalaisoikeuksia. Samoin kreikkalaiset, jotka eivät olleet syntyneet Ateenassa, olivat oikeuksia vailla. Naisia ei myöskään päästetty valtion hallintaan.

Siis orjanomistaja-demokratian vallitessa Ateenassa vain väestön vähemmistö nautti oikeuksia.

IV. KREIKKALAIS-PERSIALAISET SODAT JA ATEENAN KUKOISTUS.

44. §. Sodan alku.

Vähän Aasian kreikkalaiset.

VI vuosisadan lopulla e.u.a. Persian kuningaskunta huomattavasti laajeni. Kyyroksen alistamiin Vähän Aasian kaupunkeihin oli asetettu tyranneja eli satraappeja, jotka hoitivat hallitusta Persian kuninkaan nimessä ja kokosivat hänelle kansoilta suuria veroja.

Riippuvaisuus Persiasta rasitti kreikkalaisia kaupunkeja ja ne odottivat suotuisaa hetkeä vapautuakseen Persian ikeestä.

Sellainen hetki koittikin, kun Persian kuningas Dareios teki v. 513 e.u.a. suuren ja epäonnistuneen sotaretken Skyytiaan.

Miletoksen kapina.

Ensimmäisenä nousi taisteluun Miletoksen kaupunki v. 500 e.u.a. Se ei luottanut yksinomaan omiin voimiinsa, vaan kääntyi avunpyynnöllä Kreikan puoleen. Mutta vain Ateena ja Eretria (Euboia-saaren lounaisosassa) seurasivat sen kutsua lähettämällä 25 laivaa Miletoksen avuksi. Vähän Aasian kreikkalaiset taistelivat sitkeästi vapautensa puolesta, mutta kärsivät tappion. Persialaiset valtasivat kapinoivan Miletoksen väkirynnäköllä, polttivat sen perustuksiaan myöten, surmasivat osan väestöä ja loput myivät orjiksi.

Persialaiset olivat jo kauan halunneet alistaa valtansa alle Kreikan mantereen rikkaat kauppakaupungit. Sen vuoksi Dareios, käyttäen verukkeena Kreikan avunantoa kapinoivalle Miletoksen kaupungille, aloitti sodan Kreikkaa vastaan. Hän lähetti lähettejä

Maratonin kentällä kaatuneiden kreikkalaisten soturien hautakumpu.

kaikkiin Kreikan valtioihin vaatimuksella „maata ja vettä". Se merkitsi alistumisvaatimusta.

Monet valtiot säikähtivät persialaisia ja luovuttivat „maata ja vettä". Vain Ateena ja Sparta tekivät vastarintaa. Ateenassa lähetit surmattiin. Spartassa Dareioksen lähetit heitettiin kaivoon sanomalla heille: „Hankkikaa sieltä itsellenne niin paljon kuin haluatte sekä maata että vettä".

Mardonioksen sotaretki. Maratonin taistelu v. 490 e.u.a.

Silloin Dareios lähetti Kreikkaan suuren sotajoukon, jonka päällikkönä oli hänen sukulaisensa Mardonios. Mutta Persian armeijan maajoukot kärsivät tappion traakialaisten heimojen lyöminä, ja myrsky murskasi heidän laivansa Atos-niemen luona (Kalkidiken niemimaalla). Dareios lähetti viipymättä uuden sotajoukon retkelle Ateenaa vastaan. Se astui maihin Attikassa Maratonin kylän luona Maratonin tasangolla.

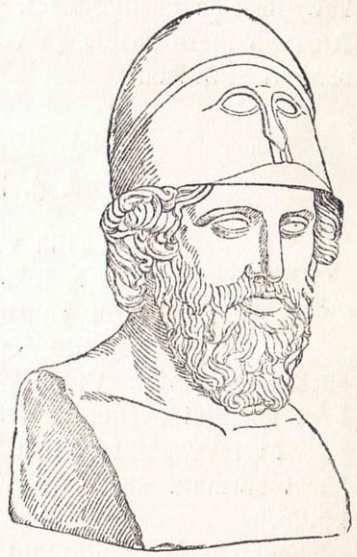

Temistokles.

Ateenalaisten asema oli hyvin vaikea. He eivät ehtineet koota voimiaan ja kykenivät asettamaan persialaisia vastaan vain pienen armeijan. Taisteluhetkeen mennessä Sparta ei ehtinyt lähettää lisävoimia. Ateenalaisten täytyi turvautua vain omiin voimiinsa ja Plataian kaupungista (Boiotiasta) lähetetyn pienen joukko-osaston apuun.

Armeijan komentajaksi määrättiin kyvykäs ateenalainen sotapäällikkö Miltiades. Hän rivisti pienen, mutta hyvin aseistetun sotajoukkonsa suljettuun rintamaan. Kreikkalainen sotaväki oli kurinalaisempaa kuin persialainen, ja lisäksi kreikkalaiset paloivat halusta taistella synnyinmaansa vapauden puolesta. Kreikkalaiset taistelivat hurjasti. Persian armeija ei kestänyt heidän hyökkäystään, vaan peräänty laivoilleen ja purjehti pois Kreikasta.

Temistokles. Aristeides.

Ateenalaiset käsittivät, ettei sota ollut läheskään päättynyt. He alkoivat varustautua uuteen taisteluun. Ateenan johdossa oli siihen aikaan kaksi huomattavaa valtiomiestä, Temistokles ja Aristeides.

Temistokles johti „meripuoluetta". Hän selitti, että Ateenan tulevaisuus ratkaistaan merellä, että persialaisia ei voida voittaa ilman laivastoa. Sen vuoksi Temistokles vaati jyrkästi laivojen rakentamista. Hän ehdotti käytettäväksi siihen tarkoitukseen Attikan hopeakaivosten tulot.

Sen sijaan Aristeides puolusti maataviljelevän väestön etuja, jolle kauppa ja laivasto ei ollut niin tärkeää. Hän esiintyi Temistoklesta vastaan ja vaati suurennettavaksi hopliittisotaväkeä (raskasaseista jalkaväkeä).

Temistokleen puolue voitti ja Aristeides karkoitettiin ostrakismilla Ateenasta. Sen jälkeen Ateenan laivastoa suurennettiin 100 sota-aluksella.

„Meripuolue" pääsi voittajaksi siksi, että sitä kannattivat kauppiaat ja käsityöläiset, joilla oli kiinteä yhteys merikauppaan. Ateenan meriherruus ja voiton saaminen persialaisista oli heille sangen edullista.

45. §. Kserkseen sotaretki.

Varustautuminen uuteen sotaan.

Keväällä v. 480 e.u.a. Persian kuningas Kserkses, joka oli astunut kuolleen Dareioksen tilalle, lähti suurine armeijoineen ja laivastoineen sotaretkelle Kreikkaa vastaan. Persian sotajoukkojen siirtämistä varten Vähästä Aasiasta Balkanin niemimaalle Kserkses määräsi rakennettavaksi laivoista sillan Hellespontoksen yli. Myrsky särki sillan. Kerrotaan, että raivostunut Kserkses käski surmata sillan rakentajat ja „rangaista" merta ruoskaniskuilla.

Sitten rakennettiin uusi silta. Se osoittautui kestävämmäksi kuin ensimmäinen silta, ja persialaiset sotajoukot saatiin onnellisesti siirrettyä Euroopan puolelle.

Persialaisten sotajoukkojen takaisinlyömiseksi oli kreikkalaisten liityttävä yhteen. Mutta sitä estivät alituiset riidat Kreikan valtioiden välillä. Temistokles onnistui kuitenkin v. 481 yleiskreikkalaisessa edustajakokouksessa Korintissa (kannaksella) yhdistämään persialaisia vastaan lähes 30 Kreikan valtiota. Ne päättivät lakkauttaa keskinäiset riidat ja yhdistyä liittoon persialaisia vastaan. Spartalle annettiin koko kreikkalaisten sotavoimien johto.

Termopylai. Mutta se liitto ei ollut riittävän luja. Monet menettivät rohkeutensa heti, kun persialaiset saivat vallatuksi Tessalian ja uhkasivat hyökkäyksellään Keski-Kreikkaa. Temistokles sai suostutelluksi spartalaiset lähettämään sotajoukon kreikkalaisten avuksi Termopylain vuorensolaan estämään persialaisten pääsyä Keski-Kreikkaan. Sparta lähetti 300 hopliittia, joiden päällikkönä oli Spartan kuningas Leonidas.

Spartalaiset saapuivat Termopylaihin. Ennen persialaisten tuloa he olivat ehtineet sijoittautua meren ja vuorten väliseen solaan. Kun persialaisten päävoimat saapuivat, alkoi taistelu ylivoimaisia persialaisia vastaan. Kaksi päivää kreikkalaiset pitivät puoliaan persialaisia vastaan lyöden heidän hyökkäyksensä takaisin, kunnes kolmantena päivänä saivat tiedon, että joku petturi oli ohjannut persialaiset vuoripolkua pitkin kreikkalaisten selkäpuolelle. Leonidas taisteli urheasti loppuun saakka, kunnes hän itse ja koko hänen joukkonsa kaatuivat viimeiseen mieheen. Myöhemmin pystytettiin sille paikalle, missä Leonidas ja hänen joukkonsa kaatui, muistopatsas, johon oli hakattu sanat: „Vieras, Spartaan vie tämä viesti: me uinumme tässä käskyjä täyttäen lain, maallemme uhrautuen".

Salamiin taistelu (v. 480 e.u.a). Avoimen vuorensolan kautta persialaiset pääsivät Attikaan, valtasivat Ateenan ja polttivat sen. Ateenalaiset olivat ehtineet siirtää naiset ja lapset sekä omaisuuden Egina- ja Salamis-saarelle. Kreikan laivasto seisoi kapeassa Salamis-salmessa valmiina ryhtymään taisteluun persialaisia vastaan.

Mutta kreikkalaisten sotapäälliköiden kesken ei ollut silläkään hetkellä yksimielisyyttä. Sparta ja muut Peloponnesoksen valtiot vaativat laivaston siirtämistä Korintin niemimaan luokse, missä Kreikan maasotajoukot seisoivat. Sen sijaan ateenalaiset Temistokleen johdolla todistivat, että edullisempi on ryhtyä taisteluun kapeassa Salamiin salmessa. Temistokles onnistui ajamaan ehdotuksensa läpi.

Taistelu alkoi varhain aamulla. Kevyet kreikkalaiset laivat hyökkäsivät persialaisia laivoja vastaan, jotka olivat liian suuria voidakseen vapaasti liikkua ahtaassa salmessa. Ne joutuivat matalikolle, murskautuivat vedenalaisiin kiviin, törmäsivät toisiaan vastaan ja upposivat. Iltaan mennessä taistelu oli päättynyt kreikkalaisten täydelliseen voittoon.

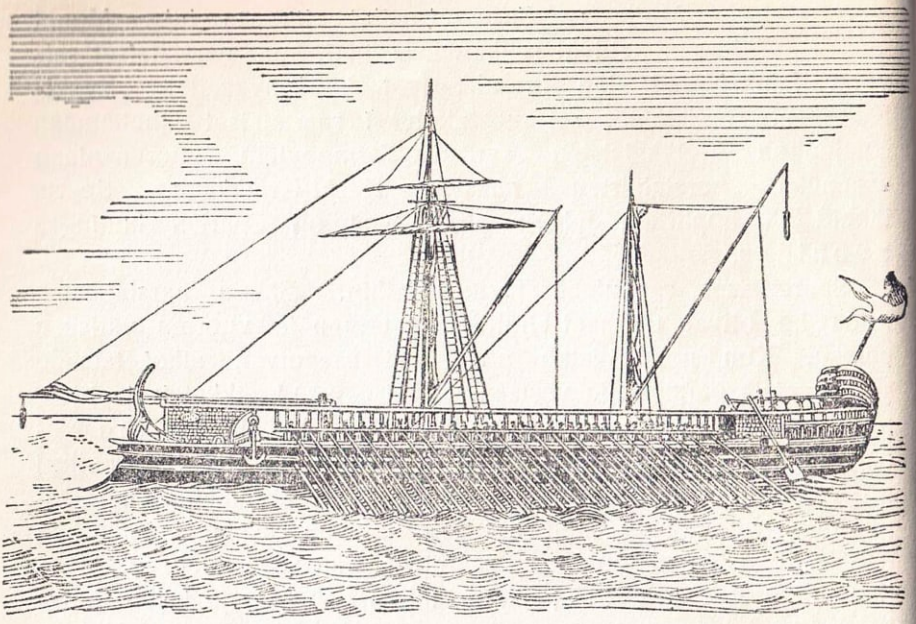

Kreikkalainen sotalaiva.

Sodan päättyminen. Kserkses pàlasi Aasiaan vieden muassaan osan sotajoukkoaan ja jättäen päällikkönsä Mardoniuksen jatkamaan taistelua kreikkalaisia vastaan. Seuraavana vuotena, v. 479, kreikkalaiset antoivat ratkaisevan iskun Mardoniuksen sotajoukoille Plataian taistelussa Boiotiassa, ja persialaiset kärsivät täydellisen tappion. Samaan aikaan Ateenan laivasto, joka oli purjehtinut Vähän Aasian rannikolle, kohtasi persialaisen laivaston Mykalen niemimaan luona. Sielläkin kreikkalaiset suoriutuivat voittajina. Persialaisten laivasto poltettiin. Tarun mukaan Plataian ja Mykalen taistelut tapahtuivat samana päivänä.

Mutta vasta 30 vuoden kuluttua kreikkalaiset saivat lopullisen voiton persialaisista Kypros-saaren luona (v. 449 e.u.a.). Kaikkien näiden voittojen tuloksena Vähän Aasian kreikkalaiset vapautuivat persialaisten vallasta. He saivat jälleen täydellisen itsenäisyyden ja solmivat liiton Ateenan kanssa.

Kreikkalaiset taistelivat innokkaasti, sillä he puolustivat synnyinmaataan ja vapauttaan, ja siksi he voittivatkin. Sen sijaan

persialaiset kävivät valloitussotaa rikkaiden ja ylimystön eduksi ja persialainen sotaväki taisteli pakon uhalla.

46. §. Ateenan merivaltio.

Ateenan kohoaminen.

Kreikkalais-persialaisilla sodilla oli suuri merkitys Ateenan valtiolle. Kun merellä oli saatu tärkeimmät voitot taistelussa persialaisia vastaan ja koska Ateenalla oli parempi laivasto kuin millään muulla Kreikan liittolaisella, niin Ateenan merkitys Kreikan valtioiden keskuudessa alkoi kasvaa yhä enemmän. Sen vuoksi monet liittolaiset alkoivat hakea Ateenan ystävyyttä ja pyysivät Ateenaa ottamaan käsiinsä sodan johtamisen. Siten tapahtui merihegemonian siirtyminen Ateenalle.

Kreikkalais-persialaisten sotien seurauksena oli Ateenan kohoaminen ja Ateenan meriliiton perustaminen v. 478.

Aristeides ja Ateenan meriliitto.

Meriliiton perustamisajatus kuului Aristeidekselle. Ateenalaiset olivat vähää ennen palauttaneet hänet maanpaosta. Aristeides osoittautui täydelleen kansalaiskumppaniensa luottamuksen arvoiseksi. Hänen isänmaanrakkaudestaan, uskollisuudestaan ja rehellisyydestään kreikkalaiset nimittivät häntä „Oikeamieliseksi".

Aristeideen seuraaja Kimon suoritti loppuun Ateenan meriliiton järjestämisen seuraavilla perusteilla. Liittoon kuuluvien valtioiden piti rakentaa laivoja yhteistä laivastoa varten. Valtiot olivat velvollisia palkkaamaan ja ylläpitämään merimiehet näitä laivoja varten ja luovuttamaan tulojaan vastaavasti joka vuosi määrätyn summan yhteiseen rahastoon. Rahasto piti säilytettämän Delos-saarella. Siellä kokoontuivat liittovaltioiden edustajat edustajakokouksiin ja päättivät yhteisistä asioista, mutta meriliiton johto todellisuudessa kuului Ateenalle.

Talonpoika menossa torille; hänen takanaan taakkaa kantava orja.

Jonkun ajan kuluttua liittolaisten maksut suurennet-

tiin ja ne kannettiin etupäässä rahassa. Ateenalle annettiin tehtäväksi niillä rahoilla varustaa laivasto sekä ylläpitää merimiehet ja sotaväki. Myöskin liittolaisten sotavoimien päällikkyys siirtyi Ateenalle.

V. 454 e.u.a. rahasto siirrettiin Delos-saarelta Ateenaan, joka alkoi käyttää liittolaisten rahastoa mielensä mukaan. Kun eräät liittolaiset tyytymättöminä tuollaiseen Ateenan valtaan yrittivät poistua liitosta, niin Ateena lähetti niitä vastaan laivastonsa ja pakoitti ne alistumaan.

Niin syntyi Ateenan merivaltio, johon kuuluivat kaikki muut paitsi aristokraattiset valtiot, kuten Sparta ja sen peloponnesolaiset liittolaiset.

Sellaisen valtion syntymisellä ei ollut Ateenalle yksinomaan sotilaallinen, vaan myöskin valtava taloudellinen merkitys. Tultuaan meren valtiaaksi Ateena otti haltuunsa koko Aigeian meren kaupan. Kauppatiet kulkivat nyt Ateenan sataman Pireuksen kautta. Osa lasteista jäi Pireukseen, ja osa, kun niistä oli kannettu tulli, kuljetettiin edelleen. Kaikki se rikastutti Ateenan valtiota. Se tuli Kreikan rikkaimmaksi ja mahtavimmaksi valtioksi.

Orjanomistaja-demokratia kukoisti niin Ateenassa kuin myöskin sen liittolais-kaupungeissa. Ateenalaiset pitivät sitä pystyssä merivoimiensa avulla.

47. §. Orjuus.

Kauppa ja orjuus.

Ateenalaiset eivät käyneet kauppaa yksinomaan Kreikan valtioiden ja siirtokuntien kanssa. Heillä oli yhteydet myöskin Idän maihin ja kaukaisiin „barbaarimaihin“ (ei-kreikkalaisiin). Ateenalaisen käsiteollisuuden tuotteita on löydetty esimerkiksi skyyttiläisistä hautakummuista (Neuvostoliiton eteläosassa).

Sodat barbaareja vastaan (kreikkalaiset ja sittemmin roomalaiset nimittivät ulkomaalaisia, kaikkia ei-kreikkalaisia ja ei-roomalaisia barbaareiksi) edistivät myöskin kaupan kehitystä. Paljon ryöstöjä, merirosvousretkiä ja sotia käytiin yksinomaan kauppiaiden etuja silmälläpitäen. Niissä sodissa ei vallattu yksinomaan voitettujen rikkauksia, vaan itse voitetutkin, jotka tehtiin orjiksi. Toreilla ja markkinoilla myytiin muiden tavaroiden ohella myöskin orjia. Miehiä, naisia ja lapsia tuotiin torille kuin kaikkia muitakin tavaroita. Ostajat tarkastelivat heitä kaikin puolin valiten kaikkein terveimpiä, kauneimpia ja voimakkaimpia, ja kauppaa

hierottiin aivan kuin puhe ei olisikaan ollut ihmisistä, vaan esineistä.

Kreikan lakien mukaan orjaa ei pidetty ihmisenä. Häntä pidettiin isännälle kuuluvana „puhuvana työkaluna". Orjilla ei ollut mitään oikeuksia, eikä laki suojellut heitä. Isäntä sai menetellä orjansa kanssa mielensä mukaan. Hänellä oli oikeus rangaista, lyödä, jopa murhatakin orjansa.

Kreikkalaiset orjanomistajat suhtautuivat orjiinsa ylenkatseellisesti pitäen heitä laiskoina ja järjettöminä olioina. Homeroskin mainitsi siitä „Odysseiassaan".

Ateenassa oli paljon orjia jo ennen kreikkalais-persialaisia sotia. Sen jälkeen niiden lukumäärä kasvoi yhä enemmän.

Orjatyö käsiteollisuudessa.

Orjia käytettiin niin maataloustöissä kuin käsiteollisuudessakin. Kreikkalais-persialaisten sotien jälkeen ilmestyi paljon verstaita, joissa orjat tekivät työtä. Verstaissa valmistettiin kilpiä, miekkoja ja keihäitä, muokattiin nahkoja j.n.e. Monet kaupungit olivat kuuluisia käsiteollisuuden tuotteistaan ympäri Kreikan. Niinpä Teebassa valmistettiin vaunuja, Argosissa kilpiä, Miletoksessa värillisiä kankaita, Ateenassa keramiikkiastioita (saviastioita) ja Korintissa pronssituotteita. Suurissa verstaissa oli 50, jopa 100 orjaa. Kuuluisa puhuja Lysias omisti verstaan, jossa 120 orjaa valmisti kilpiä. Kussakin Demosteneen verstaassa oli veitsien ja sänkyjen teossa 20—30 orjaa. Mutta sellaisia verstaita oli vähän. Suurin osa verstaista oli pieniä, joissa teki työtä 5—10 orjaa.

Orjia kaivoksessa.

Suuri määrä orjia teki työtä vuoriteollisuudessa, kaivoksissa ja kivilouhimoissa. Monissa kaivoksissa, kuten esimerkiksi Laurionin hopeakaivoksissa (Attikassa), oli useita tuhansia orjia.

Tuotannon tekniikka oli silloin vielä alhainen. Orjanomistajaa ei kiinnostanut sen kohottaminen. Oltiin sitä mieltä, että orjan oli

ilman muuta osattava tehdä kaikkea. Sitäpaitsi orjille ei olisi voitu antaa monimutkaisia työvälineitä. Orja ei ollut kiinnostunut työhönsä ja suhtautui kovakouraisesti työvälineisiin, särki ja pilasi niitä. Sen vuoksi kutominen, kehruu, puunjalostus ja vuorityöt suoritettiin yksinkertaisilla käsityövälineillä. Kreikkalaiset tunsivat vain yksinkertaiset kangaspuut, savenvalajan pyörän ja vuoriteollisuudessa kuokan, lapion ja vasaran. Metalliteollisuudessa ja rakennusalalla oli hiukan korkeampi tekniikka.

Maatalous- ja valtionorjat.

Maataloudessa käytettiin orjatyötä vähemmän kuin käsiteollisuudessa. Orjia käytettiin pääasiassa esikaupunkitalouksissa, joissa viljeltiin vihanneksia, ja suurilla plantaaseilla, joissa kasvatettiin viinirypäleitä, oliivia ja hedelmiä. Pienissä talonpoikaistalouksissa käytettiin vähän orjatyötä, sillä ei ollut varoja orjien ostoon.

Yksityisille orjanomistajille kuuluvien orjien lisäksi oli vielä orjia, jotka olivat valtion palveluksessa. He kävivät kaupungin töissä tai täyttivät pikkuvirkamiesten tehtäviä.

Ateenan kukoistuskautena orjuus suureni niin huomattavasti, että jokaista vapaata kansalaista kohti tuli vähintään yksi orja ja jokaista vapaata täysi-ikäistä miestä kohti useita orjia.

Orjuudella oli valtavan suuri merkitys Kreikan talouden kehityksessä ja se johti väestön jakaantumiseen kahteen vastakkaiseen leiriin: v a p a i s i i n ja o r j i i n.

48. §. Perikles. Orjanomistaja-demokratian kukoistus.

Kreikkalais-persialaisten sotien jälkeen aristokraattisen ja demokraattisen puolueen taistelu tuli entistä kärkevämmäksi. Aristokraatit Kimonin johdolla yrittivät pienentää kansan oikeuksia. Kimon auttoi myöskin Spartan aristokraatteja. Kun Spartassa v. 464 e.u.a. kauhean maanjäristyksen yhteydessä puhkesi heloottien kapina, niin Kimon lähti sotajoukon kanssa Spartan ylimystön avuksi.

Efialtes.

Sitä tapausta käytti hyväkseen demokraattisen puolueen johtaja E f i a l t e s. Demokraattinen puolue oli Kimonin vastustaja ja vaati kansan oikeuksien laajentamista. Kimon karkoitettiin ja taistelu aristokraatteja vastaan voimistui.

Ateenassa oli vielä eräs aristokraattinen laitos. Se oli areiopagi, jonka jäsenet oli valittu eliniäksi. Efialtes sai aikaan sen, että areiopagille jätettiin vain joidenkin rikosasiain käsittely. Kaikki muut asiat siirrettiin kansankokoukselle, Viidensadan

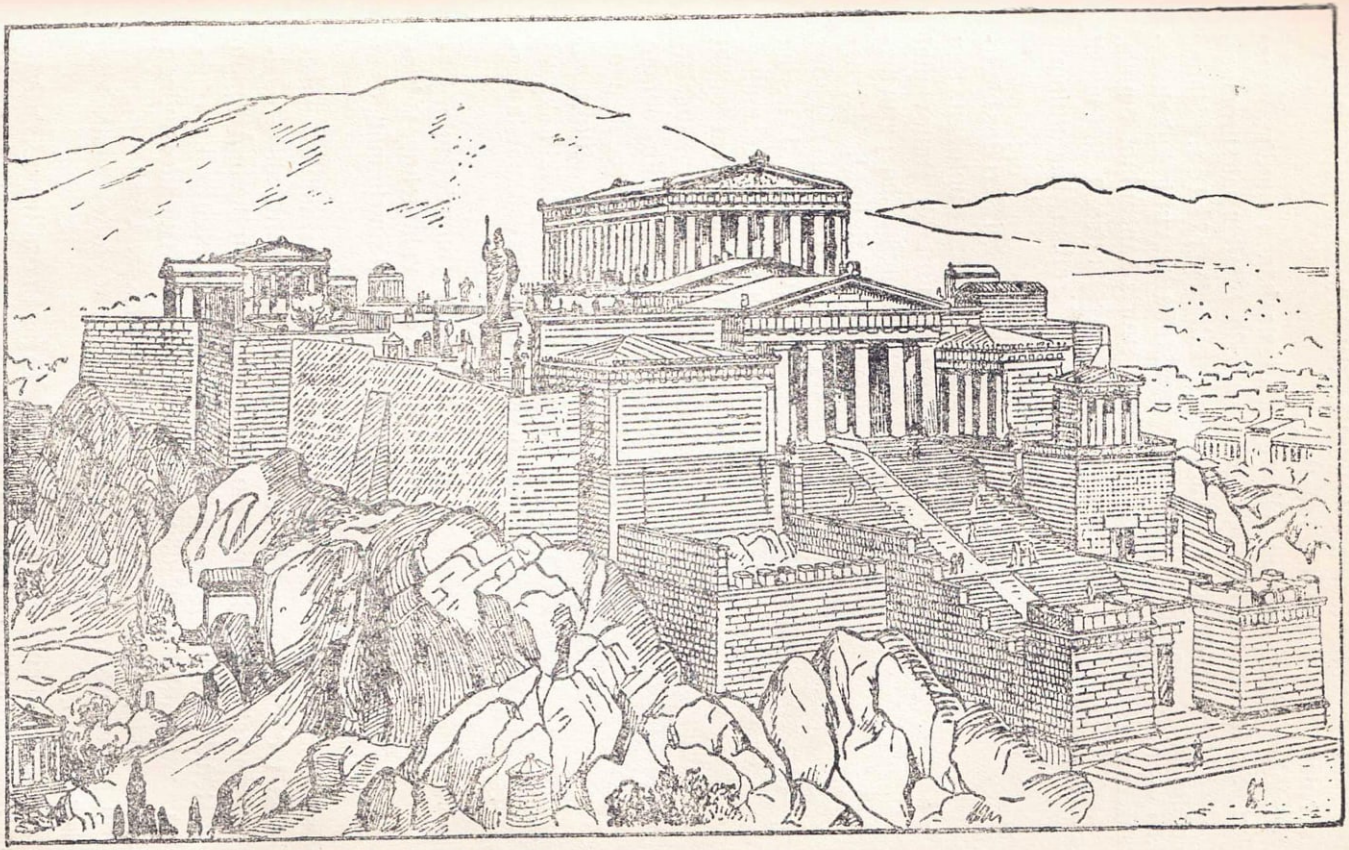

Ateenan Akropolis muinaisuudessa *(ennalleen sommiteltuna).*

neuvostolle ja valamiesten oikeudelle. Siten kansanlaitoksille tuli ensiarvoisen tärkeä merkitys valtiossa.

Aristokraattinen puolue vihasi Efialtesta hänen uudistustensa vuoksi. Se lähetti murhaajia, joiden kädestä Efialtes sai surmansa.

Perikles ja hänen uudistuksensa.

Efialteksen seuraajaksi tuli Perikles. Hänen aikanaan Ateenan demokratia saavutti kukoistuskautensa. Perikles nautti suurta kansanluottamusta. Erinomaisena puhujana, teräväjärkisenä ja laajasti sivistyneenä Perikleestä tuli muinaisen Kreikan mainioimpia valtiomiehiä.

Perikles.

Ensimmäiseksi Perikles hävitti aristokraattisen puolueen. Sen jälkeen lopullisesti muovautui Ateenan demokratian perustuslaki (valtiojärjestelmä). Perustuslain mukaan kansankokous kokoontui Ateenassa 3 kertaa kuukaudessa (joskus useamminkin). Siihen osallistuivat kaikki Ateenan täysi-ikäiset kansalaiset, ja asiat ratkaistiin äänten enemmistöllä. Viidensadan neuvosto hoiti kaikki juoksevat asiat ja valmisti kaikki kysymykset kansalle esittämistä varten.

Heliaia (tuomioistuin, jossa istuivat valantehneet tuomarit) käsitteli suurimman osan oikeusasioista.

Tosiasiassa eivät kaikki kansalaiset voineet osallistua kansanlaitoksien työhön. Työn rasittamilla köyhillä ei ollut aikaa osallistua kokouksiin eikä istuntoihin. Saadakseen puolelleen Ateenan köyhälistön kannatuksen Perikles otti käytäntöön pienen korvausmaksun valamiehille heidän osallistumisestaan tuomioistuimen työhön ja teki palkallisiksi eräitä muitakin virkoja. Lisäksi Perikles otti käytäntöön raha-avun antamisen köyhille teatterissa käymistä varten.

Mainittujen oikeuksien antamista kansalle ja sen osallistumista valtion hallintaan sanotaan demokratiaksi, kansanvallaksi. Mutta se

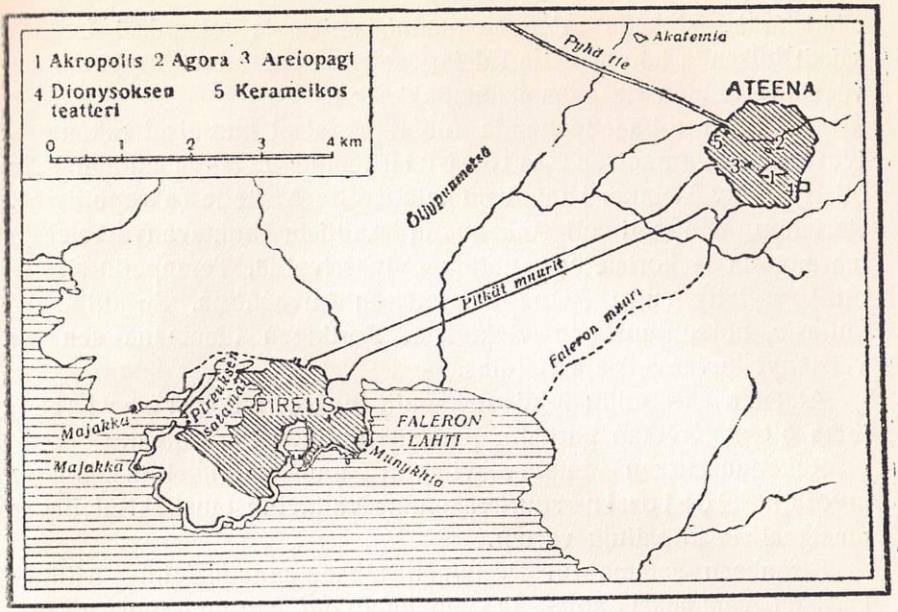

Ateenan ja Pireuksen asemakartta.

oli kuitenkin orjanomistaja-demokratiaa. Kaikki oikeudet kuuluivat entiseen tapaan vain Ateenan kansalaisille. Orjilla, metoikeilla ja vapaina syntyneillä naisillakaan ei ollut valtiollisia oikeuksia.

Ateenan valtiojärjestelmä, vieläpä sellaisena demokratian kukoistuksen kautena, minkä se saavutti Perikleen aikana, ei lakkauttanut orjuutta eikä yksityisomistusta. Se päinvastoin puolusti ja lujitti niitä. Perikleen aikana orjuus saavutti vielä korkeamman kehityksensä.

Ateenan kulttuurin kukoistus.

Perikleellä oli laaja henkisen elämän näköpiiri ja suuri taiteellinen aisti. Hän edisti suuresti Ateenan kulttuurin, taiteen ja tieteen kehitystä.

Perikleen aikana saapui Ateenaan taiteilijoita, kirjailijoita ja filosofeja kaikkialta Kreikasta. Heille annettiin kaikinpuolista suojelusta. Perikleen ystäviä olivat filosofi Anaksagoras ja kuvanveistäjä Feidias. Perikleen huolenpitoa nauttivat myöskin sofistit, s.o. kuljeskelevat oppineet, jotka opettivat filosofiaa ja puhujataitoa.

Perikles tahtoi tehdä Ateenasta, kuten hän sanoi, „koko Hellaan koulun".

Perikleen aikana rakennettiin Ateenassa paljon kauniita rakennuksia. Rakennustoiminnassa Perikles piti silmällä kahta

päämäärää: yhtäältä Ateenan kaunistamista ja tekemistä kuuluisaksi; toisaalta hän samalla sai järjestetyksi ansiotöitä köyhimmälle väestölle saaden ne siten kannattajikseen.

Perikleen toimeenpanemia olivat sellaiset kuuluisat rakennustyöt kuin suurenmoisen Partenonin temppelin rakentaminen, joka oli pyhitetty Ateenan suojelusjumalattarelle Atenelle (akropoliissa). Partenon temppeli oli rakennettu kalliista hohtavanvalkoisesta marmorista ja koristettu kauniilla pylväsriveillä. Temppelin sisälle oli pystytetty suuri Atene-jumalattaren kuvapatsas. Se oli tehty kullasta, norsunluusta ja jalokivistä. Perikleen tilaamana sen oli veistänyt kuvanveistäjä Feidias.

Ateenan akropoliin johtivat kauniit pylväsrivit, Propylaiat, jotka olivat Kreikan parhaimpien taiteilijoiden koristamat.

Rakennustaiteen huomattavimpiin muistomerkkeihin kuuluu myöskin Odeionin suuri rakennus valtavine musiikkisaleineen musikaalisia kilpailuja varten.

Pireuksen satama oli Perikleen aikana muodostettu ensiluokkaiseksi satamaksi sota- ja kauppalaivoja varten. Sen yhdisti Ateenaan kaunis tie, jonka molemmille puolille oli rakennettu valtavat „Pitkät muurit“ puolustusta varten.

Kaikkien näiden rakennusten erikoisuutena oli tavaton yksinkertaisuus, kaunis tyyli ja samalla suurenmoisuus.

Eräs kirjailija, joka seurasi Ateenan kehitystä Perikleen aikana, sanoi: „Olet pölkky, jos et ole nähnyt Ateenaa; olet aasi, jos Ateenan nähtyäsi et ole joutunut haltioihisi; mutta jos vapaaehtoisesti olet lähtenyt pois Ateenasta, olet kameeli“.

Varoja kaupungin rakennustöitä varten ja köyhien avustamiseksi Perikles sai liittolaisten rahastosta, kaupankäynnistä ja orjatyövoiman riistosta. Nämä varalähteet olivat Ateenan sotilaallisen mahdin perustana ja ylläpitäjänä sekä edistivät Ateenan kulttuurin nousua.

V. PELOPONNESOLAISSOTA.

49. §. Sodan syyt ja sen alku.

Peloponnesolaissodan syyt.

Ateenan demokratian loistoaikaan Kreikassa vaikutti pääasiassa kaksi voimaa: Ateenan merivaltio ja Spartan johtama Peloponnesoksen liitto. Niiden edut törmäsivät monissa kohdissa vastakkain ja avoin taistelu niiden välillä tuli kiertämättömäksi.

Ateena uhkasi Spartaa alituisesti. Ateena pyrki saamaan haltuunsa kaikki kauppatiet idästä länteen. Lännessä sijaitsi Sisilia, joka oli rikas viljasta ja jonka Ateena tahtoi vallata. Peloponnesoksen liitto ei halunnut tehdä myönnytyksiä Ateenalle. Lännen kauppa oli jo ammoisista ajoista asti ollut Korintin hallussa, joka kuului Peloponnesoksen liittoon.

Merimahdin ja kaupan kasvu voimisti Ateenan vaikutusta kaikkiin Kreikan valtioihin. Sparta ei voinut tyynesti suostua siihen. Se itse halusi saada käsiinsä Kreikan hegemonian. Kumpikaan liitto ei tahtonut tehdä myönnytyksiä toiselleen, vaan varustautui taisteluun.

Ateenan ja Peloponnesoksen liiton välillä oli myöskin poliittisia ristiriitoja. Ateenan demokraatit vihasivat Spartan ja sen liittolaisten aristokraattista järjestelmää ja Peloponnesoksen ylimystö vihasi Ateenan liiton demokraattista järjestelmää. Sparta auttoi Ateenan aristokraattista puoluetta taistelussa demokraatteja vastaan. Ateena taas auttoi Peloponnesoksen demokraatteja taistelussa aristokraattista järjestystä vastaan. Ateenan ja Spartan väliset suhteet olivat hyvin kireät. Spartan aristokraatit odottivat otollista hetkeä alkaakseen avoimen sodan Ateenaa vastaan.

Sodan aihe. Sellainen hetki koittikin. Kreikan läntisellä rannikolla sijaitsevassa pienessä Epidamnoksen siirtokunnassa ja Korkyran saarella puhkesi taistelu demokraattien ja aristokraattien välillä. Siihen taisteluun tulivat vedetyiksi myöskin Sparta ja Ateena. Taistelu muuttui yhä kärkevämmäksi ja puhkesi lopulta avoimeksi sodaksi. Kun Peloponnesoksen liitto alkoi taistelun ensimmäisenä, niin siitä sota sai Peloponnesolaissodan nimen. Sitä käytiin 27 vuotta (vuodesta 431 vuoteen 404 e.u.a.).

Sodan alku. Sparta esitti Ateenalle vaatimuksen, että Ateenan on kieltäydyttävä herruusasemastaan Ateenan meriliittoon kuuluviin valtioihin nähden ja annettava niille täydellinen itsenäisyys. Perikleen puheen vaikutuksesta kansankokous, jossa käsiteltiin mainittu vaatimus, kieltäytyi täyttämästä sitä. Silloin Attikaan rynnännyt Spartan sotajoukko hävitti maanviljelijäin pellot ja taloudet ja ryntäsi Ateenan muurien edustalle.

Attikan hävitetyiltä seuduilta paennut pakolaisjoukko kerääntyi Ateenaan. Suuresta väentiheydestä johtunut tilanahtaus edisti kulkutautien leviämistä. Ateenassa alkoi riehua kauhea rutto, joka niitti sekä väestöä että sotilaita. Kansan keskuudessa alkoi

nurina ja kiihtymys Periklestä vastaan. Häntä alettiin pitää syyllisenä epäonnistumisiin ja Ateenaa kohdanneisiin onnettomuuksiin. Perikles syrjäytettiin valtion johdostakin.

Ateenalaisten asema ei silti parantunut. Perikles palautettiin jälleen valta-asemaan, mutta se ei kestänyt kauan. Raivoava rutto kaatoi Perikleenkin. Hän kuoli v. 429 e.u.a.

Rauhan ja sodan puolue.

Perikleen kuoleman jälkeen Ateenassa alkoi kahden puolueen välinen taistelu. Toinen puolue halusi sodan jatkamista ja toinen rauhaa vihollisen kanssa. Ensinmainitun johdossa oli nahkuri Kleon. Hänen kannattajanaan oli tavallinen kansa, pienet käsiteollisuuden harjoittajat ja kauppiaat. He vihasivat Spartan aristokraattista järjestelmää ja tahtoivat tehdä lopullisesti selvän Spartasta, josta aristokratia alituiseen uhkasi Ateenaa.

Toisen puolueen johdossa oli rikas orjanomistaja Nikias. Häntä tukivat maanomistajat, jotka kannattivat aristokraattista järjestelmää ja rauhaa Spartan kanssa. Kansanjoukkojen suuren kannatuksen vuoksi Kleonin puolue voitti.

Luokkataistelun kärjistyminen.

Peloponnesolaissota kärjisti luokkataistelua Kreikassa yhä enemmän. Kaikissa valtioissa muodostui kaksi toisilleen jyrkästi vastakkaista leiriä, aristokraattien ja demokraattien leiri. Lesbos- ja Korkyra-saarilla aristokraatit yrittivät järjestää vallankaappauksen ja siepata vallan demokraateilta. Ateenalaiset lähettivät sinne laivaston sotajoukkoineen, kukistivat kapinan ja palauttivat demokraattisen järjestyksen. Ateena lähetti laivastonsa myöskin spartalaiseen Pyloksen satamaan (Peloponnesoksen länsirannikolla). Se tuhosi spartalaiset alukset, otti haltuunsa Pyloksen ja nostatti helootit Spartaa vastaan.

Nikiaan rauha.

Sen jälkeen kuitenkin alkoivat epäonnistumiset kohdata ateenalaisia. Nerokas spartalainen sotapäällikkö Brasidas alkoi Traakiassa hyökkäyksen. Ateenalaiset kiiruhtivat sinne laivastoineen ja sotajoukkoineen, mutta heidät lyötiin. Taistelussa kaatuivat myös Kleon ja Brasidas. Kleonin kuoltua nousi Ateenassa valtaan Nikias, suurten maan- ja orjanomistajain puolueen johtaja. Hän vaati rauhaa Spartan kanssa. V. 421 e.u.a. hän solmi rauhan 50 vuodeksi. Sitä rauhaa sanotaan Nikiaan rauhaksi. Rauha palautti entisen tilanteen. Sen lisäksi ateenalaiset lupasivat auttaa Spartaa orjakapinain sattuessa.

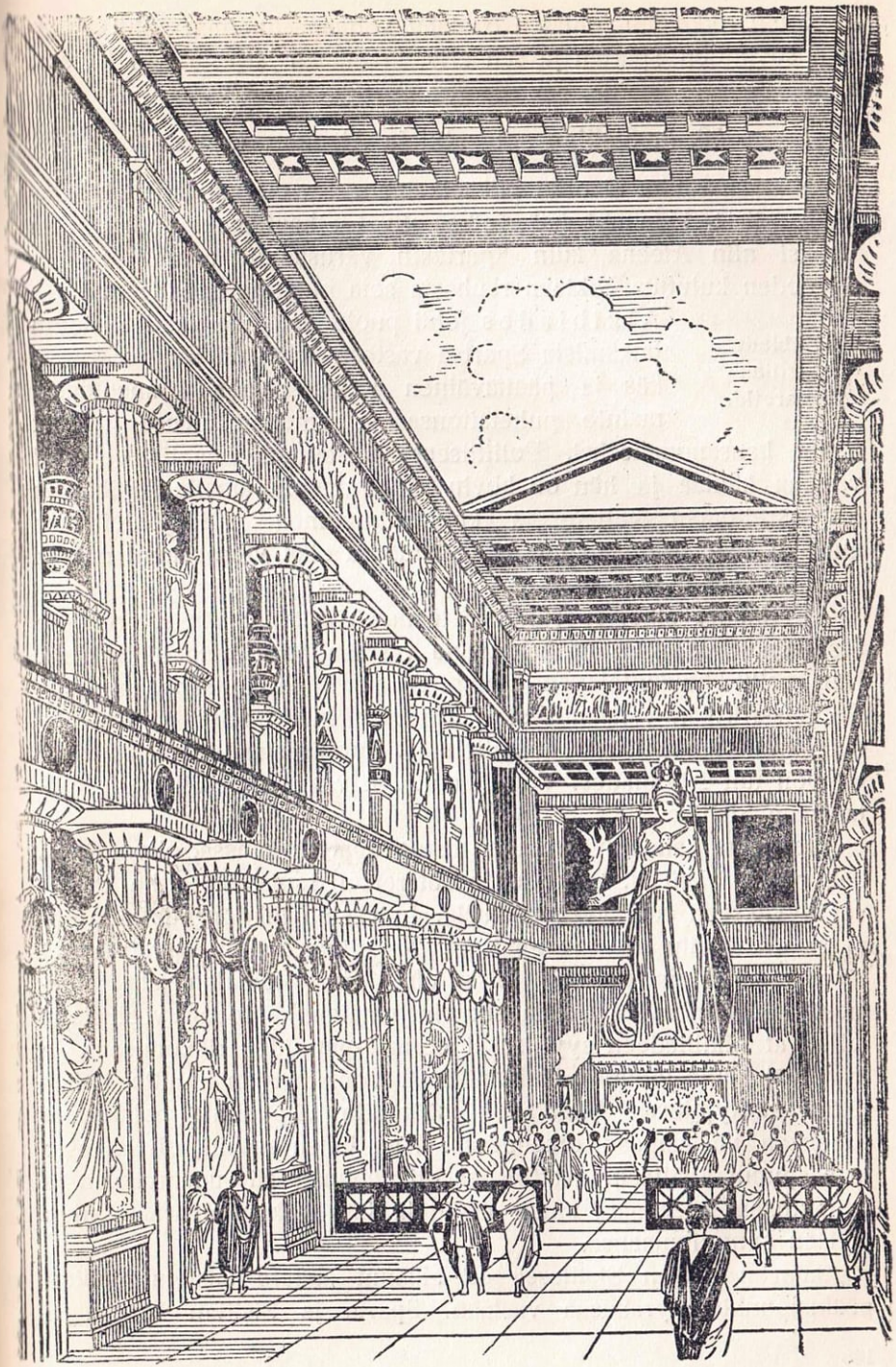

Partenonin temppeli sisäpuolelta *(ennalleen sommiteltuna)*.

Siten rikkaiden johtajan Nikiaan valtaanastuminen johti Ateenan sovintoon Spartan ja sen aristokraattisen järjestelmän kanssa.

50. §. Sisilian sotaretki ja Ateenan tappio.

Nikiaan rauha ei ollut pitkäaikainen. Se ei ratkaissut ainoatakaan niistä kysymyksistä, jotka olivat aiheuttaneet sodan. Sen vuoksi niin Ateena kuin Spartakin varustautui uuteen sotaan. 6 vuoden kuluttua Nikiaan rauhasta sota puhkesi uudelleen.

Alkibiades. Sisilian sotaretki.

Alkibiades johti puoluetta, joka vaati taistelun jatkamista Spartaa vastaan. Hän oli sangen kyvykäs ja päättäväinen mies. Hänen kauneutensa, mainio puhetaitonsa ja anteliaisuutensa tekivät hänet kansanomaiseksi. Poliittisessa taistelussa hänellä ei ollut varmaa kantaa ja hän oli kovin häilyväinen. Samalla Alkibiades oli äärettömän vallan- ja kunnianhimoinen. Mielijohteittensa mukaan hän usein muutti päämääräänsä eikä vieroksunut mitään keinoja taistelussa.

Alkibiades alkoi suostutella ateenalaisia lähtemään sotaretkelle Sisiliaan, Syrakusan kaupunkia vastaan, joka kannatti Spartaa. Hän esitti houkuttelevan suunnitelman Sisilian kaappaamisesta, Pohjois-Afrikan valtaamisesta ja Spartan kukistamisesta. Ateenan demokratia kannatti sitä suunnitelmaa. Luotiin suuri laivasto, jonka johtoon tuli Alkibiades. V. 415 e.u.a. laivasto lähti liikkeelle valtaamaan Sisiliaa.

Ne, jotka kannattivat rauhan tekoa Spartan kanssa, olivat Sisilian retkeä vastaan. Saadakseen sotaretken raukeamaan he käyttivät hyväkseen seuraavaa tapausta. Laivaston lähdön edellä Ateenassa oli rikottu hermes-patsaat. Ne olivat kaduille pystytettyjä kivestä hakattuja patsaita, joissa oli Hermes-jumalan pää (Hermestä pidettiin myös teiden suojelusjumalana). Sodan vastustajat julistivat Alkibiadeen syylliseksi hermes-patsaiden rikkomiseen ja syyttivät häntä jumalan kieltämisestä. Jonkun ajan kuluttua lähetettiin käsky, jossa Alkibiades määrättiin viipymättä palaamaan Ateenaan vastaamaan oikeudessa. Kun kutsu saapui, oli laivasto jo saapunut Sisiliaan. Alkibiades oli näennäisesti suostuvinaan ja lähtevinään Ateenaan, mutta matkalla hän pakeni Spartaan siten pettäen synnyinmaansa.

Samaan aikaan Sisiliassa oli alkanut ankara taistelu Sisilian pääkaupunkia Syrakusaa vastaan. Sparta ja Sisilian kaupungit

antoivat Syrakusalle apua. Ateenalaiset kärsivät täydellisen häviön. Sisiliaan lähetetystä 40-tuhantisesta armeijasta vain muutamia kymmeniä miehiä palasi takaisin kotiin. Toiset kaatuivat taisteluissa tahi joutuivat orjiksi.

Ateenan aseman huononeminen.

Siten päättyi ateenalaisten sotaretki Sisiliaan. Melkein samanaikaisesti sen retken kanssa Ateenaa kohtasi uusi onnettomuus. Petturi Alkibiadeen neuvosta spartalaiset hyökkäsivät uudelleen Attikaan. He valtasivat Dekeleian linnoituksen, joka sijaitsi melkein Attikan keskuksessa. Lujitettuaan siellä asemaansa spartalaiset tekivät hyökkäyksiä maan muihin osiin. Ateenalaisten pellot tulivat autioiksi, kylät hävitettiin. Sen lisäksi Attikasta karkasi 20 tuhatta orjaa. Se johti verstaiden sulkemiseen ja töiden lopettamiseen Laurionin kaivannoissa. Ateenan talous joutui täydellisesti rappiolle.

Asiaintila ei ollut paremmin myöskään Ateenan valtakunnan muilla seuduilla. Spartalaisten avustamina aristokraatit panivat toimeen vallankaappauksia kaikkialla, erosivat Ateenasta ja liittyivät Spartaan.

Petturi Alkibiadeen avulla Sparta teki liiton Persian kanssa, joka lupasi antaa Spartalle rahallista apua. Ateenalaiset joutuivat epätoivoiseen tilanteeseen. Asia läheni lopullista ratkaisuaan.

Kaikki taantumuksen voimat nousivat Ateenan tasavaltaa vastaan, joka oli silloisen ajan etumaisin valtio.

51. §. Sodan päättyminen ja „kolmenkymmenen tyrannivalta".

Kumous (v. 411 e.u.a.).

Aristokraatit alkoivat liikehtiä myöskin itse Ateenassa. 20 tuhannen orjan pakenemisen jälkeen joutuivat verstaat suljetuiksi ja työ seisahtui orjanomistajien pelloilla. Aristokraatit panivat kaiken syyn talouden sekasortoon joutumisesta kansan niskoille. He vakuuttivat, että syynä Ateenan epäonnistumisiin sodassa on demokraattinen järjestelmä, ja valmistautuivat demokratian kukistamiseen. V. 411 e.u.a. Ateenassa tapahtui vallankaappaus, joka riisti kansalta vallan ja siirti sen pienelle rikkaiden ryhmälle (oligarkeille). Kansankokouksen ja kansanlaitosten valtaa rajoitettiin. Oligarkit vainosivat kansan edustajia, murhasivat vihollisiaan, demokraatteja. He valmistautuivat solmimaan rauhan Spartan kanssa. Sellainen vallankaappaus oli juuri Spartan ylimysten mielen mukainen. Ateenan oligarkit ja Spartan aristokraatit ryhtyivät yhteisin voimin kukistamaan demokraattista järjestelmää.

Demokratian palauttaminen. Mutta Ateenan laivasto, joka siihen aikaan oli Samos-saaren luona, ilmoitti, ettei se tunnusta Ateenan oligarkien valtaa ja vaati demokratian palauttamista. Laivastossa suoritettiin strategien (valittujen sotapäälliköiden) uusintavaalit ja Alkibiades kutsuttiin takaisin. Alkibiades oli ehtinyt jo siihen mennessä riitaantua Spartan kanssa ja tahtoi jälleen palata Ateenaan.

Alkibiades johti laivaston spartalaisia vastaan ja sai useita voittoja. Se nosti hänen arvovaltaansa jälleen ateenalaisten silmissä. Koottuaan voimansa oli Ateenan kansa samaan aikaan kukistanut oligarkien vallan ja palauttanut demokraattisen järjestyksen. Alkibiadelle annettiin oikeus palata Ateenaan. Kansa antoi anteeksi hänen entisen petoksensa. Mutta kärsittyään tappion eräässä taistelussa Alkibiades taas pakeni Ateenasta.

Ateenan asema jäi edelleenkin sangen tukalaksi. Talous luhistui. Rahaa ei ollut. Ateenan liittolaiset luopuivat siitä ja erosivat liitosta.

Sellaisissa olosuhteissa ateenalaiset keräsivät viimeiset kalleudet Partenonin temppelistä ja rakensivat uuden laivaston. Se löi spartalaisten merivoimat v. 406 e.u.a. Arginusain saarten luona (Lesbos-saaren ja Vähän Aasian rannikon välillä). Saamaansa voittoa ateenalaiset eivät kyenneet lujittamaan. Sen vuoksi spartalaiset myöhemmin alkoivat saada jälleen ylivoiman ateenalaisista.

Ateenan tappio. Siihen aikaan Spartan sotavoimien päälliköksi tuli tarmokas sotapäällikkö Lysander. Solmittuaan rauhan Persian kanssa hän sai apua Persian Vähän Aasian maaherralta Kyyros Nuoremmalta ja rakensi uuden laivaston. V. 405 e.u.a. kaksi laivastoa, ateenalaisten ja spartalaisten, seisoi vastakkain Hellespontoksessa. Valittuaan otollisen hetken Lysander hyökkäsi yllättämällä ateenalaisten kimppuun ja löi heidät Aigos-Potamos-virran (Vuohien virran) suulla. Ateenalaisilla ei ollut enää voimia selviytyä kärsimästään tappiosta. Jouduttuaan v. 404 e.u.a. saarretuiksi sekä maalta että meren puolelta ateenalaisten oli antauduttava Spartan sotapäällikölle Lysanderille. Pitkäaikaisen Peloponnesoksen sodan tuloksena Sparta siten antoi lopullisen iskun Ateenan mahtavuudelle.

Rauhan ehdot ja „kolmenkymmenen tyrannivalta". Ateenan oli pakko hyväksyä Spartan sanelemat alentavat rauhanehdot. Ateenan meriliitto hajoitettiin. Laivastonsa jätteet Ateenan oli luovutettava Spartalle. Spartalaisen musiikin soidessa särjettiin „Pitkät muurit". Mutta Ateenan kansalle oli kaikkein raskainta demokraattisen järjestelmän hävittäminen.

Spartan voitto oli aristokraattien voitto. Valta siirtyi pienelle rikkaiden ryhmälle (oligarkeille). Ateenan valtion asioita ryhtyivät hoitamaan 30 oligarkia Kritiaksen johdolla. He käyttivät hyväkseen valtaansa rangaistakseen julmasti vihollista. Demokraatteja tuomittiin kuolemaan ilman minkäänlaista oikeudenkäyntiä karkoitettiin maasta ja riistettiin poliittiset oikeudet. Ateenaan jätetty spartalainen linnaväki tuki oligarkeja. Julmuutensa johdosta näiden 30 oligarkin hallitusta alettiin nimittää „kolmenkymmenen tyrannivallaksi".

„Kolmenkymmenen tyrannivallan" kukistaminen.

30 tyrannin vainosta monet pelastuivat pakenemalla Teebaan (Boiotiassa). Sinne kokoonnuttuaan kansanvaltaiset odottivat sopivaa tilaisuutta kukistaakseen oligarkian. Teebassa yhdistyneet Ateenan pakolaiset ryntäsivät Trasybuloksen johdolla Ateenaan v. 403 e.u.a. ja kukistivat „kolmenkymmenen tyrannivallan". Kohta sen jälkeen pystytettiin Ateenassa demokraattinen valta. Mutta Sparta oli ainaisena uhkana demokratialle.

Peloponnesolaissota oli siis taistelua aristokraattisen Spartan ja demokraattisen Ateenan välillä. Tätä ulkoista sotaa seurasi myöskin sisällistaistelu köyhien ja rikkaiden, orjien ja orjanomistajien välillä.

52. §. Orjien ja köyhälistön kapina.

Rikkaiden ja köyhien välinen taistelu ei lakannut koko Kreikan historian aikana. Kreikkalainen filosofi Platon sanoi: „Jokaisessa kaupungissa, olkoonpa se miten pieni tahansa, on aina kaksi kaupunkia: toinen on köyhien kaupunki, toinen rikkaiden kaupunki. Siellä, missä on köyhyys ja rikkaus, käydään aina taistelua kahden leirin välillä: rikkaiden ja köyhien välillä".

Näiden kahden leirin välillä vallitsi sammumaton viha. Aristokraatit tavallisesti julistivat: „Vannon olevani ikuinen demoksen vihollinen ja tekeväni sille pahaa kaiken vointini mukaan". Aristokraatit eivät todellakaan häikäilleet käyttäessään kaikkia keinoja siinä taistelussa. Niinpä Miletossa, kostoksi kansan kapinasta, aristokraatit eivät surmanneet yksinomaan demokraatteja, vaan vieläpä heidän lapsensakin.

Rikkaiden ja köyhien välisen taistelun lisäksi käytiin ankaraa taistelua orjien ja orjanomistajien välillä. Kun rikkaat juuri olivatkin orjanomistajia, niin taistelussa heitä vastaan köyhät ja orjat usein liittyivät yhteen. Niinpä, kun Korkyra-saarella v. 427 e.u.a. alkoi kansalaissota, niin kumpikin taisteleva puoli houkutteli orjia puolelleen vapauttamislupauksilla. Mutta orjat liittyivät enimmäkseen kansaan eivätkä aristokraatteihin. Plataian kaupungissa samoin orjat liittyivät kansaan.

Orjat nousivat taisteluun itsenäisestikin. Se tapahtui erittäin useasti sotien aikana. Ensialussa heidän taistelumuotonaan oli karkaaminen. On tunnettua, että Spartan ja Ateenan välisen sodan aikana Attikasta pakeni 20 tuhatta orjaa. Mutta orjia etsittiin, tuotiin takaisin ja rangaistiin julmasti. Silloin he alkoivat liittyä yhteen ja taistella yhdessä. Orjakapinoita Kreikassa oli paljon enemmän kuin muinaisen Idän maissa, sillä Kreikassa oli enemmän orjia.

Orjakapinoita oli myöskin Peloponnesoksen maakunnissa ja kaupungeissa. Ensimmäinen suuri orjakapina oli Argosin kaupungissa v. 494 e.u.a. Silloin oli käynnissä sota Spartan ja Argosin välillä. Spartalaiset tuhosivat Argosin. Käyttäen sitä hyväkseen orjat valtasivat kaupungin ja kukistivat orjanomistajien hallituksen. Pian he valtasivat myöskin lähellä sijaitsevan Tirynsin kaupungin. Vasta pitkän taistelun jälkeen argosilaisten onnistui tukahduttaa orjien kapina.

V. 464 e.u.a. nousivat kapinaan Messenian maakunnan asukkaat, jotka oli muutettu helooteiksi. He menivät vuoristoon ja puolustautuivat siellä yli kymmenen vuotta. Vain suurella vaivalla spartalaiset saivat kapinoitsijat uudelleen alistetuiksi.

Peloponnesolaissodan aikana puhkesi toinen heloottien kapina. Kun Ateenan laivasto v. 425 e.u.a. purjehti Pylos-kaupungin luo, niin helootit heti nousivat kapinaan. He käsittivät vallanpitäjiensä olevan vaikeassa asemassa ja pitivät hetkeä sopivana kapinalle. Ateenalaiset kannattivat heidän liikehtimistään, sillä Spartan sisäinen heikentäminen oli heidän etujensa mukaista.

Orjakapinoita oli myöskin Kreikan muissa kaupungeissa, Sisiliassa, Aigeian meren saaristossa ja muilla seuduilla.

Taistelussa orjanomistajain sortoa vastaan orjat ja köyhälistö pyrkivät liittoutumaan ja taistelemaan yhdessä.

Taistelu orjia vastaan vaati orjanomistajilta paljon voimia ja piti heitä alituisessa jännityksessä. Platon ei suotta sanonut:

„Orjat ovat sellaista omaisuutta, jonka omistaminen tuo mukanaan ikävyyksiä. Orjat eivät näet milloinkaan tule herrojensa ystäviksi".

Rikkaiden ja köyhien taistelu yhtäältä ja orjanomistajien ja orjien toisaalta oli Kreikan yhteiskunnan perusristiriita.

VI. KREIKAN KULTTUURI.

53. §. Teatteri.

Kreikka on jättänyt ihmiskunnalle perinnöksi mitä harvinaisimpia näytteitä taiteen ja kirjallisuuden kaikilta aloilta. Ei yksinomaan kreikkalainen eepos (runoelmat „Iliadi" ja „Odysseia"), vaan myöskin näytelmärunous (tragedia ja komedia) ovat mitä korkeinta luokkaa.

Teatterin synty.

Teatteriesityksiä oli Ateenassa jo VI vuosisadalla e.u.a. Ne saivat alkunsa juhlissa esitetyistä kuorolauluista, tansseista ja runonlausuntaesityksistä. Alussa näytelmäesityksiä esitettiin juhlissa, joita pidettiin viinin- ja ilonjumalan Dionysoksen kunniaksi. Esitykset tapahtuivat kaduilla, toreilla, ylävillä paikoilla.

Myöhemmin rakennettiin näytäntöjä varten lava, jonka ympärille katsojat sijoittautuivat. Siten alkoi muodostua „teatteri", joka kreikan kielestä käännettynä merkitsee „paikka näytäntöjä varten". Ensiaikoina teatteri- ja näytelmäesityksiä pidettiin ainoastaan kansanjuhlien ja uskonnollisten menojen yhteydessä.

Juhlat Dionysos-jumalan kunniaksi pidettiin aikaisin keväällä, jolloin valmistui uusi viini, jolloin viiniköynnöksiin puhkesivat ensimmäiset vesat ja pelloille kukkaset. Dionysos-jumalan saapumista kansa tervehti kunnianosoituksilla ja kuorolauluilla. Dionysoksen kunniaksi laulettiin *dityrambeja* (s.o. ylistyslauluja) siitä, että hän toi tullessaan kevään ja herätti luonnon eloon.

Kuorolaulajat pukeutuivat tavallisesti pukintaljoihin. Laulajat olivat laittaneet itselleen pukinsarvet, tehneet parran tammenlehdistä sekä peittäneet päänsä murattiköynnösseppeleellä. Sellaisina he esittivät *pukinsarvisia satyyreja*, Dionysoksen seuralaisia. Ohjaajansa jälestä kuoro lauloi erilaisia lauluja, joita nimitettiin *tragedioiksi*, s.o. „pukin lauluiksi". Kun pukkien kulkue pysähtyi jonnekin aukeamalle tai ylävälle paikalle, niin laulajien joukosta astui esiin esilaulaja eli *koryfee*. Hän johti kuoroa ja oli samalla esinäyttelijänä. Koryfee nousi korokkeelle ja kertoi Dionysoksen retkistä ja seikkailuista. Vastaukseksi siihen kuoro lauloi dityrambeja. Ensialussa luonnollisesti esiintyi vain

yksi näyttelijä. Myöhemmin kuorosta erottautui vielä toinen näyttelijä, jonka kanssa koryfee kävi vuoropuhelua.

Sellaisista esityksistä syntyi kreikkalainen näytelmäesitys, t r a g e d i a.

Viinirypäleiden kypsyttyä syksyllä vietettiin taas juhlaa Dionysos-jumalan kunniaksi. Ne olivat iloisia sadonjuhlia, joissa esitettiin kuorolauluja ja tansseja. Ihmiset nauroivat, laskivat leikkiä keskenään ja kiusoittelivat toisiaan. Sellaisista iloisista esityksistä syntyi myöhemmin k o m e d i a. Tämä nimitys on saanut alkunsa kreikkalaisesta sanasta „k o m o s", joka merkitsee „iloinen kulkue".

Teatterin järjestäminen.

Tragedia ja komedia täydellistyivät vähitellen. Alussa esitettiin vain Dionysoksen elämää ja seikkailuja. Sitten alettiin esittää tapauksia sankarien, puolijumalien ja myöhemmin myöskin ihmisten elämästä. Näyttelijöiden lukumäärä lisääntyi. Näyttelijäin toiminta oli nyt tärkeintä tragediassa. Esityksen aikana kuoro esitti lauluja. Esitykset tulivat kansalle ymmärrettävämmiksi, elävämmiksi ja mielenkiintoisemmiksi.

Dionysos.

Ateenassa ja muissa Kreikan kaupungeissa alettiin rakentaa suuria teattereita, joihin mahtui useita kymmeniä tuhansia katsojia. Niinpä Ateenassa oli rakennettu Dionysos-jumalan kunniaksi teatteri, johon mahtui jopa 30 tuhatta katsojaa. Se oli rakennettu akropoliksen rinteelle puoliympyrän muotoon. Teatteri oli taivasalla ilman kattoa. Ylimmät istuinrivit katsojia varten oli hakattu suoraan kallioon, alemmat oli tehty marmorista ja puusta. Näitä porrasmaisesti alaspäin laskeutuvia

puoliympyrässä olevia istuinrivejä alettiin nimittää amfiteatteriksi. Amfiteatterin etualalla oli korotettu tanner, missä aluksi näyttelijät ja kuoro esiintyivät. Se oli orkestra (siitä on saanut nimensä nykyinen orkesteri). Orkestran takana oli korotettu lava, johon oli asetettu näyttämökoristeita. Se oli näyttämö (kreikaksi „skene"). Siinä esiintyivät sittemmin näyttelijät, mutta kuoro jäi orkestraan.

Kreikkalaisella näyttämöllä saivat esiintyä vain miehet. He esittivät sen vuoksi myöskin naisten osia. Tragediassa näyttelijät esiintyivät pitkissä, kallisarvoisissa, räikeänvärisissä puvuissa. Tavallisten ihmisten elämää esittävässä komediassa näyttelijät esiintyivät tavallisissa puvuissa. Esiintyessään he käyttivät räikeäksi maalattuja teräväpiirteisiä naamioita, joissa oli suuri ja avoin suu. Naamio tehtiin näyttelijän kasvonpiirteiden tehostamiseksi. Sitä paitsi näyttelijät esiintyivät niin sanotuissa koturneissa, korkeakorkoisissa, vieläpä erikoisilla anturoilla korotetuissa kengissä, jotta kaikki katsojat voisivat nähdä näyttelijän.

Teatterilla oli suuri merkitys Kreikassa. Se veti kansaa kulttuuristen harrastusten piiriin ja kasvatti sitä.

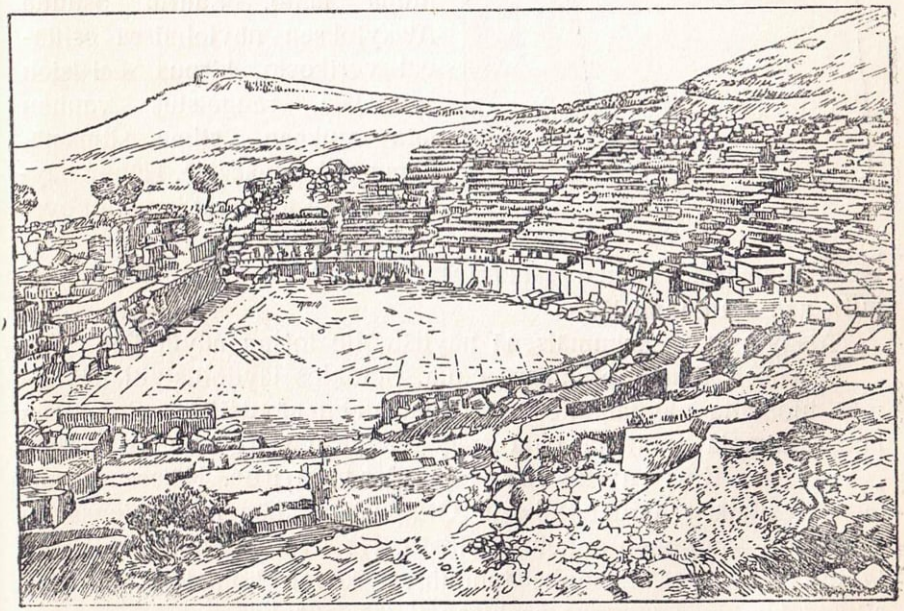

Kreikkalainen teatteri.

54. §. Kreikan kirjallisuus (tragedia ja komedia).

Aiskylos. Sofokles. Euripides.

Kreikan näyttämötaiteen kukoistus Ateenassa kuuluu Perikleen aikaan. Kuuluisimpia tragedisten näytelmien kirjoittajia olivat Aiskylos, Sofokles ja Euripides.

Huomattavimpia Aiskyloksen näytelmistä ovat „Kahlittu Prometeus“ ja trilogia — 3 toisiinsa liittyvää näytelmää — „Oresteia“. Katsojia liikutti erikoisesti Prometeuksen suurenmoinen luomus. Kansa rakasti tätä sankaria, kansan jaloa ystävää. Prometeushan oli antanut ihmisille tulen, opettanut tekemään työtä, antanut järjen ja siten eroittanut heidät eläimistä. Aiskylos esitti, miten raivostunut Zeus kosti sen Prometeukselle ja rankaisi häntä. Aiskyloksen sankareita vaanii jumalien julma tahto. Suurta osuutta Aiskyloksen näytelmissä esittävät verikosto, kirous esi-isien synneistä, rangaistus vanhan lain mukaan „silmä silmästä, hammas hampaasta“. Hänen näytelmissään toimivat henkilöt ovat suurenmoisia, mutta liian kaukana elämästä. Hänen sankarinsa muistuttavat enemmän jumalia kuin sen ajan ihmisiä.

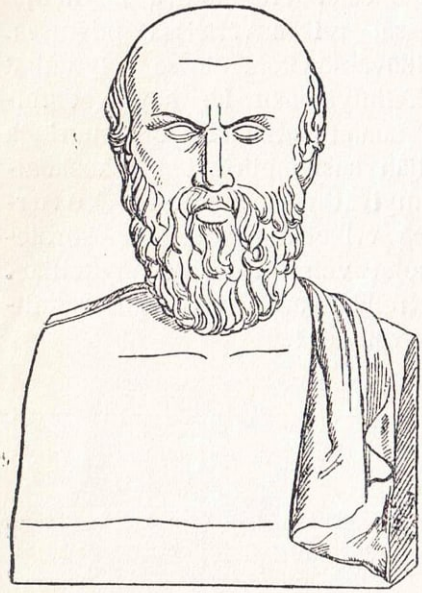

Aiskylos.

Aiskylos toi ensimmäisenä näyttämölle toisen näyttelijän.

V vuosisadan puolivälissä e.u.a. Sofokles täydellistytti näytelmää tuomalla näyttämölle vielä kolmannen näyttelijän. Sofokleen huomatuimpia tuotteita ovat tragediat „Kuningas Oidipus“, „Oidipus Kolonoksessa“ ja „Antigone“. Näissä näytelmissä esitetään tarukuninkaan Oidipuksen, hänen poikiensa ja tyttärensä Antigonen onneton kohtalo. He ovat syyttömiä kaikkeen ja pyrkivät hyvään, mutta tuhoutuvat kovan kohtalon kourissa. Niinpä kuningas Oidipus saatuaan tietää, että hänen surmaamansa tuntematon matkalainen olikin hänen isänsä, puhkaisi silmänsä

ja kieltäytyi vallasta. Onnettomuudet seuraavat edelleenkin Oidipusta. Hänen molemmat poikansa surmaavat toisensa keskinäisessä taistelussa vallasta. Hänen hellästi rakastettu tyttärensä Antigone tuomitaan kuolemaan vain siitä syystä, että hän oli päättänyt haudata veljensä ruumiin, joka oli tuomittu kiroukseen.

Tragedioissaan Sofokles esittää erinomaisella taidolla, miten ihmiset tuhoutuvat usein kohtalon ennakolta määräämistä syistä. Sofokles esittää ihmisen vapaan tahdon, joka taistelee sokeata kohtaloa vastaan. Mutta samalla aina (Sofokleen mukaan) voittaa jumalien tahto, kohtalo, johon muinaiset kreikkalaiset uskoivat. Sofokleen näytelmien henkilöt ovat kuitenkin paljon lähempänä todellista ihmistä kuin Aiskyloksen sankarit.

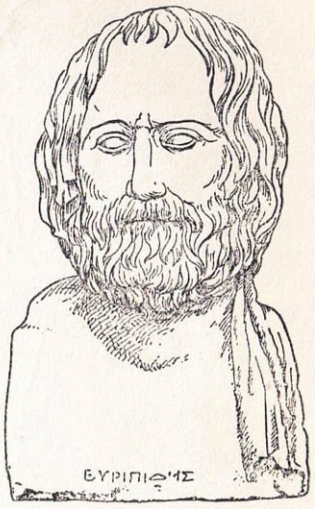

Euripides.

Kolmas suuri kreikkalainen tragediain kirjoittaja oli Euripides. Hänen tragediansa „Medeia“, „Hippolytos“, „Ifigeneia Aulisissa“, „Ifigeneia Taurisissa“ ovat hyvin kuuluisia. Euripides kuvasi sangen mestarillisesti ihmisten kärsimyksiä, tunteita ja intohimoja. Suurista kreikkalaisista kirjailijoista hän oli lähinnä aikansa elämää. Euripides otti sankarinsa kreikkalaisesta jumalaistarustosta, mutta antoi heille kaikki todellisten ihmisten pyrkimykset ja tunteet.

Aristofanes.

Huomatuin kaikista kreikkalaisista huvinäytelmien kirjoittajista oli ateenalainen Aristofanes. Hän oli alkanut kirjallisen toimintansa jo Peloponnesolaissodan aikana. Aristofaneelta on meidän päiviimme säilynyt 11 huvinäytelmää (komediaa), kuten „Ritarit“, „Sammakot“, „Pilvet“, „Naiset kansankokouksessa“ y.m.

Aristofanes ivasi Ateenan demokratiaa, jota hän kuvasi vähäjärkisenä ukkona („Ritarit“). Samoin hän ivasi silloisia opettajia ja filosofeja („Pilvet“). Aristofanes ei säälinyt myöskään uskontoa. Pääjumalan Zeuksen hän kuvasi varkaaksi ja huijariksi, Herakleen ahmatiksi, suursyömäriksi ja Poseidonin lahjustenottajaksi. Nämä huvinäytelmät miellyttivät kansaa erinomaisesti. Tuottei-

Sofokles.

den näyttämölle asetus vielä enemmän lisäsi niiden vaikutustehoa.

Kreikkalainen teatteri asetti näyttämölle päivänpolttavia kysymyksiä käsitteleviä näytelmiä, kuten taistelu demokraattien ja aristokraattien välillä, kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet, epäkohdat valtiorakenteessa.

Kreikkalaiset kirjailijat olivat lähtöisin pääasiassa orjanomistajain luokasta. Kuitenkin he kykenivät tuomaan esille myöskin oman luokkansa samoin kuin koko yhteiskunnallisen elämän puutteellisuuksia. Samoin he kykenivät tuomaan esille yksityisen henkilön, kansalaisen, niin hyvät kuin huonotkin puolet. Siten he herättivät ihmisajatuksen, panivat ihmiset ajattelemaan, valitsemaan toiminnassaan oikean tien.

Kreikkalaiset kirjailijat olivat niinollen aikansa suurmiehiä. Tuotteillaan he edistivät Kreikan kulttuurin kehitystä.

55. §. Taide.

Kreikkalaiset olivat suuria mestareita ei ainoastaan kirjallisuuden ja näyttämötaiteen alalla, vaan kaikilla muillakin taiteen aloilla.

Rakennustaide (arkkitehtuuri). Kreikkalaisesta rakennustaiteesta me saamme käsityksen tarkastelemalla heidän temppeleitään ja julkisia rakennuksiaan. Ne oli rakennettu kivestä, useimmiten marmorista, ja olivat harvinaisen tyylikkäitä ja kauniita. Rakennuksen eri osia kaunistettiin kuvapatsailla ja maalauksilla. Rakennustaiteen mestarinäyte oli Ateenan akropolis-kukkulalle rakennettu Atene-jumalattarelle pyhitetty Partenon-temppeli. Huomiota ansaitsevat myöskin komeat pylväskäytävät, Propylaiat, jotka johtivat akropoliin, ja tarunomaiselle Ateenan kunin-

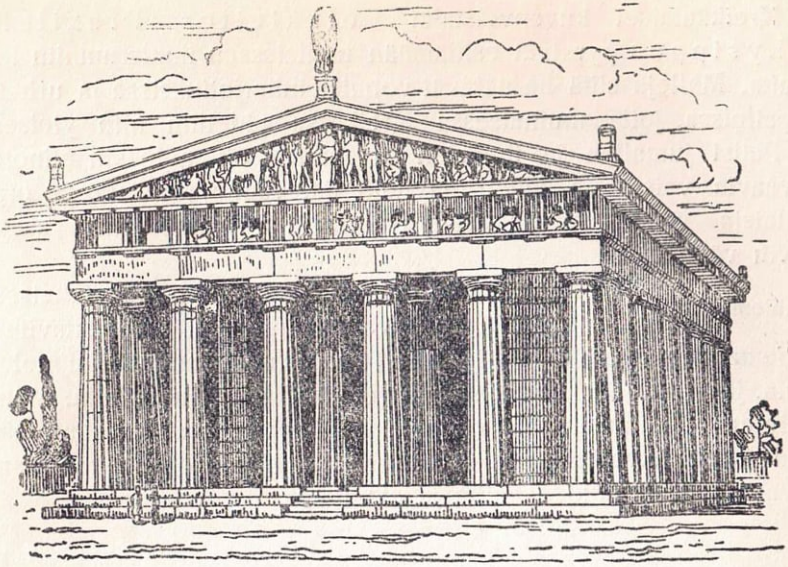

Doorilaiseen tyyliin rakennettu kreikkalainen temppeli.

kaalle Erekteiokselle (Erekteion) ja Hefaistokselle (Teseion) pyhitetyt temppelit.

Rakennustaiteessa voitiin erottaa kolme rakennustyyliä: varhaisin ja muodoltaan yksinkertaisin doorilainen tyyli, tyylikäs ja kaunisviivainen joonilainen tyyli ja monimutkainen, koreileva korinttilainen tyyli. Usein kaikkia näitä tyylejä tavattiin samassa rakennuksessa. Niinpä Partenon-temppelissä oli yhtyneenä doorilainen ja joonilainen tyyli.

Kuvanveisto. Kreikassa oli kuvanveistotaide myöskin kehittynyt hyvin korkealle. Se saavutti korkeimman kukoistuksensa V ja IV vuosisadalla e.u.a.

Kreikan kuuluisin kuvanveistäjä oli Feidias. Hänen luomistyössään kuvastuu selvästi Ateenan loistokausi. Feidias kuvasi yksinomaan jumalia. Kuuluisimpia olivat hänen kaksi valtavaa kuvapatsastaan. Toinen niistä oli hänen veistämänsä Partenonin Atene-jumalatar. Tämä 12 *m* korkea kuvapatsas oli tehty norsunluusta ja kullasta. Toinen oli valtaistuimella istuvan Zeus-jumalan kuvapatsas. Se sijaitsi Olympiassa Zeus-jumalan temppelissä. Tämä patsas oli niin suuressa maineessa, että jokainen kreikkalainen piti välttämättömänä vaikkapa vain kerran elämässään käydä sitä katsomassa.

Kreikkalaiset kuvanveistäjät Polykleitos, Praxiteles ja Lysippos pyrkivät esittämään tuotteissaan ihmisruumiin kauneutta. Malleja siitä he näkivät voimisteluharjoituksissa ja urheilukilpailuissa, joita muinaisessa Kreikassa pidettiin niin yleisesti.

Paitsi jumalien ja ihmisten kuvaamista oli myöskin elinoloja kuvaavia veistoksia, kuten näyttelijöitä, vanhoja naisia ja orjia. Sellaisia veistoksia on säilynyt meidän aikoihimme saakka hyvin vähän.

Taidemaalaus. Kreikkalaisilla oli taidemaalaus hyvin läheisessä yhteydessä kuvanveistotaiteeseen. Huomattavimpia taidemaalareita olivat Polyknotos V vuosisadan alkupuolella e.u.a. ja Apollodoros saman vuosisadan loppupuolella. Viimemainitulle kuuluu kunnia varjostuksen käyttämisestä maalauksessa. Hän käytti sivellintä mestarillisesti. Apollodoroksen maalaamat kuvat näyttivät muodokkailta ja eläviltä.

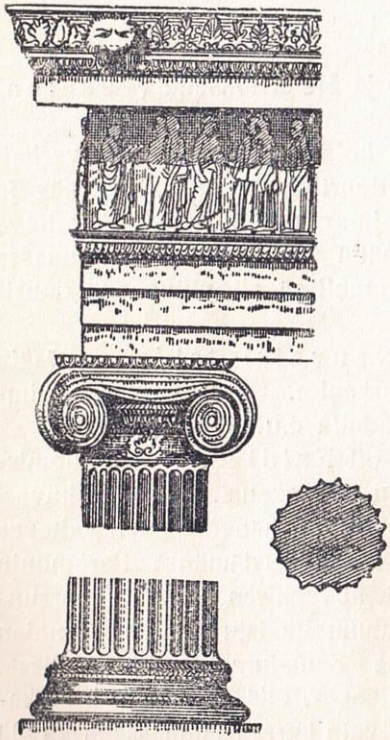

Joonilaiseen tyyliin rakennettu pylväs.

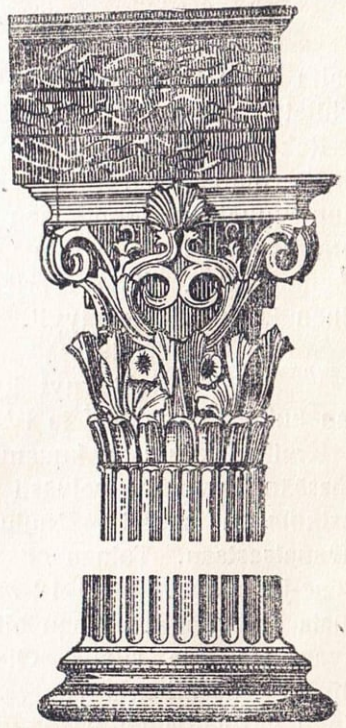

Korinttilaiseen tyyliin rakennettu pylväs.

Kreikkalaisilla oli erikoinen taidemaalauksen ala, astioiden maalaus. Sitä nimitetään maljakkomaalaukseksi. Maljakkomaalauksissa kuvattiin etupäässä aiheita kreikkalaisesta jumalaistarustosta. Maljakkomaalauksessa kreikkalaiset saavuttivat suuren mestaruuden.

Musiikki. Kreikkalainen musiikki oli alussa hyvin kiinteässä yhteydessä runouteen. Niinpä Homeroksella runoilija Demodokes säestää runojaan kielisoittimella, kitaralla. Kreikkalaiset runoilijat olivat samalla myöskin soittajia. Monissa jumalaistaruissa kerrotaan soittokilpailuista kieli- ja puhallussoittimilla. Kielisoittimilla (lyyralla ja kitaralla) kreikkalaiset käsittivät olevan kyvyn saattaa kaikki ihmistunteet sopusointuun ja sovintoon, kun taas puhallussoittimia (huilua ja ruokopilliä) pidettiin „barbaarisina" ja niiden soittoa ihmistä raivostuttavana musiikkina.

Vähitellen musiikista tuli itsenäinen taide. Kreikkalaiset työskentelivät sävelasteikon muodostamiseksi. Filosofi ja matematiikko Pytagoras (VI vuosisadalla e.u.a.) ja kuuluisa matemaatikko Euklides (III vuosisadalla e.u.a.) kirjoittivat erikoisia teoksia musiikista.

Kreikkalainen taide oli perustana Rooman kulttuurin ja sittemmin koko Euroopan kulttuurin kehitykselle.

56. §. Tieteen synty.

Historia. Kreikkalaiset ovat jättäneet rikkaan perinnön myöskin teoksina monilta eri tieteen aloilta (historian, matematiikan, luonnontieteen ja filosofian alalta). Historian kirjoittaja Herodotos, jota sanotaan „historian isäksi", on jättänyt jälkeensä kuvauksen kreikkalais-persialaisista sodista. Kuvaus ulottuu vuoteen 479 saakka e.u.a. ja sisältää rikkaan ja elävästi esitetyn ainehiston. Hän matkusteli paljon ja teki paljon havaintoja. Herodotos oli käynyt Egyptissä, Babyloniassa, vieläpä Skyytiassakin. Kaiken näkemänsä ja kuulemansa hän kirjoitti historiaansa. Mutta Herodotos ei tietenkään voinut vielä tieteellisesti selvittää historiallisia tapauksia. Hän selittää niiden johtuvan jumalien tahdosta.

Peloponnesolaissodan historian vuoteen 411 e.u.a. saakka kirjoitti siihen aikaan elänyt ja sotaan osallistunut historiankirjoittaja Tukydides. Tukydides oli syvällisempi kuin Herodotos. Hän kuvaa puolueiden välisiä taisteluja ja tuo esille Ateenan häviön

syyt. Kun Herodotos selittää monet asiat johtuneeksi jumalien tahdosta, niin Tukydides etsii historiallisten tapausten syitä ihmisten toiminnoista. Tukydideksella on huomattavissa pyrkimys tieteelliseen ja samalla selvään ja taiteelliseen esitykseen.

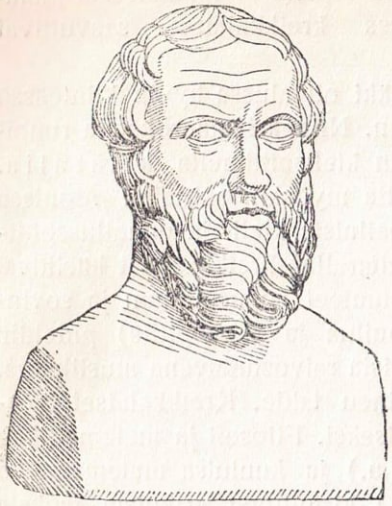

Herodotos.

Myöhemmin eläneistä historiankirjoittajista mainittakoon Ksenofon. Teoksessaan „Kreikan historia" Ksenofon jatkaa kertomusta niistä tapauksista, joihin Tukydides oli päättänyt kertomuksensa.

Siten muinaiset kreikkalaiset asettivat ensimmäisen perustuksen historian tieteelle.

Kreikkalaiset yrittivät saada selville erilaisten luonnonilmiöiden syyt. He panivat alun luonnontieteelle ja filosofialle.

Filosofia. Erikoisesti Kreikassa kehittyi filosofia. Se pyrki selittämään maailmaa kokonaisuudessaan ja sen syntyä. Vähän Aasian kaupunkien viisaat olivat ensimmäisinä tehneet yrityksiä selittää maailman syntyä. He olivat ensimmäisiä oppineita, jotka harrastivat matematiikkaa, astronomiaa ja maantiedettä. He eivät tyytyneet sellaiseen selitykseen, että kaikki on jumalien luomaa, vaan etsivät tieteellistä selitystä. Niinpä ensimmäinen miletolainen filosofi Tales (VI vuosisadalla e.u.a.) käsitti kaiken saaneen alkunsa vedestä. Hänen mielestään vesi on ollut kaiken alkuaineena.

Muinaisista kreikkalaisista filosofeista ovat huomattavimpia Herakleitos Efesoksesta (VI vuosisadalla e.u.a.) ja Demokritos Abderasta (V vuosisadalla e.u.a.). Herakleitos piti kaiken alkuaineena tulta. Hän opetti, että kaikki olevainen on ikuisessa liikkeessä ja muutoksessa. „Kaikki virtaa. Ei voida kahta kertaa astua samaan virtaan." Demokritoksen mukaan maailman perustana ei ole jumala eikä joku henki, vaan aine. Demokritoksen mukaan aine on kokoonpantu pienistä ainehiukkasista (atomeista). Nämä ainehiukkaset ovat alituisessa liikkeessä, ne milloin yhtyvät, milloin taas hajaantuvat. Kaikkien erilaisten luonnonilmiöiden

Demokritos selitti johtuvan erilaisista atomiyhdistelmistä. Tällaisella opillaan Demokritos antoi musertavan iskun uskonnolle, joka selitti kaiken johtuvan jumalien toiminnasta. Sen vuoksi Demokritos on ensimmäinen huomattava materialisti.

57. §. Sokrates ja Platon. Aristoteles.

Sofistit. 27 vuotta kestäneen Peloponnesolaissodan aikana Ateenan yhteiskunnallisessa elämässä tapahtui paljon muutoksia. Aikaisemmin kreikkalaisia oppineita kiinnostivat etupäässä kysymykset maailman synnystä, kaikkien kappaleiden alkuperästä. Sittemmin luokkien ja puolueiden taistelun kärjistymisen yhteydessä tulivat peruskysymyksiksi yhteiskunnalliset kysymykset, kuten kysymys valtiosta, yhteiskunnasta, kansalaisen velvollisuuksista.

Sokrates.

Niitä kysymyksiä juuri tutkivatkin sofistit. He olivat vaeltavia oppineita, jotka maksua vastaan opettivat retoriikkia, s.o. taitoa puhua vakuuttavasti ja kauniisti ja taitoa väitellä. Sofistien toiminta edisti kansan valistamista.

Sofistit vakuuttivat, että maailmassa ei ole kaikille ihmisille yleisiä elämänsääntöjä. Jokaisella yksilöllä ja jokaisella kansalla on omat katsantokantansa hyveestä, omat lakinsa ja omat elämänsääntönsä. „Sen vuoksi,— sofistit sanoivat,— Ateenassa on määrätynlainen yhteiskunnallinen järjestelmä, Spartassa toisenlainen ja Persiassa taas erilainen yhteiskuntajärjestelmä". Sofisteista kuuluisin oli Protagoras.

Sokrates. Sofisteja vastaan esiintyi filosofi Sokrates. Hän asetti tärkeimmäksi tehtäväkseen oikeiden ja kaikkia ihmisiä velvoittavien tietojen saavuttamisen. Itsestään Sokrates sanoi, että hän „tietää vain sen, ettei tiedä mitään". Hänen elämänohjeenaan oli Delfoin temppeliin hakattu kirjoitus: „Tunne itsesi".

Sokrates ei antanut milloinkaan valmiita vastauksia kysymyksiin. Kysymyksillään ja vastaväitteillään hän pyrki saattamaan keskustelutoverinsa oikeaan ratkaisuun. Sokrates pyrki siihen, että hänen keskustelutoverinsa itse tulisi vakuutetuksi väitteidensä pätemättömyydestä.

Platon.

Siten Sokrateen päämääränä ei ollut itse tieto, vaan tiedonrakkauden herättäminen ihmisissä. Se oli Sokrateen keskustelumetodin sisältö.

Sokratesta syytettiin valtionvastaisesta toiminnasta ja hänet haastettiin oikeuteen. Oikeus tuomitsi hänet kuolemaan. Sokrateen oppilaat ja sukulaiset tulivat vankilaan jättääkseen hänelle jäähyväiset. He kehoittivat häntä karkaamaan heidän avullaan vankilasta tai kieltäytymään katsantokannoistaan. Sokrates ei suostunut. Hän piti parempana tyhjentää hänelle annetun myrkkymaljan. Sokrates kuoli 70-vuotiaana (v. 399 e.u.a.).

Platon ja hänen oppilaansa.

Sokrateen oppia jatkoi hänen oppilaansa Platon. Hän oli ylhäistä ja rikasta syntyperää. Kaksikymmenvuotiaana nuorukaisena Platon oli alkanut kuunnella Sokrateen opetusta ja opiskeli hänen johdollaan kymmenen vuotta.

Opettajansa kuoleman jälkeen Platon alkoi opettaa filosofiaa. Platonin oppilaat kokoontuivat suuressa puistossa, jossa oli varjoisia käytäviä ja jossa sijaitsi voimistelukoulu (Akademia).

Päinvastoin kuin Demokritos Platon ei pitänyt maailman perustana ainetta, vaan jumalaa, ajatusta eli ideaa. Platon oli ensimmäinen huomattava idealisti. Demokritokseen verrattuna Platon otti taka-askeleen yrityksessä selvittää luontoa ja yhteiskuntaa tieteellisesti.

Platonin nuoruusvuodet sattuivat yhteen Peloponnesolaissodan vuosien kanssa. Seuratessaan sotaa ja sen jälkeisiä tapahtumia sekä aristokraattien ja demokraattien välistä taistelua Platon pyrki pääsemään selvyyteen näistä tapahtumista.

Eräässä teoksessaan, nimeltä „Valtio", Platon on esittänyt „ihanteellisen", s.o. hänen mielestään parhaimman valtiojärjestyksen luonnoksen. Ihannevaltion koko väestö jakaantuu kolmeen säätyyn: filosofeihin, sotilaisiin ja työtätekeviin. Filosofit hallitsevat valtiota, sotilaat suojelevat sitä, mutta työtätekevät suorittavat kaiken työn.

Filosofeilta ja sotilailta Platonin mukaan poistetaan yksityisomistus. He tulevat käyttämään kaikkea yhteisesti. Työtätekeviin nähden jää kaikki ennalleen. Heidän on tehtävä työtä ja pidettävä yllä filosofit ja sotilaat. Työtätekevät eivät saa sekaantua valtion hallintaan, heillä ei ole kansalaisoikeuksia, vaan ovat orjien asemassa. Sellaiseksi kuvitteli aristokraatti Platon ihannevaltion.

Platon jakoi ihmiset kahteen ryhmään: järjellä varustettuihin vapaisiin ja orjiin, jotka kykenevät vain täyttämään isäntiensä käskyt. Se oli tyypillistä orjanomistaja-filosofiaa.

Aristoteles. Kreikkalainen filosofi Aristoteles (vv. 384—322 e.u.a.) oli vanhan ajan suurin oppinut. Suurin osa hänen teoksistaan on säilynyt meidän päiviimme saakka. Aristoteles teki yhteenvedon koko siihenastisen tieteen kehityksestä ja kirjoitti sen eri aloittain. Meidän aikoihimme säilyneet Aristoteleen teokset ovat omistetut mitä erilaisimpien tieteellisten kysymysten (fysiikan, zoologian, filosofian, taiteen historian y.m.) käsittelylle.

Aristoteles kasvatti joukon oppilaita, joista sittemmin tuli huomattavia oppineita. Aristoteleen tieteelliset työt edistivät mitä erilaisimpien tieteiden, kuten filosofian, matematiikan, mekaniikan y.m. kehitystä. Laajojen tietojensa ja suurten tieteellisten töittensä ansiosta Aristotelesta sanotaan antiikkisen tieteen jättiläiseksi. Mutta laajoista tiedoistaan huolimatta hän, kuten monet muutkin filosofit, piti orjuutta luonnollisena ilmiönä. Aristoteles sanoi, että kaikkien barbaarien (s.o. ei-kreikkalaisten) on oltava orjina ja että orjuus on ikuinen luonnonlaki.

Tämä muinaisajan suurin ajattelijakaan ei voinut vapautua orjanomistajaluokalle ominaisista katsantokannoista.

VII. KREIKKA MAKEDONIAN VALLAN ALAISENA.

58. §. Kreikan tilanne IV vuosisadalla e.u.a.

Spartan hegemonia. Hävitettyään Ateenan mahtavuuden Sparta sai itselleen hegemonian koko Kreikassa. Spartalaiset kukistivat kaikkialla demokraattisen järjestelmän ja asettivat valtaan oligarkit, jotka rankaisivat kansaa julmasti.

Spartan hegemonia oli raskaana taakkana kaikille Kreikan valtioille, ja ne odottivat tilaisuutta heittääkseen tuon ikeen niskoiltaan.

Käyttäen hyväkseen Spartan vaikeata asemaa sen sotiessa Persiaa vastaan IV vuosisadan alussa e.u.a. ateenalaiset tekivät yrityksen vapautua Spartan hegemoniasta. Siinä tarkoituksessa he suorittivat joukon toimenpiteitä. Kun vanha kansan nostoväkiarmeija oli hajaantunut, muodostivat ateenalaiset uuden suuren armeijan palkkasotureista. Sitäpaitsi he kunnostivat Ateenan linnoitukset ja rakensivat uuden laivaston.

Aristoteles.

Mutta ateenalaiset eivät onnistuneet vapautumaan Spartan herruudesta (hegemoniasta). Juuri silloin Sparta sopi Persian kuninkaan Artakserksen kanssa ja solmi rauhan (v. 387 e.u.a.). Rauhan sopimuksen mukaan oli Kreikassa kielletty muodostamasta minkäänlaisia uusia liittoja. Se murskasi ateenalaisten suunnitelmat, sillä he tahtoivat luoda liiton taistellakseen Spartaa vastaan.

Teeban nousu. Toisen yrityksen vapautua Spartan herruudesta tekivät demokraatit Teebassa, missä spartalaiset olivat myöskin järjestäneet oligarkien hallituksen. Teebasta karkoitetut demokraatit olivat löytäneet suojapaikan Ateenassa. Heidän pieni ryhmänsä pääsi talonpojaksi pukeutuneen Pelopidaan johdolla tunkeutumaan Teebaan v. 379 e.u.a. Siellä tämä ryhmä yhtyneenä kannattajiinsa löi oligarkit. Demokraatit kannattivat Pelopidasta, ja spartalaisen varusväen piti jättää kaupunki. Teebasta tuli suurimerkityksellinen kaupunki Kreikassa. Monet

Kreikan kaupungit haaveilivat Teeban avustuksella vapautuvansa riippuvaisuudestaan Spartasta. Se lähensi Teebaa Ateenaan, joka odotti tilaisuutta noustakseen Spartaa vastaan. Mutta asia ei jäänyt vain pelkäksi näiden valtioiden väliseksi liitoksi Spartaa vastaan.

Toinen Ateenan liitto.

Ateenalaiset yrittivät palauttaa entisen mahtinsa. He saivat vedetyksi puolelleen useita entisiä liittolaisiaan ja v. 378 e.u.a. uudistivat Ateenan liiton. Se oli Toinen Ateenan liitto.

Voimien yhtymisen tuloksena Sparta sai iskun toisensa jälkeen. Erikoisen huomattavaksi siihen aikaan tuli lahjakas johtaja Epameinondas. Hän johti Teeban armeijaa tuottaen spartalaisille häviön toisensa jälkeen. Vapautettuaan koko Boiotian spartalaisista Epameinondas ryntäsi Peloponnesokseen. Hän saapui myös aivan Spartan edustalle. Ensimmäisen kerran Spartan historiassa vihollinen seisoi kaupungin porteilla.

Mutta kaupungin valtaaminen ei onnistunut, sillä Teeban sotaväen voimat olivat jo ehtyneet. Nähtyään Teeban nousun ateenalaiset pelästyivät ja pettivät sen. He siirtyivät Spartan puolelle. Ateenan liitto alkoi hajota. Yhteisen taistelun asemesta Spartaa vastaan liittolaiset riitaantuivat keskenään.

Pitkäaikaisen taistelun tuloksena niin Teeba ja Ateena kuin Spartakin heikentyivät siinä määrin, ettei mikään niistä pystynyt Kreikan kaupunkien johtoon.

59. §. Makedonia. Filippos Makedonialainen.

Makedonian luonto ja väestö.

Siihen aikaan kohoaa Makedonia merkitykseltään tärkeimmäksi. Makedonia sijaitsi Kreikan pohjoispuolella. Sen luonto oli verraten karua. Siellä oli paljon korkeita ja jyrkkiä vuoria, joita peitti synkkä, ikivanha metsä. Paljaiden ja synkkien kallioittensa vuoksi Makedonia näytti luoksepääsemättömältä. Vuorilla puhalteli usein kylmä tuuli, ja talvisin joet jäätyivät. Karu luonto kasvatti makedonialaiset kestäviksi. He kykenivät taistelemaan kaikenlaisia vastoinkäymisiä vastaan.

Makedonialaiset väittivät polveutuvansa kreikkalaisista jumalista ja sankareista.

Muinaisuudessa makedonialaisilla, kuten kaikilla muillakin kansoilla, oli vallinnut sukujärjestelmä. Jo siihen aikaan suvun sisällä syntyi eriarvoisuus, tapahtui kerrostuminen köyhiin ja rik-

kaisiin. Yhdet yhteisöt voittivat toisia ja rikkaat sekä voimakkaat johtajat yhdistivät niitä valtansa alle. Rinnan sen kanssa kehittyi sotavankien saamisen ja orjien ostamisen tuloksena orjuus. Niin syntyi vähitellen Makedonian valtakunta.

Filippos ja hänen uudistuksensa.

Makedonian mahdin perustajana oli kuningas Filippos (vv. 359—336 e.u.a.). Hänen aikanaan Makedonia alkoi voimakkaasti kohota. Filippos otti paljon oppia kreikkalaisilta ja suoritti Makedoniassa joukon uudistuksia. Hän lisäsi ja paransi sotaväkeä. Makedonian sotajoukon aseistus ja rakenne oli monessa suhteessa samanlainen kuin kreikkalaisilla. Mutta Filippos vielä paransi sotilasjärjestystä: hän järjesti jalkaväen suljettuun ja syvään rivistöön (aina 16 rivin vahvuiseksi). Jalkaväen sotilaita suojelivat suuret kilvet, ja aseistuksena heillä oli pitkät keihäät. Sellaista rivistöä alettiin nimittää makedonialaiseksi falangiksi. Sen jälkeen Filippos loi laivaston ja paransi rahajärjestelmää.

Filippoksen suunnitelmat.

Käyttäen hyväkseen kreikkalaisten välisiä riitoja Filippos asetti päämääräkseen koko Kreikan herruuden saavuttamisen. Sitä varten hän pyrki sekaantumaan Kreikan asioihin ja etsi aihetta siihen.

Sellaiseksi aiheeksi tuli niin sanottu „pyhä sota". Se syttyi seuraavalla tavalla. Fokis-maakunnan asukkaat valloittivat Delfoin, jota Kreikassa pidettiin pyhänä ja koskemattomana kaupunkina, ja ryöstivät Delfoin temppelin aarteet. Siitä syystä teebalaiset yhdessä tessalialaisten kanssa päättivät rangaista fokilaisia.

Mutta Tessalian sotajoukot kärsivät tappion. Silloin tessalialaiset kääntyivät avunpyynnöllä Makedonian puoleen. Filippos oli vain sitä odottanutkin. Viipymättä hän siirsi sotajoukkonsa Tessaliaan ja pitkän taistelun jälkeen löi fokilaisen palkka-armeijan.

Sitten Filippos kiiruhti Termopylain vuorensolaan vallatakseen sen ja tunkeutuakseen Keski-Kreikkaan. Filippoksen täytyi kuitenkin sillä kertaa pidättäytyä hyökkäyksestä. Termopylaihin kokoontui ateenalaisten ja muiden kreikkalaisten sotajoukkoja valmiina antamaan vastaiskun makedonialaisille.

Taistelu kahden puolueen välillä Ateenassa.

Samaan aikaan Ateenassa kävi ankara taistelu makedonialaisen ja anti-makedonialaisen puolueen välillä. Demokraattista, anti-makedonialaista puoluetta, joka vaati taistelua Makedoniaa vastaan, johti suuri kreikkalainen puhuja Demostenes. Aristokraattista

Demostenes.

Aiskines.

makedonialaista puoluetta, joka tahtoi sysätä Kreikan Makedonian vallan alaiseksi, johti toinen puhuja, Aiskines.

Demostenes oli aseverstaan omistajan poika. Hän haaveili tulevansa puhujaksi, opiskeli retoriikkia (kaunopuhetaito) ja harjoitteli puheiden pitämistä. Ja todellakin, sitkeän itseopiskelun tuloksena hänestä tuli mainio puhuja. Hän esiintyi Makedoniaa vastaan. Demostenes piti kuningas Filipposta kreikkalaisten vaarallisimpana vihollisena. Hän piti Filipposta vastaan tulisia puheita, joita alettiin kutsua „filippiläisiksi puheiksi". Demostenes kehoitti ateenalaisia aseistautumaan ja vastustamaan makedonialaisia. Hänen haaveenaan oli Ateenan demokraattisen perustuslain palauttaminen.

Filipposta kannattivat rikkaat orjanomistajat ja vanhat aristokraatit. Hänen avullaan he toivoivat voivansa tukahduttaa vapaan

köyhälistön ja orjien liikkeen. Kreikkalainen puhuja Aiskines oli Filippoksen lahjoma. Puheissaan hän kehoitti ateenalaisia tunnustamaan Makedonian vallan.

Kansankokous oli horjuvalla kannalla. Se kuunteli milloin Demostenesta, milloin Aiskinesta. Samaan aikaan Filippos alisti valtansa alle koko Pohjois-Kreikan ja tunkeutui lopulta Fokisin maakuntaan.

Kaironeian taistelu (v. 338 e.u.a.).

Filippoksen menestys pelästytti ateenalaisia. Ateena teki liiton Teeban kanssa ja hyökkäsi Filipposta vastaan. Ateenalaisilla oli alussa hiukan menestystä, mutta Kaironeian taistelussa Fokisin ja Boiotian rajalla (v. 338 e. u. a.) Filippos tuhosi liittolaisten sotajoukot. Filippos pidättäytyi tunkeutumasta Attikaan ja solmi rauhan Ateenan kanssa.

Siitä lähtien siirtyi Kreikassa hegemonia Makedonialle.

Korintin edustajakokous.

Kohta Kaironeian taistelun jälkeen Filippos kutsui koolle yleiskreikkalaisen edustajakokouksen Korintissa. Siellä julistettiin rauha Kreikan kaikkien valtioiden kesken ja julistettiin sota Persiaa vastaan. Korintin edustajakokouksessa orjanomistajat julistivat, että heidän omaisuutensa pitää olla koskematon ja että orjien vapauttaminen kielletään. Orjanomistajat tekivät sellaisia päätöksiä estääkseen kapinoita ja vallankumouksia.

Taistelussa demokratiaa ja orjien kapinoita vastaan muodostui vähitellen yksilöllinen sotilasvalta. Kreikassa se esiintyi Makedonian monarkian muodossa.

60. §. Aleksanteri Makedonialainen ja hänen sotaretkensä.

Makedonian kuningas Aleksanteri.

Filippoksen kuoleman jälkeen Makedonian kuninkaaksi tuli hänen poikansa Aleksanteri. Hän syntyi v. 356 e. u. a. Filippos antoi pojalleen mainion sivistyksen. Aleksanterin kasvattajana oli kreikkalainen filosofi Aristoteles. Aleksanteri tunsi kreikkalaisen kirjallisuuden ja piti siitä. Runoelmista Aleksanteri piti „Iliadia“ erittäin suuressa arvossa. Hänen mielisankarinsa oli Akilleus, jota hän pyrki kaikessa jäljittelemään.

Aleksanteria kiinnostivat erikoisesti sota-asiat, ja jo 16-vuotiaana hän seurasi isäänsä sotaretkille.

Makedonian kuninkaaksi tullessaan (v. 336 e. u. a.) Aleksanteri oli vasta 20-vuotias. Hän asetti tärkeimmäksi tehtäväkseen sodan Persiaa vastaan Idän rikkauksien valtaamiseksi.

Mutta ennen kaikkea hänen täytyi kukistaa muutamien Kreikan valtioiden kapinat. Kreikkalaiset pyrkivät vapautumaan Makedonian vallasta ja palauttamaan vapautensa. Aleksanteri teki kaksi sotaretkeä Kreikkaan ja pakotti kreikkalaiset alistumaan Makedonian vallan alaiseksi. Sen jälkeen, keväällä v. 334 e. u. a., hän lähti sotajoukkoineen Aasiaan.

Aleksanteri Makedonialainen.

Lyötyään persialaiset Graneikos-virran luona Aleksanteri suuntautui etelään Vähän Aasian rannikkoa pitkin. Hän alisti valtansa alle kreikkalaiset kaupungit toinen toisensa jälkeen luvaten niille täydellisen vapautuksen persialaisesta ikeestä.

Issoksen taistelu.

Vallattuaan Vähän Aasian Aleksanteri hyökkäsi Syyriaan. Siellä Issoksen taistelussa persialaiset jälleen kärsivät tappion. Heidän kuninkaansa Dareios pelastautui pakenemalla jättäen oman onnensa nojaan perheensä sekä kalliin kuormastonsa. Dareioksen perhe ja rikkaudet joutuivat Aleksanterin käsiin.

Issoksen voiton jälkeen Aleksanteri piiritti ja valloitti Foinikian pääkaupungin Tyroksen.

Silloin Dareios yritti saada Aleksanterin kanssa aikaan rauhanneuvottelut. Lunnaiksi perheestään Dareios lupasi Aleksanterille Vähän Aasian, suuren summan rahaa sekä yhden tyttäristään vaimoksi. Mutta Aleksanteri kieltäytyi ehdotuksista ja vaati Dareiokselta ehdotonta antautumista. Sota jatkui.

Aleksanteri Egyptissä.

Foinikiasta Aleksanteri hyökkäsi Palestiinaan, sen jälkeen Egyptiin ja valtasi ne vaivatta. Vallattuaan Egyptin Aleksanteri ei muuttanut paikallista järjestystä eikä kajonnut temppeleihin. Egyptin uhripapit julistivat sen vuoksi Aleksanterin auringonjumalan Ammonin pojaksi.

Oleskellessaan Egyptissä Aleksanteri perusti Niilin suistomaan länsiosassa Aleksandrian kaupungin, josta sittemmin tuli kuuluisa kaupunki.

Siten Persian kuningaskunnan koko läntinen osa (Vähä Aasia, Foinikia, Palestiina, Egypti) oli joutunut Makedonian valtaan. Persian kuningaskunnan lopulliseksi kukistamiseksi oli valloitettava itäinen osa.

Gaugamelan taistelu.

Suunnattuaan retkensä itään Aleksanteri kulki esteettömästi Eufrat- ja Tigris-virran yli. Lähellä Niniven raunioita, assyrialaisen Gaugamelan kylän luona Aleksanteri löi lopullisesti persialaisten sotajoukot (v. 331 e. u. a.). Dareios pakeni. Kohta sen jälkeen Dareios menetti henkensä omien miestensä surmaamana.

Gaugamelan taistelun jälkeen Makedonian armeija melkein esteettömästi valtasi Persian tärkeimmät kaupungit: Babylonin, Susan, Persepoliksen, Ekbatanan.

Aleksanteri Keski-Aasiassa.

Sen jälkeen Aleksanteri hyökkäsi kauemmaksi itään. Hän tahtoi alistaa valtaansa silloisen tunnetun maailman aina sen kaukaisimpiin rajoihin saakka. Kreikassa kerrottiin ihmeellisiä kertomuksia Intiasta. Aleksanteri varustautui valloittamaan sitä. Marssittuaan Kaspian meren etelärannikkoa pitkin Makedonian armeija kulki Partian halki ja suuntautui etelään, nykyiseen Afganistaniin. Sitten makedonialaiset tunkeutuivat Amu-Darja- ja Syr-Darja-joen laaksoon.

Sotaretki Intiaan.

Lopultakin v. 327 e. u. a. Aleksanteri tunkeutui Intiaan. Siellä makedonialaiset ensimmäisen kerran joutuivat tekemisiin taistelu-elefanttien kanssa, joita intialaiset käyttivät taisteluissa. Mutta loppujen lopuksi makedonialaiset valloittivat Viiden virran maankin.

Sieltä Aleksanteri valmistautui lähtemään Ganges-joen laaksoon. Mutta Hyfasis-joen yli mentäessä Aleksanterin sotajoukot kieltäytyivät tottelemasta. Intian troopillinen ilmasto, sateet ja ukkonen, taudit, sotaretken tuottama väsymys — kaikki se aiheutti tyytymättömyyttä ja nurinaa sotajoukoissa. Sotamiehet vaativat kotiin palaamista. Aleksanterin täytyi alistua ja antaa palaamiskäsky. Hydaspes-joella (Indusin lisäjoki) rakennettiin laivasto, johon sijoitettiin osa armeijaa ja lähetettiin vesiteitse kotimatkalle. Toinen osa armeijaa kulki joen rantaa pitkin. Se kulki Indusjoen suulle ja sieltä maitse meren rantaa pitkin länteen.

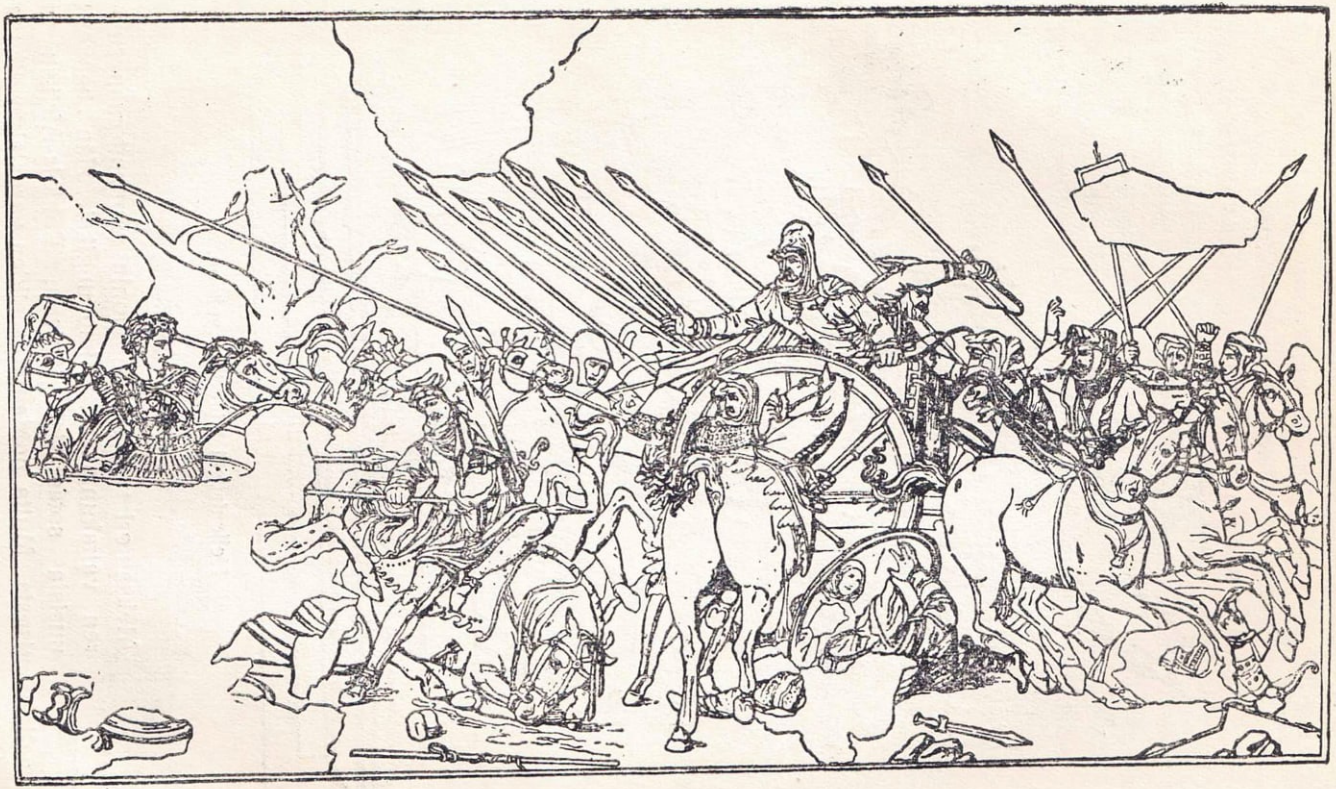

Issoksen taistelu.

Hellenististä taidetta. Laokoon.

Aleksanterin kuolema.

Aleksanteri määräsi Babylonin suunnattoman suuren valtakuntansa pääkaupungiksi. Hän haaveili uusista sotaretkistä länteen, Pohjois-Afrikan ja Italian valloittamisesta. Mutta noiden sotaretkien varustelun aikana Aleksanteri sairastui vaikealaatuiseen malariaan kesällä v. 323 e.u.a.

Hänen monien ponnistusten rasittama elimistönsä ei kestänyt ankaraa sairautta. Muutaman päivän kuluttua Aleksanteri kuoli. Siihen päättyi taistelu Idän rikkauksista, maista ja markkinoista.

Aleksanterin kuoleman jälkeen syntyi useita uusia valtioita hänen valloittamillaan alueilla. Muodostuneet valtiot työnsivät sitten taka-alalle Kreikan ja samalla Ateenan. Riippumattomuutensa menetettyään Kreikka melkein heti poistui lopullisesti historian näyttämöltä. Ainoastaan Kreikan sivistys ja kieli, jotka Aleksanterin sotaretkien tuloksena levisivät laajalle Itään, jäivät elämään.

61. §. Hellenistiset valtiot ja niiden kulttuuri.

Diadokien taistelu. Kun Aleksanterilla ei ollut perillistä, niin hänen seuraajikseen tulivat hänen sotapäällikkönsä eli „diadokit" (seuraajat), kuten heitä kutsuttiin. Diadokit joutuivat pian ankaraan taisteluun keskenään vallasta ja suunnattoman valtakunnan maista. Taistelun jälkeen Ipsosin (Vähän Aasian kaupunki) luona v. 301 e. u. a. sotapäälliköt tulivat vakuuttuneiksi siitä, ettei kukaan heistä voisi hallita sellaista valtavan suurta valtakuntaa. Aleksanterin monarkia jakaantui kolmeksi suureksi ja muutamaksi pieneksi valtioksi.

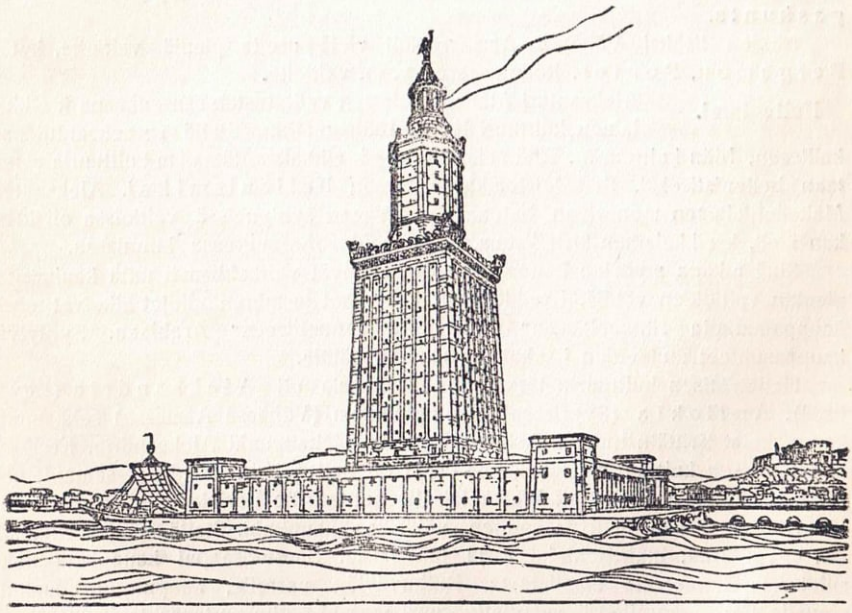

Faros-saaren majakka Aleksandriassa *(ennalleen sommiteltuna).*

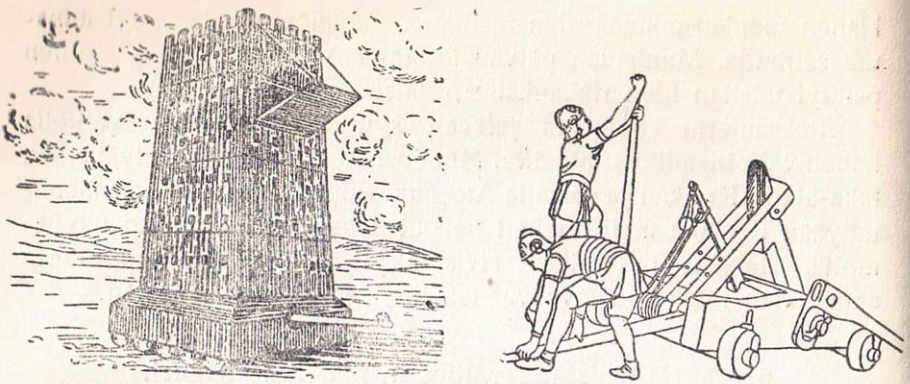

Hellenististä sotatekniikkaa. Oikealla — heittokone.
Vasemmalla — siirrettävä piiritystorni.

Sellainen suurvalta oli Kreikkalais-Makedonialainen kuningaskunta. Siihen kuului Makedonia ja Kreikka.

Suurin osa aasialaisista hallintoalueista joutui Seleukos-nimiselle sotapäällikölle, joka tuli Seleukidien valtakunnan hallitsijaksi. Se oli toinen suuri, Aleksanterin monarkiasta lohkaistu kuningaskunta. Seleukidit eivät onnistuneet pitämään hallussaan kaikkia aasialaisia hallintoalueita. Seleukidien kuningaskunnan perusalueiksi jäivät Syyria ja Mesopotamia.

Kolmas suurvalta oli Ptolemaioksen hallitsema Egyptin kuningaskunta.

Näiden lisäksi Vähässä Aasiassa oli vielä useita pieniä valtioita, kuten Pergamon, Pontos, Rodos-saaren y. m. valtioita.

Hellenismi. Aleksanteri Makedonialaisen valloitusten seurauksena kreikkalainen kulttuuri levisi Idän maihin. Siellä se sekaantui paikalliseen, Idän kulttuuriin. Tätä sekoittunutta kreikkalais-itämaista kulttuuria sanotaan hellenistiseksi. Sen loistoaikaa sanotaan hellenismiksi. Aleksanteri Makedonialaisen monarkian hajoamisen jälkeen syntyneissä valtioissa oli kreikan kieli, kreikkalainen kirjallisuus, tiede ja filosofia suuressa kunniassa.

Sinä aikana myöskin kauppayhteydet elpyivät voimakkaasti mitä kaukaisimpienkin valtioiden välillä. Kreikkalaiset kauppiaat ja merenkulkijat alkoivat tehdä kauppamatkoja „ihmeelliseen" Intiaan ja „onnelliseen" Arabiaan. Syntyivät kauppasuhteet muidenkin kaukaisten maiden välillä.

Hellenistisen kulttuurin tärkeimpiä keskuksia oli Aleksandria (Egyptissä), Antiokia (Syyriassa), Pergamon (Vähässä Aasiassa) sekä muita kaupunkeja. Erittäin huomatuksi tuli Egyptin pääkaupunki Aleksandria. Kreikkalais-itämaisen kulttuurin keskuksena sillä oli hellenismin kaudella samanlainen merkitys kuin Ateenalla oli kreikkalaiselle kulttuurille Perikleen aikana.

Aleksandria oli suuri ja sangen väkirikas kaupunki. Siellä asui kreikkalaisia, egyptiläisiä, makedonialaisia ja juutalaisia. Sinne saapui kauppiaita koko silloisesta tunnetusta maailmasta. Kulkuväylän varrelle, kaupungin edustalla olevalle Faros-saarelle oli pystytetty suuri majakka. Suuruutensa ja kauneutensa vuoksi sitä pidettiin yhtenä maailman ihmeellisyyksistä. Aleksandriassa oli paljon

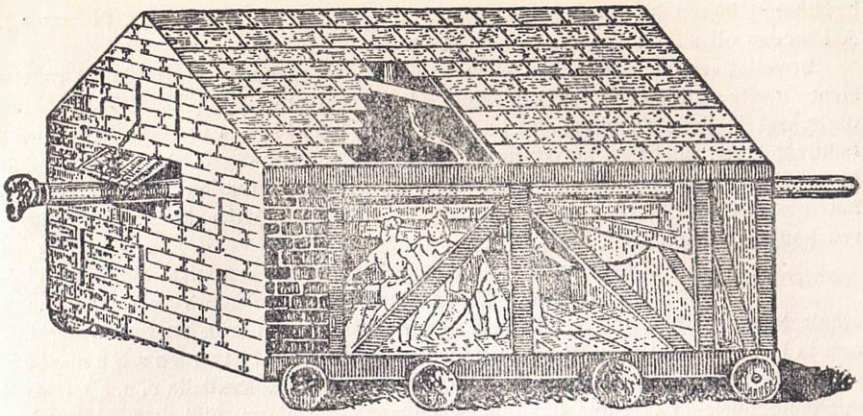

Hellenististä sotatekniikkaa. Muurinsärkijä pyörillä.

kauniita rakennuksia, kuten palatseja, temppeleitä sekä hyvin järjestettyjä toreja ja puistoja. Aleksandrian rakennuksista on erikoisesti mainittava kuuluisa museo („Museio"). Se oli silloisen tieteen keskus, eräänlainen tiedeakatemia. Museossa oli valtavan suuri kirjasto, jossa tarun mukaan oli 500 tuhatta erilaisten teoksien käsikirjoituskääröä. Siellä oli erillisiä saleja ja työhuoneita sekä mitä erilaisimpia kokoelmia tieteellisiä tutkimuksia varten.

Kirjallisuuskritiikin synty. Aleksandriassa oli paljon oppineita, kirjailijoita, runoilijoita ja puhtaaksikirjoittajia. Monet heistä harjoittivat kirjallisuustuotteiden tutkimista. Sinä kautena ilmaantui ensimmäisen kerran kirjallisuuskritiikki, s. o. tuotteiden tutkiminen ja niiden arvostelu. Tunnettu kirjallisuuskriitikko oli Aristarkos (II vuosisadalla e.u.a.).

Oppineet tutkivat myöskin joidenkin tuotteiden tekstiä. Samalla opiskeltiin kreikan kielen sääntöjä, jotta olisi opittu puhumaan ja kirjoittamaan oikein ja kauniisti. Siten syntyi kielioppi tieteenä.

Aleksandrian museoon kutsuttiin työskentelemään Kreikan kuuluisimpia oppineita.

Tiede ja sotataito. III vuosisadan alkupuolella e. u. a. Aleksandriassa eli kuuluisa matemaatikko Euklides. Hän teki ensimmäisenä tarkan tieteellisen esityksen geometrian alalta. Geometrian perustana ovat vielä nytkin jo Euklideen esittämät aksioomit ja teoreemat. Arkimedeella (Syrakusasta) on myöskin suuri merkitys geometrian kehitykselle. Arkimedes (III vuosisadalla e.u.a.) on tunnettu siitä, että hän ensimmäisenä käytti matemaattisia laskuja erilaisia sotilaallisia mekanisia varusteita rakennettaessa (kaupunkien piiritystä, kivien ja nuolien linkoamista varten). Arkimedes on laskenut perustan mekaniikalle.

Elämänsä loppupäivinä Arkimedes keksi mainioita heittokoneita taistelussa roomalaisia vastaan, jotka olivat piirittäneet hänen syntymäkaupunkinsa Syrakusan. Kun roomalaiset valtasivat kaupungin ja tunkeutuivat Arkimedeen taloon, oli hän eniten huolissaan geometristen piirustustensa kohtalosta. Muinoin kerrottiin, että Arkimedes oli pysäyttänyt hänen taloonsa tunkeutuneen sotilaan ja sanonut: „Älä vain koske minun piirustuksiini". Mutta roomalainen sotilas oli

hyökännyt hänen kimppuunsa ja tappanut tuon suuren oppineen (v. 212 e.u.a.). Arkimedes oli silloin 75-vuotias.

Sovelluttaen matematiikkaa ja mekaniikkaa sotatieteessä kreikkalaiset rakensivat useita sotilaallisia mekanismeja, joita käytettiin etupäässä kaupunkien piirityksessä. Sellaisia olivat katapultit ja ballistit (heittokoneita, jotka heittivät kiviä, nuolia ja sytytysnuolia sekä -keihäitä). Samoin kehitettiin täydellisemmiksi erilaisia laitteita, joita käytettiin kaupunkien muurien murskaamisessa, kuten muurinsärkijät, korkeat siirrettävät piiritystornit, jotka kuljetettiin piiritetyn kaupungien muurien luo j. n. e.

Astronomia. Astronomian (tähtitieteen) alalla oli kuuluisa aleksandrialainen oppinut Eratostenes. Kolme vuosisataa ennen ajanlaskumme alkua hän yritti tieteellisesti todistaa, että maa on pallon muotoinen ja laski jotenkin tarkasti maapallon mittasuhteet. Aristarkos Samolainen (III vuosisadalla e. u. a.) ja Hipparkos (II vuosisadalla e. u. a.) tekivät mielenkiintoisia ja tarkkoja havaintoja taivaankappaleiden liikkeistä. Aristarkos ensimmäisenä esitti ajatuksen, että aurinko on suurempi kuin maapallo ja että maa kiertää aurinkoa ja pyörii samalla akselinsa ympäri. Hipparkos määritteli välimatkan maasta aurinkoon ja kuuhun. Mutta muinaisajalla näitä nerokkaita päätelmiä ei otettu huomioon.

Muinaisajalla oli vallalla Ptolemaioksen (II vuosisadalla e. u. a.) laatima astronominen järjestelmä. Hänen järjestelmänsä mukaan maa (litteän pyörän muotoisena) seisoo liikkumattomana, mutta aurinko, kuu, muut taivaankappaleet ja tähdet kiertävät sen ympäri. Ptolemaioksen oppi näytti silloin niin oikealta, että sitä pidettiin pätevänä kokonaista puolitoista tuhatta vuotta, kunnes Kopernikus todisti, ettei aurinko kierrä maata, vaan päinvastoin maa kiertää auringon ympäri.

Hellenistisen kauden tieteellisillä saavutuksilla oli suuri merkitys ihmiskunnan elämälle. Ne siirtyivät myöhemmin Roomalle ja sittemmin koko Euroopan kansoille. Ilman näitä saavutuksia tiede ei olisi voinut edelleen kehittyä.

Näin ollen orjanomistuksellinen kulttuuri on jättänyt meille rikkaan perinnön inhimillisen tiedon eri aloilta.

62. §. Taistelu Makedoniaa ja orjanomistajain valtaa vastaan. Rooma valtaa Kreikan.

Kreikka Makedonian vallan alaisena. Aleksanterin kuoleman jälkeen Kreikassa nousi useita kapinoita Makedonian herruutta vastaan. Huomattava merkitys tässä taistelussa oli puhuja Demosteneella. Mutta osittaisista saavutuksista huolimatta Kreikan täytyi jälleen alistua Makedonian valtaan. Kreikka ei voinut vapautua juuri siksi, että Makedoniaa vastaan käytävän taistelun kaudella maan sisäinen, köyhien ja rikkaiden välinen taistelu kulutti maan voimat.

Syntyi eräitä liittoja, jotka taistelivat Kreikan itsenäisyyden puolesta, mutta ne eivät olleet pitkäaikaisia.

Aitolian ja Akaian liitto. III vuosisadalla e. u. a. oli kaksi huomattavaa Kreikan valtioiden liittoa, jotka esiintyivät Makedoniaa vastaan. Toinen liitto syntyi Aitolian maakunnassa, Keski-Kreikassa. Myöhemmin Aitolian liittoon liittyi myöskin muita Kreikan valtioita. Liittoa johti valittu strategi.

Toinen sinä aikana syntynyt liitto oli Akaian liitto. Se yhdisti pohjois-Peloponnesoksen kaupungit. Siihen liittoon kuuluivat sellaiset suuret kaupungit kuin Sikyon ja Korintti.

Vähitellen Akaian liittoon yhtyi useita Peloponnesoksen kaupunkeja ja yhteisöjä. II vuosisadan lopulla e.u.a. tämä liitto tuli suureksi voimaksi. Myöskin Akaian liittoa johti valittu strategi. Taistelu Makedoniaa vastaan Kreikan itsenäisyyden puolesta kietoutui yhteen taisteluun orjanomistajien valtaa vastaan.

Luokkataistelu Spartassa. Spartassa käytiin silloin ankaraa luokkataistelua. Raharikkaudet olivat kasvaneet huomattavasti. Oli ilmaantunut suuria orjanomistajia ja rikkaita maanomistajia. Spartalainen perusväestö ja perioikit jäivät maattomiksi. Maattomaksi joutunut kansa vaati uudistuksia ja vanhojen „Lykurkoksen lakien" palauttamista.

Agis IV. Kleomenes III. Siten syntyi laaja liike, jonka johtoon tuli v. 245 e.u.a. nuori kuningas Agis IV. Hän pyrki käyttämään hyväkseen kansan liikehtimistä ja tekemään joukon uudistuksia. Agis teki Neuvostolle ehdotuksen velkavelvollisuuksien lakkauttamisesta ja maan uudestijaosta kansalaisten kesken. Neuvosto hylkäsi Agisin ehdotuksen. Pian sen jälkeen Agis murhattiin.

Mutta kansanjoukot liikehtivät edelleenkin ja vaativat uudistuksia. Seuraava kuningas, Kleomenes III, päätti suorittaa Agisin suunnittelemat uudistukset. Hän suoritti Spartassa vallankaappauksen: eforit surmattiin ja perioikeille annettiin kansalaisoikeudet. Sen jälkeen kuningas määräsi suoritettavaksi uuden maanjaon antaen maata maattomille ja palautti voimaan „Lykurkoksen lait". Se oli vallankumous, joka oli kohdistettu suurmaanomistajia vastaan.

Silloin akaialaisen liiton johtaja Aratos vallankumouksen pelosta maakunnassaan kutsui avuksi Makedonian, jota vastaan hän siihen saakka oli aina taistellut. Orjanomistajat pelkäsivät orjien ja köyhien kapinaa enemmän kuin ulkoista valloittajaa. Akaialaiset liittyivät makedonialaisiin, ja Sellasian taistelussa (v. 221 e. u. a.) Kleomenes kärsi tappion ja hänen täytyi paeta Egyptiin. Kleomenes toivoi saavansa sieltä apua. Mutta egyptiläiset eivät tukeneet häntä ja Kleomenes päätti päivänsä itsemurhalla.

Nabisos. Akaian liiton ja Makedonian voiton tuloksena Spartassa pääsi jälleen valtaan oligarkia. Kansanjoukot eivät tahtoneet tehdä sovintoa Makedonian väkivallan ja orjanomistajien vallan kanssa. Kansa teki viimeisen kapinayrityksen tyranni Nabisoksen aikana. Nabisos johti talonpoikien liikettä. Liikkeeseen osallistuivat myöskin helootit, joille Nabisos lupasi vapautuksen orjuudesta. Naapurimaat, joissa suurmaanomistajat olivat vallassa, liittyivät Nabisosta vastaan. Sitkeästä taistelusta huolimatta Nabisos kärsi kuitenkin tappion, ja v. 192 e.u.a. hänet surmattiin.

Orjien kapina. Demokraattisen liikkeen ohella Kreikassa tapahtui siihen aikaan yhä useammin orjakapinoita. III vuosisadan lopulla e. u. a. Kios-saaren orjat nousivat orjanomistajia vastaan. Johtajansa Drimakoksen johdolla he saivat voiton herroistaan. Laadittiin lait, joihin piti alistua niin orjien kuin herrojenkin. Orjien johtaja perusti erikoisen oikeuslaitoksen orjien ja herrojen välisten riitakysymysten käsittelyä varten. Mutta Drimakoksen kuoleman jälkeen kaikki hänen aikaansaamansa muutokset poistettiin. Se aiheutti uuden orjakapinan, joka myöskin kukistettiin.

Myöhemmin, II vuosisadalla e.u.a., orjakapinoita puhkesi Attikassa, Vähässä Aasiassa ja muilla seuduilla.

Rooma valloittaa Kreikan (v. 146 e. u. a.).

Siihen aikaan huomattavasti voimistui lännessä Rooman valtakunta. Rooma oli jo kauan aikaa pyrkinyt sekaantumaan Kreikan asioihin. Se oli onnistunut valtaamaan muutamia Kreikan maakuntiakin. Pelastuakseen demokraattisen liikkeen kasvulta ja orjien kapinoilta Kreikan orjanomistajat alkoivat anoa v. 146 e.u.a. apua Roomalta.

Rooman sotajoukot hyökkäsivät Kreikkaan ja alistivat silloin koko Kreikan valtansa alle.

Siten Rooman sekaantuessa Kreikan asioihin tuli orjien ja köyhälistön kapina kukistetuksi. Sen saavuttamiseksi kreikkalaiset orjanomistajat suostuivat Kreikan itsenäisyyden menetykseen. Vuodesta 146 e.u.a. alkaen Kreikan historia liittyy muinaisen Rooman historiaan.

I. ROOMAN HISTORIAN VARHAISIN KAUSI.

63. §. Muinaisen Italian luonto ja väestö.

Italian luonto ja väestö.

Italia sijaitsee Kreikan länsipuolella Apenniinien pitkällä ja kapealla niemimaalla, joka pistää syvälle mereen. Italian etelä- ja länsipuolella on kolme suurta saarta: Sisilia, Sardinia ja Korsikka. Pieniä saaria on Italian ympärillä vähän. Apenniinien niemimaan itärannikko on sopimaton merenkululle, sillä siellä ei ole juuri lainkaan lahtia satamapaikoiksi laivoille, ranta on joko äkkijyrkkä tahi täynnä matalikkoja. Länsirannikko on sopivampi, sillä ranta siellä on loivempi ja monin paikoin muodostaa sopivia lahdenpoukamia.

Italian maaperä on hedelmällisempi kuin Kreikan. Vaikka Italiakin on hyvin vuorista maata (Apenniinien vuoriharjanne kulkee sen läpi pohjoisesta etelään), niin sen vuoret eivät ole kovin jyrkkiä ja monin paikoin jättävät tilaa laajoille jo hedelmällisille tasangoille (Campania, Latium). Sen vuoksi Italiassa on paljon suotuisammat ehdot maanviljelykselle kuin Kreikassa. Korkeilla vuorenrinteillä ja laaksoissa on mainioita laitumia. Italiassa on hyvä ilmasto: kosteampi ja viileämpi kuin Kreikassa.

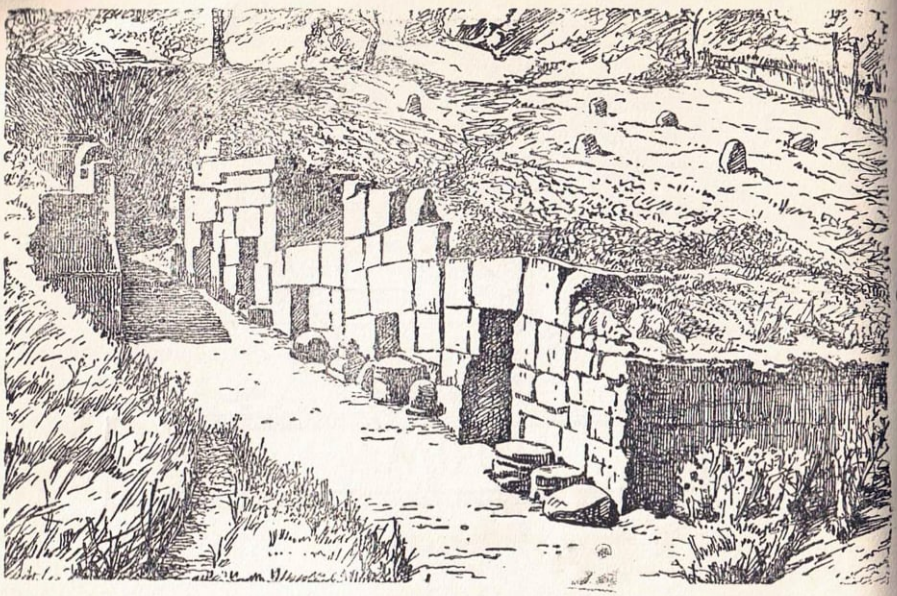

Etruskilaisia hautoja.

Po- ja Tiber-joet ovat runsasvetisiä. Italia on hedelmällinen ja metsärikas maa.

Apenniinien niemimaalla asui useita heimoja. Pohjoisessa, Po-joen laaksossa, asui gallialaisten eri heimoja. Niiden eteläpuolella, niemimaan länsiosassa, sijaitsi Etruria. Etruskit elivät erillisinä kaupunkiyhteisöinä. He kävivät kauppaa Etelä-Italian ja Sisilian kreikkalaisten sekä Pohjois-Afrikassa sijaitsevan Kartagon kaupungin kanssa. Etruskilaiset harjoittivat myöskin ryöväystä ja merirosvousta.

Etruskien kulttuuri oli verraten korkealle kehittynyt. Meidän päiviimme saakka on säilynyt heidän rikkaasti koristeltuja hautakammioitaan, kaupunkien muurien jätteitä, taide-esineitä, kuten hopea- ja pronssiastioita, maalauksilla kaunistettuja maljakoita, koristeita ja kuvapatsaita.

Etruskilaiset tunsivat kirjoitustaidon. He käyttivät kreikkalaista kirjaimistoa. Mutta etruskien kieli on meille tuntematon. Sen vuoksi oppineet eivät ymmärrä etruskilaisia kirjoituksia, vaikka osaavatkin ne lukea. Etruskit olivat Italian varhaisin sivistyskansa.

Etruskien itä- ja eteläpuolella, käsittäen koko Keski- ja osittain Etelä-Italian, asuivat monilukuiset italialaiset heimot. Latiumin

maakunnassa, Tiber-joen alajuoksulla, asui latinalaisia. Siitä etelämpänä, Samniumin ja Campanian maakunnissa, asui suuri italialainen samnilaisten heimo.

Italialaisten itäiset heimot asuivat vuorilla ja Adrianmeren rannikolla. Ne olivat takapajuisia heimoja, joilla säilyi kauan sukujärjestelmän elintavat. Kaupunkeja ei ollut juuri laisinkaan.

Länsi-italialaiset, latinalaiset ja Campanian samnilaiset olivat sivistyneempiä heimoja. Ne asuivat lähellä Tyrrhenanmerta, jonka rannikolla jo varhain kehittyi kauppa. Jo ammoisina aikoina sinne oli syntynyt pieniä kaupunkeja. Niinpä Latiumissa oli useita kymmeniä pieniä kaupunkiyhteisöjä, jotka olivat yhtyneet liittoon. Etelä-Italiassa asui kreikkalaisia siirtolaisia.

Rooman synty. Latiumin kaupungeista huomattavimmaksi kohosi Rooma. Rooman paikalla oli ollut asutusta jo kaukaisessa muinaisuudessa, sillä kaupunki oli sangen edullisella paikalla; se sijaitsi seitsemällä kukkulalla purjehduskelpoisen Tiber-joen vasemmalla rannalla, 25 kilometrin päässä merestä. Sitä ympäröi hedelmällinen Latiumin laakso. Tiber-joen suulla oli jo ammoisista ajoista hankittu suolaa. Seudun asukkaat harjoittivat myöskin maanviljelystä ja kaupankäyntiä sekä joki- ja merirosvousta. Läheiset asutukset sulautuivat myöhemmin yhteen Rooman yhteisöksi.

Taru Rooman synnystä. Rooman synnystä on säilynyt seuraava taru. Eräs Troian-sodan sankari Aineias, joka pelastui Troiaa hävitettäessä, monien retkien perästä saapui Latiumiin. Siellä hänen poikansa perusti sitten Alba Longa-nimisen kaupungin, jota Aineias-suku hallitsi. Alba Longassa syntyivät

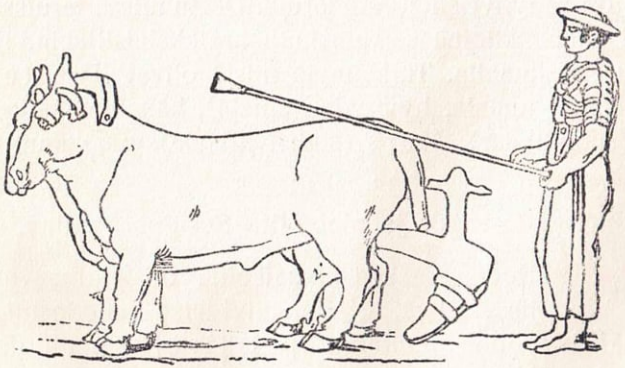

Etruskilainen kyntömies.

myös kaksoisveljekset, Rooman tulevat perustajat. Heitä pidettiin Mars-jumalan ja kuninkaantyttären Rea Sylvian poikina. Siihen aikaan oli kuninkaana julma Ammulius, joka oli syössyt Rea Sylvian isän valtaistuimelta. Kun Ammulius oli saanut tiedon kaksoisveljesten syntymästä, niin hän alkoi pelätä valtansa menettämistä ja määräsi kaksoset heitettäviksi Tiber-jokeen.

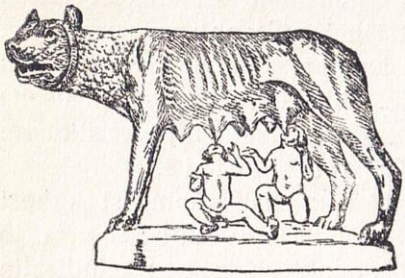

Capitolilainen susiemo.

Virta kuljetti pienokaiset rannalle. Heidän itkunsa kuultuaan susiemo kiiruhti heidän luokseen. Se ei tehnyt heille mitään pahaa, vaan alkoi imettää poikia. Sitten kuninkaan paimenet löysivät heidät. Eräs heistä otti pienokaiset kasvatikseen ja antoi heille nimet Romulus ja Remus. Kun Romulus ja Remus kasvoivat suuriksi, niin he kostivat Ammulius-julmurille sen, että tämä oli aikonut surmata heidät. He väijyivät Ammuliusta ja surmasivat hänet. Mutta Romulus ja Remus eivät halunneet jäädä Alba Longaan, sillä he olivat päättäneet rakentaa uuden kaupungin sille paikalle, mistä paimenet olivat heidät löytäneet. Kaupunkia perustettaessa syntyi riita veljesten välillä ja Romulus tappoi Remuksen. Romulus nimitti uuden kaupungin oman nimensä mukaan Roomaksi. Se tapahtui tarun mukaan v. 753 e.u.a. Siitä vuodesta roomalaiset aloittivat ajanlaskunsa.

Rooman synty on tapahtunut niin kaukaisena aikana, että roomalaisilla on säilynyt siitä vain taruja. Usein niissä taruissa jumalat esiintyvät päähenkilöinä samoin kuin kreikkalaisillakin. Roomalaisilla oli useita jumalia. Tärkeimpiä niistä olivat Jupiter (ukkosen ja salaman jumala, hyvyyden antaja), hänen vaimonsa Juno (perheen suojelijatar), Mars (sodan jumala) ynnä muut.

64. §. Patriisit ja plebeijit. Servius Tullius.

Patriisit.

Roomassa sen alkuaikoina oli vallitsevana sukujärjestelmä. Kaupunkiyhteisö muodostui Rooman kanta-asukkaista, joita nimitettiin patriiseiksi. Patriisi-nimitys on saanut alkunsa perheen päämiehestä, isästä, „pater“, jolla oli hyvin suuri valta. Isällä oli oikeus myydä perheensä

jäseniä orjiksi, jopa surmatakin heidät. Patriarkaalisen järjestelmän jätteet säilyivät Roomassa hyvin kauan.

Alussa patriiseilla ei ollut maan yksityisomistusta. Maa oli koko yhteisön omaisuutta ja sitä sanottiin yhteismaaksi. Eri perheet omistivat talouttaan varten vain pienen maapalstan (kasvimaa, puutarha).

Useampi patriisiperhe muodosti suvun. 10:stä suvusta muodostui curia ja 10:stä curiasta tribus. Tribuksia oli kaikkiaan kolme. Patriisisukujen vanhimmat muodostivat senaatin eli vanhinten neuvoston, johon kuului 300 jäsentä. Kaikki täysi-ikäiset miehet osallistuivat curiain kokouksiin, joissa päätettiin tärkeimmät asiat, kuten johtajien valinta, sodan julistaminen ja rauhan solmiminen. Rooman yhteisön muodostuminen valtioksi tapahtui jo sangen varhaisena aikana. Valtion muodostuttua sen päämiehenä oli heimon johtaja eli kuningas. Hän oli sotapäällikkö, ylituomari ja pappi.

Plebeijit. Rooman asukkaita, jotka eivät kuuluneet patriisien sukuyhteisöön, sanottiin plebeijeiksi. Plebeijit olivat Rooman yhteisön alistamia heimoja.

Plebeijit olivat vapaita, vailla kansalaisoikeuksia olevia kansalaisia. He eivät osallistuneet kansankokouksiin, heitä ei otettu sotaväkeen eikä heitä päästetty patriisien jumalanpalveluksiin. Vieläpä avioliittokin patriisien ja plebeijien välillä oli laiton. Plebeijeillä ei ollut myöskään oikeutta viljellä yhteismaata.

Plebeijien oikeudeton asema painoi heitä kovin, erikoisesti niitä, jotka olivat päässeet rikastumaan. Maanvähyyden ja velkojen rasittama plebeiji-köyhälistö oli erikoisen vaikeassa asemassa. Kun velkaantunut ei voinut maksaa määräajassa velkaansa, niin velanantajalla oli oikeus vangita hänet ja pitää luonaan kahleissa 60 päivää. Velan jäädessä maksamatta oli velanantajalla oikeus myydä velallinen orjaksi vieraisiin maihin.

Paitsi plebeijejä oli vielä niin sanottuja klienttejä. He olivat vapaita kansalaisia, mutta olivat joutuneet riippuvaisiksi jostakin ylhäisestä tahi rikkaasta roomalaisesta, jota siinä tapauksessa sanottiin patronukseksi. Patronus antoi klientille maapalstan ja auttoi hänen toimeentuloaan. Korvaukseksi siitä klientin taas piti suorittaa monenlaisia palveluksia patronukselleen ja useinkin suorastaan tehdä työtä hänelle.

Klientit olivat siis riippuvaisia yksityisistä henkilöistä, mutta plebeijit valtiosta, joka ei antanut heille oikeuksia pitkiin aikoihin.

Servius Tulliuksen uudistukset.

Taru kertoo, että muinaisina aikoina Roomaa oli hallinnut seitsemän kuningasta peräkkäin. Ensimmäinen heistä oli Romulus. Kuninkaiden hallitessa plebeijit alkoivat taistella velkaorjuutta vastaan sekä kansalaisoikeuksiensa ja maatilkun puolesta. Tarun mukaan kuningas Servius Tullius VI vuosisadalla e.u.a. pani toimeen plebeijeille hyvin tärkeän uudistuksen, jonka mukaan plebeijit pääsivät sotapalvelukseen ja saivat eräitä valtiollisia oikeuksia. Servius Tullius, samoin kuin Solon Ateenassa, jaotteli Rooman väestön (niin patriisit kuin plebeijitkin) viiteen varallisuusryhmään. Niitä sanottiin luokiksi. Kansalaisia, jotka eivät kuuluneet mihinkään näistä viidestä luokasta, sanottiin proletaareiksi („varattomiksi"). Kukin luokka oli velvollinen hankkimaan määrätyn määrän sotilaita. Rikkaiden piti hankkia niitä enemmän kuin köyhien.

Sen vuoksi sotaväen sadanmiesten (senturiain) kokouksissa rikkailla oli enemmän ääniä ja sovittuaan keskenään he saivat kokouksissa aina ylivoiman.

Tasavallan muodostuminen.

Seitsemännen kuninkaan, Tarquinius Superbuksen (röyhkeän) hallitessa tapahtui kuningasvallan kukistuminen. Väkivaltaisuudellaan ja kuolemantuomioillaan hän oli nostattanut itseään vastaan patriisien äärimmäisen kiihtymyksen, ja v. 510 e.u.a. patriisit nousivat kapinaan ja karkoittivat kuninkaan.

Tarquiniuksen karkoittamisen jälkeen patriisit ottivat valtiovallan käsiinsä. Senturiain kokouksissa kansa valitsi joka vuosi patriisien keskuudesta kaksi konsulia. Konsuleilla oli valtaa vähemmän kuin ennen kuninkailla, sillä heitä oli kaksi ja he voivat erinäisissä kysymyksissä asettua toisiaan vastaan. Sitä paitsi heidät oli valittu vuodeksi kerrallaan ja vuoden kuluttua heidät voitiin panna edesvastuuseen tekemistään väärinkäytöksistä tahi rikoksista. Konsuleilla oli rajaton valta ainoastaan sotaretkien aikana.

Täten tasavaltaan siirtyminen voimistutti entisestään patriisien valtaa.

65. §. Patriisien ja plebeijien taistelu.

Kansantribunit.

Kuningasvallan kukistumisen jälkeen patriisien ja plebeijien välinen taistelu voimistui yhä enemmän. Patriisit edustivat siihen aikaan väestön ylintä kerrosta, aristokratiaa, joka sorti kansaa armottomasti.

Tarun mukaan plebeijit päättivät patriisien harjoittaman sorron vuoksi lähteä pois Roomasta ja siirtyä Rooman lähistöllä sijaitsevalle Pyhälle vuorelle (v. 494 e.u.a.). Patriisit pelästyivät, sillä plebeijien poistuminen olisi heikentänyt armeijaa. Patriisit tekivät suuria myönnytyksiä. Plebeijeille annettiin oikeus valita erikoiset puolustaja-virkamiehet, kansantribuunit. Tribuneja oli alussa kaksi, mutta sitten niiden lukumäärä nousi jo kymmeneen.

Kansantribunit saivat suuren vallan. He näet voivat tehdä tyhjäksi konsulien tai muiden virkamiesten minkä määräyksen tahansa (lukuunottamatta sotilaallisia käskyjä) lausumalla sanan „veto“ (kiellän). Tribunin henkilöllisyys oli koskematon. Ollakseen aina valmiina auttamaan plebeijejä kansantribunit eivät saaneet poistua kaupungista, ja heidän oli jätettävä yöksikin ovensa lukitsematta, että jokainen plebeiji voisi milloin tahansa tulla heidän luokseen. Mutta tribuni kykeni antamaan heille käytännöllistä apua vain neuvoillaan.

Liktoreja, Rooman konsulien suojelijoita.

Rooman oikeuslaitos jäi patriisien käsiin. Kun lisäksi ei ollut kirjoitettuja lakeja, vaan tuomittiin perintätavan mukaan, niin patriisit saattoivat väärinkäyttää sitä omien etujensa mukaisesti. Sen vuoksi kansa vaati kirjoitettuja lakeja. Patriisit vastustivat sitä kauan, mutta lopulta heidän täytyi myöntyä. V. 451 e.u.a. valittiin erikoinen 10-henkinen komitea (decemviri), johon tuli vain patriiseja. Komitean tehtäväksi annettiin kirjoitettujen lakien laatiminen vuoden kuluessa. Mutta vuodessa komitea ei ehtinyt suoriutua tehtävästään ja vuodeksi 450 valittiin uudet decemvirit, sillä kertaa puoleksi plebeijeistä. Tämä komitea

täytti tehtävänsä. Lait piirrettiin 12 vaskitaululle, jotka ripustettiin kaupungin päätorille (forumille).

12 taulun lakien mukaan tuli plebeijien elämään vain hyvin vähän muutoksia. Patriisien ja plebeijien väliset avioliitot olivat edelleenkin kielletyt ja velkomisoikeus jäi ennalleen, vaikka korkoprosenttia hiukan alennettiinkin.

Sen vuoksi plebeijit jatkoivat taistelua oikeuksiensa puolesta.

Taistelu konsulivallasta ja maasta.

Kansantribunit Licinius Stolo ja Lucius Sextius esittivät kansankokoukselle seuraavan lakiluonnoksen:

1. Kukaan ei saa omistaa enempää kuin 500 jugeraa[1] yhteismaata.

2. Toisen konsuleista on oltava plebeiji.

Nuo lait olivat hyvin tärkeät ja patriisit tekivät hurjaa vastarintaa niitä vastaan. He saivat houkutelluksi toisia tribuneja sanomaan „veto" lakiluonnosta vastaan. Taistelu kesti kymmenen vuotta. Kymmenen vuotta peräkkäin plebeijit valitsivat Liciniuksen ja Sextiuksen kansantribuneiksi, ja joka vuosi he esittivät lakiluonnoksensa uudelleen. Vuonna 366 e.u.a. patriisien täytyi lopulta myöntyä. Liciniuksen ja Sextiuksen lakiluonnos hyväksyttiin ja Sextius valittiin ensimmäiseksi plebeijiläiseksi konsuliksi.

Niihin aikoihin plebeijeille kävi mahdolliseksi myöskin pääsy diktaattorin virkaan. Diktaattori valittiin vain silloin, kun valtio oli äärimmäisessä vaarassa. Senaatin päätöksen mukaan yksi konsuleista nimitti diktaattoriksi jonkun huomattavimmista kansalaisista. Diktaattorilla oli rajaton sotilaallinen ja siviilivalta, mutta hänen valtakautensa kesti vain 6 kuukautta. Sen kuluttua diktaattorin oli luovuttava vallastaan.

Rooman valtion laajetessa syntyi uusia virkoja. Preettorit johtivat oikeudenkäyntiä, sensorit arvioivat kansalaisten varallisuuden, jaottelivat heidät eri varallisuusluokkiin ja tekivät senaattorien listan. Ediilit huolehtivat Rooman puolustuksesta ja sen huoltamisesta elintarvikkeilla. Kvestorit hoitivat valtion rahastoa.

Sitkeän taistelun tuloksena plebeijit saivat mahdollisuuden päästä kaikkiin valtionvirkoihin. Siitä lähtien saivat aluekokoukset (tribus-kokoukset) suuren merkityksen. Plebeijeillä oli niissä enemmistö ja he saivat ajetuksi useimmat asiat omien etujensa mukaisesti.

---

[1] *Jugera* — noin 1/4 *ha*.

Plebeijien voitto.

Siten plebeijit saivat oikeuden päästä kaikkiin niihin valtionvirkoihin, joihin aikaisemmin pääsivät vain patriisit. Velkaorjuus hävitettiin. V. 326 e.u.a. julkaistiin laki, joka kielsi velkaorjuuden.

Plebeiji-köyhälistön asema hieman parantui. Kaikki plebeijit saivat nyt poliittiset oikeudet. Mutta köyhät plebeijit eivät kuitenkaan päässeet osallistumaan valtion hallintaan. Se johtui siitä, että valtionviroista Roomassa ei maksettu palkkaa, joten niitä voivat hoitaa vain varakkaat henkilöt. Vähitellen Roomassa muodostui muutamia kymmeniä perheitä, joiden jäsenet sukupolvesta sukupolveen valittiin ylimpiin valtionvirkoihin, kuten konsuleiksi, preettoreiksi, sensoreiksi y.m. Uutta rikasta virkamies-aristokratiaa, joka oli ottanut haltuunsa kaikki Rooman tärkeimmät virat, sanottiin nobileksi, (nobiles, s.o. ylhäissukuinen, jalosukuinen).

Siis huolimatta siitä, että plebeijit olivat saaneet monia oikeuksia, saattoivat niitä oikeuksia käyttää hyväkseen vain rikkaat plebeijit, sillä siihen tarvittiin vapaata aikaa ja paljon varoja.

66. §. Italian valloittaminen.

Rooman valtion sisällä käydystä patriisien ja plebeijien välisestä ankarasta taistelusta huolimatta Rooma vähitellen valtasi Italian.

Valtaukset olivat tarpeellisia ennenkaikkea patriiseille ja rikkaille plebeijeille, sillä ne tekevät mahdolliseksi anastaa alistettujen heimojen maat. Mutta plebeijiläis-köyhälistökin sai osan maasta. Senpä vuoksi Rooman talonpoikaisto palvelikin mielellään sotaväessä. Sen avulla vallattiin kahden vuosisadan kuluessa melkein koko Italia.

V vuosisadalla e.u.a. roomalaiset kävivät monta sotaa naapurikansoja vastaan. Käydyissä sodissa roomalaiset valtasivat etruskilaisilta Tiber-joen alajuoksun oikeanpuoleisen rannan.

Gallialaisten hyökkäys.

IV vuosisadan alussa e.u.a. gallialaiset hyökkäsivät Po-joen laaksosta Etruriaan. Etrurian läpi kuljettuaan he hyökkäsivät Roomaan. V. 390 e.u.a. gallialaiset tuhosivat Rooman armeijan ja vallattuaan asukkaiden jättämän Rooman hävittivät sen melkein kokonaan. Taru kertoo, että vain pieni ryhmä nuorisoa oli piiloutunut luoksepääsemättömään Rooman kremliin, Capitoliumiin. Gallialaiset eivät onnistuneet valtaamaan äkkirynnäköllä Capitoliumia. Silloin he piirittivät sen. Eräänä yönä heidän joukko-osastonsa alkoi varovasti

nousta Capitoliumin jyrkkää rinnettä ylös. Gallialaiset hiipivät niin äänettömästi, ettei kukaan kuullut heidän lähestymistään. Eräs gallialainen ehti nousta aivan ylös asti. Juuri silloin hanhet, joita pidettiin Juno-jum alattarelle pyhitettyinä Capitoliumin temppelissä, nostivat kovan kirkunan ja melun. Roomalaiset heräsivät ja heittivät kuiluun koko gallialaisten joukkoosaston. (Siitä on lähtöisin sanontatapa: „Hanhet pelastivat Rooman".)

Kevytaseinen roomalainen soturi, linkomies.

Saatuaan roomalaisilta suuret lunnaat, tuhat naulaa[1] kullassa, gallialaiset poistuivat. Mutta myöhemmin he tekivät vielä useita hyökkäyksiä Rooman alueelle, vaikka eivät enää onnistuneetkaan kaupunkia valloittamaan. Gallialaisten tappion jälkeen Rooma rakennettiin uudelleen ja linnoitettiin vahvasti.

Latinalainen sota.

IV vuosisadan puolivälissä e.u.a. roomalaiset karkoittivat volskien sotaisen heimon etelä-Latiumista ja tekivät liiton latinalaisten kaupunkien kanssa. Mutta latinalaiset liittolaiset olivat tyytymättömiä roomalaisten harjoittamaan sortoon. V. 340 e.u.a. he nousivat kapinaan vaatien, että yksi konsuli ja puolet senaattoreista on valittava latinalaisista.

Rooma tukahdutti heidän kapinansa. Latinalainen liitto hajoitettiin ja entiset liittolaiset alistettiin Rooman valtaan.

Samnilaiset sodat.

Raskain ja merkityksellisin Rooman IV vuosisadalla ja III vuosisadan alussa e.u.a. käymistä sodista oli sota samnilaisia vastaan. Se sai alkunsa rikkaan ja hedelmällisen Campanian maakunnan omistamisesta ja kesti pienin väliajoin vuodesta 327 vuoteen 290 e.u.a. Sodan alussa roomalaiset kärsivät raskaan tappion. Samnilaiset piirittivät roomalaisen armeijan Caudiumin metsäiseen vuorensolaan ja roomalaisten täytyi antautua häpeällisillä ehdoilla, kulkea „ikeen alitse": kaksi keihästä lyötiin maahan pystyyn ja kolmas sidottiin

[1] Rooman naula oli keskimäärin noin 327 grammaa.

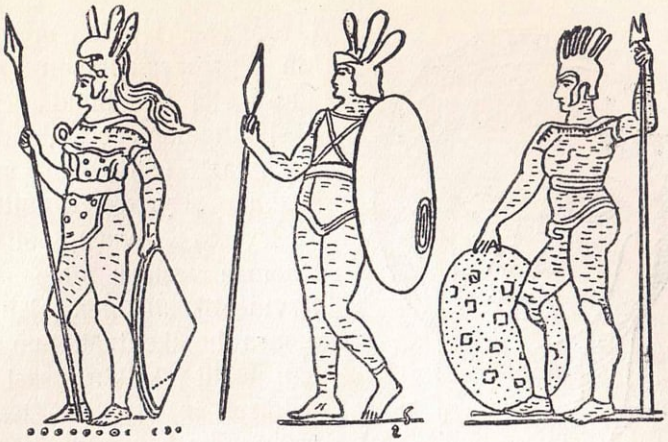

Samnilaisia sotilaita.

ylös. Aseistariisuttujen roomalaisten sotilaiden täytyi yksitellen kulkea tuon keihäistä laitetun ikeen alitse vihollisen pistopuheiden ja ivanaurun alaisina.

Kun Roomaa vastaan sinä aikana nousivat samanaikaisesti sekä etruskit että gallit, oli roomalaisten asema sitä tukalampi. Mutta nuo heimot eivät olleet yhteenliittyneitä ja Rooma suoriutui lopulta voittajana.

Suurin osa samnilaisia muuttui Rooman liittolaisiksi. Myöhemmin Rooma alisti myöskin pohjois-Etrurian. Näiden sotien jälkeen koko Keski-Italia ja osa Pohjois-Italiaa jäi Rooman käsiin.

Sota Pyrrosta vastaan ja Etelä-Italian alistaminen.

Etelä-Italian kreikkalaisista kaupungeista oli rikas Tarentum kaikkein mahtavin. Vallattuaan Keski-Italian roomalaiset aloittivatkin sodan Tarentumia vastaan. Tarentumilaiset pyysivät avukseen Epeiroksen kuningasta Pyrrosta. Hän oli kunnianhimoinen mies, joka haaveili Aleksanteri Makedonialaisen sankarillisista retkistä. Pyrros suostui mielellään tarentumilaisten ehdotukseen ja saapui keväällä v. 280 e.u.a. Italiaan armeijoineen, jossa oli 20 tuhatta jalkamiestä, 3 tuhatta ratsumiestä ja suuri määrä taisteluelefantteja.

Roomalaiset lyötiin jo ensimmäisessä taistelussa. Rooman sotaväki pelästyi taisteluelefantteja, sillä se ei osannut vielä taistella niitä vastaan.

Seuraavana vuonna Rooman sotaväki kohtasi jälleen Pyrroksen. Taistelu oli erittäin ankara ja kesti kaksi päivää. Roomalaiset

Epeiroksen kuningas Pyrros.

kärsivät taas tappion, mutta myöskin Pyrroksen menetys oli niin suuri, että hän huudahti: „Vielä yksi tällainen voitto, niin olen hukassa!“ (Siitä on syntynyt sanonta „Pyrroksen voitto“.)

Pyrros oivalsi, että sota Roomaa vastaan tulee olemaan hyvin pitkäaikainen. Hänen voimansa heikkenivät. Sen vuoksi hän päätti joksikin ajaksi poistua Italiasta ja lähti Sisiliaan sotimaan. Kun hän uudelleen saapui Italiaan, kokosivat roomalaiset voimansa ja tuhosivat Pyrroksen joukot.

Sen jälkeen roomalaisten oli helppo vallata koko Etelä-Italia. Koko Apenniinien niemimaa, Po-joen laaksoa lukuunottamatta, siirtyi nyt Roomalle.

67. §. Rooman sotaväki.

Italia Rooman vallan alaisena.

Rooman sotaväki.

Hyvin järjestetyn ja siihen aikaan erinomaisesti varustetun armeijansa ansiosta Rooma usein selviytyi voittajana taisteluista.

Rooman armeijan perusjoukkona oli raskasaseinen jalkaväki, joka muodostettiin etupäässä talonpojista. Jalkaväkisotilaan varustuksena oli lyhyt kaksiteräinen miekka ja pitkä heittokeihäs. Hänen puolustusvälineenään oli haarniska, kypärä ja suuri kilpi. Armeija muodostui useammasta legioonasta (rykmentistä). Kussakin legioonassa oli raskasaseisen jalkaväen lisäksi vielä määrätty määrä kevytaseista jalkaväkeä sekä ratsumiehiä.

Taistelussa legioona järjestyi kolmeen taisteluriviin. Ensimmäisessä rivissä olivat nuorimmat soturit, toisessa heitä vanhemmat miehet ja kolmannessa kokeneimmat ja karaistuneimmat soturit. Legioonain rintaman edessä seisova kevytaseinen jalkaväki aloitti

tavallisesti taistelun. Kun vihollinen alkoi sitä ahdistaa, se väistyi sivuun, ja ensimmäinen taistelurivi ryhtyi taisteluun. Ensiksi soturit heittivät vihollista kohti pitkät heittokeihäänsä. Vihollisen kilpeen iskettyään keihäs painollaan pakotti kilven taipumaan alaspäin, ja vihollisen oli mahdoton käyttää vapaasti kilpeä. Sitten seurasi käsikahakka, jossa käytettiin miekkoja.

Kun ensimmäinen taistelurivi väsyi, astui toinen esiin, ja vasta ratkaisevimpana hetkenä ryhtyi kolmas taistelurivi taisteluun. Soturit olivat ankaran sotilaskurin alaisia.

Legiooneissa palvelivat vain Rooman kansalaiset. Rooman alistamat yhteisöt (niinsanotut liittolaiset) palvelivat vain apujoukoissa.

Linnoitettu leiri. Sodassa käytetyt koneet.

Linnoitetulla leirillä oli Rooman armeijassa hyvin tärkeä merkitys. Sotaretkillä ollessaan Rooman armeija rakensi pysähdyspaikoille leirin. Se laitettiin tavallisesti mäen rinteelle suorakaiteen muotoon. Leiriä ympäröi syvä kanava ja valli. Uloskäytäviä oli jokaisella neljällä suunnalla. Leirin sisälle pystytettiin teltat. Kullakin joukko-osastolla oli määrätty paikkansa leirissä. Leirin keskustassa oli aukio, johon pystytettiin päällikön teltta. Aukiolle oli sijoitettu myöskin uhrialttari ja varattu kokouspaikka.

Roomalaiset voittivat monta taistelua ja välttivät monta häviötä juuri sen vuoksi, että he osasivat laittaa linnoitetun leirin.

Rooman armeijassa käytettiin erilaisia mekaanisia välineitä, jotka muistuttivat kreikkalaisten ja makedonialaisten käyttämiä välineitä, kuten nuolenheittokoneet — katapultit; kivenheittokoneet — ballistit; suuret puusta rakennetut siirrettävät tornit, jotka siirrettiin piiritettävän kaupungin muurien luo; erilaiset suojukset ja katokset, jotka suojasivat piirittäjiä hyökkäyksen

Rooman legioonasotilas.

aikana; muurinsärkijälaitteet, joilla murskattiin linnojen ja kaupunkien muureja j.n.e.

Yhteismaa. Italian alistaminen.

Voitettuaan jonkun alueen Italiassa roomalaiset ottivat kolmanneksen maasta valtiolle. Siten otettu maa tuli yhteismaaksi (ager publicus). Osa siitä kuului kaikkien Rooman kansalaisten yleiseen käyttöön, toinen osa jaettiin köyhimmille kansalaisille ja kolmas osa myytiin. Vallattu maa joutui useimmiten ylhäissukuisten käsiin. Sen vuoksi jo ammoisista ajoista saakka käytiin taistelua yhteismaasta kansan ja ylimystön välillä.

Vallattujen alueiden väestöön nähden Rooma suhtautui eri tavoin. Eräät Italian valtaamat kaupungit saivat täydet kansalaisoikeudet. Toisten kaupunkien asukkailta otettiin pois kaikki oikeudet, eikä heillä ollut äänioikeutta roomalaisten kansankokouksissa. Sellaista alistettujen jaoittelua Rooma harjoitti sen vuoksi, että se voisi helpommin pitää alistetut vallassaan ja että toisaalta alistettujen olisi vaikeampi sopia yhteisestä kapinasta Roomaa vastaan. „Hajoita ja hallitse" sellainen oli Rooman politiikan sääntö.

Useimpia Rooman valtaamia Italian heimoja sanottiin liittolaisiksi. Roomalaiset antoivat niille oikeuden säilyttää oman sisäisen järjestyksensä, mutta kaikki niiden ulkoiset asiat olivat Rooman käsissä. Liittolaiset antoivat Roomalle apusotajoukkoja. He, samoin kuin muutkaan Italian asukkaat, eivät maksaneet veroja.

Näin ollen lujan ja kurinalaisen armeijansa sekä viekkaan politiikkansa („hajoita ja hallitse") avulla Rooma piti liittolaisensa nöyrinä alamaisina.

68. §. Roomalaisten uskonto.

Monijumaluus.

Alkuperäiset käsitykset luonnosta johtivat roomalaiset uskomaan jumaliin. Melkein joka esineellä ja ilmiöllä oli oma jumalansa. Oli olemassa jokien, metsien, teiden, kodin j.n.e. jumalia. Maahan kylvetyllä siemenellä oli oma erikoinen jumalansa, kasvavaa tähkää valvoi toinen jumala, kukkivaa tähkää kolmas ja kypsyvää tähkää neljäs jumala. Lapsen elämää hallitsi 43 jumalaa. Niinpä oli vastasyntyneen lapsen ensimmäisen ääntämisen jumala, kehdon jumala, lapsen yhdeksännen päivän jumala j.n.e. Jokainen perhe palveli kuolleiden esi-isiensä henkiä, joiden käsitettiin olevan perheen suojelijoita. Sellaisia perheen hyviä henkiä sanottiin lauroiksi. Niiden kuvat sijaitsivat lieden luona erikoisessa kaapissa. Kun perhe söi päivällistä, niin laurakuvien eteen pantiin myös ruokaa pienille lautasille. Perhe-

juhlissa laurat koristettiin kukkasilla. Kotijumaliin kuuluivat myöskin penaatit, perheen varastojen ja kotilieden jumalat.

Jo hyvin varhain oli roomalaisilla myös yleisiä jumalia, kuten oven, portin, ja kaikenlaisten aloitteiden jumala Janus, kotilieden jumalatar Vesta y. m. Muinaisen Rooman ylimpiä jumalia olivat Jupiter, Juno, Mars ja Kvirina. Jupiter oli pääjumala. Hän hedelmöitti maan ja lähetti valon, sateen, salaman ja ukkosen. Mars ja Kvirina olivat sodan jumalia. Juno, Jupiterin puoliso, oli avioliiton ja perhe-elämän suojelija.

Uskonnolliset menot. Uskonnollisilla menoilla oli suunnattoman tärkeä sija roomalaisten elämässä. Piti tarkoin tietää, minkä jumalan puoleen oli käännyttävä missäkin tapauksessa, mitä piti sanoa, minkälaisia lupauksia tehdä ja minkälaisia uhreja uhrata. Roomalaisten mielestä pieninkin virhe uskonnollisissa menoissa turmeli koko asian. Se ei estänyt heitä kuitenkaan tilaisuuden sattuessa pettämästä jumaliaan. Kun he esimerkiksi olivat luvanneet uhrata jumalalle 30 päätä (tietysti sillä edellytettiin karjaa), niin voitiin karjan asemesta uhrata 30 päätä unikkoja.

Papit. Kreikan uskonnon vaikutus. Rooman uskonnon luonteen vuoksi oli papeilla suuri merkitys. Papit olivat yhtyneinä eri pappiskuntiin (yhtymiin). Tärkeimpiä olivat pontifexit, oikeuslakien ja -tapojen selittäjät. Pontifexit määrittelivät myöskin, millaiset päivät olivat suotuisia yleisten asiain toimeenpanemiselle ja millaiset epäsuotuisia. Heidän hoidossaan oli myöskin kalenteri, joka Roomassa oli alkuaikoina hyvin monimutkainen ja sekava.

Vestan neitsyt.

Toiset papit olivat muka ennustavinaan jumalien tahtoa. Eräät heistä olivat saavinaan sen selville lintujen lennosta, toiset taas uhrieläinten sisälmyksistä.

Vesta-jumalattaren papittaret Vestan neitsyeet olivat erittäin suuressa kunniassa. Heidän oli pidettävä ikuista tulta Vesta-jumalattaren alttarilla ja annettava lupaus olla 30 vuotta menemättä avioliittoon. Jos joku Vestan neitsyt rikkoi tämän lupauksen, niin hänet haudattiin elävänä.

IV vuosisadalla e.u.a. roomalaiset joutuivat läheisiin suhteisiin Campanian ja Etelä-Italian kreikkalaisten kanssa. Kreikan kehittyneempi uskonto alkoi voimakkaasti vaikuttaa Rooman uskontoon. Roomalaiset eivät olleet alunperin pitäneet jumaliaan ihmisenmuotoisina olioina. Niinpä Mars-jumala kuvattiin keihään ja

Jupiter kivinuolen muodossa. Kreikan uskonnon vaikutuksesta ilmestyi myöhemmin ensimmäisiä ihmisenmuotoisia jumalain kuvia. Sen vuoksi roomalaiset laativat jumalaistarunsa, s.o. kertomukset jumalista, kreikkalaisen mallin mukaan.

Vähitellen Roomassa ilmestyivät kreikkalaiset jumalaistarut ja legendat, esimerkiksi Herkuleksesta (Herakles) ja muista jumalista ja sankareista. Kreikan esimerkin mukaan alettiin jumalia esittää ihmisenmuotoisina ja tehdä jumalien kuvia. Roomaan ilmestyi uusia, kreikkalaisia jumalia, kuten Apollo. Rooman muita jumalia alettiin samaistaa vastaavien kreikkalaisten jumalien kanssa. Rooman pääjumala Jupiter samaistui Zeuksen kanssa, Juno Heran ja Minerva Atenen kanssa j.n.e.

Niin roomalaiset kuin kreikkalaisetkaan eivät vielä osanneet tieteellisesti selittää luonnon ja ihmiselämän ilmiöitä. Heistä näytti kaikki johtuvan jumalien tahdosta.

II. ROOMAN VALLOITUKSET ITALIAN ULKOPUOLELLA.

69. §. Ensimmäinen puunilaissota[1] (vv. 264—241 e.u.a.).

Kartago. Pohjois-Afrikassa, nykyisessä Tunisissa sijaitsi Kartagon kaupunki. Sen olivat perustaneet foinikialaisesta Tyrosin kaupungista tulleet siirtolaiset jo ammoisina aikoina. III vuosisadalla e.u.a. Kartago oli rikkain ja mahtavin Välimeren kaupunki. Sen kauppiailla oli kauppa-asutuksia pitkin koko Pohjois-Afrikan, Sisilian, Sardinian, Korsikan ja Espanjan rannikkoa. Rohkeat kartagolaiset merenkulkijat uskalsivat purjehtia Atlantin merellekin.

Kartagolla oli voimakas sotalaivasto. Sen merimiehet olivat kuuluisia kokeneisuudestaan ja rohkeudestaan. Kartagolaisilla oli myöskin suuri armeija.

Sodan syyt. Alkuaikoina Rooma ja Kartago olivat ystävällisissä suhteissa keskenään. Mutta Rooman voimistuessa sen ruokahalu kasvoi. Rooman maanomistajia ja kauppiaita houkutteli puoleensa hedelmällinen Sisilia. Suurin osa Sisilian saaresta kuului siihen aikaan kartagolaisille. Saaren itäosassa sijaitsivat kreikkalaiset kaupungit, jotka olivat vihamielisiä niin Kartagolle kuin toisilleenkin. Roomalaiset sekaantuivat tähän taisteluun ja roomalainen sotajoukko valtasi Messanan kaupun-

[1] Rooman ja Kartagon väliset sodat ovat saaneet puunilaissotien nimityksen latinalaisesta sanasta „puunit", s.o. foinikialaiset.

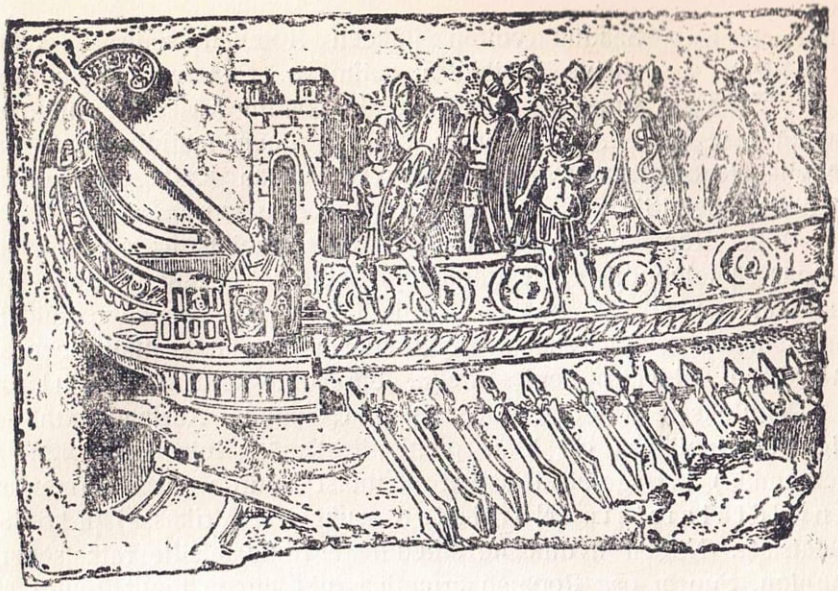

Roomalainen sotalaiva.

gin (nykyinen Messina). Silloin Kartagon hallitus v. 264 e.u.a. julisti sodan Roomaa vastaan. Niin alkoi ensimmäinen puunilaissota Kartagon ja Rooman välillä.

Sisilian valloitus ja laivaston varustaminen.

Liitossa Syrakusan kanssa roomalaiset onnistuivat valtaamaan melkein koko Sisilian paitsi merilinnoituksia. Ne jäivät kartagolaisille, sillä Kartagon laivasto oli herrana merellä.

Voittaakseen lopullisesti kartagolaiset Rooma tarvitsi vahvan laivaston. Mutta roomalaisilla oli vain pieniä aluksia, eivätkä he kyenneet taistelemaan kartagolaisten suuria, viisikantisia laivoja vastaan. Roomalaiset ryhtyivät rakentamaan laivoja ja rakensivat vuoden aikana 120 suurta laivaa. Sen lisäksi he olivat tehneet erään teknillisen parannuksen. He nimittäin tekivät laivoihin heitettäviä siltoja, laskusiltoja, joiden päissä oli koukut (niitä sanottiin „korpeiksi"). Kun laivat taistelun kuluessa tulivat lähekkäin, niin silta laskettiin alas ja „korpit" tarttuivat lujasti vihollislaivan reunaan. Roomalaiset soturit juoksivat siltaa myöten vihollislaivan kannelle. Sitten alkoi taistelu, jossa Rooman kokenut jalkaväki sai voiton kartagolaisista.

Laskusiltoja käyttämällä Rooman laivasto sai ensimmäisen suuren voiton kartagolaisista Sisilian pohjoisrannikolla v. 260 e.u.a.

Roomalaisten tappio Afrikassa.

Saadun voiton jälkeen Rooman senaatti päätti siirtyä Afrikkaan sotimaan. Sitä varten koottiin suuri laivasto, jolla hyökättiin Afrikan rannikolle keväällä v. 256 e.u.a. Rooman armeija nousi maihin Kartagon lähellä. Roomalaiset ryhtyivät heti ryöstämään Kartagon aluetta. Italiaan lähetettiin yli 20 tuhatta vankia orjuuteen.

Mutta Rooman Afrikkaan lähettämä armeija oli muodostettu etupäässä talonpojista, ja talonpojat alkoivat vaatia kotiin. He esittivät syyksi sen, että heidän kotitaloutensa rappeutui heidän poissaolonsa takia. Senaatin täytyi suostua heidän vaatimukseensa. Afrikkaan jäi vain pieni armeija, jota johti konsuli Regulus.

Reguluksen armeijan seistessä toimettomana Kartagon lähellä (hänen armeijansa oli liian pieni piirittämään lujasti linnoitettua kaupunkia) kartagolaiset saivat kootuksi suuren palkka-armeijan numidialaisista (Numidian asukkaista Afrikassa) ja kreikkalaisista. Niiden avulla he aiheuttivat roomalaisille ratkaisevan tappion. Suurin osa Rooman armeijaa tuhottiin ja loput joutuivat Reguluksen mukana vangiksi. Vain pieni joukko pelastui.

Sodan loppu.

Mutta sota ei loppunut siihen. Se jatkui vaihtelevalla onnella vielä kauan. V. 241 e.u.a. Rooman laivasto lopulta tuotti kartagolaisille suuren tappion Sisilian länsirannikolla. Sota päättyi tähän taisteluun.

Vuoden 241 rauhansopimuksen mukaan Kartago joutui luovuttamaan Roomalle alueensa Sisiliasta sekä maksamaan suuren sotakorvausmaksun. Sisilia julistettiin Rooman provinssiksi (provinsseiksi alettiin nimittää Rooman valtaamia alueita, jotka sijaitsivat Italian ulkopuolella). Lisäksi Kartago menetti Korsikan ja Sardinian saaren.

Palkkasoturien ja orjien kapina Kartagossa.

Sodan päätyttyä Kartagossa syntyi levottomuuksia. Palkkasoturit, joille Kartagon hallitus ei ollut maksanut palkkoja, nousivat kapinaan. Heihin liittyivät orjat ja Kartagon afrikkalaiset alamaiset. Kapina kesti yli kolme vuotta. Se kukistettiin vasta sitten, kun Kartagon armeijan johtoon asetettiin kyvykäs sotapäällikkö Hamilkar.

Kartagolaiset valtaavat Espanjan.

Menetettyään Sisilian, Sardinian ja Korsikan kartagolaiset kauppiaat päättivät korvata menetyksensä tekemällä uusia valloituksia Espanjassa, jonka etelärannikko oli jo ammoisista ajoista kuulunut heille. Espanja oli rikas hopeasta ja siellä asui sotaisia

heimoja, joista Kartago saattoi koota itselleen armeijan. Espanjan valloitti Hamilkar, jota kutsuttiin nimellä „Barkas", s.o. „salama". Hamilkar vietti Espanjassa kahdeksan vuotta ja valloitti siellä hyvin suuria alueita Kartagolle. Hamilkar otti mukaansa Espanjaan yhdeksänvuotiaan poikansa Hannibalin. Kerrotaan, että ennen matkalle lähtöä Hamilkar vei poikansa uhrialttarin eteen ja vannotti häntä aina vihaamaan Rooman kansaa.

Hamilkar tuhoutui Espanjassa taistelussa rohkeita espanjalaisia heimoja vastaan.

Hannibal. Kun Hannibal täytti 26 vuotta, niin Espanjan armeija valitsi hänet sotapäällikökseen taistelussa Roomaa vastaan. Hannibal nautti sotilaittensa suunnatonta rakkautta. Hän oli sekä erinomaisen kyvykäs sotapäällikkö että laajasti sivistynyt, lahjakas ja suuri valtiomies. Roomalainen historiankirjoittaja Livius kirjoitti Hannibalista: „Ei ollut sellaista työtä, missä hän olisi väsynyt ruumiillisesti tai masentunut mieleltään. Niin helteen kuin pakkasenkin hän kesti samanlaisella kärsivällisyydellä. Hänet nähtiin usein sotilasviittaan kääriytyneenä nukkumassa vahdissa seisovien soturien keskellä. Niin ratsuväessä kuin jalkaväkijoukoissakin hän jätti toiset kauaksi jälkeensä, ensimmäisenä hyökkäsi taisteluun ja poistui viimeisenä taistelukentältä".

70. §. Toinen puunilaissota (vv. 218—201 e.u.a.).

Sodan julistaminen. Vallattuaan Espanjan Hannibal alkoi varustautua sotaan Roomaa vastaan. Niin kartagolaiset kuin roomalaisetkin käsittivät, että toinen sota tulee olemaan ratkaiseva. Kysymys oli siitä, kumpi tulee Välimeren herraksi, Kartago vaiko Rooma. Keväällä v. 219 Hannibal piiritti Espanjan itärannikolla sijaitsevan Rooman liittolaiskaupungin Saguntumin. Kahdeksan kuukautta kestäneen piirityksen jälkeen kaupunki valloitettiin. Silloin Rooman lähettiläät saapuivat Kartagoon ja vaativat Hannibalin luovuttamista heille. Kartagon hallitus kieltäytyi. Silloin Rooman lähettiläät julistivat sodan Kartagolle.

Hannibalin sotaretki. Roomalaiset suunnittelivat hyökkäävänsä kartagolaisten kimppuun samanaikaisesti sekä Afrikassa että Espanjassa. Mutta Hannibal sotki kaikki heidän suunnitelmansa.

Keväällä v. 218 e.u.a. Hannibal kulki Pyreneitten vuorten yli ja jatkoi matkaansa Italiaan. Hänen sotajoukkonsa olivat valiojoukkoja, joihin kuului 50 tuhatta jalkamiestä, 9 tuhatta ratsumiestä ja useita kymmeniä elefantteja. Hannibal toivoi saavansa Rooman alistamat italialaiset heimot (erikoisesti gallialaiset) Kartagon puolelle. Hannibalin armeija kulki Gallian etelärannikkoa pitkin Rhone-joen laaksoon. Joen yli kuljettuaan Hannibal jatkoi matkaansa jokivartta ylöspäin, kääntyi sitten itään ja saapui Alppien harjanteiden juurelle.

Hannibal.

Vuorten yli kulku oli tavattoman vaikeaa. Oli jo syyskuu ja vuorilla oli satanut lunta. Elefantit, hevoset ja ihmiset liukuivat ja putosivat rotkoihin. Vuoristolaiset ottivat vihamielisesti vastaan kartagolaiset ja häiritsivät heitä alituisesti odottamattomilla hyökkäyksillään. Kovia kokenut armeija lopulta lokakuun puolivälissä laskeutui Pohjois-Italian tasangoille. Hannibalilla oli jäljellä vain 20 tuhatta jalkamiestä, 6 tuhatta ratsumiestä melkein kokonaan ilman hevosia ja vain 1 elefantti. Levähdettyään ja täydennettyään armeijaansa gallialaisilla Hannibal ryntäsi Po-joen laaksoon. Siellä hän v. 218 löi Rooman armeijan.

Taistelu Trasimenus-järven luona.

Varhain keväällä Hannibal hyökkäsi Etruriaan, missä häntä odotti tukiasemissa Rooman armeija konsuli Flaminiuksen johdolla. Mutta Hannibal kiersi sen johdattamalla sotajoukkonsa läpipääsemättömiä soita myöten ja ilmaantui odottamatta sotajoukkoineen Rooman armeijan edelle. Flaminius ryntäsi ajamaan kartagolaisia takaa ja joutui Hannibalin järjestämään ansaan kapeassa laaksossa Trasimenus-järven rannalla. Rooman

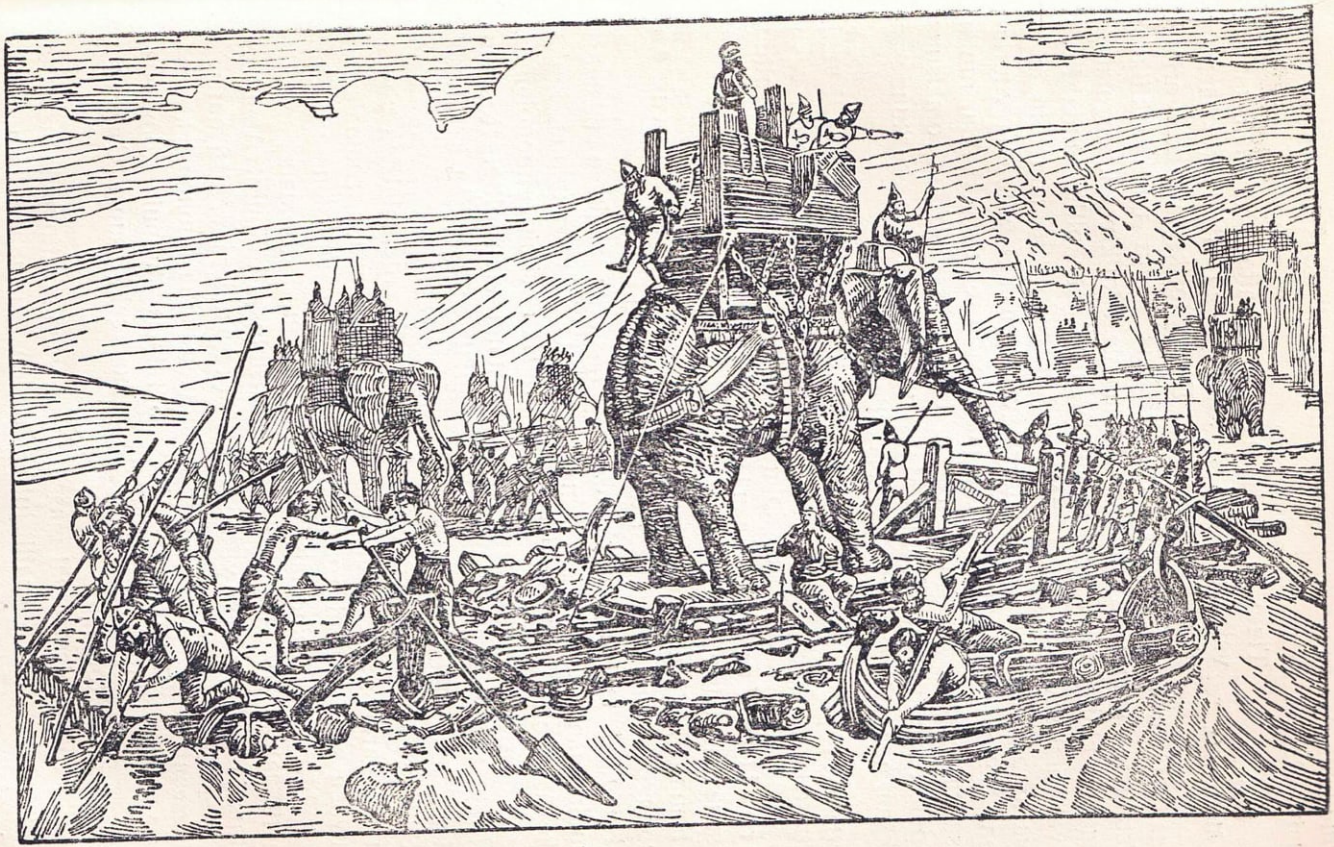

Hannibalin sotajoukot ylittävät Rhonen *(aikalaisen kaiverrus).*

armeijasta osa tuhottiin ja osa joutui vangiksi. Konsuli Flaminius kaatui tässä taistelussa.

Fabius Maksimus.

Tieto uudesta häviöstä saattoi Rooman kauhun valtaan. Lähestyvän vaaran tähden päätettiin nimittää diktaattori. Diktaattoriksi valittiin aristokraatti Fabius Maksimus. Fabius käytti uutta taktiikkaa taistelussa Hannibalia vastaan. Roomalaiset kulkivat kartagolaisen armeijan kintereillä väsyttäen sitä pienillä kahakoilla, mutta karttoivat ratkaisevaa taistelua. Maaseudun asukkaille annettiin määräys tuhota asuntonsa ja elintarvikevarastonsa ja piiloutua vuoristoon. Sellainen taktiikka jätti Hannibalin elintarvikkeitta, mutta toisaalta herätti tyytymättömyyttä talonpojissa, joiden omaisuus ja pellot tuhoutuivat. Fabius Maksimus sai kansan keskuudessa pilkkanimen „Qunctator" („Vitkastelija").

Cannaen taistelu.

V. 216 e.u.a. demokraattinen puolue saavutti sen, että sodan johtamista ei annettu diktaattorin, vaan konsulien toimeksi. Konsuleiksi oli valittu Terentius Varro ja Aemilius Paullus. Päätettiin ryhtyä ratkaisevaan taisteluun kartagolaisia vastaan.

Hannibal oli silloin Apuliassa. Siellä, pienen Cannaen kaupungin luona tapahtuikin kuuluisa taistelu.

Hannibal teki hyvin yksinkertaisen, mutta rohkean taistelusuunnitelman. Hän järjesti armeijansa puolikuun muotoon, jonka mykevä puoli oli roomalaisiin päin. Hän sijoitti huonoimmat joukko-osastonsa keskustaan ja parhaimmat sivustoille. Rooman jalkaväki hyökkäsi tarmokkaasti kartagolaisten armeijan keskustaa vastaan, joka alkoi perääntyä.

Samassa Hannibal iski vereksillä voimilla roomalaisten sivustaan ja kartagolainen ratsuväki tuhosi heikomman roomalaisen ratsuväen sekä piiritti roomalaisen jalkaväen selustan puolelta. Alkoi hirvittävä roomalaisten surmaaminen. Rooman armeija menetti lähes 70 tuhatta miestä. Taistelussa tuhoutui Aemilius Paullus ja melkein koko ylin päällystö (kesäkuussa v. 216 e.u.a.).

Rooman vaikea asema.

Hannibalin voitto Cannaen luona huononsi kovasti Rooman asemaa. Syrakusa luopui Roomasta. Myöskin osa Etelä-Italiaa sekä suuri Capuan kaupunki petti Rooman.

Mutta roomalaiset eivät masentuneet, vaan tavattomalla tarmolla jatkoivat taistelua. Senaatti julisti uuden kutsunnan armeijaan, johon otettiin 17:sta ikävuodesta lähtien. Mutta Hannibalin oli

sangen vaikeata suurentaa sotajoukkoaan. Kartagon hallitus ei antanut juuri minkäänlaista apua sotapäällikölleen. Se pelkäsi, että Hannibal palattuaan synnyinmaahansa Rooman voiton jälkeen, julistaa itsensä kuninkaaksi. Siinä oli syy, mistä johtui, että Rooman voimat kasvoivat tappioista huolimatta, mutta Hannibalin voimat hupenivat.

Roomalaiset valtaavat Syrakusan ja Capuan.

Kohta sen jälkeen roomalaisten onnistui vallata Syrakusa. Pitkäaikaisen piirityksen jälkeen antautui Capuan kaupunki. Samaan aikaan Hannibal yritti hyökätä Rooman kaupungin kimppuun. Hän oli jo kahdeksan kilometrin päässä kaupungista. Väestö joutui kauhun valtaan. Kuului huutoja: „Hannibal on porttien edessä!" Kartagolaiset eivät kuitenkaan uskaltaneet tehdä rynnäkköä Roomaa vastaan.

Hannibal toivoi saavansa apua Espanjasta, jossa hänen veljensä Hastrubal oli sotajoukkoineen. Mutta roomalaiset saivat siepatuksi kirjeen, jossa Hastrubal tiedoitti veljelleen marssisuunnitelmansa. Voimakas roomalainen armeija oli Hastrubalia vastassa, ja kartagolaisten armeija tuli täydelleen tuhotuksi. Hannibal odotti turhaan tietoja veljeltään. Vasta silloin, kun roomalaiset viskasivat Hastrubalin pään Hannibalin leiriin, hän käsitti, mitä oli tapahtunut.

Sodan loppu.

Lujitettuaan asemansa Italiassa ja puhdistettuaan Espanjan kartagolaisista, roomalaiset päättivät siirtyä Afrikkaan sotimaan. Roomalainen sotapäällikkö Scipio lähti sinne 30-tuhantisen armeijan kanssa. Kartagon senaatti kutsui Hannibalin pois Italiasta. V. 202 e.u.a. sotapäälliköt kohtasivatkin toisensa Zama-kaupungin luona Kartagon eteläpuolella. Scipion ratsuväki oli Numidian kuninkaan antaman avun vuoksi suurempi kuin kartagolaisten, ja Hannibal kärsi tappion.

Kartagon hallituksen oli pakko suostua niihin rauhanehtoihin, mitkä Rooma sille saneli. Rauhansopimuksen mukaan Kartago menetti kaikki Afrikan ulkopuolella olleet hallintoalueensa, eikä sillä ollut oikeutta käydä sotaa ilman Rooman suostumusta. Lisäksi Kartagon oli maksettava hyvin suuri sotakorvausmaksu, luovutettava kaikki elefanttinsa ja sotalaivansa Roomalle, lukuunottamatta 10 laivaa.

Siten päättyi v. 201 e.u.a. raskain ja vaarallisin kaikista Rooman käymistä sodista. Hannibalin voittaja Publius Cornelius Scipio sai lisänimen Africanus.

Muutaman vuoden kuluttua rauhan solmimisen jälkeen Rooman senaatti vaati Kartagolta Hannibalin luovuttamista. Hannibal ei tahtonut joutua vihollisten käsiin, vaan pakeni Aasiaan ja tuhoutui siellä.

Hannibalin tappion syyt.

Rooma voitti Hannibalin sentähden, että Rooman talonpoikaisarmeija oli parempi kuin Kartagon palkka-armeija. Rooman sotaväki taisteli oman maansa puolesta. Siksi se oli paljon sitkeämpi kuin Hannibalin palkka-armeija, jota sangen vähän kiinnosti Kartagon voitto.

Sitä paitsi Kartago ei lähettänyt lahjakkaalle sotapäällikölleen uusia apujoukkoja. Vieläpä eräät kartagolaiset petturit esiintyivät Hannibalia vastaan. Kaikki nämä olosuhteet olivat eduksi Roomalle, joka tulikin voittajaksi.

71. §. MAKEDONIAN JA KREIKAN VALLOITUS.

Kolmas puunilaissota (vv. 149—146 e.u.a.).

Kartagon voitettuaan Roomasta tuli Välimeren mahtavin valtio. Se alkoi nyt sekaantua itäisten valtakuntien: Makedonian, Kreikan, Syyrian ja Egyptin asioihin. Se kiinnosti erikoisesti juuri roomalaisia kauppiaita.

Idän valtakunnat sotivat alituisesti keskenään. Sen vuoksi niiden oli vaikeata liittyä yhteen taistellakseen Roomaa vastaan. Käyttäen sitä hyväkseen Rooma löi vihollisensa yksitellen toisen toisensa jälkeen. II vuosisadan ensipuoliskolla e.u.a. Rooma valloitti Makedonian ja Kreikan sekä tuotti raskaan tappion Syyrialle.

Kolmas puunilaissota.

Sillä välin Kartago oli selviytynyt toisen puunilaissodan seurauksista. Sen kauppa ja erittäinkin maatalous kukoistivat jälleen. Se herätti pelkoa Rooman maanviljelijöissä ja kauppiaissa. He näet pelkäsivät Kartagon kaupan kilpailua ja kuvittelivat jo uuden Hannibalin ryntäämistä Italian kimppuun. Roomalainen orjanomistaja ja senaattori Cato päätti senaatissa jokaisen puheensa, sen sisällöstä riippumatta, aina samalla lauseella: „Muuten olen sitä mieltä, että Kartago on hävitettävä".

V. 149 e.u.a. Rooman senaatti keksi sodan aiheen. Kartago oli näet ilman Rooman lupaa aloittanut sodan Numidian kuningasta vastaan. Silloin Rooma esitti Kartagolle ultimaatumin (uhkavaatimuksen) ja vaati Kartagon asukkaita lähtemään kaupungistaan

ja etsimään itselleen uuden asuinsijan, joka olisi kauempana merestä.

Sellainen vaatimus aiheutti kartagolaisissa kiukkua ja kiihtymystä. He päättivät puolustaa kaupunkiaan viimeiseen veripisaraan asti. Kaupungin koko väestö teki työtä yötä päivää: taottiin aseita, rakennettiin heittolaitteita, lujitettiin muureja. Naiset leikkasivat hiuksensa tehdäkseen niistä heittoaseiden köysiä. Kun Rooman armeija saapui kaupungin luo, niin se tapasi Kartagon mitä parhaiten varustautuneena puolustukseen. Kartagon mahtavat muurit kestivät kaikki roomalaisten ryntäykset ja suuret elintarvikevarastot tekivät asukkaille mahdolliseksi kestää pitkäaikaisen piirityksen. Sen vuoksi kaksi ensimmäistä sotavuotta eivät tuoneet Roomalle mitään menestystä.

Rynnäkkö Kartagoa vastaan ja Kartagon hävitys.

Keväällä v. 146 e.u.a. alkoi yleinen rynnäkkö Kartagoa vastaan. Kaupungissa vallitsi nälänhätä ja taudit. Eräs roomalainen joukko-osasto onnistui tunkeutumaan muurin yli kaupunkiin sellaisesta paikasta, jota nälän heikentämä kaupungin puolustusväki vartioi huonosti. Joukko-osaston perässä ryntäsi koko armeija kaupunkiin. Kuusi päivää käytiin ankaraa taistelua kaupungin kaduilla. Kartagolaiset puolustivat sitkeästi jokaista taloa. Lopulta kaupungin sotaväki ja henkiinjäänyt väestö sulkeutui valloittamattomaan kremliin. Roomalaiset varustautuivat sen piiritykseen. Silloin 30 tuhatta miestä ja 25 tuhatta naista antautui voittajan armoille. Vain pieni ryhmä ei halunnut antautua. Se sytytti temppelin, joka sijaitsi kremlissä, ja melkein koko ryhmä sai surmansa liekeissä.

Roomalaiset kohtelivat voitettuja julmasti. Kartagon asukkaat myytiin orjiksi. Kaupunki jätettiin sotilaitten ryöstettäväksi. Sen jälkeen sen ehjänä säilynyt osa Rooman senaatin käskystä hävitettiin maan tasalle. 17 päivää paloivat Kartagon rauniot. Sen paikan ympäri, missä oli sijainnut kukoistava kaupunki, kynnettiin auralla vako ja paikka julistettiin kirotuksi. Kartagon alue muutettiin Rooman maakunnaksi ja nimitettiin Afrikaksi.

Rooman valloitusten tulokset III ja II vuosisadalla e.u.a.

III ja II vuosisadalla e.u.a. Rooman käymien sotien tuloksena Espanja, osa Pohjois-Afrikkaa, Balkanin niemimaa ja useita Välimeren saaria joutui Rooman valtaan. Roomasta tuli mahtava valtakunta.

Kaikilla käydyillä sodilla oli ryöstösodan luonne. Ne olivat tarpeellisia ainoastaan roomalaisille maanomistajille, koronkiskureille ja kauppiaille, jotka rikastuivat alistettujen kansojen riistosta. Rooman suorittama Italian valtaaminen V ja IV vuosisadalla oli jossakin määrin hyödyttänyt talonpoikiakin, mutta suurista merentakaisista sotaretkistä he eivät hyötyneet yhtään mitään. Päinvastoin III ja II vuosisadalla käytyjen sotien seurauksena oli Rooman talonpoikien ja käsityöläisten täydellinen kurjistuminen.

III. ORJANOMISTUKSELLINEN ROOMA (III JA II VUOSISADALLA e.u.a.).

72. §. Orjatyön lisääntyminen ja orjien asema.

Orjien saanti. Orjamarkkinat.

Rooman valloitussotien seurauksena orjatyö tuli Italiassa laajasti käytäntöön. Orjia saatiin etupäässä sotien avulla. Vallattuaan jonkun valtion roomalaiset tekivät suurimman osan sen väestöstä orjiksi. Roomalaiset sotapäälliköt useinkin kutsuivat kauppiaita leiriinsä ja siellä heti möivät heille sotavankeja.

Orjan rankaiseminen.

Toisena orjien hankkimiskeinona oli velkaantuneisuus. Kun maakuntien asukkaat joutuivat maksamaan tavattoman suuria veroja Roomalle, niin he joutuivat riippuvaisiksi koronkiskureista, jotka myivät heidät orjiksi.

Kolmantena orjien hankintakeinona oli merirosvojen harjoittama ihmisryöstö. Merirosvot hyökkäsivät ohikulkevien laivojen kimppuun ja harjoittivat rosvousta rannikkovaltioissa. Merirosvoilla riitti häikäilemättömyyttä hyökätä Italiankin rannikoille, josta ne ryöstivät tavattoman suuria saaliita.

Sellaisen tilanteen vallitessa vapaan väestön lukumäärä useissa maakunnissa aleni suuresti.

Orjia myytiin orjamarkkinoilla. Rooman vallan aikana oli Delos-saarella erittäin suuret orjamarkkinat. Siellä myytiin joka päivä tuhansia orjia, jotka sitten vietiin Rooman eri hallinta-alueille. Myytäväksi tuoduilla orjilla oli jokin erikoismerkki, kuten liidulla värjätyt jalat, köynnösseppele tai villamyssy päässä. Usein orjan kaulaan ripustettiin pieni taulu, johon oli kirjoitettu kaikki ostajalle tarpeelliset tiedot, kuten orjan ikä, hänen syntyperänsä ja ominaisuutensa.

Orja kahleissa.

Suuren sodan tai onnistuneen merirosvohyökkäyksen jälkeen orjien hinnat alenivat nopeasti. Niinpä Sardinian saaren rauhoittamisen jälkeen orjia myytiin Roomassa niin halvalla, että syntyi sananparsi: „Huokea kuin sardinialainen".

Valtion orjat. Orjat kuuluivat Roomassa joko valtiolle tahi yksityisille henkilöille. Valtion orjia käytettiin yleisissä töissä, kuten vesijohtojen ja julkisten rakennusten rakentamisessa, teiden kiveämisessä y.m. Heitä käytettiin myöskin erilaisissa alemmissa yleisissä viroissa, kuten palvelijoina temppeleissä, lähetteinä, vanginvartijoina, pyöveleinä. Vuoriteollisuudessa käytettiin yksinomaan orjatyötä. Kaivokset ja kivilouhimot kuuluivat valtiolle. Niitä annettiin vuokraajille, jotka teettivät kaiken työn joko omilla tai vuokratuilla orjilla. Uuden Kartagon (Espanjassa) lähellä olleissa hopeakaivoksissa työskenteli lähes 40 tuhatta orjaa. Valtion orjia oli vähemmän kuin yksityisten, ja he olivat hiukan paremmassa asemassa.

Kaupunki- ja maaseutuorjat. Roomalaisten rikkaiden perheiden (familiain, kuten siihen aikaan sanottiin) orjat jakaantuivat kaupunki- ja maaseutuorjiin. Jokaisella rikkaalla roomalaisella oli satoja kaupunkiorjia. Sellaisia olivat henkivartijat, keittäjät, parturit, kutojat, suutarit, värjärit, muurarit, arkkitehdit, kirjurit, opettajat, soittajat, näyttelijät, sanalla sanoen, kaikkien niiden ammattien harjoittajat, jotka olivat välttämättömiä rikkaassa talossa.

Maaseutuorjat työskentelivät orjanomistajan maatiloilla kaupungin ulkopuolella. Niiden lukumäärä riippui maatilan suu-

ruudesta. Oliivin ja viinirypäleen korjuuaikana orjien lisäksi palkattiin vapaita työläisiä vähämaisista tahi maattomista talonpojista.

Gladiaattori-orjat.

Gladiaattorit muodostivat erikoisen orjalajin. Heitä pakotettiin yleisön huvittamiseksi taistelemaan keskenään sekä villieläinten kanssa ja kuolemaan sirkusareenalla. Gladiaattoriorjiksi otettiin kaikkein vahvimmat ja rohkeimmat sotavangit tai rikolliset. Rikkaat roomalaiset määräsivät usein omia orjiaan gladiaattoreiksi. Gladiaattorien omistajat järjestivät gladiaattorien taisteluja omalla kustannuksellaan tai vuokrasivat heitä toisille taistelujen järjestäjille. Gladiaattoreja opetettiin erikoisissa kouluissa, joita oli Italiassa paljon. Siellä heitä pidettiin lukon takana ja rangaistiin ankarasti pienimmästäkin rikkomuksesta.

Orjien asema.

Rooman orjien asema oli tavattoman raskas. Orjaa ei pidetty ihmisenä eikä laki suojellut häntä. Orjan omistaja sai rangaista häntä mielensä mukaan, vieläpä tappaakin, joutumatta siitä edesvastuuseen.

Orjalla ei saanut olla perhettä eikä omaisuutta ilman isännän suostumusta. Usein heitä leimattiin kuten karjaa. Maaseutuorjien asema oli erittäin raskas. He tekivät työtä julmien voutien silmälläpidon alaisina. Tottelemattomat orjat suljettiin öiksi erikoisiin vankikomeroihin ja kuljetettiin työhön kahlittuina. Roomalaiset suhtautuivat orjiin ylenkatseellisesti. He sanoivat, että työvälineet jakaantuvat mykkiin (kärryt), ammuviin (härät) ja puhuviin (orjat) työkaluihin.

Orjuudesta vapautetut.

Orjuudesta vapaaksi päästettyä orjaa sanottiin vapautetuksi. Vapauttaminen tapahtui usein isännän kiitollisuudenosoituksena jonkin erikoisen palveluksen johdosta. Useimmiten vapauttaminen tapahtui sen

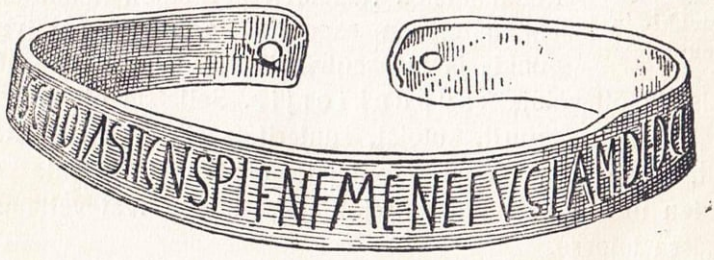

Orjan kaularengas isännän nimikirjoituksineen.

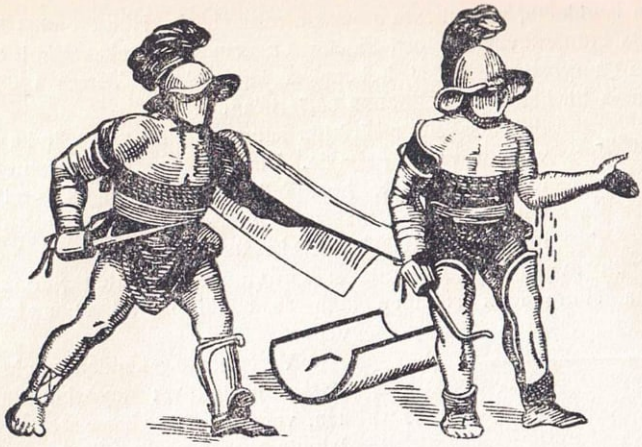

Gladiaattoreita.

vuoksi, että se oli isännälle edullista. Orjuudesta vapautettu ei päässyt täysin vapaaksi henkilöksi, vaan jäi määrättyyn riippuvaisuuteen entisestä isännästään, joka tuli hänen „patronukseksi". Vapautetulle annettiin nimi patronuksen nimen mukaan ja hänen oli oltava patronukselleen „nöyrä ja kuuliainen". Sellainen vapautettu, joka ei osoittanut riittävää alistuvaisuutta patronukselleen, voitiin tehdä uudelleen orjaksi.

Orjuudella oli valtavan suuri merkitys Rooman talouden kehityksessä. Niin maatalous ja käsiteollisuus kuin kauppakin pohjautuivat orjuuteen.

73. §. Rooman veronkanto-oikeuden vuokraajien ja koronkiskureiden rikastuminen.

Provinssien hallinta. Provinssien valtavat rikkaudet joutuivat roomalaisten käsiin (provinssiksi nimitettiin Italian rajojen ulkopuolella olevia Rooman valloittamia maakuntia). Valloitettuja maakuntia hallitsivat roomalaiset käskynhaltijat. Käskynhaltijat valittiin entisistä konsuleista ja preettoreista ja heitä kutsuttiin prokonsuleiksi ja propreettoreiksi (s.o. konsulien ja preettorien sijaisiksi). Provinssien käskynhaltijat pitivät hallussaan sekä sotilas- että siviilivaltaa. Heillä oli oikeus määrätä provinssien asukkaiden elämästä sekä kuolemasta. Sitä hyväkseen käyttäen roomalaiset käskynhaltijat ryöstivät armottomasti provinsseja.

Niinpä Sisilian käskynhaltija Verres saattoi kolmen vuoden aikana (vv. 73—71 e.u.a.) maan taydelliseen kurjuuteen. Hän mestautti ja vangitsi suu-

ren määrän asukkaita, sen ohessa myöskin roomalaisia. Hän tuomitsi heitä pieksettäväksi ja kidutettavaksi, ryösti heidän omaisuutensa, takavarikoi temppelien omaisuuden ja ryösti puhtaaksi kokonaisia kaupunkeja. Verres ryösti kolmen vuoden aikana Sisiliassa 40 miljoonaa sestertsia[1].

Veronkanto-oikeuden vuokraajat ja koronkiskurit.

Provinsseille määrättiin suunnattomat verot, jotka saattoivat väestön puille paljaille. Verojen kerääminen annettiin vuokralle yksityisille henkilöille. Veronkanto-oikeuden vuokraajat maksoivat valtiolle etukäteen koko verosumman, joka heidän oli koottava provinssissa. Roomalaisten käskynhaltijain avulla veronkanto-oikeuden vuokraajat sitten pusersivat asukkailta paljoa suuremman summan kuin se, minkä he olivat maksaneet valtiolle.

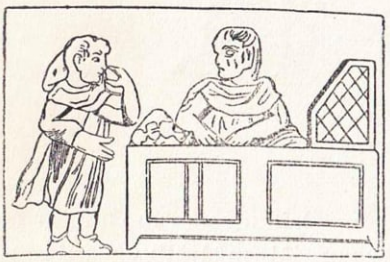

Roomalainen rahanvaihtaja.

Veronkanto-oikeuden vuokraajat Italiassa harjoittivat myöskin koronkiskontaa, varsinkin provinsseissa. He antoivat lainoja ei vain yksityisille henkilöille, vaan kaupungeille, jopa kokonaisille valtioillekin. Korkoprosentti oli hyvin suuri; se nousi usein aina 48 prosenttiin vuodessa.

Jo ammoisista ajoista asti Roomassa oli ollut rahanvaihtajien kojuja. Niiden omistajat harjoittivat rahanvaihtoa. Myöhemmin rahanvaihtajien toiminta laajeni. He alkoivat ottaa rahoja säilytettäväksi ja laskea niitä liikkeelle, antaa lainoja ja suorittaa muuta liiketoimintaa rahoilla.

Rahan kasaantumisen seurauksena Roomassa kukoisti kaikenlainen keinottelu. Suuren roomalaisen keinottelijan erimerkkinä on rikkaudestaan kuuluisa Crassus. Hän harjoitti maakeinottelua Roomassa. Tulipalon sattuessa Crassus osti polkuhinnalla sekä palavan talon että naapuritalot. Sitten hän möi tuon palstan taikka rakensi sille taloja. Keinottelun avulla Crassus tuli kaupungin suurimman osan omistajaksi ja Rooman rikkaimmaksi mieheksi.

Kauppa. Ritarit.

Välimeren valtaamisen seurauksena oli Rooman kaupan laaja kasvu. Roomalaiset toivat rajojen ulkopuolelta paljon tavaroita, mutta veivät vähän ulospäin. Provinsseista tuotiin ylellisyystavaroita, kuten kalliita kankaita, kulta- ja hopeaesineitä, hienoja viinejä, norsunluuta, taiteellisesti koristettuja astioita. Laajan kulutuksen tuotteista tuotiin etupäässä viljaa.

Rooman raharikkaudet olivat enimmäkseen ritarisäädyn käsissä. Aikaisemmin nimitettiin ritareiksi kaikkein rikkaimpia ensimmäiseen varallisuusluokkaan kuuluvia henkilöitä, jotka palvelivat ratsuväessä. Mutta ritari-nimitys kadotti sitten alkuperäisen merkityksensä. Ritareiksi alettiin nimittää rikkaita, suurten rahapääomien omistajia, riippumatta siitä, palvelivatko he ratsuväessä vai eivät. Kuuluakseen ritarien säätyyn oli omistettava määrätty pääoma.

---

[1] Sestertsi on noin 10 kopeekan arvoinen hopearaha.

Suurmaanomistus ja talonpoikaiston köyhtyminen.

Italian maataloudessa myöskin tapahtui suuria muutoksia. III vuosisadalle e.u.a. saakka ei ollut juuri lainkaan suurmaanomistusta. Mutta orjuuden kasvu ja suurten rahapääomien kasaantuminen johtivat II vuosisadalla e.u.a. suurten maaomaisuuksien (latifundioiden) muodostumiseen. Rooman tilanherrat saivat valloitussodan yhteydessä paljon orjia, ja suuri pääomien kasaantuminen teki mahdolliseksi maan ostamisen. Sitä paitsi nobilit ottivat laittomasti valtion maita yksityisomaisuudekseen.

Suurmaanomistuksen kasvaessa talonpoikaistalous köyhtyi. Usein rikkaat orjanomistajat ajoivat velkaantuneet talonpojat pois maaltaan ja anastivat itselleen heidän maapalstansa.

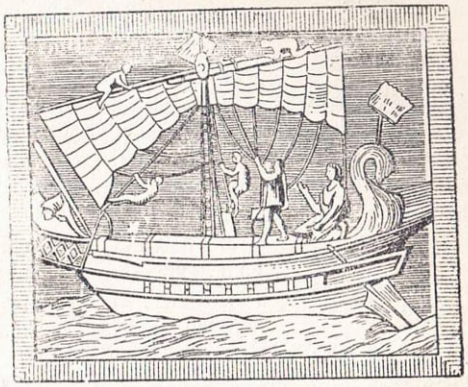

Roomalainen kauppalaiva.

Vilja oli niin halpaa, ettei talonpojan kannattanut sitä myydä. Talonpojat eivät voineet harjoittaa karjanhoitoa, koska sitä varten tarvittiin paljon maata. Oliivin ja viinirypäleiden viljelemiseen tarvittiin taas määrätty määrä pääomaa. Näin ollen talonpojan oli hyvin vaikea kestää suuren orjanomistajatalouden kilpailua. Lisäksi pitkäaikaiset merentakaiset valloitussodat eroittivat talonpojat talouksistaan. Sotaretkien aikana talonpojat vieraantuivat työnteosta, tottuivat elämään sotamiehen palkalla sekä sotasaaliin varassa. Sen vuoksi talonpojat pitivät parempana hylätä autioituneet taloutensa ja siirtyä kaupunkiin. Siten alkoi Italian maaseutu II vuosisadalla e.u.a. autioitua.

Pienet ansiotyöt ja orjanomistajien tarjoamat lahjukset vaaliaikoina houkuttelivat talonpoikia Roomaan. Rikkaat orjanomistajat kuluttivat suuria summia valitsijoiden lahjomiseen. He järjestivät kansalle loistavia sirkusesityksiä, antoivat ilmaisia aterioita, jakoivat rahaa j.n.e.

Sen seurauksena kaupungin pieneläjät vieraantuivat työstä, oppivat elämään rikkaiden almuilla ja muuttuivat joutilaaksi ja turmeltuneeksi väkijoukoksi.

74. §. Rooman elintavat ja kulttuuri III ja II vuosisadalla e.u.a.

Ylellisyyden kasvu.

Italian taloudellisen elämän muuttuessa muuttuivat myöskin roomalaisten elintavat ja elinolot. Entinen yksinkertainen elämä hävisi vähitellen. Rikkauksien kasaantumisen ja itämaihin tutustumisen seurauksena alkoi Rooman yhteiskunnan ylimpien kerrosten keskuudessa kehittyä ylellisyys yhä suuremmassa mitassa. Se ilmeni huoneiden sisustamisessa, puvuissa, yksityisissä ja julkisissa rakennuksissa ja juhlissa. Vielä III vuosisadan alussa e.u.a. Roomasta palanneet Kartagon lähettiläät kertoivat, miten yksi ja sama hopeainen pöytäkalusto palveli koko senaattia. Käydessään vieraisilla senaatin virkamiesten kodeissa he aina uudelleen kohtasivat tuon saman pöytäkaluston.

Mutta nyt jokaiseen rikkaaseen perheeseen oli ilmestynyt kauniita hopeaastioita, tyylikkäitä huonekaluja ja kirjavia mattoja. Roomaan tuotiin kreikkalaisia viinejä ja Mustanmeren kalaa. Entisten vaatimattomien ateriain asemesta järjestettiin ylellisiä pitoja, joissa ei enää kelvannut kotoinen ruoanlaitto, vaan vaadittiin jo erikoisia ammattitaitoisia keittäjiä. Juhlien paljous ja ylellisyys kasvoivat joka vuosikymmenen aikana. Rooman väkijoukon mielihuvituksiksi tulivat gladiaattorien ja villieläinten taistelut. II vuosisadalta alkaen tuotiin siihen tarkoitukseen petoja Afrikasta.

Kreikan kulttuurin vaikutus. II vuosisadalla e.u.a. roomalaiset joutuivat välittömään vuorovaikutukseen Kreikan kanssa. Sen vuoksi Kreikan kulttuurin vaikutus alkoi ilmetä entistä voimakkaammin. Kreikan kieli levisi laajalle Italiassa. Se oli välttämätön roomalaisille kauppiaille ja rahamiehille, jotka olivat jatkuvassa yhteydessä Idän kanssa. Kreikan kielen taito tuli välttämättömäksi jokaiselle ylhäiselle roomalaiselle, joka halusi esiintyä sivistyneenä, sillä kreikkalainen kirjallisuus oli levinnyt laajalle sinä aikana. Rikkaisiin roomalaisiin perheisiin otettiin lasten kasvattajiksi kreikkalaisia opettajia, useinkin orjia.

Roomalaisen kirjallisuuden synty. Kreikan vaikutuksesta Roomassa alkoi III—II vuosisadalla e.u.a. syntyä roomalainen kirjallisuus. Sen ajan suurimmista runoilijoista on mainittava Ennius. Hän käänsi latinan kielelle ja mukaili kreikkalaisten kirjailijain tuotteita. „Iliadin" ja „Odysseian" mukaisesti Ennius kirjoitti suuren „Aikakirja"-nimisen runoelman, joka kertoo Rooman historiaa sen tarumaisesta menneisyydestä lähtien aina II vuosisadalle saakka e.u.a.

Marcus Porcius Cato oli paljon itsenäisempi kirjailija. Hän kirjoitti historiallisen („Origines" eli „Alkuhistoria") teoksen Rooman historiasta tarumaisista ajoista lähtien aina v. 149 e.u.a. saakka. Cato kirjoitti myöskin „Maataloudesta"-nimisen teoksen.

Komedia. Komediat eli huvinäytelmät olivat erittäin kansanomaisia Roomassa. Myöskin ne syntyivät kreikkalaisten esikuvien mukaan. Roomalaisista huvinäytelmien kirjoittajista tunnetuin on Plautus. Kreikkalaiset huvinäytelmät hän muovasi uudelleen Rooman oloja vastaavasti ja ivasi aikakautensa yhteiskunnan tapoja. Plautuksen huvinäytelmät on kirjoitettu elävällä ja kansanomaisella kielellä.

IV. ORJIEN JA VAPAAN KÖYHÄLISTÖN KAPINAT. ROOMAN TASAVALLAN KUKISTUMINEN (vv. 137—30 e.u.a.).

75. §. Ensimmäinen orjakapina Sisiliassa. Aristonikoksen kapina Vähässä Aasiassa.

Orjuus Sisiliassa. Sisiliassa oli hyvin paljon orjia. Saaren hedelmällinen maa ja hyvä ilmasto tekivät mahdolliseksi laajan maanviljelyksen harjoittamisen. Rooman ritarisäädyn jäsenet hallitsivat turvattomassa provinssissa ja anas-

tivat suuria maa-aloja, joilla he järjestivät suurtalouden. Sisilia muuttui kohta „Italian vilja-aitaksi". Saarella oli hyvin paljon orjia, etupäässä syyrialaisia. Isännät kohtelivat heitä tavattoman julmasti. Useat sisilialaiset orjanomistajat eivät juuri lainkaan ruokkineet ja vaatettaneet orjiaan. Sen vuoksi orjien oli pakko elää varastamisella ja ryöväyksellä.

Ennan kaupungissa asuneen rikkaan sisilialaisen orjanomistajan Damofileen luo saapui kerran joukko alastomia orjia ja pyysi itselleen vaatteita. Damofiles määräsi orjat pieksettäväksi ja sitten lähetettäväksi jälleen työhön.

Kapinan alku. Damofileen julmuus ja piikka sytytti kauan pidätetyn orjien kiihtymyksen. Puhkesi uhkaava kapina. Damofileen maaseutuorjat aloittivat kapinan. He murtautuivat yöllä Ennan kaupunkiin (v. 137 e.u.a.). Heihin liittyivät heti toiset orjat, ja silloin alettiin orjanomistajien pieksäminen.

Jo kauan ennen kapinaa Ennan kaupungin orjat olivat pitäneet salaisia kokouksia ja sopineet siitä, että jotenkin on päästävä vapautumaan raskaasta asemasta. Heidän keskuudessaan oli eräs Eunus-niminen orja, jolla oli suuri vaikutus syyrialaisten toveriensa keskuudessa.

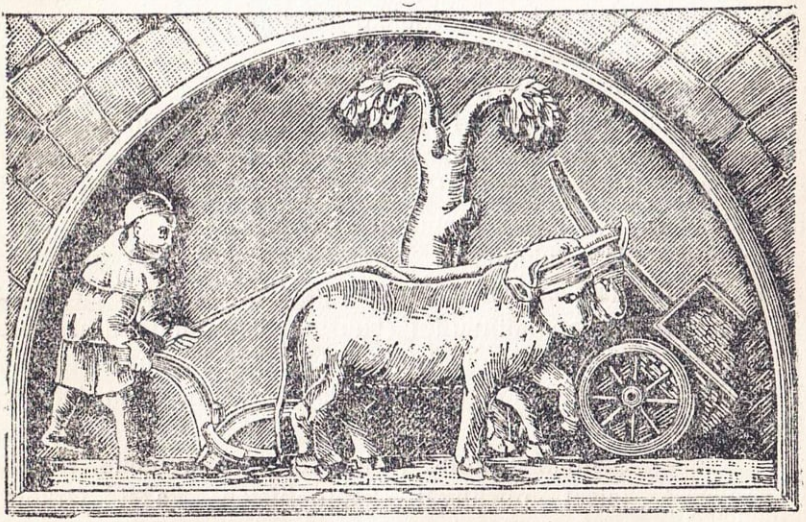

Roomalainen talonpoika kyntämässä.

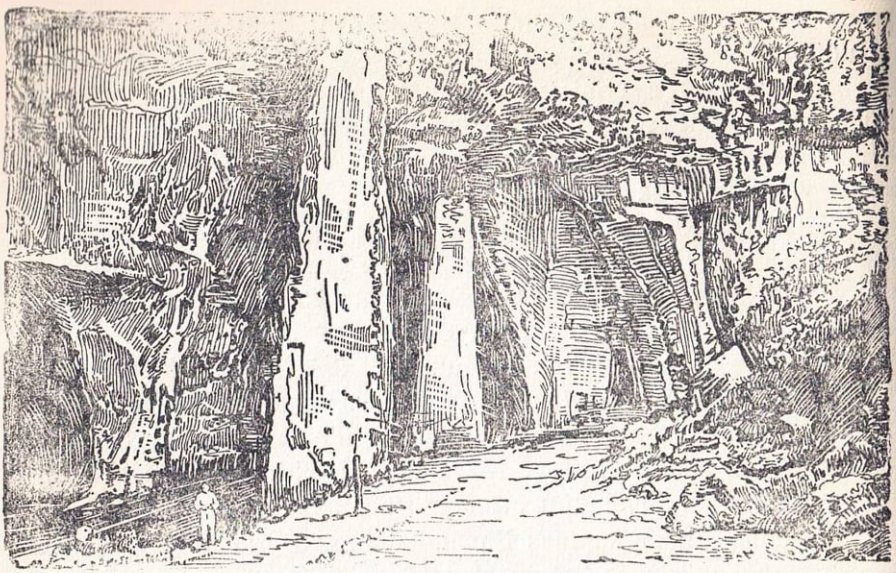

Kivilouhimo Sisilian saarella, johon kapinalliset orjat vietiin vankeuteen.

Orjien voitto ja vallan järjestäminen.

Saatuaan vallan käsiinsä kapinalliset valitsivat Eunuksen kuninkaakseen. Järjestettiin myöskin neuvosto, jonka jäseniksi Eunus nimitti älykkäimpiä orjia. Kolmen päivän sisällä muodostettiin kuusituhantinen armeija. Sen avulla kapinalliset tuhosivat useita pieniä roomalaisen sotaväen joukko-osastoja, joita oli lähetetty Ennan kapinaa tukahduttamaan.

Saaren lounaisosassa puhkesi toinen kapina, jonka johtajaksi tuli vähä-aasialainen orja Kleon. Hän liittyi Eunukseen viisituhantisen joukko-osastonsa kanssa. Yhteisin voimin he onnistuivat lyömään kahdeksantuhantisen roomalaisen armeijan, jonka komentajana oli Roomasta saapunut konsuli.

Kapinoitsijoiden lukumäärä nousi vähitellen 200 tuhanteen saakka. Kapinalliset saivat haltuunsa melkein koko saaren itäosan. Orjanomistajien latifundiot (suurmaatilat) hävitettiin. Mutta orjat säälivät pieniä talonpoikaistalouksia eivätkä kajonneet sellaisiin omalla työllään toimeentuleviin talonpoikiin, jotka jatkoivat rauhallista työtään.

Kapinan tukahduttaminen.

Sisilian saarelle vietiin suuria sotavoimia. Roomalaiset piirittivät kapinallisten kaksi tärkeintä tukikohtaa, Tauromenion ja Ennan. Kun niitä oli mahdoton vallata väkirynnäköllä, niin Rooman sotaväki

turvautui pitkäaikaiseen piiritykseen ja saattoi piiritetyt kauheaan nälänhätään. Ja kuitenkin kumpikin kaupunki voitiin voittaa vain petturuuden avulla. Lähes 20 tuhatta kapinaan noussutta orjaa tuhottiin. Kleon oli jo aikaisemmin saanut surmansa eräässä kaupungin ulkopuolelle tehdyssä hyökkäyksessä, mutta Eunus joutui elävänä roomalaisten käsiin ja rääkättiin kuoliaaksi vankilassa.

Tauromenion ja Ennan valloittamisen jälkeen roomalaiset kulkivat kautta saaren ja lopullisesti tukahduttivat kapinan (v. 132 e.u.a.).

Aristonikos. Kapina Pergamonissa.

Sisilian kapina sai voimakasta vastakaikua Vähässä Aasiassa, Pergamonin kuningaskunnassa. Pergamonin kuninkaan, Attalos III sukulainen Aristonikos käytti hyväkseen orjien ja köyhälistön kapinaa. Asia oli siten, että Attalos III, jolla ei ollut suoranaisia perillisiä, oli testamentannut kuollessaan kuningaskuntansa Roomalle (v. 133 e.u.a.). Jo kauan ennen sitä hän oli antanut suuria oikeuksia roomalaisille kauppiaille Pergamonissa. Mutta Aristonikos oli päättänyt olla antamatta Pergamonin kuningaskuntaa Roomalle. Hän pyrki itse valtaistuimelle. Päämääränsä saavuttamiseksi Aristonikos astui vapaan köyhälistön ja orjien laajan kapinaliikkeen johtoon.

Eräät Vähän Aasian kaupungit, jotka olivat Roomaa vastaan, kannattivat Aristonikosta. Mutta Efesoksen rikkaat orjanomistajat pitivät Rooman herruutta itselleen edullisempana. He nousivat Aristonikosta vastaan, jonka joukot tuhottiin meritaistelussa.

Aristonikos jatkoi kuitenkin taistelua. Hän vapautti orjat ja lupasi heille luoda kaikkien kansalaisten vapauteen ja tasa-arvoisuuteen perustuvan „Auringon valtakunnan". Sillä hän sai valtavan suuret sorrettujen joukot puolelleen. Niihin joukkoihin nojautuen Aristonikos löi voimakkaan roomalaisen armeijan, vaikka sitä auttoivatkin Vähän Aasian pikkukuninkaat. Rooman armeijaa johtava konsuli joutui vangiksi ja surmattiin. Aristonikoksen haltuun joutui melkein koko Pergamonin kuningaskunta.

Kapinan päättyminen.

V. 130 e.u.a. Rooma lähetti toisen konsulin kapinallisia vastaan. Hän onnistui odottamattomalla hyökkäyksellään lyömään Aristonikoksen sotajoukot. Aristonikos sulkeutui erääseen Vähän Aasian kaupunkiin, jossa hänet nälällä pakotettiin antautumaan. Hänet lähetettiin Roomaan ja siellä tukehdutettiin vankilassa. Pergamonin kuningaskunta liitettiin Rooman hallinta-alueisiin.

Rooma oli vielä voimakas ja hajanaiset orjakapinat eivät kyenneet kukistamaan orjanomistusjärjestelmää.

76. §. Gracchus-veljesten uudistukset. Tiberius Gracchus (v. 133 e.u.a.).

Uudistuksien syyt.

Samaan aikaan, kun Rooma tukahdutti Sisilian ja Pergamonin orjakapinoita, alkoi itse Italiassa talonpoikien liikehtimisiä. Köyhälistö liikehti koko maassa. Rakennuksien seinille ja hautojen muistopatsaille ilmaantui kirjoituksia, joissa vaadittiin maan uudestijakoa.

Italian talonpoikaiston kestettävänä oli sangen raskas aika. Vapaat pienviljelijät kurjistuivat yhä enemmän. Rikkaiden omaisuudeksi siirtyneille talonpoikien pelloille ilmaantuivat nyt talonpoikien sijasta suuret orjajoukot. Eräät ylimystön jäsenet käsittivät, että se johtaa vaarallisiin seurauksiin. Ensinnäkin, Rooman armeija oli kokoonpantu talonpojista, ja siksi talonpoikien köyhtyminen ja vapaan työn vaihtaminen orjien työhön heikensi Rooman sotilaallista mahtia. Toiseksi, Sisilian kapina oli osoituksena siitä, miten vaarallista on suurten orjalaumojen kokoaminen. Sen vuoksi ylhäisön erään ryhmän keskuudessa heräsi ajatus maan antamisesta köyhtyneelle talonpoikaistolle ja sen avulla pientalonpoikaiston elvyttämisestä sekä Rooman valtion lujittamisesta. Se voitiin suorittaa ottamalla suuromistajilta heidän laittomasti anastamansa valtion maat.

Gracchukset.

Gracchus-veljesten aikomuksena olikin sellaisten uudistusten toteuttaminen. He kuuluivat ylimyssukuun. Gracchuksien isä oli useita kertoja ollut tasavallan korkeissa viroissa ja heidän äitinsä Cornelia oli Scipio Africanuksen tytär. Veljekset saivat mainion kasvatuksen ja olivat tunnettuja demokraattisista mielipiteistään.

Vanhempi veli, Tiberius, valittiin kansantribuniksi vuodeksi 133 e.u.a.

Tiberius Gracchuksen maalaki.

Virkaan astuttuaan Tiberius esitti kansankokoukselle lakiluonnoksensa. Sen mukaan yhteismaan omistajilla ei olisi oikeutta pitää huostassaan maata enempää kuin 500 jugeria (noin 125 *ha*) perheenhaltijaa kohti ja kahdelle vanhimmalle pojalle 250 jugeria kummallekin. Muut perheenjäsenet eivät saisi maata. Siten kutakin perhettä kohti ei tulisi enempää kuin 1000 jugeria valtion maata. Vapautuneen maan Tiberius ehdotti jaettavaksi pieninä, 30 jugerin

suuruisina palstoina köyhille kansalaisille perinnölliselle vuokralle ilman myyntioikeutta. Maan jakamisen kansalaisille tulisi suorittamaan kolmihenkinen kansan valitsema komitea.

Tiberius piti mainion puheen kansankokouksessa lakiesityksensä puolustukseksi. „Pitkin Italiaa samoilevilla villieläimillä, — sanoi hän, — on pesänsä ja luolansa, minne päänsä kallistaa, mutta ne ihmiset, jotka taistelevat ja kuolevat Italian puolesta, eivät omista muuta kuin ilmaa ja päivänvaloa. Heillä ei ole vakinaista olinpaikkaa. Vaimoineen ja lapsineen he viettävät kiertolaisen elämää. Sotilaat taistelevat ja kuolevat vieraan ylellisyyden ja rikkauden puolesta, heitä sanotaan maailman valtiaiksi, ja kuitenkaan he eivät omista palaakaan omaa maata".

Gracchus-veljekset *(sen ajan veistos)*.

Taistelu maalakia vastaan.

Mutta suurin osa nobileista, ylhäisistä, oli agraarilakia vastaan. He saivat suostutelluksi erään tribuneista, Marcus Octaviuksen, esittämään kiellon lakia vastaan. Octavius oli Tiberiuksen hyvä ystävä. Mutta Octavius itse omisti suuria valtion maa-aloja eikä halunnut luopua niistä. Pienen epäröimisen jälkeen Octavius suostui esiintymään lakiehdotusta vastaan ja „veto"-oikeudellaan teki Tiberiuksen esityksen tyhjäksi.

Silloin Tiberius päätti toimia päättävästi ja hän esitti kansankokouksen äänestettäväksi, voiko kansantribunina toimia sellainen henkilö, joka toimii kansan tahtoa vastaan? Ratkaisevana äänestyspäivänä Tiberius pyysi koko kokouksen edessä Octaviusta ottamaan takaisin vastalauseensa. Ensi hetkenä Octavius epäröi, mutta sitten kuitenkin taas vahvisti entisen päätöksensä. Silloin Tiberius suoritti äänestyksen ja Octavius erotettiin tribunin tehtävästä.

Lain hyväksyminen.

Sen jälkeen kansankokous hyväksyi maalain. Maanjakokomiteaan valittiin Tiberius, hänen veljensä Caius ja appensa Appius Claudius. Kun komitea ryhtyi työhönsä, törmäsi se moniin vaikeuksiin. Pakkoluovutettaviksi ja jaettaviksi kuuluivat valtion maat. Mutta

valtion maiden omistajat määräilivät niistä kuin omistaan, lahjoittelivat, panttasivat niitä j.n.e. Sen vuoksi oli vaikea päätellä, mikä oli valtion ja mikä yksityisen maata.

Tiberiuksen vihamiehet käyttivät noita vaikeuksia hyväkseen. Vieläpä he laskivat liikkeelle huhun, että Tiberius Gracchus pyrkii kuninkaaksi. Lisäksi häntä syytettiin siitä, että hän oli loukannut kansantribuni Octaviuksen henkilöllisyyden koskemattomuutta. Mutta Tiberius ei antautunut, vaan miehekkäästi vei päätökseen aloittamansa asian.

Tiberius Gracchuksen tuhoutuminen.

Uudistuksiensa toteuttamista varten Tiberiukselle oli välttämätöntä saada jäädä valtaan vielä seuraavaksikin vuodeksi. Sen vuoksi hän esitti itsensä kansantribuniehdokkaaksi vuodeksi 132. Rooman lait eivät sallineet saman henkilön valitsemista kahdeksi vuodeksi peräkkäin. Ylimystö päätti käyttää sitä hyväkseen.

Kansa kokoontui varhain aamulla torille, missä vaalit piti pidettämän. Kokouksen alkaessa ylimykset yrittivät häiritä äänestystä. Mutta Tiberius antoi merkin puoluelaisilleen, jotka aseistautuen millä käteen sattui karkoittivat ylimykset.

Samaan aikaan oli koolla senaatin istunto. Joku läsnäolevista laski liikkeelle valheellisen huhun, että Tiberius vaatii itselleen muka kuninkaan kruunua. Silloin ylimmäinen pappi Scipio Nasica, eräs kiihkeimpiä Tiberiuksen vihamiehiä, huudahti: „Ken tahtoo pelastaa isänmaan, seuratkoon minua!“ Toisten senaattorien ja aseistettujen klienttien lauman seuraamana hän kiiruhti torille, missä oli koolla kansankokous. Alkoi tuima ottelu, jonka aikana Tiberius ja 300 hänen puoluelaistaan saivat surmansa. Yöllä heidän ruumiinsa heitettiin Tiberiin.

Tiberius Gracchuksen murhaamisen jälkeen ylimykset rankaisivat julmasti vastustajiaan. Monta tuhoutuneen tribunin ystävää ja puoluelaista mestattiin. Pian aristokraatit onnistuivatkin pysäyttämään komitean toiminnan. Siltä poistettiin oikeus ratkaista, mitkä olivat valtion ja mitkä yksityisten maita.

Tiberius Gracchuksen laki jäi toteuttamatta ja talonpoikien edut edelleenkin tyydyttämättä.

77. §. Caius Gracchus (vv. 123—121 e.u.a.).

Caius Gracchus oli 9 vuotta nuorempi kuin Tiberius. Hän oli tavattoman hyvä puhuja ja luonteeltaan päättäväisempi kuin veljensä. Tiberiuksen kuoleman jälkeen hän vannoi kosta-

vansa aristokraateille ja vievänsä maareformin päätökseen. Kansa piti Caiusta Tiberiuksen alkaman asian jatkajana ja valitsi hänet kansan tribuniksi vuodeksi 123.

Caius Cracchuksen lait.

Caius päätti ennen kaikkea luoda itselleen lujan maaperän Rooman yhteiskunnassa. Sitä varten hän sääti viljalain, jonka mukaan valtion varastoista annettiin viljaa kansalle alennetuilla hinnoilla. Tämän lain avulla Caius sai Rooman kaupunkiköyhälistön kannattajakseen. Saadakseen kannatusta kauppiaiden keskuudessa Caius sääti oikeuslain. Siihen saakka kaikissa tärkeimmissä asioissa oli tuomareiksi nimitetty senaattoreja. Caiuksen lain mukaan heiltä otettiin nyt tuo valta pois ja annettiin ritareille (kauppiassäädylle), jotka siten saivat suuren merkityksen valtiossa. Samassa tarkoituksessa Caius suoritti vielä erään toimenpiteen, nimittäin Vähän Aasian verojenkanto-oikeus annettiin roomalaisille veronkanto-oikeuden vuokraajille.

Lisäksi köyhimmän talonpoikaiston etujen mukaisesti perustettiin Italiaan useita siirtokuntia. Myöskin Afrikkaan, hävitetyn Kartagon tilalle, aiottiin perustaa siirtokunta. Maanjakokomitean työ pantiin uudelleen käyntiin.

Taistelu Caius Gracchuksen lakia vastaan.

Nojautuen kansanjoukkoon ja kauppiaihin Caius v. 123 todellisuudessa tuli rajattomaksi valtion hallitsijaksi ja hänet valittiin jälleen kansantribuniksi vuodeksi 122. Nobilet pelkäsivät esiintyä avoimesti häntä vastaan ja päättivät käyttää muita keinoja. Heidän neuvostaan eräs kansantribuni esitti lakiluonnoksen, joka edellytti 12 siirtokunnan perustamista Italiaan kukin 3 tuhatta siirtolaista varten ja maapalstojen luovuttamista siirtolaisille ilmaiseksi. Senaatti hyväksyi lakiluonnoksen. Caiuksen viholliset pyrkivät sillä keinoin vähentämään kansan luottamusta häneen. Tosiasiassa sellaisen siirtokuntien määrän perustamiseksi Italiassa ei ollut riittävästi vapaata maata. Lakiehdotus jäi siten vain lupaukseksi. Kansankokous alkoi kuitenkin siitä lähtien kylmetä johtajalleen.

Suhde Caiukseen muuttui erittäinkin silloin, kun hän esitti kansankokoukselle lakiluonnoksen kansalaisoikeuksien antamisesta liittolaisille. Sellainen lakiluonnos puolusti koko Italian talonpoikaiston etuja eikä miellyttänyt Rooman kansankokousta, sillä Rooman talonpoikaisto ei halunnut jakaa etuoikeutettua asemaansa italialaisten kanssa. Sen huomattuaan Caius peruutti lakiehdotuksensa. Mutta häntä ei enää valittu kansantribuniksi vuodeksi 121.

Kapina ja Caius Gracchuksen tuho.

Silloin aristokraatit esiintyivät avoimesti. Kansankokouksen käsiteltäväksi esitettiin kysymys Gracchuksen perustaman Afrikan siirtokunnan hävittämisestä.

Sellaisen menettelyn puolustukseksi esitettiin kaikenlaisia huonoja enteitä, jotka muka estivät siirtokunnan perustamista. Tämän kysymyksen käsittelypäivänä senaatti julisti sotatilan. Caius kannattajineen valtasi erään kaupunginosan, mutta konsuli lähetti heitä vastaan suuria asevoimia, ja pienen taistelun jälkeen kapinalliset hajaantuivat.

Taistelun aikana Caius oli nyrjäyttänyt jalkansa, ja haluamatta antautua viholliselle hän käski orjansa surmata hänet. Vihollinen ei jättänyt Caiuksen ruumistakaan rauhaan. Hänen päänsä hakattiin irti ja ruumis viskattiin Tiber-jokeen. Lähes 3 tuhatta Caiuksen kannattajaa surmattiin (v. 121 e.u.a.).

Kohta nuoremman Gracchuksen kuoleman jälkeen lakkautettiin maanjako kansalaisille, ja jo jaetut maat oli oikeus myydä. Talonpojat jäivät jälleen ilman maata.

Niin ollen maareformi ei saavuttanut päämääräänsä. Gracchuksien johdolla suoritetuista toimenpiteistä hyötyivät ainoastaan Rooman kauppa- ja rahamieskerrokset. Talonpoikien maattomiksi tekeminen ei päättynyt. Luokkataistelu Roomassa kärjistyi kärjistymistään.

78. §. Marius ja sotilaalliset uudistukset. Sota kimbrejä ja teutoneja vastaan.

Jugurtan sota.

Kun Kartagon alue muutettiin Rooman provinssiksi v. 146 e.u.a., niin sen naapurina ollut Numidia jätettiin riippumattomaksi. Mutta Rooman ritarit pitivät ahnaasti silmällä tuota rikasta maata haluten alistaa sen valtaansa. Heidän painostuksestaan Rooma v. 111 e.u.a. aloitti sodan Numidiaa vastaan.

Alussa sodan kulku oli roomalaisille epäedullinen, sillä Numidian kuningas Jugurta lahjoi roomalaiset sotapäälliköt ja nämä eivät ryhtyneet päättäviin sotilaallisiin toimenpiteisiin häntä vastaan.

Caius Marius. Sodan päättyminen.

Tilanne muuttui, kun kansankokous valitsi Caius Mariuksen konsuliksi ja Afrikan sotarintaman ylipäälliköksi. Hän oli erittäin kyvykäs sotapäällikkö, joka ei halunnut ryhtyä kauppoihin Jugurtan kanssa. Hän onnistui selviytymään nopeasti Numidian kuninkaasta.

Jugurta joutui roomalaisten vangiksi. Mariuksen apulainen Cornelius Sulla otti hänet vangiksi. Sen jälkeen sota päättyi. Jugurta tuotiin Roomaan ja siellä tuomittiin kuolemaan. Marius tuli Roomassa hyvin kansan suosioon.

Mariuksen sotilaalliset uudistukset.

V. 104 hänet valittiin uudelleen konsuliksi ja ylipäälliköksi. Marius pani toimeen suuria uudistuksia armeijassa. Rooman armeijassa tähän saakka palvelivat vain johonkin omaisuusluokkaan kuuluvat kansalaiset. Marius alkoi ottaa armeijaan jokaisen, ken vain halusi palvella armeijassa, vieläpä varattomiakin. Se teki mahdolliseksi pidentää palvelusaikaa ja kouluuttaa sotilaita paremmin. Sen johdosta sotataito kohosi suuresti.

Caius Marius.

Mariuksen toimeenpanemilla uudistuksilla armeijassa oli hyvin tärkeä historiallinen merkitys Rooman tulevalle kehitykselle. Niiden ansiosta Rooman armeija muuttui palkka-armeijaksi. Jokainen sotilaiden luottamusta nauttiva sotapäällikkö voi käyttää sitä omiin tarkoituksiinsa.

Kimbrien ja teutonien hyökkäys. Niiden tappio.

Samaan aikaan, v. 104 e.u.a., Italiaan hyökkäsivät pohjoisesta kimbrit ja teutonit (gallialaisia ja germaanilaisia heimoja). Taisteluun heitä vastaan lähetettiin Marius, joka oli kuuluisa sotilaallisista saavutuksistaan. Tärkein taistelu teutoneja vastaan tapahtui Massilian (Marseillen) lähellä. Pitkän ja sitkeän taistelun jälkeen roomalaiset Mariuksen johdolla saivat ratkaisevan voiton. Suurin osa teutonien joukosta tuhottiin ja muut joutuivat vangiksi (v. 102 e.u.a.). Vuoden kuluttua Rooman yhdistynyt armeija tuotti ratkaisevan tappion myöskin kimbreille (v. 101 e.u.a). Näiden kahden voiton tuloksena Rooman orjanomistajat saivat 150 tuhatta orjaa.

Niin päättyi tuo suuri yhteenotto Rooman ja toisaalta gallialaisten ja germaanilaisten heimojen välillä.

Koko sodan ajan kimbrejä ja teutoneja vastaan oli Mariuksella suuri vaikutus Roomassa ja joka vuosi hänet valittiin konsuliksi.

79. §. Toinen Sisilian orjakapina (vv. 104—100 e.u.a.).

Kapinan alku. Samaan aikaan, kun Rooma kävi raskasta sotaa pohjoisessa, puhkesi Sisiliassa uudelleen orjakapina. Herakleian kaupungin luona Sisilian lounaisosassa erään roomalaisen ritarin 30 orjaa teki keskenään salaliiton ja surmasi herransa (v. 104 e.u.a.). Peläten vainoja orjat poistuivat kaupungista ja ottivat lähellä olevan vuoren haltuunsa. Lähiseudun orjat alkoivat liittyä heihin. Sisiliassa oleva Rooman käskynhaltija lähetti 600 sotilasta käsittävän joukko-osaston, mutta kapinalliset murskasivat tuon armeijan ja saivat paljon aseita.

Kapina kasvoi vähitellen. Kapinallisten armeijassa laskettiin olevan jo 6 tuhatta miestä. Kapinaliikkeen johtajaksi tuli orja Salvius, jota kapinalliset pitivät kuninkaanaan. Salvius jakoi sotajoukkonsa kolmeen osaan ja jokaisen joukko-osaston johtoon hän asetti erikoisen päällikön. Kohta hänen armeijansa suureni aina 20 tuhanteen hyvin opetettuun sotilaaseen, saivatpa orjat muodostetuksi ratsujoukonkin armeijaansa.

Silloin alkoi kapina myöskin Sisilian saaren länsiosassa. Sen johdossa oli rohkea ja kyvykäs Afiniones, entinen vähäaasialainen merirosvo. Hän otti armeijaan vain sellaisia orjia, jotka parhaiten soveltuivat sotapalvelukseen. Toisten velvollisuutena oli varustaa armeija elintarvikkeilla, huolehtia taloudesta ja pitää se hyvässä kunnossa. Afiniones sanoi: „On välttämätöntä varjella maata ja sen ohella karjaa ja varastoja aivan kuin omiansa".

Kapinan laajeneminen. Salviuksen ja Afinioneen armeijat yhdistyivät pian. Ne yhtyivät Triokalen kaupungissa, länsi-Sisiliassa. Afiniones alistui vapaaehtoisesti Salviukselle tunnustaen hänet kuninkaaksi ja itsensä vain ylipäälliköksi.

Kansalaissota levisi huomattavan suurelle alalle Sisiliassa. Niissä kaupungeissa, joita kapina ei ollut vielä vallannut, orjat olivat valmiit joka hetki nousemaan kapinaan ja liittymään tovereihinsa.

Rooman senaatin oli lähetettävä Sisiliaan suuri armeija. Roomalaiset onnistuivat lyömään orjien yhdistyneet voimat. Sotajoukkonsa rippeiden kera Salvius vetäytyi Triokaleen.

Orjat olivat päättäneet taistella viimeiseen veripisaraan saakka. Rooman armeija ei onnistunut valloittamaan luoksepääsemätöntä ja lujasti linnoitettua Triokalea.

Sinä aikana Salvius kuoli ja hänen valtansa siirtyi Afinioneelle. Puolustautuminen kävi yhä vaikeammaksi. Elintarvikkeiden puute saattoi piiritetyt ulospääsemättömään tilanteeseen. Mutta käänne roomalaisten eduksi tapahtui vasta v. 101.

Kapinan tukahduttaminen. Rooman sotaväki löi kapinaan nousseet orjat ratkaisevassa taistelussa Triokalen edustalla. Afiniones kaatui taistelussa ja hänen armeijansa tähteet perääntyivät Triokaleen. Suurin osa nälän vuoksi epätoivoon joutuneista orjista antautui. Mutta tuhat orjaa jatkoi vielä taistelua. Silloin roomalaiset lupasivat jättää heidät elämään, ja uljaat soturit antautuivat. Heidät vietiin Roomaan gladiaattoreiksi ja päästettiin areenalle. Mutta he eivät tahtoneet tulla roomalaisen väkijoukon huvittajiksi. Vartijoiden ja yleisön nähden he surmasivat toisensa.

Orjakapina Ateenassa ja Bosporissa.

Toinen Sisilian orjakapina samoin kuin ensimmäinenkin sai voimakasta vastakaikua toisten sorrettujen keskuudessa. Laurionin kaivoksissa työskentelevät ateenalaiset orjat nousivat kapinaan, surmasivat vartijat ja valtasivat linnoituksen meren rannalla. Sieltä he kauan aikaa tekivät hävitysretkiä Attikaan, kunnes heidät lopulta kukistettiin.

Samaan aikaan kreikkalais-roomalaisen maailman kaukaisella kulmalla, Bosporin kuningaskunnassa, syntyi suuri orjakapina. Kreikkalaiset siirtolaiset olivat perustaneet mainitun kuningaskunnan jo VI vuosisadalla e.u.a. nykyiselle Kertshin ja Tamanin niemimaalle. Siellä nousivat kapinaan skyyttiläiset orjat Saumakoksen johdolla aivan II vuosisadan lopulla e.u.a. Bosporin kuningas surmattiin ja orjat valitsivat hänen tilalleen Saumakoksen. Hän hallitsi lähes kaksi vuotta. Siihen aikaan laskettiin liikkeelle Saumakoksen nimellä varustettua rahaakin.

Lopulta kapina saatiin kukistetuksi Mustanmeren etelärannalla sijainneen Pontoksen kuningaskunnan sotavoimien avulla.

Nämä kapinat olivat kaikki erillisiä, puhkesivat kaukana toisistaan ja siksi päättyivät tappioon.

80. §. Italialaisten kapina. Sullan diktatuuri.

Italialaisten kapina.

Rooman herruutta, rikkaita orjanomistajia ja ylimystöä vastaan taistelivat muutkin kuin talonpojat ja orjat. Niitä vastaan nousivat taisteluun myöskin niinsanotut italialaiset, Etelä-Italian alistettujen maakuntien asukkaat. Heitä kutsuttiin myöskin liittolaisiksi, sillä he toimittivat Roomalle apusotajoukkoja. Vaikka liittolaiset taistelivatkin yhdessä roomalaisten kanssa, saivat he kuitenkin vain mitättömän osan sotasaaliista. Roomalaiset sotilaat saivat suurimman osan. Sitä paitsi liittolaisilla ei ollut kansalaisoikeuksia. Heitä ei päästetty myöskään Rooman valtio- ja yleisiin virkoihin. Vuosi vuodelta kasvoi italialaisten tyytymättömyys Rooman ylimystöä vastaan.

V. 91 e.u.a. valittiin Livius Drusus kansantribuniksi. Taistellakseen ylimystöä vastaan Drusus tahtoi saada itselleen italialaisten kannatuksen. Korvaukseksi kannatuksesta hän lupasi hankkia heille kansalaisoikeudet. Mutta saatuaan tiedon siitä Rooman ylimystö päätti murhata Drusuksen. Kerran illalla kotiin palatessaan hänet murhattiin. Silloin italialainen talonpoikaisto käsitti, että rauhallisin keinoin se ei voi saavuttaa oikeuksiaan, ja talonpojat tarttuivat aseisiin.

V. 90 e.u.a. kapina leimahti ilmiliekkiin. Se oli valmistettu hyvin ja valtasi kerralla koko Keski- ja Etelä-Italian. Talonpoi-

kaiston kaikki voimat oli mobilisoitu Roomaa vastaan. Kullakin italialaisella heimolla oli oma johtajansa.

Kapinalliset italialaiset muodostivat oman valtionsa Rooman itäpuolelle. Pääkaupungikseen he julistivat Corfiniumin. Italialaisten valtiossa oli 500 jäsentä käsittävä senaatti ja kansankokous. Valtion hallinta oli annettu kahdelle konsulille (Rooman esimerkin mukaan). Italialaiset alkoivat lyödä myöskin omaa rahaa.

Cornelius Sulla

Mutta sen valtion olemassaolo oli lyhytaikaista. Rooman hallitsevat piirit nousivat kohta sitä vastaan. Parhaat roomalaiset sotapäälliköt, Marius ja Sulla lähetettiin kapinaa kukistamaan. Samanaikaisesti säädettiin laki kansalaisoikeuksien lahjoittamisesta niille liittolaisille, jotka eivät nousseet kapinaan. Toinen laki lupasi antaa kansalaisoikeudet myöskin niille, jotka 60 päivän kuluessa luopuvat aseistaan. Rooma tahtoi siten hajoittaa liittolaiset eri ryhmiin ja sitten suoriutua kustakin ryhmästä erikseen. Ja liittolaiset todellakin hajaantuivat, heidän voimansa pirstoutuivat ja Rooma tukahdutti kapinan. Eräs kapinan johtajista, Vidacilius, ei tahtonut antautua elävänä roomalaisille, vaan poltti itsensä roviolla. V. 88 e.u.a. italialaiset joutuivat jälleen alistetuiksi Rooman herruuteen.

Kaikki orjien, talonpoikien ja alistettujen maakuntien kapinat heikensivät Roomaa.

Sota Mitridatesta vastaan.

Rooma ei ollut ehtinyt vielä kukistaa italialaisten kapinaa, kun jo ilmaantui uusi vihollinen Idässä. Pontoksen kuningas Mitridates oli koonnut suuren sotaväen ja nostatettuaan Rooman alaiset heimot siirsi joukkonsa Roomaa vastaan.

Orjanomistajat ymmärsivät, että on välttämätöntä keskittää valta lujan sotilasdiktaattorin käsiin. Orjanomistajatasavallan vanha järjestys oli muutettava sotilaalliseksi vallaksi. Suuret orjanomis-

tajat ja aristokraatit asettivat Sullan diktaattori- ja ylipäällikköehdokkaaksi. Rooman väestön keski- ja alimmat kerrokset kannattivat Mariuksen ehdokkuutta. Roomassa alkoi ankara taistelu aristokraattisen ja demokraattisen puolueen välillä. Kumpikin puolue tahtoi saada oman ehdokkaansa hyväksytyksi. Aristokraatit saivat lopulta Sullan nimitetyksi armeijan päälliköksi taistelemaan Pontoksen kuningasta Mitridatesta vastaan.

Sullan lähdettyä sotaan Mariuksen kannattajat anastivat vallan Roomassa. Sullan oli käännyttävä takaisin ja palautettava valtansa Roomassa. Mutta Sullan lähdettyä uudelleen Itään nousivat Mariuksen kannattajat Roomassa taas valtaan.

Sulla kiiruhti lopettamaan sodan päästäkseen nopeammin Roomaan syrjäyttääkseen Mariuksen. V. 85 e.u.a. solmittiin rauha Mitridateen kanssa. Sen mukaan Mitridates sitoutui viemään joukkonsa pois kaikista haltuunsa ottamistaan maakunnista, maksamaan sotakorvausta Roomalle ja luovuttamaan osan laivastostaan.

Sullan diktatuuri.

Sen jälkeen Sulla 40-tuhantisen armeijansa kera palasi Italiaan. Mariuksen puoluelaiset eivät halunneet luovuttaa Roomaa. Ankaraa taistelua käytiin toista vuotta. V. 82 e.u.a. Sulla lopulta valtasi Rooman ja pystytti siellä sotilasdiktatuurin.

Nyt alkoi mariukselaisten rankaiseminen. Sulla otti käytäntöön proskriptsionit. Siten nimitettiin luetteloita Sullan vastustajista. Jokainen roomalainen sai murhata siihen luetteloon joutuneen henkilön. Palkinnoksi Sulla antoi murhaajalle osan murhatun omaisuudesta. Sen johdosta alettiin tehdä murhia, ilmiantoja ja omaisuuden takavarikoimisia ympäri Italiaa.

Sulla julistettiin diktaattoriksi koko eliniäksi.

Diktaattorit oli siihen saakka valittu vain 6 kuukaudeksi. Demokraattinen järjestys tuli nyt tuhotuksi ja Sulla pani käytäntöön sotilasdiktatuurin. Kansantribunien valta tehtiin mitättömäksi. Kansankokouksen oikeuksia vähennettiin. Tuomarinvirat annettiin senaattoriylimyksille. Senaatin jäsenten lukumäärä suurennettiin 600 ja siihen tuli kuulumaan vain Sullan kannattajia.

Siten taistelussa kansanjoukkojen sosiaalista (yhteiskunnallista) liikettä vastaan syntyi sotilasvalta. Tuhoten demokraattisen järjestyksen Rooman tasavallassa Sulla kutsui kaikkia orjanomistajia yhtymään vallankumouksellista liikettä vastaan. Mutta tasavallan entisen järjestyksen kannattajien (tasavaltalaisten) vastustuksen

vuoksi Sulla ei ehtinyt suorittaa loppuun kaikkia toimenpiteitään. Hän oli lisäksi vaikeasti sairas, ja v. 79 e.u.a. hän itse luopui diktaattorivallastaan.

Vuoden kuluttua (v. 78) Sulla kuoli, mutta taistelu sotilasdiktatuurin puolesta silti jatkui.

81. §. Espanjan taistelu Roomaa vastaan. Viriatus ja Sertorius.

Rooman alistamien kansojen kapinat eivät päättyneet. Galialaiset heimot pohjoisessa, italialaiset etelässä ja Vähän Aasian kansat idässä olivat jo useita kertoja nousseet Roomaa vastaan. Nyt nousi Espanja Rooman herruutta vastaan.

Espanja taistelee Roomaa vastaan.

Puunilaissotien jälkeen Espanjan kansat (lusitanit, keltiberit ja iberit) joutuivat Rooman vallan alle ja Espanja joutui Rooman provinssiksi. Siellä oli päämiehenä Rooman käskynhaltija, joka isännöi maassa mielensä mukaan.

Roomalaisia sortajia vastaan syttyi useita kapinoita. Jo v. 218 e.u.a., kun roomalaiset ensimmäisen kerran hyökkäsivät Espanjaan, siellä asuvat kansat nousivat taisteluun puolustamaan vapauttaan. Espanjalaisten taistelu riippumattomuutensa puolesta ei lakannut pitkiin aikoihin.

Viriatus.

Ensimmäisinä nousivat taisteluun Roomaa vastaan lusitaanit (asuivat nykyisessä Portugalissa) ja keltiberit (asuivat Pyreneitten niemimaan keskiosassa). Suurin kapina oli v. 150 e.u.a. Se levisi sangen laajalle, kun sen johtoon tuli köyhä paimen, nimeltä Viriatus. Hän oli lahjakas sotapäällikkö ja lisäksi tavattoman vahva ruumiillisilta voimiltaan. Roomalaiset lähettivät turhaan häntä vastaan parhaiden sotapäällikköiden johtamia legioonejaan. Viriatus löi ne ja tuhosi armotta. Niinpä v. 147 e.u.a. hän murskasi roomalaisen sotapäällikön Vetiliuksen armeijan, joka oli huomattavasti voimakkaampi Viriatuksen sotavoimia. Vetilius joutui vangiksi ja hänet surmattiin.

Viriatus kävi menestyksellisesti taistelua roomalaisia anastajia vastaan useita vuosia. Taistelussa liittyi häneen useita eri heimoja. Espanjan yhdistämisestä ja menestyksellisestä taistelusta Roomaa vastaan Viriatus julistettiin „Espanjan kuninkaaksi“. Mutta hän ei tahtonut kantaa kuninkaallista vaatetusta, vaan kävi yksinkertaisen

Sertoriuksen murhaaminen.

soturin puvussa valtavan suuren armeijansa eturivissä. Siitä hän sai johtajan maineen koko Espanjassa. Vieläpä roomalaistenkin täytyi tunnustaa espanjalaisen johtajan kyvykkyys. He sanoivat Viriatusta „Espanjan kansan Romulukseksi", s.o. ensimmäiseksi, joka yritti luoda Espanjan valtion. Espanjan vapautumista roomalaisista häiritsivät Viriatuksen leiriin tunkeutuneet petturit. Kerran yöllä, Viriatuksen nukkuessa teltassaan, hänen luokseen tunkeutui murhaajia, jotka lävistivät hänet tikareillaan. Niin salakavalasti (v. 139 e.u.a.) murhattiin lusitanialainen johtaja.

Samaan aikaan keltiberit jatkoivat taistelua keski-Espanjassa. Numantian linnoitus teki erittäin sitkeätä vastarintaa roomalaisille. Roomalaiset piirittivät mainittua linnoitusta monta vuotta, mutta menestyksettä. Numantialaiset pakottivat roomalaiset monta kertaa häpeällisesti perääntymään. Vasta v. 133 e.u.a. piiritetyn kaupungin asukkaiden, jotka olivat kärsineet mitä kovinta nälkää, oli pakko antautua. Kaupunki ryöstettiin ja, samoinkuin Kartago, tuhottiin perustuksiaan myöten.

Numantian kukistumisen jälkeen espanjalaiset perääntyivät. Rooma alkoi jälleen hallita heidän maataan, mutta ei enää pitkäaikaisesti.

Sertorius. V. 81 e.u.a. Espanjassa puhkesi kapina Roomaa vastaan. Sitä johti tasavaltalainen Sertorius, joka oli paennut Espanjaan Sullan vainoamana. Sertorius kokosi suuren armeijan Espanjan eri heimoista. Hän järjesti sotilasrivistön roomalaiseen malliin, avasi koulun sotilasopetuksen antamista varten espanjalaiselle nuorisolle, valikoi hyviä apulaisia ja komentajia. Näistä erikoisen kuuluisaksi tuli Girtuleus roomalaisista saamistaan voitoista.

Rooma lähetti Sertoriusta vastaan parhaiden päälliköiden johtamia suuria sotavoimia. Mutta Sertorius selviytyi aina voittajana. Hän valloitti kaupungin toisensa perästä aivan roomalaisen sotapäällikön Pompeiuksen silmien nähden. Eräässä taistelussa (Espanjan itärannikolla) Sertorius oli vähällä saada Pompeiuksenkin vangiksi, mutta Pompeius pelastui pakenemalla.

Taistellessaan roomalaisia sotapäälliköitä vastaan Sertorius taisteli vihaamaansa Sullan diktatuuria vastaan. Taistelussa Sertorius nojautui Espanjan kansaan luvaten sille vapauden korvaukseksi avunannosta sodassa Roomaa vastaan. Sitä paitsi Sertorius teki liiton Pontoksen kuninkaan Mitridateen kanssa, joka myöskin taisteli Roomaa vastaan.

Espanjalaisten sota Roomaa vastaan kesti lähes kymmenen vuotta. Myöhemmin petturit alkoivat häiritä Espanjan kansan taistelua. Sertoriusta vastaan, samoin kuin aikoinaan Viriatustakin vastaan, järjestyi ryhmä petturi-salaliittolaisia. V. 72 e.u.a. nuo petturit surmasivat Sertoriuksen eräissä pidoissa. Espanjan sotaväki joutui epäjärjestykseen. Rooma käytti sitä hyväkseen ja kukisti kapinalliset. V. 71 e.u.a. kapina oli täydelleen tukahdutettu.

Mutta espanjalaisten vapaustaistelu ei päättynyt siihen. Heidän taistelunsa Roomaa vastaan jatkui vielä myöhemminkin.

82. §. Spartacuksen kapina.

Spartacus. Sillä aikaa, kun Espanjassa käytiin sotaa, Italiassa puhkesi uusi orjakapina, jota johti kuuluisa Spartacus (vv. 74—71 e.u.a.). Spartacus oli syntyisin Traakiasta ja myyty orjaksi roomalaisille. Hän oli Capuan kaupungissa gladiaattorina. Siellä hänen oli toisten gladiaattorien kanssa taisteltava

Gladiaattorien taistelu.

sirkuksessa yleisön huvitukseksi. Parhaimpana pidettiin sellaista gladiaattoria, joka surmasi vastustajansa nopeasti ja kauniisti.

Capuan gladiaattorien elämä oli tuiki raskasta. Sentähden heidän keskuudessaan vallitsi sangen voimakas tyytymättömyys. Capuan gladiaattorikoulussa kaksisataa orjaa Spartacuksen johdolla järjesti salaliiton ja päätti nousta kapinaan orjien vapauttamiseksi. Kapina alkoi siihen aikaan, jolloin Rooman voimat oli siirretty länteen (taisteluun Espanjaa vastaan) ja itään (taisteluun Mitridatesta vastaan).

Mutta salaliitto tuli ilmi. Spartacus kannattajineen pakeni Vesuvius-vuorelle ja sijoittui sinne. Spartacuksen luo saapui orjia ja vapaata köyhälistöä kaikilta suunnilta.

Spartacus ryhtyy taisteluun.

Spartacusta vastaan lähetettiin vahva sotajoukko. Rooman sotaväki piiritti orjat ottaen haltuunsa ainoan rinteen, jota voitiin nousta tulivuorelle. Mutta Spartacus osoittautui suurenmoisen kekseliääksi ja pelasti joukkonsa. Hänen käskystään gladiaattorit leikkasivat lujia viiniköynnöksiä ja punoivat niistä köyttä, jonka avulla orjat laskeutuivat vuoren toista rinnettä alas, siltä puolelta, missä roomalaisia ei ollut, ja hyökkäsivät roomalaisten kimppuun selustasta. Roomalainen sotaväki lähti pakoon jättäen koko leirinsä orjille.

Myöskin sitä seuraavat roomalaisten hyökkäykset orjia vastaan epäonnistuivat (v. 73 e.u.a.). Spartacus murskasi roomalaiset sotajoukot. Hänen armeijansa lukumäärä suureni jatkuvasti. V. 72 molemmat Rooman konsulit hyökkäsivät Spartacusta vastaan. Mutta myöskin he kärsivät tappion.

Rooman tilanne oli vaikea. Spartacus tuli yhä voimakkaammaksi ja peloittavammaksi. Kukaan ei halunnut ruveta Rooman armeijan päälliköksi orjien johtajaa vastaan. Lopulta roomalainen Marcus Crassus, rikas keinottelija, suostui päälliköksi.

Spartacuksen sotaretket.

Spartacus käsitti, ettei hän kykene lopullisesti murskaamaan Roomaa, ja sen vuoksi hän tahtoi johdattaa orjat Italian rajojen ulkopuolelle. Ensimmäisen retkensä Spartacus teki halki Italian, Alpeille. Sitä tietä hän aikoi johdattaa orjat synnyinmaahansa Kreikkaan ja Galliaan. Mutta Alppien ylikulun vaikeus pakotti Spartacuksen muuttamaan suuntaa.

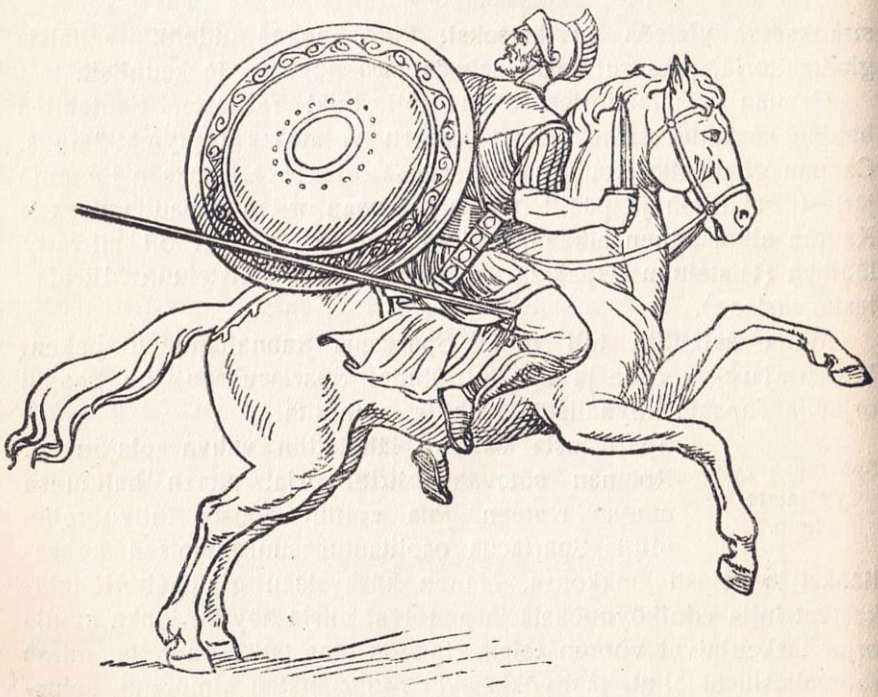

Reiteen haavoitettu Spartacus puolustautuu takaapäin tulevaa hyökkäystä vastaan *(Pompeion freskomaalauksesta ennalleen sommiteltuna)*

Spartacus teki uuden suunnitelman. Sen mukaan hänen sotajoukkonsa tuli kulkea Sisiliaan, nostattaa siellä kapina ja sieltä sitten paikallisten orjien avulla siirtyä Kreikkaan. Mutta Spartacus ei onnistunut viemään joukkojaan myöskään Sisiliaan. Merirosvot, jotka olivat suostuneet kuljettamaan orjat, pettivät heidät.

Silloin Spartacus päätti itse rakentaa lauttoja ja niillä siirtyä Sisiliaan. Orjat alkoivat kiireesti rakentaa lauttoja. Että ne tulisivat lujemmiksi, sidottiin niiden alle tynnyreitä. Mutta nousi ankara myrsky, joka kuljetti kaikki lautat merelle. Niin tuhoutui vielä yksi toivo päästä orjuudesta.

Sillä aikaa Crassus seurasi Spartacuksen kintereillä koko ajan. Kun orjat epäonnistuneiden Sisiliaan menoyritysten jälkeen yrittivät kääntyä takaisin, niin he huomasivat, että Crassus oli vallihaudalla katkaissut spartacuslaisilta tien pohjoisesta. Spartacus sanoi: „Parempi on tuhoutua raudasta kuin nälästä". Hän ryntäsi sotajoukkoineen eteenpäin ja yöllä murtautui Crassuksen linnoitettujen asemien läpi.

Kolmannen retkensä Spartacus teki Brundisiumin satamaan, josta olisi helpommin ja nopeimmin päässyt Kreikkaan.

Erimielisyydet Spartacuksen leirissä.

Kaikki sellaiset pitkät retket heikensivät spartacuslaisten voimia. Lisäksi heidän keskuudessaan ilmeni erimielisyyksiä. Spartacuksen johtamat orjat tahtoivat päästä pois Italiasta, jossa heidät oli tehty orjiksi, ja palata kotimaahansa. Sen sijaan Spartacuksen sotajoukossa olevat talonpojat eivät halunneet lähteä Italiasta, vaan tahtoivat taistella saadakseen maata ja oikeuksia itse Italiassa. Talonpoikien mielipiteeseen yhtyi pieni ryhmä germaanilaisista heimoista lähtöisin olevia orjia, jotka jo aikoja sitten olivat mukautuneet Italian olosuhteisiin.

Orjien ja talonpoikien välillä ei siis ollut yksimielisyyttä. Ei ollut sopua myöskään orjien keskuudessa. Lisäksi Rooma oli silloin vielä erittäin voimakas. Kaiken sen tuloksena spartacuslaiset eivät kestäneet hyvin aseistettujen ja uusien roomalaisten sotavoimien päällehyökkäystä suuressa taistelussa keväällä v. 71 e.u.a., vaan kärsivät tappion. Spartacus taisteli miehuullisesti loppuun saakka. Hän tunkeutui tiheimpään roomalaisten ryhmään. Haavoituttuaan reiteen hän jatkoi taistelua polvillaan siihen saakka, kunnes hänet hakattiin kappaleiksi. Hänen ruumistaan ei edes voitu löytää.

Kuusi tuhatta voitettua orjaa naulittiin ristiin Capuasta Roomaan johtavan tien varrelle. Mutta Spartacuksen armeijan jäännökset pakenivat etelään ja siellä taistelivat vielä kauan Rooman sotajoukkoja vastaan.

Spartacuksen uljuus hämmästytti roomalaisiakin. He sanoivat, että orjien johtaja kaatui „suuren sotapäällikön tavoin". Spartacus on jäänyt historiaan itseuhrautuvana taistelijana sortajia vastaan. Lenin ei suotta sanonut, että „Spartacus oli erään kaikkein suurimman orjakapinan kaikkein huomatuimpia sankareita".

83. §. Catilinan salaliitto. Pompeius ja Caesar.

Catilina.

Orjien laajan joukkokapinan seurauksena Rooman ylimystön edustajat alkoivat jälleen vaatia sotilasvallan pystyttämistä. Sotilasdiktatuuri kykeni parhaiten suojelemaan orjanomistajien etuja ja omaisuutta. Rooman diktaattorin paikalle haluavia oli paljon. Köyhtyneen aristokratian edustajat toimivat päättävimmin. Huomattavimmaksi heistä tuli entinen Sullan liittolainen Catilina. Hän oli monta kertaa asettanut itsensä konsuliehdokkaaksi, onnistumatta kuitenkaan pyrkimyksessään. V. 65 e.u.a. hän roomalaisten ylimysten Caesarin ja Crassuksen auttamana aikoi surmata konsulit ja kaapata vallan Roomassa. Mutta sekin suunnitelma epäonnistui.

Marcus Tullius Cicero.

V. 63 Catilina uudelleen asetti itsensä konsuliehdokkaaksi. Samanaikaisesti hän punoi salaliittoa tasavaltaa vastaan. Saadakseen kansan puolelleen Catilina lupasi poistaa kaikki velat. Mutta hänen kannattajinaan olivat etupäässä köyhtyneet aristokraatit. Myöskin Sullan veteraanit (vanhat sotilaat) kannattivat Catilinaa. He olivat aikoinaan saaneet maapalstat, mutta työhön tottumattomina he olivat jo ehtineet köyhtyä. Catilinalla oli kannattajia myöskin joutilaan

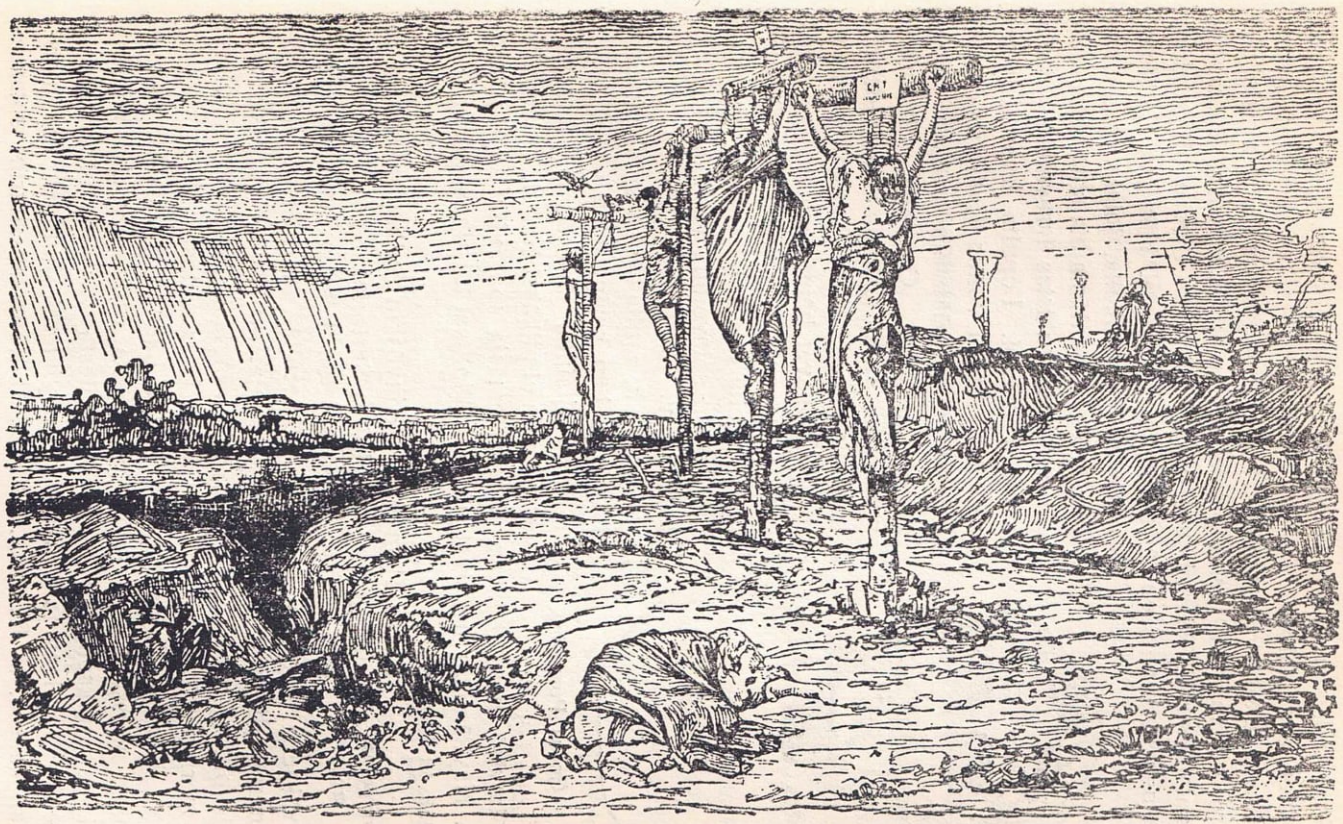

Ristiinnaulittuja kapinallisia orjia *(taiteilija Brennikovin taulusta. Valtion Tretjakovin galleria).*

väkijoukon keskuudessa, joka ei tehnyt elääkseen työtä, vaan eli rikkaiden armopaloista.

Tasavaltalainen konsuli Cicero paljasti salaliiton ajoissa. Cicero oli loistava puhuja, joka oli tullut kuuluisaksi Roomassa puhujataidostaan. Horjahduksistaan huolimatta Cicero oli johdonmukainen tasavaltaisen järjestelmän puolustaja. Hän piti Catilinaa vastaan tulisia puheita, joissa vaati Catilinalle kuolemantuomiota siitä, että hän oli yrittänyt kukistaa tasavallan. Mutta senaatti epäröi. Lopulta tasavaltalaiset saivat kuitenkin voiton. Catilina ja muut salaliittolaiset päätettiin mestata. Roomassa vangitut Catilinan liittolaiset mestattiin. Mutta Catilina ehti joidenkin kannattajiensa kanssa paeta Etruriaan, jossa sijaitsivat häntä kannattavien Sullan veteraanien maapalstat. Catilina kokosi siellä puoluelaisensa ja hyökkäsi hallituksen sotavoimia vastaan. Taistelu tapahtui v. 62 e.u.a. Catilina tappeli raivokkaasti, mutta hänen sotajoukkonsa lyötiin ja hän kaatui taistelukentälle.

Cneus Pompeius.

Tasavaltainen järjestelmä jäi ennalleen, mutta ei pitkäksi ajaksi. Orjanomistajaylimystö ei ollut lakannut taistelemasta sotilasdiktatuurin puolesta. Näyttämölle nousivat uudet valtiolliset toimihenkilöt: Pompeius ja Caesar.

Pompeius ja Caesar.

Cneus Pompeius oli myöskin Sullan kannattaja ja oli tullut tunnetuksi jo Sertoriuksen kapinaa kukistettaessa Espanjassa. Sen jälkeen hän oli saanut tehtäväkseen tuhota merirosvot Välimerellä. Merirosvot pidättelivät merellä Italiaan meneviä viljalasteja, ryöväsivät rannikkoseutuja ja ottivat roomalaisia ylimyksiä vangiksi. Pompeius selviytyi pian merirosvoista ja saavutti suuren kansansuosion.

Sen jälkeen Pompeius lähetettiin Itään kukistamaan jälleen kapinaan noussutta Pontoksen kuningasta Mitridatesta. Pompeius päätti menestyksellisesti sodan Mitridatesta vastaan. Sitten hänet lähetettiin Syyriaan ja hän alisti sen yhdessä Juudean kuningaskunnan kanssa. V. 62 e.u.a. hän palasi Roomaan suurine sotasaaliineen ja maineen seppelöimänä.

Myöskin Gaius Julius Caesar tuli siihen aikaan tunnetuksi. Hän oli syntyisin ylimyssuvusta ja saavutti kansansuosion järjestämällä kansalle erilaisia näytäntöjä. Caesar oli viisas ja varovainen mies. Aluksi hän ei esiintynyt itse, vaan pyrki valtaan toisten henkilöiden kautta. Siinä tarkoituksessa hän oli kannattanut aikaisemmin Catilinaa. Catilinan salaliiton romahdettua Caesar pyrki Crassuksen ja Pompeiuksen kautta sotilasdiktatuuriin. Yhdessä heidän kanssaan hän järjesti salaliiton tasavallan kukistamiseksi.

84. §. Ensimmäinen triumviraatti. Caesarin diktatuuri.

Ensimmäinen triumviraatti

V. 60 e.u.a. Caesar, Pompeius ja Crassus tekivät salaliiton Caesarin johdolla. Sitä liittoa nimitettiin triumviraatiksi[1]. Caesarin päämääränä oli vallan kaappaaminen ja sen jakaminen triumviraatin kesken. Triumviraatin piti tulla sotilasdiktatuurin muodoksi.

Pompeiuksen ja Crassuksen avulla Caesar tuli konsuliksi. Senaatin vastarinnasta huolimatta hän sai läpiajetuksi lain maan jakamisesta Pompeiuksen sotilaille. Caesar teki sen siksi, että hän saisi tukea sotajoukoista. Samoin tulivat hyväksytyiksi kaikki Pompeiuksen Idässä suorittamat toimenpiteet. Konsulin virkakauden päätyttyä Caesarille annettiin Gallian hallinta (v. 58 e.u.a.).

Caesar Galliassa.

Mutta Gallia ei ollut vielä täysin vallattu. Roomalaisille kuului vain sen kaakkoiskolkka. Caesarin tehtäväksi tuli alistaa koko maa.

Gallian väestö jakaantui moniin heimoihin. Niiden päämiehinä olivat aristokraatit ja papit. Gallialaiset heimot olivat alinomaa sotajalalla keskenään ja se helpoitti Caesarin tehtävää. Siitä huolimatta taistelu gallialaisia vastaan oli erikoisen vaikeata heidän rohkeutensa ja suurilukuisuutensa vuoksi. Caesarin armeija kärsi monta kertaa tappion. Mutta roomalaisten korkeampi sotatekniikka, heidän järjestyneisyytensä ja Caesarin erinomainen sotilaallinen kyky saivat yliotteen. Germaanit Ariovistuksen johdolla pakenivat häpeällisesti Caesaria. Caesar tuhosi lopullisesti gallialaisten sotaväen ja heidän johtajansa Vercingetoriksen. Gallia alistettiin täydellisesti. Sen jälkeen Caesar lähti Britanniaan.

---

[1] Triumviraatti — kolmen miehen liitto.

Caesar sai Galliasta suuren sotasaaliin. Hän ryösti lahjoilla täytetyt gallialaisten temppelit ja tuhosi kaupunkeja useinkin vain saadakseen saalista. Sellaisilla ryöstöillä Caesar hankki niin paljon kultaa, että hän möi sitä Italiassa ja provinsseissa tavarana 3 tuhannella sestertsilla naulalta.

Caesar ei unohtanut myöskään sotilaita. Saadakseen armeijan liittymään lujemmin puolelleen hän suurensi legioonasotilaiden palkan kaksinkertaiseksi ja lahjoitteli heille toisinaan myöskin orjia.

Triumviraatin hajoaminen.

Caesarin valloittaessa Galliaa Crassus sai surmansa Idässä sodassa partialaisia vastaan. Triumviraatti hajosi. Caesarin ja Pompeiuksen välit katkesivat ja alkoi taistelu vallasta.

Caesarin valtuuksien määräaika Galliassa päättyi vuoden 49 alussa. Senaatti kehoitti häntä hajoittamaan armeijansa ja saapumaan Roomaan. Mutta Caesar kieltäytyi sitä täyttämästä. Hän tahtoi sotajoukkojensa avulla anastaa vallan Roomassa.

Gaius Julius Caesar.

Tammikuussa v. 49 Caesar yhden legioonan ja ratsuväen kera ylitti Rubicon-joen, joka oli Italian rajana, hyökätäkseen Roomaan. Kerrotaan hänen seisseen kauan epäröivänä Rubiconin rannalla ennen ylikulkua. Lopulta Caesar sanoi: „Arpa on heitetty“ ja antoi käskyn sotajoukkojen siirtämisestä joen yli. Sitten hän marssi nopeasti Roomaa kohti.

Saatuaan tiedon Caesarin hyökkäyksestä konsulit ja useat senaattorit pakenivat Roomasta. Pompeius lähti Balkanin niemimaalle ja alkoi siellä varustautua sotaan.

Caesar valtasi Rooman taistelutta. Hän suhtautui vihamiehiinsä suopeasti eikä mestauttanut ketään heistä. Oltuaan muutaman päivän Roomassa Caesar lähti Espanjaan, jossa oli paljon Pompeiuksen sotaväkeä. Caesar pakoitti sen antautumaan. Sitten hän

lähti Balkanin niemimaalle ja hyökkäsi Pompeiuksen armeijaa vastaan. Kesäkuussa v. 48 heidän välillään tapahtui taistelu Farsaloksessa (Tessaliassa). Pompeiuksen joukot tulivat lyödyiksi ja Pompeius pakeni Egyptiin, jossa hänet Egyptin kuninkaan käskystä surmattiin.

Caesar Egyptissä.

Caesar teki retken myöskin Egyptiin. Aleksandriassa oli siihen aikaan käynnissä taistelu kuningasvainajan (erään Ptolemaioksista) lasten välillä. Caesar sekaantui siihen taisteluun asettuen aleksandrialaisten karkoittaman kuningatar Kleopatran puolelle.

Roomalaisten sekaantuminen Egyptin sisäisiin asioihin ja heidän pakkotoimenpiteensä aiheuttivat kapinan heitä vastaan. Caesar joutui piiritetyksi kuninkaan palatsiin. Palatsin piirityksen aikana paloi kuuluisa Aleksandrian kirjasto. Caesar oli sangen vaarallisessa tilanteessa, sillä hänellä oli alussa hyvin vähän sotavoimia. Vasta sitten, kun Caesarille tuli lisävoimia Aasiasta, hän onnistui tukahduttamaan kapinan. Määrättyään Kleopatran Egyptin valtaistuimelle keväällä v. 47 hän lähti Egyptistä.

Sen jälkeen Caesar siirsi joukkonsa Mitridateksen poikaa Farnakesta vastaan, joka oli vallannut osan Vähästä Aasiasta. Caesar tuhosi hänen joukkonsa tavattoman nopeasti ja kirjoittikin siitä Roomaan vain kolmella sanalla: „Tulin, näin, voitin". Sitten hän kahdessa suuressa taistelussa tuhosi Pompeiuksen joukot Afrikassa ja Espanjassa.

Caesar Rooman valtiaana.

Roomaan saavuttuaan Caesar tuli Rooman rajoittamattomaksi valtiaaksi. Hänet nimitettiin elinikäiseksi diktaattoriksi. Samalla Caesar otti itselleen vielä konsulin viran, käytti hyväkseen kansantribunin valtaa ja sensorin oikeuksia. V. 44 eräs hänen kannattajistaan, konsuli Marcus Antonius, ehdotti hänelle kuninkaan kruunua, mutta Caesar kieltäytyi. Hän pelkäsi kansan levottomuuksia ja päätti toistaiseksi pidättäytyä virallisesta yksinvallan julistamisesta. Sen vuoksi Rooma jäi muodollisesti tasavallaksi. Myöskin senaatti jäi valtaan, samoin kansankokous sekä valitut virkamiehet. Mutta itse asiassa Caesar oli rajaton itsevaltias. Caesar lisäsi kannattajistaan senaattorien lukumäärää, joita nyt tuli olemaan 900, ja kansankokouksessa äänestettiin vain Caesarin tahdon mukaan. Valtaan pyrkiessään Caesar tekeytyi demokratian kannattajaksi, mutta valtaan päästyään hän katkaisi välinsä kansaan. Niinpä Caesar hylkäsi lain velkojen poistamisesta, supisti ilmaista viljan jakelua ja

lakkautti käsityöläisten liitot, niinsanotut „kolleegit". Useita kertoja hän tukahdutti asevoimin levottomuuksia Italiassa.

Caesarin tuho.

Tyytymättömyys Caesaria kohtaan kypsyi. Joidenkin tasavaltalaismielisten senaattorien keskuudessa syntyi salaliitto Caesarin murhaamiseksi. Salaliittoa johtivat tasavaltalaiset Brutus ja Cassius. Senaatin istunnossa 15 pnä maaliskuuta v. 44 e.u.a. salaliittolaiset murhasivat Caesarin.

Caesar oli toiminnallaan poistanut maaperän tasavallalta. Taistelussa tasavaltaista järjestelmää vastaan orjanomistajat laskivat vähitellen perustan imperiumille, keisarivallalle.

85. §. Tasavallan kukistuminen.

Caesarin surmaaminen ei johtanut tasavallan palauttamiseen. Orjanomistajain luokka ei tahtonut luopua sotilasdiktatuurista. Tasavaltalais-salaliittolaisten täytyi paeta. Ilmaantui uusia diktaattorin paikalle pyrkijöitä. Kunnianhimoinen sotapäällikkö, Caesarin ystävä, Marcus Antonius ja Caesarin aikainen ratsuväen päällikkö Lepidus haaveilivat Caesarin paikalle pääsystä.

Octavianus. Toinen triumviraatti.

Samaan aikaan Roomaan ilmaantui uusi valtiollinen toimihenkilö. Hän oli viekas ja ovela nuori mies, Octavianus-niminen Caesarin sisaren pojan poika. Caesar oli ottanut hänet ottopojakseen ja jättänyt suurimman osan omaisuudestaan hänelle perinnöksi. Se veti Octavianuksen puolelle Caesarin veteraanit, ja hän sai kootuksi suuren armeijan, jonka kera hyökkäsi Antoniusta vastaan. Tuotettuaan Antoniukselle tappion Octavianus solmi hänen kanssaan liiton, sillä hän tunsi, ettei voisi yksinään lujittaa valtaansa Roomassa. Mainittuun liittoon otettiin myöskin Lepidus.

Antonius, Octavianus ja Lepidus muodostivat toisen triumviraatin (v. 43 e.u.a.), joka, toisin kuin ensimmäinen, oli kansankokouksen vahvistama. Triumviireille annettiin rajaton valta 5 vuodeksi „valtion asioiden järjestelyä varten".

Triumviirien oli ensi työkseen hankittava rahaa sotilaittensa palkitsemista varten. Sen vuoksi Italiassa alkoivat uudelleen mestaukset ja omaisuuksien takavarikoimiset, joiden aikana tuhottiin lähes 2 tuhatta ritaria ja 300 senaattoria, niiden joukossa myöskin

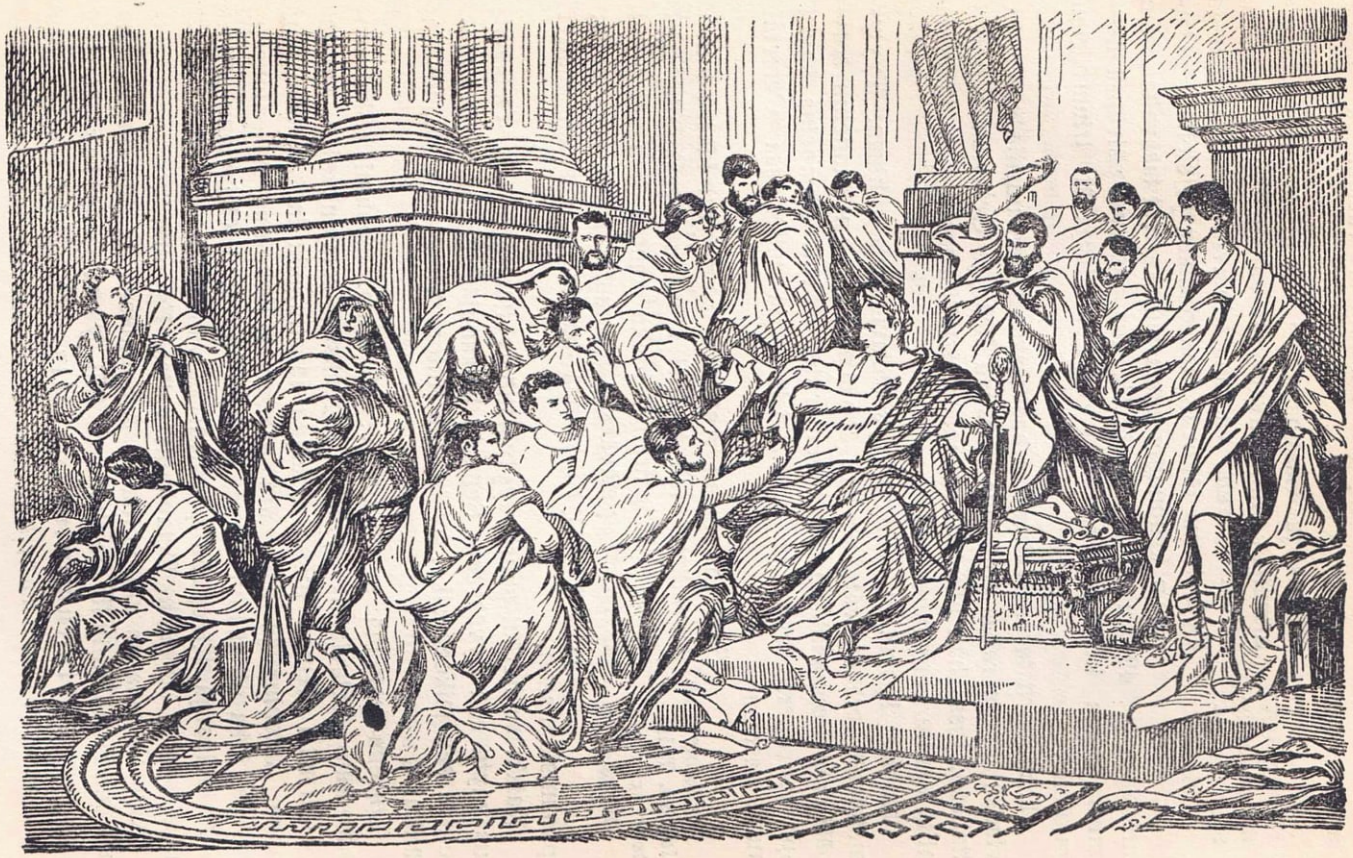

Julius Caesarin murha senaatissa.

Cicero, joka oli esiintynyt Antoniusta vastaan ja puolustanut tasavaltaa.

Viimeisten tasavaltalaisten tuhoutuminen.

Brutus ja Cassius, jotka olivat koonneet Idässä armeijan tuhoutuvan tasavallan puolustukseksi, olivat suurena vaarana triumviireille. Antonius ja Octavianus lähtivät Makedoniaan ja siellä, Filippoin kaupungin luona murskasivat tasavaltalaisten armeijan (v. 42 e.u.a.). Brutus ja Cassius päättivät päivänsä itsemurhalla ja heidän armeijansa tähteet siirtyivät triumviirien puolelle.

Triumviirit tarvitsivat nyt rahaa maksaakseen uusille sotilaille. Hankkiakseen rahaa Antonius matkusti Itään ja Octavianus palasi Italiaan, jossa hän alkoi ottaa maanomistajilta maita pois ja jakaa niitä omille veteraaneilleen.

Italiassa kasvoi tyytymättömyys Octavianusta kohtaan. Tyytymättömät kerääntyivät Sextus Pompeiuksen, tunnetun sotapäällikön Pompeiuksen pojan ympärille. Sextus Pompeius käytti apunaan merirosvoja ja sisilialaisia orjia taistelussa Octavianusta vastaan.

Antonius Idässä. Taistelu Actiumin luona.

Samaan aikaan Antonius käyttäytyi Idässä kuten itsevaltias. Hän hallitsi Idän kuningaskuntia, lahjoitteli Kleopatralle, jonka kanssa hän oli tullut läheiseksi ystäväksi, Roomalle kuuluvia maita. Hänen sotayrityksensä partilaisia vastaan päättyi epäonnistumiseen.

Kaikki se herätti suurta tyytymättömyyttä Roomassa. Octavianus käytti sitä hyväkseen. Senaatti lakkautti Antoniuksen valtuudet, ja sen jälkeen alkoi avoin sota Antoniuksen ja Octavianuksen välillä.

Toisena päivänä syyskuuta v. 31 e.u.a. tapahtui ratkaiseva yhteenotto Octavianuksen ja Antoniuksen sotajoukkojen välillä Actiumin niemen luona, Kreikan länsirannikolla. Jo taistelun alussa Antonius ja Kleopatra pakenivat Egyptiin. Antoniuksen armeija, joka oli jäänyt ilman johtajaa, antautui Octavianukselle.

Antonius ja Kleopatra päättivät päivänsä itsemurhalla Aleksandriassa v. 30 e.u.a. Octavianus valtasi Egyptin.

Kun Octavianus oli voittanut Antoniuksen, ei hänelle jäänyt enää muita kilpailijoita ja hänestä tuli yksinvaltias. Rooman tasavalta tuhoutui lopullisesti, alkoi imperiumin, keisarikunnan, historia.

Tasavallan kukistumisen syyt.

Miksi tasavalta kukistui? Raskaimman iskun sille antoivat orjanomistajat. Kaikki orjanomistajaryhmät pyrkivät siihen aikaan yhdistymään keskenään. Kansanjoukkojen kapinoita vastaan taistellessaan he hylkäsivät vanhan tasavaltaisen valtiomuodon ja loivat yksilöllisen sotilasdiktatuurin.

Sotilasdiktatuuri muodostui vähitellen taistelussa Sisilian, Espanjan ja myöskin Italian vallankumouksellista liikettä vastaan. Sulla, Pompeius, Caesar ja Octavianus olivat sotapäälliköitä, jotka nojautuivat ammattisoturien armeijaan, soturien, joille sota oli perusammattina. Sotasaaliin vuoksi he olivat valmiita lähtemään minne tahansa. Jokainen kyvykäs sotapäällikkö, joka osasi sopeutua sotilaisiin ja antaa heille mahdollisuuden rikastua, saattoi nojautua heihin saadakseen vallan käsiinsä. Sellainen armeija murskasikin vallankumouksellisen liikkeen, jonka jälkeenkään armeijan johtajat eivät halunneet luopua vallastaan.

Siten väliaikainen sotilasdiktatuurivalta muuttui imperiumiksi, keisarikunnaksi, jonka päämieheksi tuli imperaattori, keisari.

V. ROOMAN KEISARIKUNTA I JA II VUOSISADALLA u.a. (PRINSIPAATTI).

86. §. Octavianus-Augustuksen hallitus (vuodesta 30 e.u.a. vuoteen 14 u.a.).

Rooman orjanomistajat onnistuivat sotilasdiktatuurin avulla tukahduttamaan orjien ja kansanjoukkojen kapinan. Vallankumouksen pelästyttämät omistavat luokat hylkäsivät tasavallan ja tervehtivät Octavianuksen yksinvaltaa. Kiitollinen senaatti antoi hänelle nimen „Augustus“, s.o. „kunnioitettava“. Hänelle pystytettiin uhrialttareita kuten jumalalle, ja runoilijat ylistivät häntä runoissaan.

Augustuksen prinsipaatti

Mutta varovainen Octavianus ei uskaltanut julistaa avoimesti itseään yksinvaltiaaksi (monarkiksi). Hän muisti vielä hyvin Caesarin murhan ja peläten samaa kohtaloa pyrki näennäisesti säilyttämään tasavallan. Tasavaltaiset vallanelimet (senaatti, kansankokous ja valitut virkamiehet) jäivät olemaan. Augustus pyrki vielä kohottamaankin senaatin arvovaltaa ja palauttamaan Rooman yhteiskunnan vanhoja tapoja ja elinoloja.

Augustus samoin kuin Caesar yhdisti ja otti itselleen tärkeimmät tasavallan virat. Ylipäällikkönä (imperaattorina) hänellä oli oikeus antaa nimitykset kaikkiin sotilasvirkoihin, suorittaa kutsunta armeijaan, julistaa sota ja solmia rauha. Hänelle annettiin valta tärkeimmissä provinsseissa, kuten Pohjois-Espanjassa, Galliassa, Syyriassa ja Egyptissä. Lisäksi Augustuksella oli kansantribunin valta, hän oli ylin pappi, samoin hän oli useita kertoja konsulin ja sensorin virassa. Augustuksen hallussa olleet virat edellyttivät hänelle täydellistä sotilas- ja siviilivaltaa.

Augustus puhumassa sotilaille.

Kansankokous teki aina vain Augustuksen mieleisiä päätöksiä ja valitsi hänen esittämiään henkilöitä. Augustus oli ääretömän rikas. Hän oli saanut Gaesarilta perintönä tavattoman suuren omaisuuden ja lisäsi sitä takavarikoidulla omaisuudella sekä keisarille kuuluvista provinsseista saamillaan tuloilla. Sen vuoksi hänellä oli kylliksi varoja jaellakseen rahaa kansalle ja järjestääkseen näytäntöjä, joilla hän lahjoi kansankokouksen.

Augustuksen muodostamaa hallintojärjestelmää sanotaan prinsipaatiksi, s. o. valtion ylimmän miehen (principesin) hallitukseksi. Se oli tasavallalla verhottua monarkiaa, tasavaltaisilla muodoilla peitettyä yksilön valtaa. Orjanomistajat kannattivat sellaista valtaa, koska se oli heidän etujensa mukaista.

Pretoriaanikaarti.

Vaikka orjien kapinat ja talonpoikien liikehtimiset oli tukahdutettu, leimahti silloin tällöin vielä joissakin paikoissa uusia levottomuuksia. Taistellakseen niitä vastaan sekä lujittaakseen valtaansa Augustus muodosti erikoisen pretoriaanikaartin (hovikaartin), joka majoitettiin pääkaupunkiin ja lähimpiin Italian kaupunkeihin.

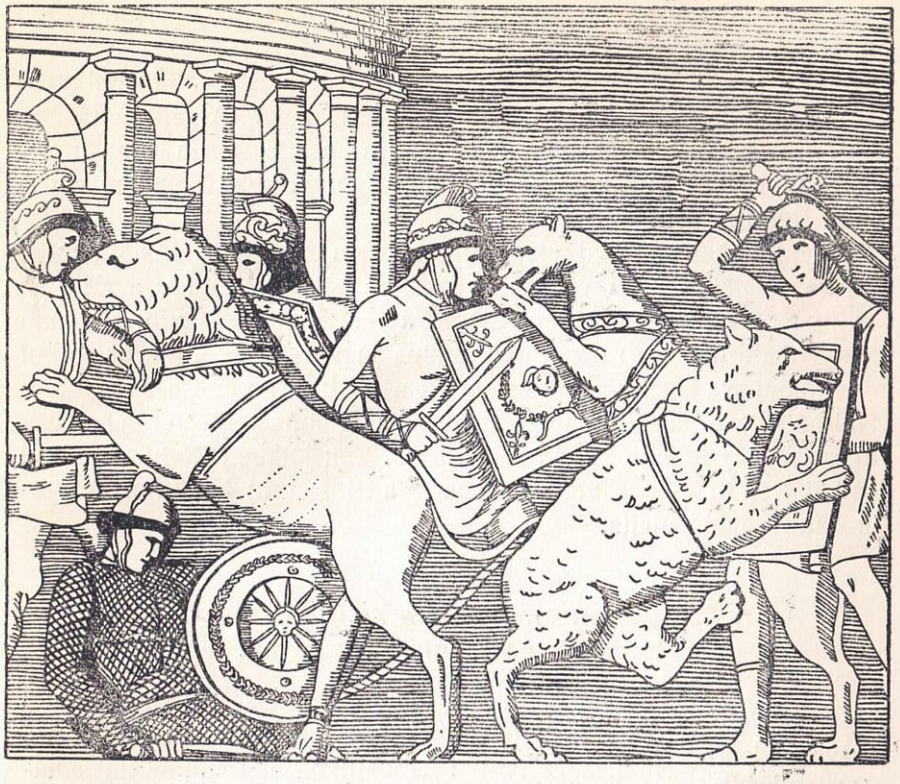

Näytäntö amfiteatterissa. Taistelu villipetoja vastaan.

Pretoriaanit olivat huomattavasti paremmassa asemassa kuin muu armeija. Heidän palvelusaikansa oli lyhyempi ja palkkansa paljon suurempi.

Almuja ja huvitusta kansalle.

Tukahduttaakseen kansan tyytymättömyyden Augustus käytti myöskin muita keinoja. Hänen aikanaan annettiin vilja- ja raha-almuja 200—300 tuhannelle köyhimmälle Rooman asukkaalle. Sitä paitsi yli 300 tuhatta henkilöä sai joko maapalstan tahi raha-avustusta. Augustuksen usein järjestämiin gladiaattoritaisteluihin osallistui yhteensä jopa 10 tuhatta henkeä ja villipetojen taisteluissa tuhoutui lähes 3500 eläintä. Augustus järjesti erään kerran suurenmoisen meritaistelunäytännön. Sitä varten kaivettiin Tiberin taakse 1800 askelta pitkä ja 1200 askelta leveä vesisäiliö. Taisteluun

osallistui 30 suurta sotalaivaa ja suuri määrä pieniä aluksia, joiden miehistössä oli paitsi soutajia 30 tuhatta miestä.

Augustuksen ulkopolitiikka.

Augustus kävi menestyksellisiä sotia Balkanin niemimaan pohjoisosassa sekä Alpeilla. Hänen aikanaan muodostettiin useita uusia maakuntia, jotka ulottuivat Mustaltamereltä lähtien pitkin koko Tonavan vartta aina Reinille asti.

Reinintakaiset sodat eivät olleet varsin menestyksellisiä. Alussa oli saksalaisilta saatu vallatuksi melkein koko Reinin ja Elben välinen maa. Mutta sitten alkoi kapina, jonka aiheutti Rooman käskynhaltijan Varuksen julmuus ja voitonhimo. Varus joutui 3 legioonansa kanssa piiritykseen Teutoburgin metsässä v. 9 u.a. Nelipäiväisen taistelun jälkeen germaanit, joita johti Arminius, tuhosivat täydelleen hänen armeijansa. Sen jälkeen Rooma menetti kaikki Reinin takana vallatut maat, paitsi Reinin ja Tonavan yläjuoksun välisiä maita.

87. §. Rooman elintavat ja kulttuuri tasavallan loppuaikana I vuosisadalla u.a.

Rikkauden kasvu ja ylellisyyden kehittyminen.

Tasavallan olemassaolon viimeisellä vuosisadalla orjanomistajien rikkaudet kasvoivat kasvamistaan. Ne lisääntyivät sotapäälliköille joutuneesta sotasaaliista, provinsseista saaduista koronkiskurien ja vero-oikeuden vuokraajien tuloista sekä niistä omaisuuksista, joita saatiin Sullan, Caesarin ja Octavianuksen toimeenpanemista takavarikoimisista. Nuo suuret omaisuudet tulivat kulutetuiksi yhtä helposti kuin ne oli saatukin. Tavattoman suuret rahasummat kulutettiin Idästä tuotuihin ylellisyysesineisiin, vilja- ja raha-almuihin kansan lahjomista varten sekä kalliiden näytäntöjen järjestämiseen, kuten gladiaattoritaisteluihin, villieläinten taisteluihin j. n. e. Ylelliset pidot, upeat asunnot, puvut ja suurilukuisen joutilaan palveluskunnan — orjien, klienttien ja kaikenlaisten palvelijain, joita suurten orjanomistajien talot olivat täynnään, — ylläpitäminen nielivät tavattoman suuria rahasummia. Nuo suuret menot johtivat velkoihin. Monet ylhäiset roomalaiset olivat velassa koronkiskureille. Kun Caesarin piti lähteä Espanjaan, niin hänen luotonantajansa eivät tahtoneet antaa hänen poistua Roomasta. Myöskin Caesarin ystävä Antonius oli tunnettu velois-taan.

Elintapojen rappeutuminen Rooman yhteiskunnassa.

Rooman ylimpien luokkien keskuudessa tapahtui hyvin suuri siveellinen aleneminen. Vaivatta hankitut rikkaudet ja joutilas elämä vaikuttivat turmelevasti. Kaikki ylimyssukuiset virkamiehet olivat ostettavissa ja rahasta valmiit tekemään mitä tahansa. Vanha roomalainen ylimystö oli kadottanut entisen riippumattomuutensa ja kumarsi nöyrästi jokaisen rikkaan henkilön tai menestyneen sotapäällikön edessä.

Vapaan roomalaisen köyhälistön elintavat olivat hiukan paremmat.

Tasavallan loppuaikoina talonpoikaisto kurjistui yhä enemmän ja joutui kaupungin joutilaan väkijoukon jatkoksi. Caesarin ja Octavianuksen veteraanit, jotka pitkien sotaretkien aikana olivat vieraantuneet ruumiillisesta työstä, menettivät hyvin pian maapalstansa. Kaikki talonpoikaistalouden kunnostamisyritykset olivat turhia. Suuret ihmisjoukot kaupungin alimmista pohjakerroksista olivat lopullisesti vieraantuneet työstä ja elivät valtion ja yksityisten rikkaiden henkilöiden antamista armopaloista, kuten lahjaaterioista, rahan ja viljan jakamisesta kansalle j.n.e. Tuossa joutilaassa roskaväessä kasvoi kiihkeä halu katsella raakoja ja verisiä näytäntöjä. „Leipää ja sirkusta!" tuli roomalaisen väkijoukon iskulauseeksi. Kansankokous, joka muodostui tuosta turmeltuneesta, joutilaasta väkijoukosta, tuli yhtä helposti lahjottavaksi kuin senaattikin.

Senpä vuoksi roomalaisten sotapäälliköiden oli tasavallan loppuajalla niin helppo päästä valtaan.

Puhujataito.

Puhujataito kehittyi erittäin suuresti tasavallan olemassaolon viimeisellä vuosisadalla ja prinsipaatin aikana. Puhujataito, kaunopuheisuus, antoi mahdollisuuden kohota poliittisella uralla, ja sen vuoksi valtiolliset toimihenkilöt harrastivat ahkerasti puhujataitoa. Aikakauden kuuluisin puhuja oli Cicero (vv. 106—43 e.u.a.). Hän opiskeli kauan kreikkalaista puhujataitoa ja filosofiaa. Luontaisia lahjojaan hän kehitti käytännössä esiintyen oikeusistunnoissa ja kansankokouksissa. Hänen puheensa olivat huolellisesti valmistettuja ja kirjoitetut loistavaan kieliasuun.

Maecenaksen kerho.

Augustuksen aikana myöskin kirjallisuus kehittyi voimakkaasti. Imperaattori ja hänen läheiset tuttavansa suojelivat avuliaasti niitä kirjailijoita ja oppineita, jotka tuotteissaan kannattivat uutta valtaa.

Augustuksen ystävä Maecenas tuli siinä suhteessa erikoisen kuuluisaksi. Hän oli upporikas ritari, joka oli koonnut itselleen omaisuuden proskriptsionien aikana. Hänen kotonaan kokoontuivat huomattavimmat runoilijat ja kirjailijat; siellä luettiin ja käsiteltiin kirjallisia tuotteita. Maecenas antoi kirjailijoille suurta aineellista apua: antoi rahaa, lahjoitti maata j. n. e.

Vergilius. Maecenaksen luona kokoontuvaan kirjallisuuskerhoon kuului myös sen ajan huomatuin runoilija Vergilius (vv. 70—19 e. u. a.). Hän oli pienmaanomistaja, joka oli saanut erinomaisen sivistyksen. Vergilius oli kiihkeä Augustuksen ihailija. Suuressa kertomarunoelmassaan, nimeltä „Aineias" Vergilius kertoo siitä, miten Venera-jumalattaren poika troialainen Aineias, kauan harhailtuaan saapui Italiaan ja tuli Julius-suvun esi-isäksi, josta suvusta myöskin Augustus oli syntynyt. Sillä Vergilius tahtoi osoittaa Augustuksen olevan jumalallista alkuperää.

Horatius. Maecenaksen kirjallisuuskerhoon kuului myöskin eräs toinen sen ajan suuri runoilija, nimittäin Horatius (vv. 65—8 e. u. a.). Hän oli syntyisin Rooman yhteiskunnan alemmista kerroksista ja oli nuoruudessaan tasavaltalainen. Mutta myöhemmin hän liittyi Maecenaksen kerhoon ja samoin kuin Vergiliuskin ylisti Augustusta ja hänen läheisiään. Monet runoistaan Horatius omisti sen ajan elinolojen ja tapojen kuvaamiselle.

Ovidius. Maecenaksen kerhon ulkopuolella olevista kirjailijoista oli Ovidius (vuodesta 43 e.u.a. vuoteen 17 u.a.) kaikkein lahjakkain. Hän kuului vanhaan ritariperheeseen. Tunnetuimpia Ovidiuksen teoksista on „Metamorfoses" („Muunnoksia"), joka on muinaisia jumalaistaruja runomuodossa esitettynä.

Ovidiuksen luomistyön parhaimman kukoistuksen aikana, v. 8 e.u.a., Augustus karkoitti hänet Mustanmeren rannalla sijaitsevaan pieneen Tomin kaupunkiin (nykyinen Konstantsa). Karkoituksen syyt eivät ole tarkoin tunnetut. Karkoituksella ollessaan runoilija lähetti monta armonanomusta Augustukselle, mutta imperaattori oli taipumaton, ja Ovidius kuoli maanpaossa.

Titus Livius. Myöskin historiankirjoitus saavutti tänä kautena suuren edistyksen. Augustuksen aikana eli kuuluisa roomalainen historioitsija Titus Livius (noin vuodesta 59 e.u.a. vuoteen 17 u.a.). Livius kirjoitti Rooman historian (kau-

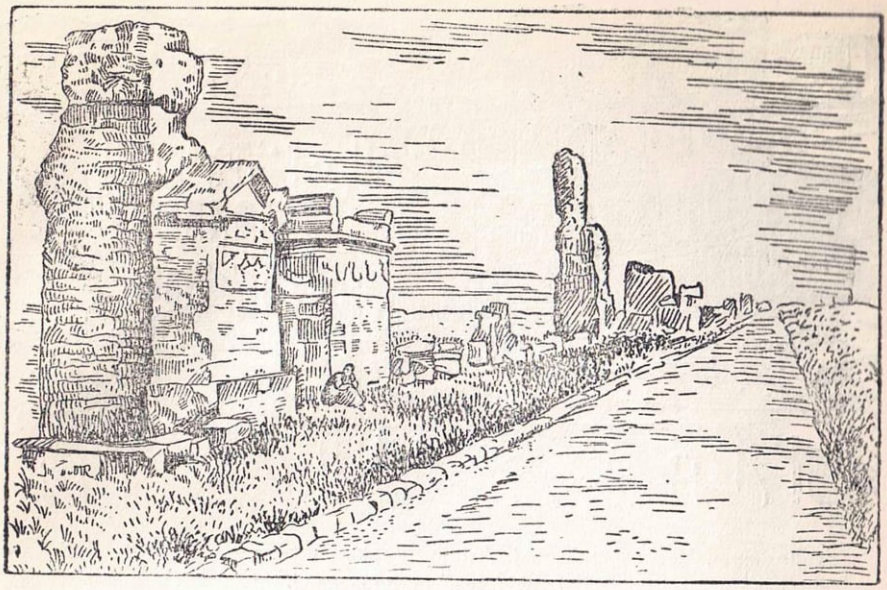

Appiuksen tie (Via Appia).

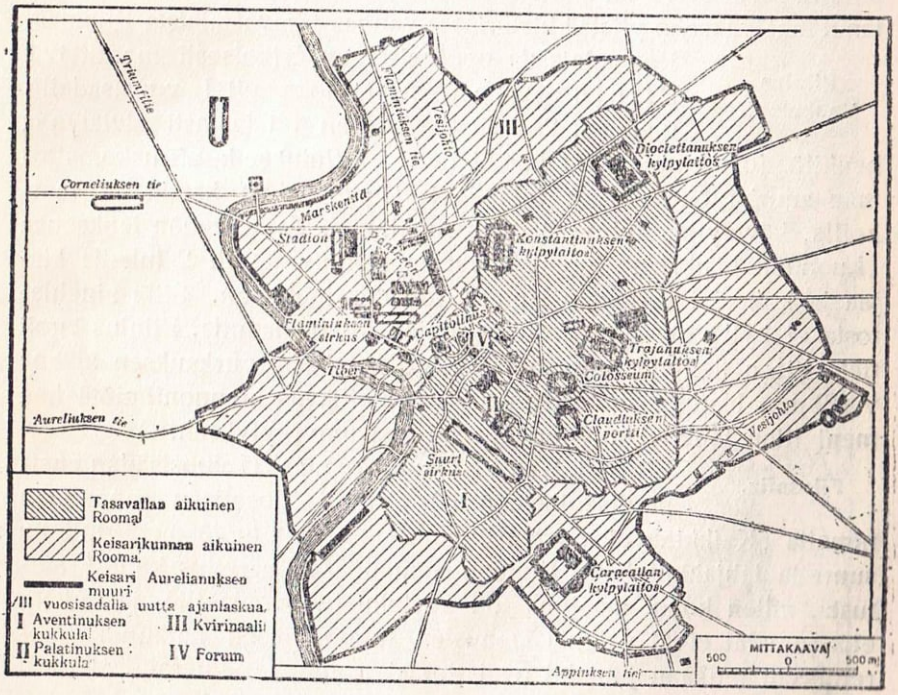

Muinaisen Rooman asemakaava.

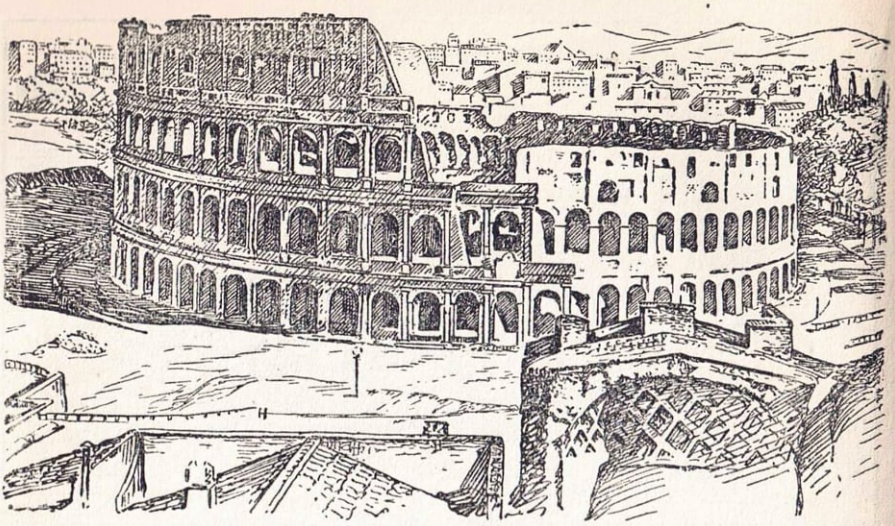

Colosseum, Vespasianuksen ja Tituksen rakennuttama suuri amfiteatteri *(nykyisessä muodossaan).*

pungin perustamisesta lähtien vuoteen 9. u.a. saakka). Hän oli asettanut tehtäväkseen ylistää historiassa vanhaa tasavaltalaista Roomaa.

Plinius Vanhempi.

Roomalaisista oppineista on erikoisesti merkittävä Plinius Vanhempi, joka eli I vuosisadalla u.a. (v. 28—79 u.a.). Hän oli laajasti sivistynyt henkilö, jota kiinnostivat kaikki tieteet. Pliniuksella oli uskomattoman suuri työinto. Hän luki ja teki merkintöjä kaikkialla, matkoilla, kävelyllä, kylvyssä ollessaan j. n. e. Tärkeimmän teoksensa „Luonnon historian" luomista varten Plinius käytti 2 tuhatta kirjaa ja kokosi tavattoman suuren todistusainehiston. Siitä ainehistosta ei kyllä ole muodostettu ehjää kokonaisuutta. Plinius kuoli tieteellisen tiedonhalunsa uhrina Vesuviuksen purkauksen aikana v. 79 u.a. Haluten tarkastella tuota peloittavaa luonnonilmiötä hän meni liian lähelle tulivuorta ja sai kaasumyrkytyksen.

Filosofia.

Filosofi Lucretius Carus (I vuosisadan ensipuoliskolla e. u. a.) kirjoitti filosofisen runoelman nimeltä „Kaikkien olevaisten luonnosta". Tämä tuote on kirjoitettu suurella lahjakkuudella. Runoelmamuodossa Lucretius kehitti ajatusta, miten koko maailma on alistettu luonnonlaeille, ja todisti, että jumalat eivät vaikuta tapausten luonnolliseen kulkuun. Lucretiuksen mukaan jumalat ovat ihmisten luomia. Lucretius taisteli taikauskoa vastaan eikä uskonut haudantakaiseen elämään.

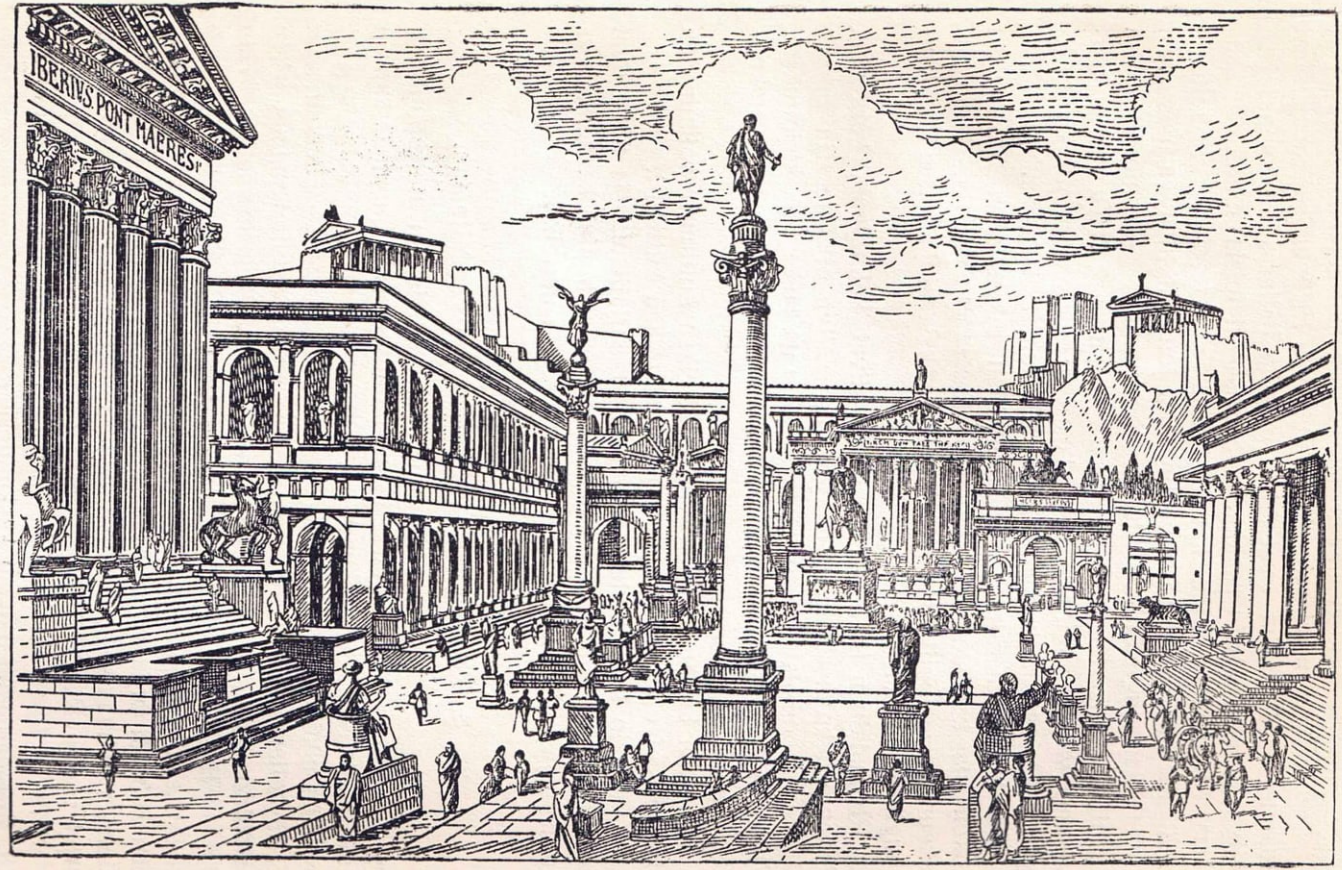

Rooman forum keisarikunnan kaudella.

Rakennustaide. Siihen aikaan suoritettiin suuria töitä Rooman ja provinssien koristamiseksi. Erinomaiset roomalaiset maantiet ja kivisillat ovat toisin paikoin Italiassa ja provinsseissa säilyneet nykypäiviin saakka. Roomassa oli toista miljoonaa asukasta. Siellä oli paljon kauniita palatseja, toreja, kylpylöitä ja amfiteattereita sekä useita vesijohtoja, joita pitkin hyvä juomavesi virtasi kaupungin ulkopuolelta. Suurimmista rakennuksista on mainittava keisarien Vespasianuksen ja Tituksen rakennuttama valtava amfiteatteri Colosseum. Sen rauniot ovat säilyneet. Colosseumiin mahtui noin 100 tuhatta katsojaa.

Mutta noiden erinomaisen kauniiden rakennusten rinnalla oli kokonaisia kortteleita pieniä talopahasia tahi suuria, huonostirakennettuja, puoliluhistuneita monikerroksia taloja, joissa asui kaupungin köyhälistöä.

Roomalainen tiede ja tekniikka olivat kehittyneet korkealle. Rakennustekniikasta ovat nykypäiviin säilyneet Caesarin aikana eläneen roomalaisen insinöörin Vitruviuksen kirjoitukset. Vitruvius kirjoitteli tekniikan kaikilta aloilta, myöskin sotatekniikan alalta.

Rooman kulttuuri, joka kehittyi Kreikan kulttuurin vaikutuksen alaisena, ei ollut niin itsenäistä kuin Kreikan kulttuuri.

Kuitenkin latinan kieli, roomalainen kirjallisuus ja tiede ovat myöhemmin levinneet Euroopassa mitä erilaisimpien kansojen keskuuteen ja tulleet eurooppalaisen kulttuurin aarteiksi.

88. §. Rooman keisarikunta I vuosisadalla u.a.

Tiberius. Augustuksen seuraajaksi tuli hänen poikapuolensa Tiberius, joka ei ollut suosittu enempää kansan kuin sotilaidenkaan keskuudessa.

Hänen aikanaan alkoivat jälleen levottomuudet valtakunnassa. Etelä-Italiassa ja Brundisiumin seudulla saatiin ilmi paimenorjien salaliitto. Salaliittoa johti entinen pretoriaanikaartin sotilas. Hän järjesti Brundisiumin kaupungissa ja sen lähistöllä salaisia orjien kokouksia. Kokouksissa sekä julistuksissa, joita liimattiin seinille, hän kehoitti orjia nousemaan kapinaan. Tiberius lähetti Brundisiumiin vahvan sotajoukon. Salaliiton johtaja ja hänen läheisensä orjat vietiin Roomaan ja siellä mestattiin.

Vihamielinen mieliala keisarivaltaa vastaan alkoi ihmetä myöskin Rooman kansalaisten keskuudessa.

Sotilasdiktatuurin voimistuminen.

Tiberiuksen aikana keisarivalta voimistui. Virkamiesten valitsemisoikeus otettiin kansankokoukselta pois ja annettiin senaatille. Julkaistiin laki „hänen majesteettinsa loukkauksesta". Sen nojalla voitiin tuomita henkilöitä, jotka syyllistyivät vain varomattomaan vihjaukseen imperaattorin persoonasta. Peläten keisaria ja ollen hänen orjanaan oikeus antoi ankaria tuomioita niin syyllisille kuin syyttömillekin.

Nero.

Tiberiuksen lähimmistä seuraajista on Nero kuuluisin (vv. 54—68 u.a.). Hän sai keisarivallan 17-vuotiaana nuorukaisena. Hänen äitinsä, vallan- ja kunnianhimoinen nainen, oli pilannut Neron luonteen jo lapsena. Kun hän tuli keisariksi, niin yleinen ihailu ja kumarteleminen vei lopullisesti hänen päänsä pyörälle.

Nero.

Nero piti itseään suurena taiteilijana ja esiintyi usein näyttämöllä. Katsojien täytyi osoittaa kiihkeästi hänelle suosiotaan, ja onneton oli se, ken ei riittävästi osoittanut ihastusta keisari-näyttelijälle.

Neron aikana yleinen tyytymättömyys voimistui yhä enemmän. Orjien salaliitot ja orjanomistajien murhat tulivat niin yleisiksi ilmiöiksi, että senaatti teki erikoisen päätöksen taistelusta niitä vastaan. Roomassa oli voimassa vanha laki, jonka mukaan rangaistukseksi orjan suorittamasta isäntänsä surmaamisesta tuomittiin kuolemaan kaikki surmatun orjanomistajan talossa asuvat orjat. Nyt senaatti teki uuden päätöksen siitä, että rinnan orjien kera kuuluvat mestattaviksi myöskin surmatun isännän talossa asuvat vapautetut orjat. Tapahtuipa kerran, että Rooman kaupungin prefekti (kaupungin ylin järjestyksenvalvoja) kuoli orjansa surmaamana. Senaatti päätti mestauttaa kaikki prefektin 400 orjaa. Päätöksen toimeenpaneminen kävi kuitenkin vaikeaksi, sillä kerääntyi suuri kansanjoukko, joka uhkasi panna toimeen joukkohävityksiä ja tulipaloja. Täytyi kutsua suuri joukko sotilaita ja niillä ympäröidä koko tie aina mestauspaikalle saakka. Mutta orjien liikehtiminen ei päättynyt senkään jälkeen. Kansan keskuudessa puhuttiin uudesta Spartacuksen kapinaan varustautumisesta.

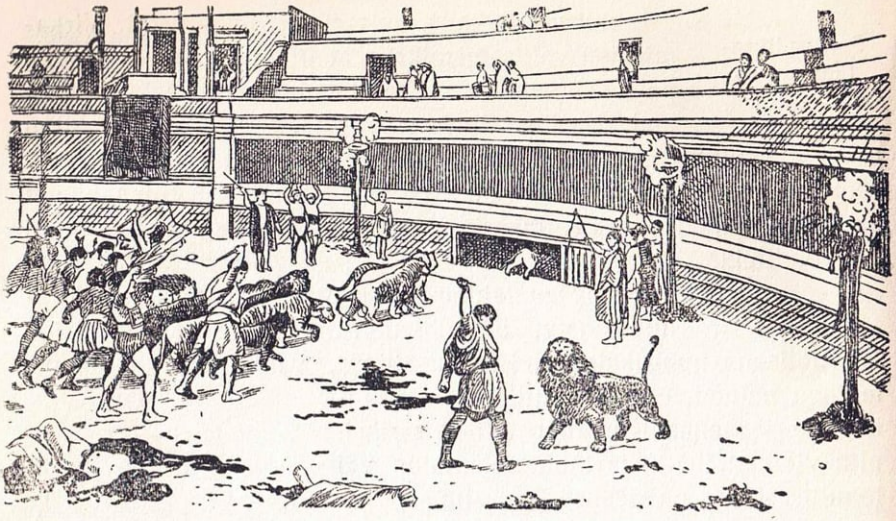

Sirkusnäytännön jälkeen.

Rooman palo. Päälle päätteeksi Roomassa puhkesi v. 64 hirveä tulipalo, joka kesti 6 päivää. Kaupungin neljästätoista piiristä säilyi vain neljä. Kolme piiriä tuhoutui perustuksiaan myöten ja seitsemästä piiristä jäi vain vähäpätöisiä puolipalaneiden ja luhistuneiden talojen jäännöksiä. Kansa alkoi liikehtiä. Puhuttiin, että kaupunki oli sytytetty Neron käskystä, sillä hän muka halusi hävittää vanhan Rooman ja rakentaa sen tilalle uuden, upeamman kaupungin.

Myöskin Rooman aristokratia oli tyytymätön keisariin ja valmisteli murhayritystä häntä vastaan. Seuraavana vuonna Rooman palon jälkeen muodostettiin suuri salaliitto Neroa vastaan. Siihen osallistui paljon huomattavia Rooman ylimystön edustajia. Mutta salaliittolaiset toimivat hitaasti ja epäröiden. Salaliitto tuli ilmi.

Neron julmuus. Kaikki ne seikat pakoittivat keisarin turvautumaan ankariin toimenpiteisiin. Neron luonteesta johtuen nuo toimenpiteet muuttuivat veriseksi vainoamiseksi, mielivaltaiseksi mestaamiseksi ja omaisuuden pakkoluovuttamiseksi.

Hän otti uudelleen käsiteltäväksi asiat „hänen ylhäisyytensä loukkauksesta“ ja suuri määrä rikkaita (Nero tarvitsi rahaa) tuhoutui mahdottomien syytösten uhrina. Jo aivan hallituskautensa alussa Nero myrkytti veljensä pelästen, että veli voisi vallata valtaistuimen. Sen jälkeen hän antoi käskyn surmata oman äitinsä,

jonka vallanhimoinen luonne haittasi hänen toimintavapauttaan. Neron käskystä tuhoutui hänen entinen kasvattajansa filosofi Seneca ja paljon ylintä Rooman aatelistoa.

Samaan aikaan Nero houkutteli puolelleen pretoriaanikaartilaisia ja kaupunkiväestön pohjakerroksia kohottamalla palkkoja, jakamalla rahaa ja järjestämällä komeita näytäntöjä.

Neron tuho. Provinsseissa, joissa oltiin tyytymättömiä verojen suurenemiseen, alkoi avoin liikehtiminen Neroa vastaan. Ensimmäisenä nousi kapinaan Gallia. Siihen liittyi Espanja. Silloin nousivat pretoriaanikaartilaiset Roomassa Neroa vastaan ja senaatti julisti hänet „isänmaan viholliseksi". Nero pakeni Roomasta ja (v. 68 u.a.) teki matkalla itsemurhan.

Neron kukistamisen jälkeen alkoi taistelu provinssiarmeijain välillä; kukin niistä esitti oman keisarinsa. Puolentoista vuoden aikana Roomassa vaihtui kolme keisaria. Lopulta voittajaksi tuli Syyrian armeijan päällikkö Titus Flavius Vespasianus (v. 69 u.a.).

89. §. Tilanne keisarikunnassa. Kapinat provinsseissa.

Vespasianuksen uudistukset. Siihen aikaan, jolloin Vespasianus nousi valtaan, keisarikunta oli sangen vaikeassa tilanteessa. Provinsseissa riehuivat kapinat. Valtion kassa oli tyhjä Neron mielettömän tuhlauksen seurauksena. Kuri armeijassa laski. Vespasianuksen lujan ja varovaisen politiikan ansiosta keisarikunta lujittui uudelleen verrattain nopeasti. Kapinat tukahdutettiin. Ankaralla menojen supistamisella ja verojen järjestämisellä keisari paransi raha-asiat. Sotilaskuri palautettiin. Keisarikunnan rajat lujitettiin.

Vespasianuksen tärkein toimenpide oli Rooman aristokratian laajentaminen ja sen kokoonpanon uudistaminen. Siinä tarkoituksessa hän siirsi provinsseista Roomaan lähes 1000 rikasta ylimysperhettä ja liitti ne senaattori- ja ritarisäätyyn. Uuden ylimystön piti lujittaa Rooman ja provinssien välisiä suhteita ja tukea keisarivaltaa.

Kapina Juudeassa. Juudea, joka jo Neron aikana v. 66 oli noussut kapinaan keisarin virkamiesten harjoittaman sorron johdosta, tuli Vespasianuksen aikana lopullisesti alistetuksi. Juudea teki vastarintaa kauan ja sitkeästi. Nero oli lähettänyt Vespasianuksen armeijan päällikkönä sitä rauhoittamaan.

Keisariksi tultuaan Vespasianus määräsi poikansa Tituksen sotatoimien johtajaksi. Titus siirsi Jerusalemin luo uusia sotajoukkoja ja aloitti piirityksen. Kaupunki oli ympäröity kolminkertaisella kivimuurilla. Sen suurilukuinen väestö puolustautui sankarillisesti. Mutta piiritetyssä kaupungissa alkoi hirveä nälkä ja sen johdosta roomalaiset lopulta onnistuivat valtaamaan kaupungin. Jerusalem hävitettiin (v. 70 u.a.). Liekit tuhosivat Jerusalemin kuuluisan temppelinkin. Rooman sotaväki valloitti Juudean.

Vespasianus.

Vespasianuksen seuraaja Titus lujitti keisarikuntaa edelleen. Hänen aikanaan kohtasi keisarikuntaa kauhea onnettomuus — Vesuvius-tulivuoren purkaus. Purkauksen aikana peittyivät Pompeijin ja Herculaneumin kaupungit kokonaan. Myöhemmin (XIX v.s.) ovat arkeologit kaivaneet esiin nuo kaupungit ja niissä on löydetty hyvinsäilyneitä katuja, taloja, talouskaluja j.n.e.

Trajanus.

V. 98. u.a. keisarin valtaistuimelle nousi Trajanus, eräs keisarikunnan huomattavimpia sotapäälliköitä. Hän oli syntyisin Espanjasta. Uusi keisari kiinnitti suurta huomiota Italian maatalouden kohottamiseen. Maatalous oli I vuosisadalla joutunut täydelleen rappiolle. Pienmaanomistus alkoi hävitä jo tasavallan aikana, mutta nyt rikkaiden suuret maatilat nielivät pienet tilukset melkein kokonaan. Plinius kirjoitti I vuosisadalla u.a., että „latifundiot (suuret maatilat) ovat tuhonneet Italian". Provinsseissa kävi aivan samoin. Niinpä esimerkiksi Neron aikana kuusi henkilöä omisti puolet koko Afrikan provinssien maasta.

Taistellakseen Italian maanviljelyksen rappeutumista vastaan Trajanus antoi puutteessa oleville maanviljelijöille lainoja maanostoa ja talouden parantamista varten. Lainoista saadut korot siirrettiin köyhien perheiden lasten ja orpojen kasvatukseen.

Trajanus julkaisi myöskin lain, jonka mukaan senaattorit velvoitettiin sijoittamaan vähintään yhden kolmasosan omaisuudestaan Italian maatalouteen. Sellaisen lain tuloksena oli kuitenkin vain latifundioiden entistä suurempi kasvu pienmaanomistuksen kustannuksella. Valtiollinen hyväntekeväisyys ei myöskään tuottanut mitään tuloksia. Alempien luokkien asema tuli yhä kurjemmaksi.

Trajanus.

Ulkopolitiikka. Trajanus kävi kaksi veristä sotaa daakialaisia heimoja vastaan, jotka asuivat nykyisen Romanian seuduilla. Daakia tehtiin roomalaiseksi provinssiksi ja asutettiin roomalaisilla siirtolaisilla. Daakialaisen sodan yksityiskohtia on kuvattu Trajanuksen Roomaan pystyttämässä patsaassa. Tuo patsas on säilynyt nykypäiviin saakka.

Vähän ennen kuolemaansa Trajanus ryhtyi suureen sotaretkeen Partian kuningaskuntaa vastaan, jossa valloitti useita maakuntia. Mutta samaan aikaan Rooman sotajoukkojen selkäpuolella, Mesopotamiassa, puhkesi kapina. Se pakoitti Trajanuksen kääntymään takaisin ja matkalla Roomaan hän kuoli (v. 117 u.a.).

Trajanuksen aikana Rooman keisarikunta saavutti suurimman ulkoisen mahtavuutensa.

Hadrianus. Byrokraattisen järjestelmän kehittyminen. Trajanuksen jälkeen alkoi hallita hänen sukulaisensa Hadrianus (vv. 117—138 u.a.). Hän luopui melkein kaikista Trajanuksen partilaisilta valloittamista alueista.

Tavattoman suuren valtakunnan säilyttäminen vaati keisarikunnan kaikkien voimien äärimmäistä jännittämistä. Mutta sellaiseen se ei enää kyennyt. Hadrianus ryhtyi harrastamaan rauhan politiikkaa, pyrkien vain säilyttämään ja lujittamaan keisarikuntaa sen silloisissa rajoissa.

Hadrianuksen aikana kehittyi byrokraattinen (virkavaltainen) hallintojärjestelmä. Se oli alkanut muodostua jo ensimmäisten

keisarien aikana. Vanhat tasavallan aikaiset valtaelimet eivät ollenkaan kelvanneet valtavan suuren keisarikunnan hallitsemiseen. Tarvittiin vakinainen virkakoneisto. Valinnalliset virat ja itse senaattikin menettivät merkitystään Hadrianuksen hallitusaikana. Hadrianus nimitti tärkeimpiin valtionvirkoihin juriidisesti valmennettuja henkilöitä sekä sellaisia, jotka olivat kauan palvelleet keisarin kanslioissa tai armeijassa.

Hadrianus.

Juutalaisten kapina. Hadrianuksen aikana syttyi uusi juutalaisten kapina v. 132. Sitä johti Simon, lisänimeltä Bar-Kokba („tähden poika"). Juutalaisten taistelu riippumattomuutensa puolesta kesti kolme vuotta, kunnes voimakas roomalainen sotaväki onnistui lyömään juutalaisten armeijan ja tukahduttamaan kapinan. Juudea autioitettiin täydelleen. Kymmenet tuhannet juutalaiset joko menettivät henkensä tahi myytiin orjiksi, ja Jerusalemin kaupunki hävitettiin perustuksiaan myöten. Sen paikalle rakennettiin uusi kaupunki.

Kapinoiden tukahduttamisen, provinssien sorron ja valtion sisäisen byrokratismin kehittämisen kautta keisarit pyrkivät lujittamaan Rooman valtakuntaa.

90. §. Rooman valtakunta u.a. II ja III vuosisadan vaihteessa. Taistelu barbaareja vastaan.

Marcus Aurelius. Keisarikunnan aseman huononeminen. Marcus Aurelius hallitsi vuodesta 161 vuoteen 180 u.a. Hänen aikanaan valtakunnan asema jyrkästi huononi. Suuret väkijoukot yhä köyhtyivät ja valtion kassa ehtyi yhä enemmän. Jo Marcus Aureliuksen hallituskauden alussa nälkä ja sitten Idästä kulkeutunut kauhea rutto autioittivat valtakuntaa.

Keisari Marcus Aurelius ja alistettuja markomanilaisia johtajia.

Sen vuoksi eri puolilla valtakuntaa, Egyptissä, Galliassa, puhkesi tuon tuostakin kapinoita.

Barbaarien hyökkäys.

Valtakunnan ulkoinen asema ei ollut vähääkään sisäistä asemaa helpompi. Huomattuaan Rooman heikkenemisen läheiset barbaariheimot alkoivat tehdä hyökkäyksiä Rooman rajoille. Partialaiset hyökkäsivät Syyriaan. Marcus Aureliuksen sotapäälliköt onnistuivat torjumaan ne takaisin, mutta alkanut nälänhätä ja rutto pakoittivat roomalaiset palaamaan takaisin.

Partialaisten kanssa oli pakko solmia rauha.

Vielä vaarallisempi oli pitkäaikainen sota Tonavan rajalla asuvia heimoja vastaan. Ne tunkeutuivat yli rajan ja kulkivat aina Italiaan saakka. Niiden valtaamat alueet hävitettiin ja satoja tuhansia ihmisiä vietiin vankeuteen. Vain suurella voimainponnistuksella keisari sai lyödyksi heimojen hyökkäykset takaisin ja rauhoitetuksi ne väliaikaisesti.

Vangitut barbaarit asutettiin Rooman rajaseuduille ja heille annettiin oikeus muokata sitä maapalaa, jolla he asuivat. Korvaukseksi siitä heidän piti palvella Rooman sotaväessä.

Valtion vaikean aseman kannalta katsottuna sellainen toimenpide oli välttämätön. Mutta myöhemmin siitä tuli Roomalle mitä suurimman vaaran lähde.

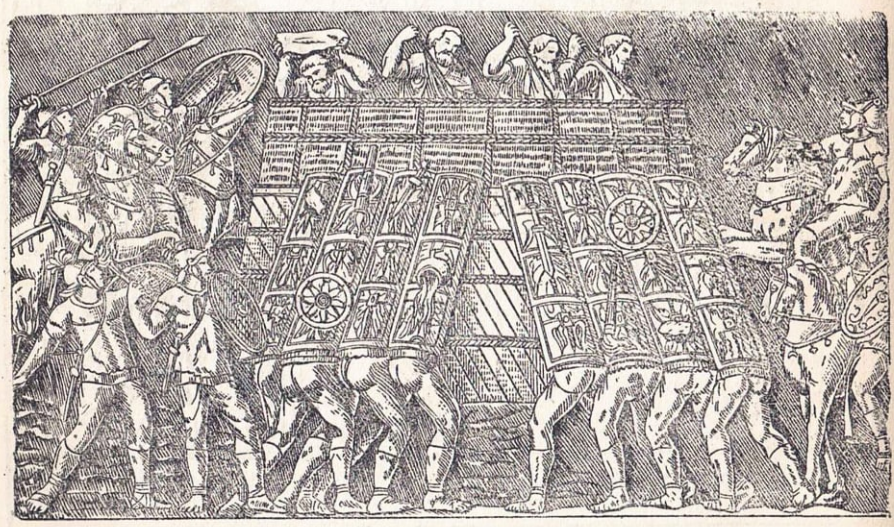

Roomalaiset valtaamassa barbaarien linnoitusta.

Roomalaisten ja germaanien välinen taistelu.

Septimius Severuksen monarkia.

V. 193 u.a. erään provinssin käskynhaltija Septimius Severus anasti keisarivallan. Hän teki viimeisen yrityksen lujittaa valtiota armeijan ja virkamiehistön yhdistämisen kautta. Armeijassa pantiin toimeen suuria uudistuksia. Sotilaiden asema parani. Heidän sallittiin pitää perhe, joka sai elää vakinaisten leiripaikkojen lähellä. Rajaseuduilla Severus salli sotilaiden harjoittaa maanviljelystä. Lisäksi sotilaille annettiin mahdollisuus kohota sotapalveluksessa aina korkeimpiin päällikönvirkoihin saakka.

Severus alkoi laajassa mitassa nimittää entisiä ylempiä sotilashenkilöitä kanslioidensa virkamiehiksi. Hänen aikanaan senaatti menetti merkityksensä kokonaan. Siten Severus yritti hallita yksinomaan sotilaiden ja virkamiesten avulla. Kerrotaan hänen kuollessaan sanoneen pojilleen: „Tehkää sotilaat rikkaiksi älkääkä huolehtiko muista!"

Hänen poikansa ja seuraajansa keisari Caracallan aikana suoritettiin eräs hyvin tärkeä toimenpide, nimittäin kaikille vapaille valtakunnan asukkaille annettiin Rooman kansalaisoikeudet (v. 212 u.a.).

Kaikki nuo toimenpiteet, armeijan ja virkamiehistön yhdistäminen, kansalaisoikeuksien antaminen kaikille valtakunnan asukkaille, uudistukset armeijassa, olivat tarkoitetut lujittamaan valtakunnan asemaa. Mutta sen lujittaminen ei ollut enää mahdollista. Kypsyi vallankumous orjanomistusjärjestelmää vastaan.

VI. ORJIEN VALLANKUMOUS. BARBAARIEN VALLOITUKSET JA KEISARIKUNNAN TUHO.

91. §. Vallankumouksen lähestyminen.

Keisarikunnan olemassaolon kahtena ensimmäisenä vuosisatana kansanjoukkojen asema aina vain huononi. Rooma toi maahan tavaroita enemmän kuin vei ulos maasta. Sen vuoksi raha virtasi vähitellen pois Roomasta, jalometallit (kulta ja hopea) vähenivät ja sen seurauksena jo II vuosisadan lopulla rahatalous joutui rappiotilaan. Säännöllisen rahankiertokulun häiriintyminen vaikutti tuhoisasti kauppaan ja käsiteollisuuteen. Sen lisäksi niitä rasittivat tavattoman suuret valtionverot. Siten kauppa ja käsiteollisuus laskivat. Maatalous myöskin joutui rappiolle. Maaseutuväestön kurjistuminen kasvoi.

Kolonit.

Orjatyö ei tuottanut enää orjanomistajille entisiä tuloja. Orjien ylläpitäminen tuli kalliiksi, mutta heidän työnsä tuottavaisuus jäi edelleenkin alhaiseksi. Sen vuoksi siirryttiin käyttämään pienten maanvuokraajain työtä.

Myöskin suuret maanomistajat alkoivat yhä laajemmin jakaa maitaan pieniin palstoihin ja antaa niitä vuokralle pienvuokraajille, koloneille.

Koloneiksi joutuivat maaseudun ja kaupungin köyhimmät kerrokset, joilla ei ollut muuta ulospääsyä. Sitä paitsi orjanomis-

Kolonit maanvuokraa maksamassa.

tajat toisinaan muuttivat jonkun määrän orjiaan koloneiksi. Kaikkien kolonien asema oli äärettömän raskas. Maankäytöstä heidän piti suorittaa maksu joko rahassa tahi luonnossa (osa sadosta). Maanvuokra kohosi. Lisäksi ylivoimaiset valtioverot köyhdyttivät koloneja. Sen vuoksi kolonit velkaantuivat tilanherroille. Ja kerran velkaannuttuaan heillä ei enää ollut mahdollisuutta päästä veloistaan irti. Siten vapaa koloni muuttui orjuutetuksi eikä voinut enää lähteä maaltaan pois, vaikka olisi halunnutkin, sillä tosiasiassa hän oli nyt kiinnitetty maapalstaansa. Henkiorjuudesta alettiin siirtyä maaorjuuteen. Koloni oli puolimaaorjatalonpoika.

Lopuksi II vuosisadan lopulla eri heimojen hyökkäykset Rooman valtakuntaan tulivat yhä tiheämmiksi. Kaikki se johti valtakunnan taloudellisen elämän täydelliseen sekasortoon.

Oli vain yksi ulospääsy, nimittäin vallankumous. Ja se lähestyi yhdistäen vähitellen kaikki voimat, niin orjat ja kolonit kuin barbaaritkin.

Orjien ja käsityöläisten kapina. Barbaarien hyökkäys.

III vuosisadan keskivaiheilla u.a. Sisiliassa puhkesi uusi orjakapina, joka vain vaivoin saatiin tukahdutetuksi. Itsessään Roomassa tapahtui kaupungin käsityöläisten ja orjien kapina. Kapina oli niin vakava, että sen tukahduttamiseen lähetetyt hallituksen sotajoukot menettivät 7 tuhatta soturia. Samantapaisia kapinoita oli siihen aikaan valtakunnan muissakin kaupungeissa.

Hyökkäys Roomaa vastaan myöskin ulkoa päin kasvoi. „Barbaarit“ (germaanit, gallialaiset, persialaiset, skyytit) hyökkäsivät

valtakunnan kimppuun. Eräässä taistelussa persialaisia vastaan v. 260 u.a. keisari Valerianus joutui vangiksi. Vankeudessa hän kuolikin.

Barbaarit eivät hyökänneet yksinomaan keisarikunnan rajoille, vaan tunkeutuivat syvälle sen sisämaahankin. Reinin ja Tonavan rajaseuduilla barbaariheimot alkoivat yhdistyä suuriksi liitoiksi. Tonavan alajuoksulla esiintyivät g o o t i t ja Reinillä f r a n k i t ja s a k s i t. Roomalaiset menettivät Daakian kokonaan. Vähässä Aasiassa ja Balkanin niemimaalla tekivät g o o t t i l a i s e t, s k y y t t i l ä i s e t ja a v a a r i t kauheata hävitystyötä. Myöskin Idän valtiot, P a r t i a ja P a l m y r a (Syyriassa), nousivat Roomaa vastaan.

Bagauttien kapina.

Ulkoisten voimien (barbaarien) sekä sisäisten voimien (orjien ja talonpoikien) yhdistyminen taisteluun Roomaa vastaan kesti yli sata vuotta. Erittäin huomattava se oli Galliassa. III vuosisadan lopulla u.a. Galliassa alkoi suuri kapina. Kapinoitsijoita nimitettiin „bagauteiksi", joka gallialaisten kielessä merkitsi „taistelijoita". Veroilla, raskailla työvelvoituksilla rasitettuina ja keisarin virkamiesten vainoilla epätoivoon saatetut kansanjoukot nousivat kapinaan koko Galliassa. Kapinaan osallistui orjia ja koloneja sekä rajaseutujen maatyöläisiä. He muodostivat todellisen armeijan, jossa maanviljelijät olivat jalkaväkenä ja suurilukuinen paimenjoukko hevosineen ratsuväkenä.

Bagautit valloittivat ja tuhosivat suurmaanomistajien kartanot ja huonosti linnoitetut kaupungit. Pelästyneet maanomistajat kiiruhtivat muutamien suurten kaupunkien turviin. Kapinalliset julistivat Gallian erilliseksi ja valitsivat keisarikseen kaksi johtajaansa, E l i a n u k s e n ja A m a n d e e n.

Bagautteja vastaan lähetettiin suuria sotajoukkoja, jotka saivat vähäksi ajaksi kapinan tukahdutetuksi. Mutta se puhkesi vielä useita kertoja ja valtasi myös Espanjan. Bagauttien kapina kesti kaikkiaan noin 150 vuotta. Sellaiset joukkokapinat olivat merkkinä lähestyvästä vallankumouksesta ja Rooman tuhon alkamisesta.

92. §. Diolektianus. Kristinusko.

Yksinvaltiuden voimistuminen.

V. 284 hovivartioston päällikkö D i o l e k t i a n u s anasti vallan keisarikunnassa. Koko hänen politiikkansa oli suunnattu keisarin yksinvallan lujittamiseen ja vallankumouksen kukistamiseen. Kohottaakseen arvo-

valtansa vielä suuremmaksi Rooman keisarit Diolektianuksesta alkaen käskivät nimittää itseään dominukseksi (dominus), herraksi. Sen vuoksi myöskin sitä vallan muotoa, joka muodostui Roomassa Diolektianuksen aikana, alettiin nimittää dominaatiksi eikä prinsipaatiksi, kuten siihen asti. Keisarit alkoivat kantaa kallisarvoisia pukuja itämaiseen tapaan, ympäröidä itsensä suurilukuisella hoviväellä ja vaatia itselleen kunnianosoituksia kuten jumalalle (polvilleen lankeaminen heidän edessään). Keisarin henkilöllisyyttä pidettiin jumalallisena ja pyhänä.

Diolektianus.

Diolektianuksen ja hänen seuraajiensa aikana senaatti lakkasi lopullisesti osallistumasta keisarikunnan hallintaan. Hallinta siirtyi keisarilliselle neuvostolle, jonka jäsenet olivat tavallisia virkamiehiä. Sellaisten virkamiesten lukumäärä lisääntyi ajanoloon suuresti.

Keisarikunnan jakautuminen neljään osaan.

Jo ensimmäisinä hallitusvuosinaan Diolektianus huomasi, ettei hän voi yksinään suoriutua taistelussa vallankumouksellista liikettä ja keisarikunnan rajoille hyökkääviä barbaareja vastaan. Sen vuoksi hän nimitti itselleen kolme kanssahallitsijaa. Kukin heistä hallitsi määrättyä aluetta keisarikunnassa. Siten Rooman valtakunta jakaantui neljään osaan.

Joksikin ajaksi onnistuttiin kukistamaan kapinat, torjumaan barbaariheimojen hyökkäykset ja uudelleen lujittamaan valtakunnan rajat.

Sisäiset uudistukset.

Kaikki tämä vaati paljon varoja ja armeijan voimistamista. Sen vuoksi veroja lisättiin, vaikkakin niiden kerääminen köyhtyneeltä väestöltä kävi yhä vaikeammaksi. Määrättiin kahdenlainen vero: henkivero, joka kannettiin jokaiselta täysi-ikäiseltä kansalaiselta, ja maavero, joka kannettiin maan määrästä ja laadusta riippuen.

Diolektianus yritti parantaa myöskin rahajärjestelmää. Taistellakseen korkeita hintoja vastaan hän määräsi hinnat tärkeimmille tavaroille. Samoin hän määritteli työpalkat. Tämä laki ei antanut kuitenkaan mitään tuloksia ja se oli peruutettava.

Kristinusko.

Keisarikunnan jännittynyt tilanne pakotti suhtautumaan epäilevästi kaikkiin joukkoliikkeisiin. Ensialussa oli kristinuskokin sellainen liike. Kristittyjen ajojahti alkoi jo Neron aikana, mutta erikoisesti se voimistui Diolektianuksen aikana.

Kristinusko syntyi I vuosisadalla u.a., jolloin Rooman yhteiskunnan riistetyt joukot olivat syvän pettymyksen vallassa. Silloin vallankumouksellinen liike tukahdutettiin. Sotilasdiktatuuri ahdisti kansaa. Työtätekevät eivät nähneet mitään ulospääsyä edessään, heidän aineellinen asemansa yhä huononi. Sellaisella maaperällä alkoivat orjien, Rooman köyhälistön, proletaarien ja pienten käsityöläisten keskuudessa voimistua uskonnolliset mielialat. Engels selittää, että kristinusko oli ensialussa sorrettujen liikettä ja syntyi orjien, orjuudesta vapautettujen, köyhien ja oikeudettomien, Rooman sortamien ja alistamien kansojen uskontona. Juutalaisten uskonnossa oli ammoisista ajoista ollut usko „messiakseen" („voideltuun"). Messias käsitettiin jumala-ihmiseksi, jonka muka piti tulla maanpäälle pelastamaan ihmiset pahasta ja kärsimyksistä. Samanlainen käsitys messiaasta oli myöskin muutamissa muissa uskonnoissa.

Äärettömän raskaan sorron ahdistamat kansanjoukot eivät nähneet ulospääsyä tilanteesta ja alkoivat uskoa siihen, että heidät pelastaa messias.

Kaikkialle ilmaantui profeettoja ja saarnaajia. He kehoittivat kansaa valmistautumaan ottamaan vastaan messiasta, joka tulee rankaisemaan rikkaita, hävittämään Rooman valtakunnan, puhdistamaan maailman tulella ja luomaan „jumalan valtakunnan" maan päälle. „Helpompi on kamelin mennä neulan silmän läpi kuin rikkaan päästä taivaan valtakuntaan", saarnasivat profeetat.

Silloin kansan keskuudessa syntyikin taru Jeesuksesta Kristuksesta, jumala-ihmisestä, joka opetti, että on nöyränä kannettava kärsimykset, koska kaikki kärsivät ja sorretut saavat palkkionsa kuoleman jälkeen. Syntiset taas tullaan tuomitsemaan ikuisiin kärsimyksiin. Tuo taru syntyi itämaisten tarujen voimakkaan vaikutuksen alaisena. Se aluksi syntyi ja levisi suullisesti ja vasta myöhemmin kirjoitettiin.

Jeesuksen Kristuksen elämästä ei kerrota yhdessäkään senaikaisessa historiallisessa teoksessa.

Kirkon synty. Kristukseen uskovat, s.o. kristityt, järjestivät kaupungeissa pieniä seurakuntia (uskonnollisia yhteisöjä). He kokoontuivat yhteisiin saarna- ja rukoustilaisuuksiin, järjestivät yhteisiä aterioita, auttoivat toinen toistaan työn etsinnässä. Toisen kaupungin seurakunnat pitivät yhteyttä toisten kaupunkien kanssa. Sellainen järjestö veti puoleensa suuren joukon kaupunkien köyhälistöä, ja kristillisten seurakuntien verkosto kohta levisi yli koko keisarikunnan.

Mutta II ja III vuosisadalla kristillisiin seurakuntiin alkoi yhä enemmän tunkeutua rikkaitakin. Valtion harjoittama sorto tuli yhä sietämättömämmäksi. Sen painostuksesta kärsivät ei vain köyhät, vaan myöskin väestön keskikerrokset. Sen vuoksi ne myöskin kääntyivät kristinuskoon.

Rikkaiden liittyessä seurakuntiin alkoivat kristilliset seurakunnatkin rikastua. Niissä alettiin valita erikoisia virkailijoita, piispoja, diakoneja y.m., jotka hoitivat seurakunnan omaisuutta. Rooman keisarikunnan kristilliset seurakunnat yhtyivät ja syntyi kristillinen kirkko.

Ristiriidat kirkon ja valtion välillä. III vuosisadalla syntyi kirkon ja valtion välillä vakavia ristiriitoja. Valtiovalta oli aikaisemmin vähän kiinnittänyt huomiotaan kristittyihin, vaikka ensimmäiset kristittyjen ajojahdit suoritettiinkin jo Neron aikana. Mutta III vuosisadalla tilanne muuttui. Rooman hallitus piti kristittyjä kapinallisina, jotka lietsoivat levottomia mielialoja valtakunnassa. Sitä paitsi hallitus tarvitsi rahaa ja se laski saavansa sitä takavarikoimalla kristittyjen omaisuuden.

Juuri sen vuoksi III vuosisadan keskivaiheilla kristittyjen vaino voimistui. Kristittyjen seurakunnat lakkautettiin, heitä kiellettiin pitämästä jumalanpalveluksia, omaisuus takavarikoitiin ja itsepintaisimpia kristittyjä mestattiin.

Kristinuskon tunnustaminen. Diolektianuksen aikana suoritettu ajojahti oli kuitenkin jo viimeinen. Hänen seuraajansa tekivät sovinnon kirkon kanssa ja tunnustivat itsekin kristinuskon. Kristinuskon tunnustamiseen pakotti olosuhteiden välttämättömyys. Yhdeltä puolen vainotoimenpiteet eivät tuottaneet tarkoitettuja tuloksia, vaan kristittyjen lukumäärä kasvoi jatkuvasti. Armeijassa, ylimpien virkamiesten keskuudessa, vieläpä hovissakin oli jo paljon kristittyjä. Toisaalta kristillinen kirkko oli luonteeltaan

muuttunut sen jälkeen, kun siihen oli liittynyt rikkaita. Nyt oli valtion edullisempi tunnustaa se ja nojautua siihen taistelussa vallankumousta vastaan. Kirkko näet ei kehoittanut joukkoja luokkataisteluun, vaan päinvastoin se saarnasi nöyryyttä ja herroille alistumista.

„Te, orjat, olkaa isännillenne alamaiset, kuten jumalalle", luetaan kirkollisista kirjoista.

Siten tapahtui kirkon tunnustaminen valtion taholta. Kristinusko alkoi levitä ei vain roomalaisten, vaan myöskin barbaarien keskuuteen. Samalla sen mukana levisivät heidän keskuuteensa latinan kieli, roomalainen kulttuuri, tekniikka, kirjallisuus ja filosofia. Siinä mielessä kristinuskolla oli siihen aikaan suuri myönteinen merkitys.

93. §. Konstantinus ja hänen seuraajansa. Keisarikunnan hajoaminen.

V. 305 Diolektianus luopui sairauden tähden vallastaan. Keisarikunnan hallinta siirtyi hänen hallituskumppaneilleen. Heidän välillään alkoi taistelu vallasta.

Milanon käskykirje.

Voittajina siitä taistelusta suoriutuivat Konstantinus ja Licinius. V. 313 he kohtasivat toisensa Milanossa ja tekivät keskenään sopimuksen, jonka mukaan Konstantinus sai hallittavakseen Länsi-Rooman ja Licinius Itä-Rooman. Samalla he siellä, Milanossa, julkaisivat käskykirjeen, jonka mukaan kristinusko tuli tasa-arvoiseksi Rooman vanhan uskonnon kanssa (Milanon käskykirje).

Konstantinus.

Konstantinuksen ja Liciniuksen välinen sopimus ei kestänyt kauan. Heidän välillään alkoi pian taistelu, jossa Licinius lyötiin. Konstantinus tuli keisarikunnan yksinvaltaiseksi hallitsijaksi.

Konstantinuksen aikana yksinvaltius lujittui. Virkamiesten lukumäärä suureni. Virkamiehet järjestettiin arvoluokkiin ja heillä oli arvonimet: „ylhäisyys", „korkea-arvoisuus" j.n.e. Virkamiehet olivat lahjottavissa; lahjustenotto heidän keskuudessaan oli yleistä.

Kolonit joutuivat Konstantinuksen aikana lopullisesti sidotuiksi maahan ja heidän orjuuttamisensa voimistui.

Eräs tärkeimpiä Konstantinuksen toimenpiteitä oli pääkaupungin perustaminen Itään, entisen kreikkalaisen Bysantionin sijalle (v. 330 u.a.). Kaupunki nimitettiin Konstantinopoliksi. Pääkaupungin siirtäminen johtui siitä, että keisarikunnan itäinen

osa oli taloudellisesti voimakkaampi ja kulttuurisempi. Lisäksi Bysantion oli maantieteellisesti ja sotilaallisesti sangen edullisessa asemassa.

Vaikka Konstantinus elämänsä aikana ei itse tunnustanutkaan kristinuskoa, niin hän antoi lapsilleen kasvatuksen uuden uskonnon hengessä. Kristillistä kirkkoa hän suojeli kaikin puolin. Hän vapautti kristillisen papiston veroista ja velvollisuuksista, antoi kirkollisille seurakunnille oikeuden tehdä sopimuksia sekä perintöoikeuden, piispat saivat tuomio-oikeuden.

Konstantinus.

Kirkolliset kerettiläiset. Agonistien liike.

Konstantinus auttoi tarmokkaasti kirkkoa taistelussa kerettiläisiä (lahkolaisia) vastaan. Kerettiläisyydellä oli usein vallankumouksellinen luonne. Kerettiläisyydeksi sanottiin virtausta, joka oli vihamielinen kirkossa vallitseville katsantokannoille. Kerettiläisiä ilmaantui erittäin paljon IV vuosisadalla u.a. sen johdosta, että kirkko rikastui ja valtio tunnusti kirkon. Monet kristityt, erikoisesti köyhimmät, paheksuivat piispojen rikkautta ja heidän ylellisiä elämäntapojaan. He esiintyivät kirkon ja valtion sovintoa vastaan.

Erittäin voimakas oli agonistien liike. „Agonisti“ merkitsee „uskon soturia“. He olivat pohjois-afrikkalaisia orjia ja koloneja, jotka nuijilla aseistettuina kulkivat pitkin maaseutua. He hävittivät kartanoita, vapauttivat velkaantuneita ja orjia. Kun agonistit tapasivat jonkun rikkaan ajoneuvot, joita pikajuoksijaorjat saattoivat, niin he panivat orjat istumaan ajoneuvoihin ja herran pakottivat juoksemaan ajoneuvojen edessä.

Jonkun ajan kuluttua Konstantinuksen kuoleman jälkeen alkoi jälleen pitkäaikainen keskinäinen taistelu vallasta.

Julianus. Eräs Konstantinuksen seuraajista oli hänen sukulaisensa Julianus (v. 361—363 u.a.). Hän sai kristityiltä lisänimen „Luopio" siitä syystä, että hän yritti palauttaa pakanuuden entiseen arvoonsa.

Julianuksen hallitessa kristillisen kirkon täytyi palauttaa pakanallisille temppeleille niiltä takavarikoitu omaisuus, piispoilta otettiin pois tuomio-oikeus ja kristityt eivät saaneet olla opetustyössä.

Mutta Julianuksen yritys pakanuuden palauttamiseksi ei onnistunut. Häntä kannatti vain pieni ryhmä pakanallisia pappeja ja kreikkalaisia filosofeja, mutta kansanjoukko suhtautui vihamielisesti Julianuksen uudistuksiin. Julianus tuhoutui eräällä tekemällään retkellä v. 363. Kohta hänen kuolemansa jälkeen keisarikunta jakaantui kahteen osaan, Länsi-Rooman ja Itä-Rooman keisarikuntaan. Valtakunnan yhtenäisenä säilyttäminen oli tullut jo mahdottomaksi.

94. §. Barbaarien valloitukset. Rooman keisarikunnan kukistuminen.

IV vuosisadan lopulla kahtia jakaantunut Rooman keisarikunta heikkeni lopullisesti eikä kestänyt enää sitä ympäröivien heimojen hyökkäystä.

Hunnit ja länsigootit. Siihen aikaan ilmaantui Mustanmeren pohjoisrannikolle uusi paimentolaiskansa, hunnit. Hevosilla ratsastaen ja rattailla ajaen he siirtyivät valtavan suurena laumana länttä kohti. Hunnien liikehtiminen sai liikkeelle myös itägootit. Mutta länsigootit, jotka asuivat alisen Tonavan seuduilla, eivät halunneet alistua hunnien valtaan. He kääntyivät Itä-Rooman keisarin Valentinuksen puoleen pyytäen, että heidän sallittaisiin siirtyä Tonavan yli ja asettua asumaan keisarikunnan alueelle.

Valentinus antoi suostumuksensa, ja valtavan suuri heimo siirtyi Tonavan yli. Useita satoja tuhansia länsigootteja asettui asumaan Rooman rajalle.

Länsigoottien kapina. V. 376 länsigootit nousivat kapinaan Roomaa vastaan. He siirtyivät pitkin Trakiaa hävittäen kaikki tieltään. Heihin yhtyivät orjat sekä kolonit ja kultakaivoksiin kiinnitetyt työläiset. Nämä neuvoivat länsigooteille

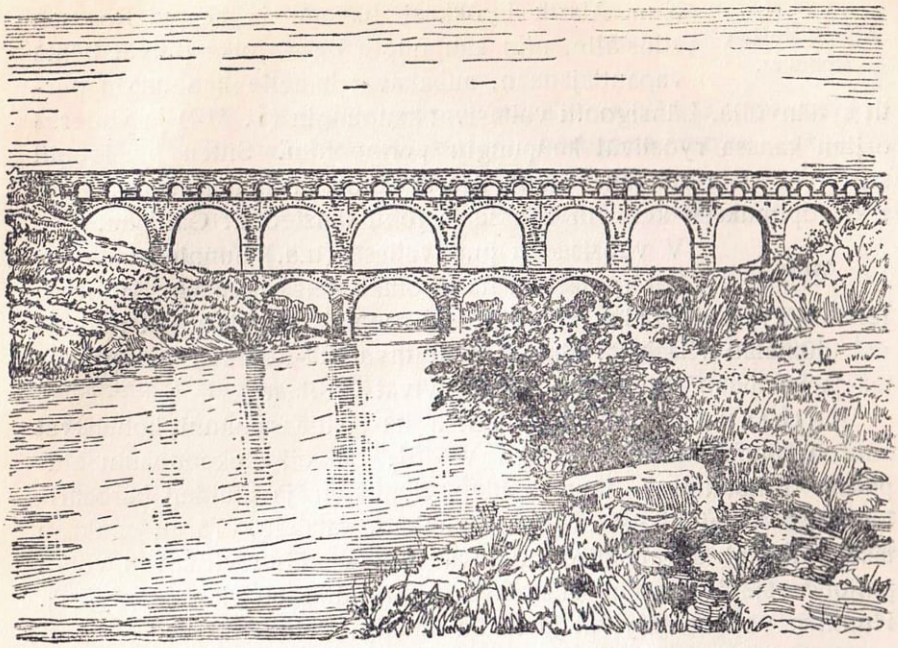

Roomalainen vesijohto (Etelä-Ranska).

rikkaita asutuksia ja salaisia kätköpaikkoja, joihin paikkakunnan väestö oli kätkenyt omaisuutensa.

Keisari Valentinus hyökkäsi suuren sotaväen kanssa länsigootteja vastaan, mutta kärsi raskaan tappion Adrianopolin kaupungin luona kaatuen itsekin siinä taistelussa (v. 378).

Länsi-Rooman keisari lähetti Itään parhaan sotapäällikkönsä Teodosiuksen ja antoi hänelle arvonimen Augustus. Teodosius rauhoitti länsigoottilaiset ja asutti heidät Tonavalle liittolaisina, jotka olivat velvollisia antamaan sotilasosastoja keisarin käytettäväksi. Teodosius tuli keisariksi yhdistäen valtaansa koko keisarikunnan.

Teodosiuksen kuoleman jälkeen (v. 395) keisarikunta jakaantui lopullisesti kahteen eri osaan. Kuollessaan Teodosius jätti Itä-Rooman toiselle pojistaan ja Länsi-Rooman toiselle.

Teodosiuksen poikien hallituskautena puhkesi uusi länsigoottien kapina Alarikin johdolla. Kapina yhdisti barbaarien ja roomalaisten voimat. Niiden yhteisistä iskuista Rooman keisarikunta lopullisesti hajosi. Vallankumous voitti.

Alarik valtaa Rooman. Kun Alarik hyökkäsi Italiaan ja saapui Rooman edustalle, niin kaupungin orjat, jotka pitivät häntä vapauttajanaan, aukaisivat hänelle kaupungin portit sydänyöllä. Länsigootit valtasivat kaupungin (v. 410) ja yhdessä orjien kanssa ryöstivät kaupungin perinpohjin. Sitten länsigootit siirtyivät etelä-Italiaan. Siellä Alarik kuoli ja hänen seuraajansa teki sopimuksen keisarin kanssa ja johti länsigootit Galliaan.

Attila. V vuosisadan puolivälissä (u.a.) hunnien sotajoukot ryntäsivät Itä-Rooman keisarikuntaan. Hunneja johti kyvykäs Attila, jota silloiset roomalaiset kirjailijat nimittivät „jumalan vitsaksi". Hunnit autioittivat Itä-Rooman keisarikuntaa ja saatuaan suuret lunnaat siirtyivät Galliaan.

Katalaunisten tasangolla Itä-Galliassa hunnit kohtasivat suuren roomalaisen nostoväen v. 451. Se oli kokoonpantu etupäässä liittolaisten — länsigoottien, frankkien ja muiden barbaariheimojen sotajoukoista. Seurasi ankara taistelu. Tarun mukaan tasangolla virtaavat purot alkoivat tulvia niihin virtaavan veren paljoudesta. Kumpikin taisteleva puoli kärsi suuria menetyksiä. Hunnien voimat ehtyivät ja Attila kääntyi Reinin taakse.

Seuraavana vuotena hän hävitti pohjois-Italian. Jonkun ajan kuluttua Italiasta palattuaan Attila kuoli.

Vandaalit Afrikassa. V vuosisadan puolivälissä Länsi-Rooman keisarikunnan maakunnat joutuivat eri heimojen valtaamiksi. Espanjaan tunkeutuneet länsigootit ajoivat pois sieltä vandaalit. Vandaalit siirtyivät pohjois-Afrikkaan. Sieltä he v. 455 hyökkäsivät Italiaan ja panivat Roomassa toimeen kauhean hävityksen. Siitä asti on vandalismi-sana merkinnyt sivistyksen muistomerkkien tuhoamista.

Barbaari-armeijain päälliköt määräilivät siihen aikaan keisarien vallasta. Mielensä mukaan he määräsivät keisareita valtaistuimelle tahi kukistivat niitä.

Romulus Augustuluksen kukistaminen. Niinpä v. 476 erään sellaisen armeijan päällikkö kukisti Rooman viimeisen keisarin, nuoren Romulus Augustuluksen. Länsi-Rooman keisarikunnan viimeiseksi hallintavuodeksi lasketaankin vuosi 476 u.a.

Itä-Rooman keisarikunta osoittautui paljon kestävämmäksi. Mutta vähitellen sekin muutti muotoaan. Avaarit ja slaavilaiset hyökkäsivät sen alueelle. Myöhemmin he tulivatkin perusväestöksi Bysantin valtakunnassa, joka muodostui Itä-Rooman keisari-

kunnan raunioille. Slaavilaiset eivät kuitenkaan tuhonneet kreikkalais-roomalaista kulttuuria, vaan omaksuivat sen ja levittivät sitä itä-Eurooppaan.

Rooman häviön syyt.

Rooman orjanomistuksellinen yhteiskunta tuhoutui vallankumouksen ja barbaariheimojen yhteisistä iskuista. „Orjien vallankumous,— sanoo toveri Stalin,— hävitti orjanomistajat ja lakkautti työtätekevien riiston orjanomistuksellisen muodon“ [1].

Orjanomistuksellinen yhteiskunta loi korkean kulttuurin, jolla on ollut tavattoman suuri vaikutus koko ihmiskunnan myöhemmälle kehitykselle. Mutta riiston orjanomistuksellinen muoto keisarikunnan aikana muuttui jo yhteiskunnan kehityksen jarruksi. Orjuus haittasi tekniikan, kulttuurin ja tieteiden kehitystä.

Orjaa ei kiinnostanut hänen työnsä, vaan hän teki työtä pakosta. Sen vuoksi hänen työnsä oli vähän tuottavaa. Maataloudessa orjatyö ehdytti maaperän ja aiheutti satoisuuden alenemisen. Orjuuden aikana oli mahdotonta kehittyneempien työvälineiden, hienompirakenteisten työkalujen tai koneiden käytäntöönottaminen. Riiston orjuusmuoto painoi työtätekeviä aivan ylivoimaisesti eikä antanut heille pienintäkään kehitysmahdollisuutta. Vapaata työtä halveksittiin. Orjanomistuksellinen talous vaati keskeytymätöntä uusien orjien saantia. Niitä saatiin tavallisesti sodista ja merirosvouksen avulla. Alituiset sodat ja ryöstöt autioittivat kokonaisia valtioita ja kurjistuttivat niiden väestön.

Näin ollen orjuus keisarivallan lopulla johti tuotantovoimien rappeutumiseen, josta johtuukin orjanomistuksellisen yhteiskunnan tuhoutuminen.

Orjuuden tilalle nousi feodaalinen maaorjuusjärjestelmä. Se avasi uuden sivun luokkayhteiskunnan kehityksessä, nimittäin keskiajan historian.

---

[1] Stalin, Leninismin kysymyksiä, 11. painos, s. 412.

Vanhan ajan historian kronologinen taulukko

Egypti.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Egyptin valtioiden muodostuminen . .	noin v. 3500
Yhtenäisen Egyptin valtakunnan muodostuminen	noin v. 3200
Pyramiideja alettiin rakentamaan . . .	2800
Talonpoikien ja orjien kapina	1750
Totmes III valloitusretkien alku . . .	1500
Persia valtasi Egyptin	525

Kaksoisvirranmaa.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Sumerilaisten kaupunkien synty . . .	3500
Kuningas Hammurapin lainlaadinta . .	noin v. 2000
Tiglatpileser III	745—727
Niniven hävitys	612
Assyrian tuhoutuminen	605
Babylonin tuhoutuminen	538

Foinikia.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Foinikialaisten kaupunkivaltioiden synty (Tyros ja Sidon)	1000

Israelin ja Juudean kuningaskunnat.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Juudean kuningaskunnan muodostuminen Palestiinassa	noin v. 1000
Israelin kuningaskunnan kukistuminen .	722
Juudean valloittaminen	586

Persia.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Dareios I	521—486
Aleksanteri Makedonialainen valloitti Persian	330

Intia.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Intian kaupunkivaltioiden synty	3000 v.
Bramiinien herruus	noin v. 1000—500
Tshandragupta	320—291
Ashoka	273—237

Kiina.	
Tsin-si-Huangti	v. 221—210 e.u.a.
„Punaisten kulmakarvojen" kapina	v. 18—23 u.a.
„Keltaisten turbaanien" kapina	v. 184 u.a.

7

Kreikka.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Ensimmäinen olympiaadi	776
Solonin uudistukset	594
Kleisteneksen uudistukset	509
Kreikkalais-persialaiset sodat	500—449
Maratonin taistelu	490
Salamiin taistelu	480
Ateenan meriliiton synty	478
Perikleen hallitus	445—430
Peloponnesolaissota	431—404
Nikiaan rauha	421
Sisilian sotaretki	415—413
Kaironeian taistelu. Kreikan riippumattomuuden loppu	338
Aleksanteri Makedonialainen	336—323
Sellasian taistelu ja vallankumouksen kukistaminen Spartassa	221
Rooma valloitti Kreikan	146

Rooma.	Vuodet ennen uutta ajanlaskua.
Rooman perustamisvuosi tarun mukaan	753
Kahdentoista taulun lait	noin v. 451—450
Plebeijit saivat konsulivallan	366
Velkaorjuuden hävittäminen	326
Ensimmäinen puunilaissota	264—241
Toinen puunilaissota	218—201
Cannaen taistelu	216
Zaman taistelu	202
Kolmas puunilaissota	149—146
Viriatuksen kapina Espanjassa	noin v. 150—139
Ensimmäinen orjien kapina Sisiliassa	137—132
Aristonikoksen kapina Pergamoksessa	133—130
Gracchuksien liike	133—121
Toinen orjakapina Sisiliassa	104—100

Italian talonpoikien kapina (liittolaisten sota) . . . . . 90—88
Sullan diktatuuri . . . . . 82—79
Sertoriuksen kapina Espanjassa . . . 81—71
Spartacuksen kapina . . . . . 74—71
Catilinan salaliitto tasavaltaa vastaan . 63
Ensimmäinen triumviraatti 60
Caesarin murha 44
Toinen triumviraatti 43
Actiumin taistelu 31
Augustuksen hallitus . . . . . v. 30 e.u.a.— v. 14 u.a.

Vuodet uuden ajanlaskun mukaan.

Nero . . . . . 54—68
Titus hävitti Jerusalemin 70
Trajanus . . . . . 98—117
Marcus Aurelius . . . . . 161—180
Septimius Severus . . . . . 193—211
Keisarikunnan vapaille kansalaisille myönnettiin kansalaisoikeudet 212
Orjien vallankumouksen alku ja barbaarien maahanhyökkäys . . . . . III v.s.
Diolektianus . . . . . 284—305
Konstantinopolin nimittäminen pääkaupungiksi 330
Länsigoottien kapina . . . . . 376—379
Keisarikunnan lopullinen jakaantuminen kahteen eri osaan 395
Alarik valloitti Rooman 410
Katalaunisten taistelu 451
Rooman viimeisen keisarin, Romulus Augustuluksen kukistaminen 476

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto.

Sivu

1. §. Alkuihmisen elämä 3
2. §. Orjanomistajavaltioiden synty. Historialliset muistomerkit 6

MUINAINEN ITÄ.

Egypti.

3. §. Egyptin luonto ja väestö 12
4. §. Maanviljelyksen kehitys. Valtion muodostuminen 15
5. §. Muinaisten egyptiläisten uskonto 18
6. §. Egyptin valtiorakenne 22
7. §. Talonpoikien ja orjien kapina. Hyksojen maahanhyökkäys 26
8. §. Egyptin suorittamat valloitukset 29
9. §. Taistelu heettiläisiä vastaan. Ramses II 33
10. §. Egyptin itsenäisyyden loppu 34
11. §. Egyptin kulttuuri 36

II. Kaksoisvirran vanhimmat valtiot.

12. §. Eteläinen Kaksoisvirran maa, sen luonto ja väestö 39
13. §. Babylonian valtakunta 41
14. §. Assyrialaisten valloitukset 43
15. §. Assyrian sotilasvaltakunta ja sen kukistuminen 48
16. §. Uus-Babylonian (Kaldealainen) valtakunta 50
17. §. Assyrialais-babylonialainen kulttuuri 51

III. Foinikia, Juudea ja Persia.

18. §. Foinikia 57
19. §. Israelin ja Juudean valtakunnat 60
20. §. Persia 63

IV. Muinais-Intia.

21. §. Muinais-Intia. Maa ja sen väestö 66
22. §. Bramiinien valtio. Intian kastijärjestelmä 70
23. §. Buddhalaisuus. Intian valloitus 71

V. Muinais-Kiina.

24. §. Maa ja sen väestö 75
25. §. Kiinan varhaisimman kauden historia. Tshoun, Tsinin ja Hanin aikakaudet 77
26. §. „Punaisten kulmakarvojen" ja „Keltaisten turbaanien" kapina . . . 81
27. §. Muinais-Kiinan kulttuuri 83

MUINAIS-KREIKKA.

I. Kreikan varhaiskausi.

28. §. Maa ja sen väestö 86
29. §. Kreettalais-mykeneläinen kulttuuri 88
30. §. Kreikkalaisten uskonto 92
31. §. Sankaritarut 95
32. §. Taru argonauteista 100
33. §. Muinaiskreikkalainen eepos „Iliadi" 101
34. §. „Odysseia" 104
35. §. Suvun hajoaminen ja valtion syntyminen 109
36. §. Kaupunkivaltio (polis) 110
37. §. Kreikan kauppa ja siirtolaisuus 111
38. §. Sotilaalliset elintavat ja yleiset kisat. Oraakkelit 114

II. Sparta.

39. §. Spartan yhteiskuntarakenne 117
40. §. Spartalaisten elintavat ja kasvatus. Peloponnesoksen liitto 120

III. Ateenan valtion muodostuminen.

41. §. Maa ja sen väestö. Muinainen Attika 122
42. §. Vallankumouksellinen taistelu. Solon 124
43. §. Tyrannivalta Ateenassa. Kleisteneksen uudistukset 127

IV. Kreikkalais-persialaiset sodat ja Ateenan kukoistus.

44. §. Sodan alku 129
45. §. Kserkseen sotaretki 131
46. §. Ateenan merivaltio 134
47. §. Orjuus 135
48. §. Perikles. Orjanomistaja-demokratian kukoistus 137

V. Peloponnesolaissota.

49. §. Sodan syyt ja sen alku 141
50. §. Sisilian sotaretki ja Ateenan tappio 144
51. §. Sodan päättyminen ja „kolmenkymmenen tyrannivalta“ 146
52. §. Orjien ja köyhälistön kapina 148

VI. Kreikan kulttuuri.

53. §. Teatteri 150
54. §. Kreikan kirjallisuus (tragedia ja komedia) 153
55. §. Taide 155
56. §. Tieteen synty 158
57. §. Sokrates ja Platon. Aristoteles 160

VII. Kreikka Makedonian vallan alaisena.

58. §. Kreikan tilanne IV vuosisadalla e.u.a. 162
59. §. Makedonia. Filippos Makedonialainen 164
60. §. Aleksanteri Makedonialainen ja hänen sotaretkensä 167
61. §. Hellenistiset valtiot ja niiden kulttuuri 172
62. §. Taistelu Makedoniaa ja orjanomistajain valtaa vastaan. Rooma valtaa Kreikan 175

ROOMA.

I. Rooman historian varhaisin kausi.

63. §. Muinaisen Italian luonto ja väestö 178
64. §. Patriisit ja plebeijit. Servius Tullius 181
65. §. Patriisien ja plebeijien taistelu 183
66. §. Italian valloittaminen 186
67. §. Rooman sotaväki. Italia Rooman vallan alaisena 189
68. §. Roomalaisten uskonto 191

II. Rooman valloitukset Italian ulkopuolella.

69. §. Ensimmäinen puunilaissota (v. 264—241 e.u.a.) 193
70. §. Toinen puunilaissota (v. 218—201 e.u.a.) 196
71. §. Makedonian ja Kreikan valloitus. Kolmas puunilaissota (v. 149—146 e.u.a.). 201

III. Orjanomistuksellinen Rooma (III ja II vuosisadalla e.u.a.)

72. §. Orjatyön lisääntyminen ja orjien asema 203
73. §. Rooman veronkanto-oikeuden vuokraajien ja koronkiskureiden rikastuminen 206
74. §. Rooman elintavat ja kulttuuri III ja II vuosisadalla e.u.a. 208

IV. Orjien ja vapaan köyhälistön kapinat. Rooman tasavallan kukistuminen (vv. 137—30 e.u.a.).

75. §. Ensimmäinen orjakapina Sisiliassa. Aristonikoksen kapina Vähässä Aasiassa 209
76. §. Gracchus-veljesten uudistukset. Tiberius Gracchus (v. 133 e.u.a.) 213
77. §. Caius Gracchus (vv. 123—121 e.u.a.) 215
78. §. Marius ja sotilaalliset uudistukset. Sota kimbrejä ja teutoneja vastaan. 217
79. §. Toinen Sisilian orjakapina (vv. 104—100 e.u.a.) 219
80. §. Italialaisten kapina. Sullan diktatuuri 220
81. §. Espanjan taistelu Roomaa vastaan. Viriatus ja Sertorius 223
82. §. Spartacuksen kapina 225
83. §. Catilinan salaliitto. Pompeius ja Caesar 230
84. §. Ensimmäinen triumviraatti. Caesarin diktatuuri 232
85. §. Tasavallan kukistuminen 236

V. Rooman keisarikunta I ja II vuosisadalla u.a. (Prinsipaatti).

86. §. Octavianus-Augustuksen hallitus (vuodesta 30 e.u.a. vuoteen 14 u.a.) 238
87. §. Rooman elintavat ja kulttuuri tasavallan loppuaikana I vuosisadalla u. a. 241
88. §. Rooman keisarikunta I vuosisadalla u.a. 247
89. §. Tilanne keisarikunnassa. Kapinat provinsseissa 250
90. §. Rooman valtakunta u.a. II ja III vuosisadan vaihteessa. Taistelu barbaareja vastaan 253

VI. Orjien vallankumous, barbaarien valloitukset ja keisarikunnan tuho.

91. §. Vallankumouksen lähestyminen 257
92. §. Diolektianus. Kristinusko 259
93. §. Konstantinus ja hänen seuraajansa. Keisarikunnan hajoaminen . . . 263
94. §. Barbaarien valloitukset. Rooman keisarikunnan kukistuminen . . . 265
Vanhan ajan historian kronologinen taulukko 269

Редактор *М. Мюлляри.* Тех. ред. *Р. Киселева.*
Корректоры *А. Сунелл* и *Э. Сало.*

Сдано в набор 22/XII-50 г. Подписано к печати 20/III-51 г. Е—03771. 17,25 печ. листа +1 л. вклеек. 39680 знаков в печат. листе 17,12 уч. изд. лист.+ 0,59 л. вкл. Госиздат № 226. Тираж 5000 экз. Бумага 60×92¹/₁₆ = 8,63 бум. лист. — 17,25 печат. листов. Заказ 1418. Цена 4 руб. 10 коп.

Книжная типография Полиграфиздата при Совете Министров КФССР
г. Сортавала, Карельская 32.

Hinta 4 rpl. 10 kop.

ИСТОРИЯ ДРЕВНЕГО МИРА

под редакцией
проф. А. В. МИШУЛИНА

Учебник для 5-6 классов средней школы
(На финском языке)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО КАРЕЛО-ФИНСКОЙ ССР
ПЕТРОЗАВОДСК—1951

ДРЕВНИЙ ВОСТОК

Учпедгиз, 1951 г.

Названия морей даны современные

С 13 I 51 Л

Показанные на карте границы приблизительны

ПОХОДЫ АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСКОГО

Учпедгиз, 1951 г.

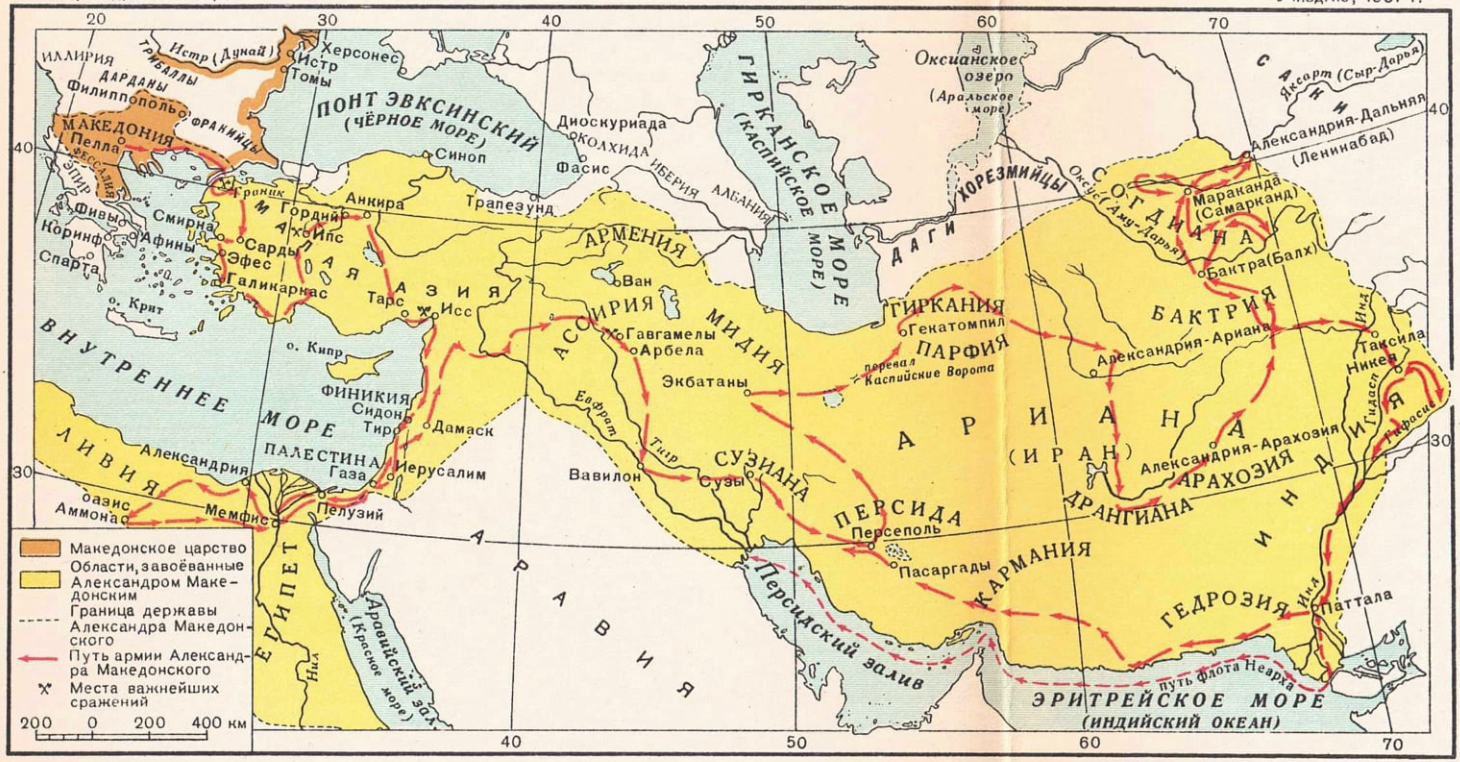

С 17 I 51 Л

Учпедгиз, 1951 г.

С 16 1 51 Л

РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ с I-го по IV век новой эры

Учпедгиз, 1951 г.

С 15 I 51 Л

ДРЕВНЯЯ ГРЕЦИЯ

Учпедгиз, 1951 г.

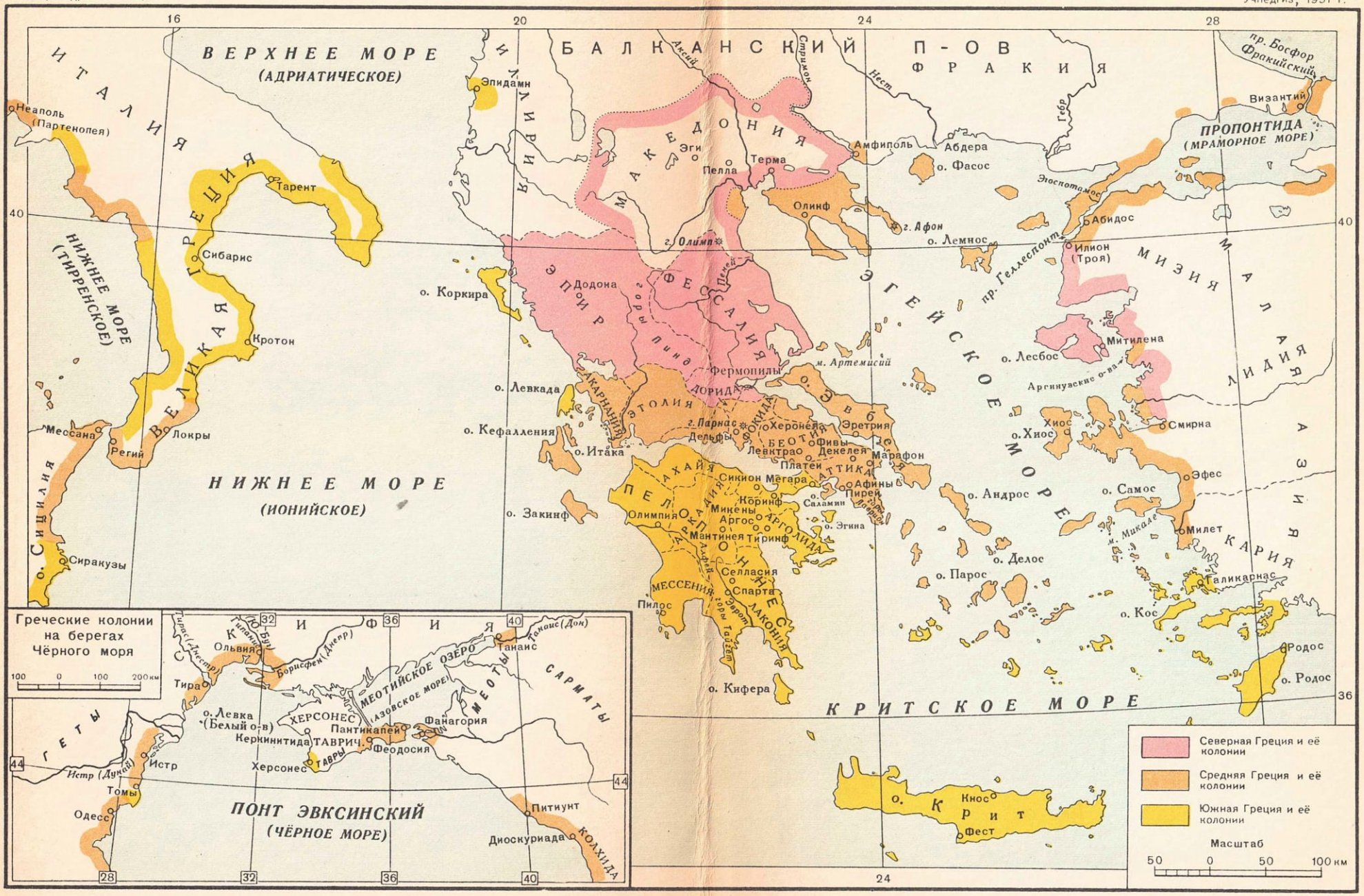

С 14 I 51 Л